UNIV. OF
TORONTO
LIBRARY

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

SJÄTTE ÅRGÅNGEN
1903.

69597
11/5/06

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

H
8
S7
årg. 6

LUND 1903.
E. Malmströms Boktryckeri.

Innehåll.

Uppsatser.

Strödda meddelanden.

Administrativ praxis.

Rättelser.

Sid. 46 rad 15 uppifrån *står:* 24: 3—; *läs:* 24: 3, 20: 3 mom. 6 enl. lag af 27 juni 1902—

» » 13 nedifrån *står:* «superficies»; *läs:* «emphyteusis»

Kan gift kvinna ega kommunal rösträtt?

Af

Professor E. Kallenberg.

Olika meningar ha uttalats rörande spörsmålet, om rösträtt i kommunala angelägenheter kan tillkomma gift kvinna. De fleste torde besvara detsamma nekande, men äfven den motsatta åsikten har, någon gång under förhandlingar inom Riksdagen om närliggande spörsmål, funnit förespråkare. Nyligen har styrelsen för föreningen för kvinnans politiska rösträtt sökt vinna klarhet i detta ämne. Under hänvisning till den yppade meningsskiljaktigheten, har styrelsen i tryckt, till åtskilliga personer i vårt land öfversändt cirkulär framställt följande frågor:

»Kan enligt gällande lag gift kvinna under vissa förutsättningar anses berättigad att personligen utöfva kommunal rösträtt?»

»Kunna gällande civilrättsliga bestämmelser om mannens målsmanskap anses utgöra hinder för gift kvinna att erhålla politisk rösträtt?»

Det skiljes här emellan kommunal och politisk rösträtt. Man vill veta, dels huruvida gift kvinna redan enligt nu gällande lag kan vara kommunalt röstberättigad, och dels huruvida den ställning, hvari enligt gällande lag kvinna genom äktenskaps ingående kommer till sin man, utgör hinder för sådan ändring i bestämmelserna om den politiska rösträtten, att denna rätt förlänas den gifta kvinnan. Det är emellertid tydligt, att en undersökning, som afser den förra frågan, måste ej mindre än ett försök att finna

svaret på den senare utgå från begreppet: mannens målsmanskap. I båda fallen gäller det att tillse, hvad detta målsmanskap innebär, särskildt från synpunkten af dess verkan att begränsa hustruns rättsliga handlingsförmåga. Antingen lägger mannens målsmanskap — frånsedt möjliga positiva stadganden i annan riktning — sådana band på hustruns rättsliga handlingsfrihet, att hon hindras från att utöfva både kommunal och politisk rösträtt, ja man kan kanske säga från att öfver hufvud deltaga i allmänna värf, eller lämnar målsmanskapet hela detta område väsentligen oberördt.

Efter den vetenskapliga bearbetning, som numera kommit den svenska äktenskapsrätten till del, erbjuder den utredning beträffande innebörden af mannens målsmanskap för hustrun, hvilken här är af nöden, icke några vidare svårigheter. Lagstiftningen är väl ännu i mångt och mycket dunkel, men detta gäller mera särskilda punkter än själfva hufvudspörsmålet — spörsmålet om den rättsliga ställning gift kvinna i det hela intager.

Åt begreppet mannens målsmanskap gifves ej alltid samma omfattning [1]). Uttrycket användes i en vidsträcktare mening för att beteckna all den myndighet, som tillkommer mannen gentemot hustrun. Den maktställning, som denna myndighet förlänar honom, innebär befogenhet i olika riktningar. En hufvudsida af denna maktställning har man benämnt hans målsmanskap i trängre mening och inbegriper därunder hans ställning såsom förvaltare af boet och den där förer hustruns talan i processer och andra rättsliga förhandlingar [2]). En andra hufvudsida är hans husbondevälde, därmed man förstår hans bestämmanderätt i angelägenheter, som röra familjen och makarnas samlif, öfver hufvud hans rätt att göra sin vilja gällande i inre familjeangelägenheter. De inskränkningar i hustruns rättsliga handlingsfrihet, som äktenskapet medför, sammanhänga hufvudsakligen

---

[1]) Jfr Schrevelius, Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande civilrätt, Lund 1844—1849, §§ 239 och 374; Olivecrona, Om makars giftorätt i bo, 5:te uppl., Stockholm 1882, sid. 417 ff.; Hellner, Hustrus förmåga af rättshandlingar, Lund 1895, särsk. sid. 72 ff.; Winroth, Svensk civilrätt II, Äktenskaps rättsverkningar, Malmö 1901, sid. 51.

[2]) Denna senare befogenhet benämner Winroth, anf. arb. sid. 30 ff. mannens målseganderätt.

med målsmanskapet i trängre mening och husbondeväldet [1]. Endast med dessa sidor af förhållandet emellan makarna behöfva vi här sysselsätta oss.

Det allmänna stadgandet om mannens rättsliga ställning till hustrun förekommer i 9 kap. 1 § giftermålsbalken. I 1734 års lag i dess ursprungliga lydelse hade detta stadgande följande affattning: »Sedan man och qvinna sammanvigde äro, tå är han hennes rätte målsman och äger söka och svara för henne: hustrun följer ock mannens stånd och vilkor.»

1734 års lagstiftare hade härmed åt mannen inrymt förvaltningsrätt öfver boet i dess helhet. All makarnas egendom utan undantag, icke blott mannens enskilda och makarnas gemensamma utan äfven den egendom, som kunde vara hustrun enskildt tillhörig, stod under mannens förvaltning. En gifven konsekvens däraf var, att hustrun icke kunde genom aftal förfoga öfver boet eller någon del af detsamma [2]. Men man tillade förvaltningsbefogenheten ej allenast betydelsen att betaga hustrun förmågan att sluta aftal, som hade omedelbart afseende på något visst förmögenhetsobjekt. Hon ansågs öfver hufvud oförmögen att genom aftal åtaga sig någon som helst skuldförbindelse [3]. Hennes rättsliga handlingsförmåga blef sålunda synnerligen begränsad.

Härtill kom den begränsning, som mannens husbondevälde medförde. De plikter, som detta pålade hustrun, gingo, för så vidt de egde juridisk karaktär, hufvudsakligen ut på, att hon skulle egna sina krafter åt arbete för familjen och icke åt sträfvanden, som voro för denna och dess uppgifter främmande. Aftal, hvarigenom hustrun utan mannens samtycke åtagit sig personliga tjänsteprestationer, skulle därför vara ogiltiga, om mannen det påyrkade.

---

[1]) Vissa inskränkningar i hustruns handlingsfrihet sammanhänga därmed, att hustrun följer mannens stånd och villkor. Dessa beröra emellertid icke de spörsmål, som här äro före.

[2]) Härvid bortses från hustruns rätt att förestå den inre hushållningen och den befogenhet, som däraf följer — hennes husfrudöme enligt WINROTHS (anf. arb. sid. 20 ff.) terminologi.

[3]) Lagkommittén, hvars förslag till allmän civillag (tryckt Stockholm 1838) i 9 kap. GB upptog stadganden om mannens målsmansrätt, uttalade i motiveringen därför — sid. 26 f. — den uppfattning, att hustrun, stadd under mannens målsmanskap, ej kunde utan hans samtycke med laga verkan sluta något aftal.

Mannens befogenhet att föra hustruns talan har 1734 års lag utmärkt genom att säga, att han eger »söka och svara» för henne. Han skulle vara hennes representant i mål, som rörde vare sig hennes förmögenhet eller person. I sina viktigaste yttringar på det civilrättsliga området är ifrågavarande befogenhet allenast ett utflöde af förvaltningsrätten.

Hvilken var ursprungligen enligt 1734 års lag hustrus rättsliga ställning? Var hon att anse såsom myndig eller omyndig? Det svar, som bejakar det förra alternativet, träffar otvifvelaktigt närmast det rätta, och i denna riktning ha ock i allmänhet de, som vetenskapligt behandlat förevarande del af vår privaträtt, uttalat sig[1]. 1734 års lag innehöll äfven i sin ursprungliga lydelse stadganden, som ej äro förenliga med uppfattningen om hustrus omyndighet[2]. Mannens målsmanskap för hustrun hvilade på annan grund än förmyndarens för myndlingen. Lagstiftaren hade icke frånkänt hustru de personliga kvalifikationer, som betinga rättslig handlingsförmåga, snarare erkänt, att i hennes person ej ligger något hinder för henne att företaga giltiga rättshandlingar. De band, som lagts på hennes handlingsfrihet, hade sin grund i de befogenheter, som i familjens intresse tillagts mannen, i främsta rummet hans förvaltningsrätt. Å andra sidan var dock visserligen hustrus handlingsfrihet så kringskuren, att praktiskt sedt hennes ställning föga skilde sig från en omyndigs. Man får nog gifva en författare rätt, då han säger[3], att så länge vår lagstiftning kvarstod på ståndpunkten af mannens totala förvaltningsrätt, det hufvudsakligen varit en terminologisk fråga, om hustru borde benämnas omyndig eller ej.

Först genom en förordning af den 11 December 1874 öfvergafs grundsatsen, att all egendom i boet ovillkorligen skulle för-

[1] Jfr Olivecrona anf. arb. sid. 421 ff.; Nordling, Föreläsningar öfver Ärfdabalken, 2:dra uppl. Upsala 1878, sid. 304; Hellner, anf. arb. sid. 64 ff.; Winroth, anf. arb. sid. 53.

[2] Jfr 16 kap. ÄB, som gifvit hustru rätt att borttestamentera sin egendom oberoende af mannens samtycke; 11:3 GB in fine, som handlade om det utvidgade ansvar för gäld, som hustrun ådrog sig, om hon jämte mannen hade »begge för en och en för begge, sig till gäldens betalning förskrifvit»; 11:6 GB, som öfverlämnade vården och förvaltningen af boet åt hustrun, om mannen var frånvarande eller sinnessjuk.

[3] Hellner, anf. arb. sid. 70.

valtas af mannen[1]), och därmed togs ett stort steg till beredande af en självständigare ställning för hustrun. Rörande de ändringar i giftermålsbalken, som denna förordning åvägabragte, må här blott erinras, dels att det medgafs att genom äktenskapsförord träffa bestämmelse om förvaltningen af hustruns enskilda egendom (8 kap. 1 § GB), och dels att viss egendom undantogs från mannens förvaltning. 9 kap. 1 § GB erhöll nämligen ett andra moment af innehåll, att om i äktenskapsförord stadgats, att hustrun tillhörig egendom skulle från mannens förvaltning undantagas, eller om sådant stadgande meddelats angående egendom, som genom gåfva eller testamente gifvits hustrun med villkor, att den skulle enskildt tillhöra henne, hustrun egde öfver den egendom och afkomsten däraf råda — under förutsättning att ej annat blifvit om förvaltningen föreskrifvet; likaledes skulle hustrun ega råda öfver hvad hon genom eget arbete kunde förvärfva. Hustruns rätt öfver den egendom och inkomst, som sålunda ställts utom mannens maktområde, var enligt den säkerligen riktiga tolkningen af det nya stadgandet i 9: 1 GB en rätt att fritt förfoga däröfver, att med afseende därå vidtaga alla de åtgärder, träffa alla de aftal, hvartill i allmänhet eganderätt berättigar. I sammanhang härmed gjordes från principen om mannens befogenhet att föra hustruns talan undantag beträffande nämnda egendom och inkomst.

Äfven efter 1874 års lagändringar ansågs emellertid hustrus rättsställning i ett afseende synnerligen oklar. Hennes behörighet att förfoga öfver af henne förvaltad förmögenhet var väl i lagen uttryckligen erkänd, men detsamma var ej fallet beträffande hennes förmåga att åtaga sig giltiga skuldförbindelser. På denna punkt stodo meningarna mot hvarandra. En mening såg fortfarande i mannens målsmanskap en faktor, som uteslöt behörighet för hustrun i sistnämnda hänseende. Enligt en annan åsikt var denna behörighet en gifven följd af de nya grundsatserna om hennes särskilda förvaltning; åtminstone kunde man ej undgå att tillerkänna giltighet åt de förbindelser, som hon med afseende å sådan särskild förvaltning ikläddé sig.

All tvekan härutinnan är dock numera undanröjd genom

[1]) Redan tidigare var det dock, som bekant, möjligt för hustrun att genom boskillnad erhålla självständig förvaltning.

lagen af den 1 Juli 1898, som i åtskilliga viktiga delar ändrat den svenska äktenskapsrätten. Af 9: 1 GB jämte 11 kap. samma balk, sådana de numera lyda, framgår till full evidens, att hustru besitter kapacitet att sluta aftal, äfven sådana, hvarigenom hon gör gäld.

Den svenska äktenskapslagstiftningen gifver nu ej längre anledning till tvifvelsmål beträffande spörsmålet, huruvida hustru är att anse såsom myndig eller ej. Hustru är städse myndig. Hon är det, oafsedt om hon ännu uppnått myndighetsåldern, och äktenskapet länder följaktligen, om detta ej är förhållandet, så långt ifrån till en inskränkning af hennes rätt, att denna tvärtom utvidgas [1]. Sin myndighet kan hon dock naturligtvis ej utöfva så, att mannens rätt trädes för nära. Gränser för denna myndighet äro allt fortfarande dragna genom mannens målsmanskap — hans förvaltningsrätt, som ännu i öfverensstämmelse med de genom 1874 års förordning gifna regler är bibehållen såsom hufvudprincip, och hans processuella talerätt — samt hans husbondevälde. Det senare består orubbadt sådant det ofvan blifvit till sin innebörd antydt.

Efter dessa kortfattade antydningar om målsmanskapets innebörd kunna vi öfvergå till den lagstiftning, som angår villkoren för kommunal rösträtt. Beslutanderätten i den borgerliga kommunens angelägenheter utöfvas, som bekant, på landet, enligt K. F. om kommunalstyrelse på landet den 21 Mars 1862 [2], af kommunalstämma eller genom af denna utsedda delegerade, kommunalfullmäktige, och i stad, enligt K. F. om kommunalstyrelse i stad af samma dag [3], af allmän rådstuga eller stadsfullmäktige. Beslutanderätten i den kyrkliga kommunens angelägenheter utöfvas, så i stad som på landet, af kyrkostämma, enligt K. F. om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd likaledes af den 21 Mars 1862 [4]. Med kommunal rösträtt afses blott rätten att taga del i de kommunala bottenförsamlingarnas, kommunalstämmas, allmän rådstugas [5]) och kyrkostämmas öfverläggningar och beslut. Rätten

[1] Winroth, anf. arb. sid. 53.

[2] Citeras härefter FKL.

[3] Citeras härefter FKS. Se ock K. F. om kommunalstyrelse i Stockholm den 23 Maj 1862.

[4] För Stockholm gäller K. F. om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd i Stockholm den 20 November 1863.

[5] Hvad angår Stockholm se F. om kom.-st. därstädes §§ 5, 6 och 9.

till säte och stämma i de af dessa utsedda beslutande församlingarna, kommunal- och stadsfullmäktige, eller i de särskilda under olika namn tillsatta utskott, som enligt kommunalförfattningarna skola för verkställighet och förvaltning eller andra särskilda uppgifter utses, är beroende på val, och valbarheten är knuten till kvalifikationer utöfver de för den kommunala rösträtten föreskrifna.

Betingelserna för kommunal rösträtt uppställas i 8 § FKL och 10 § FKS samt äro lika för land och stad: god fräjd, svensk medborgarerätt, medlemskap i kommunen, skyldighet att till kommunen erlägga skatt och frånvaron af ansvar för oguldna utskylder till kommunen [1]). Bland dessa villkor dröja vi ett ögonblick vid dem, som utgöras af medlemskap i kommunen och skattskyldighet till denna.

Medlemmar af en kommun — utan skillnad härvid emellan land och stad — äro dels de, som där äro mantalsskrifna, och dels de, som, utan att vara i kommunen mantalsskrifna, därstädes ega fast egendom eller äro för inkomst af kapital eller arbete till allmän bevillning uppförda; 4 § FKL, 3 § FKS. [2]) Medlemmar af landtkommun äro dessutom de, som, utan att vara i kommunen mantalsskrifna, därstädes bruka fast egendom.

Den kommunala skattskyldigheten sammanfaller i allmänhet med skyldigheten att erlägga bevillning till staten [3]). Förstnämnda skattskyldighet grundar sig antingen på egande eller innehaf af fastighet inom kommunen eller på utöfvande af näring därstädes eller på därstädes mantalsskrifven persons taxering till bevillning för inkomst af kapital eller arbete.

---

[1]) F. om kom.-styr. i Stockholm uppställer väsentligen samma villkor, §§ 9 och 11. — Rösträtt å kyrkostämma tillkommer dem, som äro röstberättigade i den borgerliga kommunens angelägenheter, med undantag för dem, som icke tillhöra svenska kyrkan; F. om kyrkostämma m. m. § 4; F. om kyrkostämma m. m. i Stockholm § 4.

[2]) F. om kom.-styr. i Stockholm § 2.

[3]) 57 § FKL, 57 § FKS, 40 § F. om kom.-styr. i Stockholm. Undantag från regeln bestå blott i fråga om kommunal skattskyldighet för fastighet på landet; 57 § 3 mom. och 58 § 3 mom. FKL. Jfr Hammarskjöld, Bidrag till tolkning af K. Förordningarna den 21 Mars 1862 om kommunalstyrelse på landet och i stad samt om kyrkostämma, Stockholm 1888, sid. 76 ff.

Det är af kommunallagarnas bestämmelser om de allmänna villkoren för kommunal rösträtt uppenbart och har veterligen aldrig betviflats, att kvinna icke är på grund af sitt kön utesluten från denna rätt och från personlig utöfning däraf. Principen är, att kvinna kan ega kommunal rösträtt, men icke bekläda de befattningar, till hvilka val eger rum [1]. Det sagda gäller dock endast

[1]) Enligt 14, 29 och 42 §§ FKL kan endast man utses till ordförande i kommunalstämma, kommunalfullmäktig och ledamot af kommunalnämnd. Enligt 27 och 56 §§ FKS är likaledes endast man valbar till stadsfullmäktig och ledamot af drätselkammare. Och enligt 23 § i F. om kyrkostämma m. m. är kvinna utesluten från kyrkorådet. Däremot är enligt uttryckliga bestämmelser i sistnämnda § äfvensom i 15 § af K. F. om fattigvården den 9 Juni 1871 kvinna valbar till ledamot af skolråd och af fattigvårdsstyrelse, där särskild sådan utses. Då enligt 24 § i F. om kyrkostämma m. m. den, som är oberättigad att deltaga i kyrkostämmas öfverläggningar och beslut, ej kan vara ledamot af skolråd, är gift kvinna enligt den mening, som vill frånkänna henne kommunal rösträtt, obehörig att sitta i skolråd. Hvad åter angår frågan om gift kvinnas valbarhet till fattigvårdsstyrelse, där särskild sådan utses, är fattigvårdsförordningen ej fullt otvetydig. Vid 1902 års riksdag väcktes inom andra kammaren motion (N:o 42) om sådan ändring af 15 § i förordningen, att behörighet att väljas till ledamot af nämnda styrelse uttryckligen tillerkändes gift kvinna. Motionen, som afstyrktes af lagutskottet, ledde emellertid till skrifvelse (N:o 32) med anhållan, att Kongl. Maj:t täcktes låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till ändring af gällande lagstiftning i det af motionärerna angifna syfte. — Då byggnadsstadgan för rikets städer af den 8 Maj 1874 samt hälsovårdsstadgan för riket af den 25 September 1874 icke uttryckligen angifva, att till ledamöter i byggnadsnämnd och hälsovårdsnämnd i stad endast män kunna utses, skulle man ju kunna anse äfven kvinnor valbara, men ganska säkert har sådant ej varit afsedt. — Enligt 3 § i lag om fosterbarns vård den 6 Juni 1902 är vidare kvinna valbar till ledamot af fosterbarnsnämnd, och detsamma gäller enligt 27 § i lag ang. uppfostran åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn af den 13 Juni 1902 om barnavårdsnämnd. Huruvida bestämmelsen om kvinnas valbarhet till fosterbarnsnämnd afser äfven gift kvinna, kan, åtminstone hvad angår sådan nämnd i stad, vara tveksamt; efter vårt förmenande bör svaret utfalla nekande. I afseende å valbarhet till barnavårdsnämnd gäller enligt 27 § 5 mom. i lagen af den 13 Juni 1902 hvad för skolråd finnes stadgadt, och svaret på frågan om gift kvinnas valbarhet till denna nämnd bör därför vara beroende af den uppfattning, man hyser beträffande hennes valbarhet till skolråd. Det vid 1902 års riksdag tillsatta särskilda utskottet N:o 2, som afgaf utlåtande öfver de af Kongl. Maj:t för riksdagen framlagda förslag, hvilka ligga till grund för nu ifrågavarande två lagar, anförde rörande bestämmelserna om kvinnas valbarhet till omförmälta nämnder, att de skäligen borde gälla så väl gifta som ogifta kvinnor, men att utskottet icke ansett sig kunna föreslå ändring i bestämmelsernas affattning i syfte att

om ogift myndig kvinna, änka och frånskild hustru. Hvad angår gift kvinna, har man, såsom ofvan antydts, i allmänhet hållit före, att rösträtt icke tillkommer henne.

För att belysa detta senare spörsmål få vi gå tillbaka till de kommittéförslag, som ligga till grund för kommunallagarna. Dessa förslag afgåfvos den 31 Oktober 1859 och framlades för rikets ständer vid riksmötet 1859—1860. De paragrafer i förslagen till förordningar om kommunalstyrelse på landet och i stad — § 11 i det förra, § 12 i det senare förslaget — hvilka motsvara § 9 FKL och § 11 FKS, innehöllo närmast före bestämmelsen om att för omyndig röstar förmyndaren, följande moment: »Änka, frånskild hustru eller ogift kvinna, som myndig är, ege i kommunalstämma» (resp. »vid allmän rådstuga») »rösträtt utöfva». Häraf torde vara tydligt, att man icke velat medgifva den gifta kvinnan att utöfva kommunal rösträtt. Och detta har otvifvelaktigt haft sin grund i uppfattningen, att sådan rätt ej var förenlig med mannens målsmanskap. Man har säkerligen utgått därifrån, att målsmanskapet för hustrun innebar omyndighet. Att märka är, det kommunallagarna tillkommit på en tid, då ännu mannens totala förvaltningsrätt egde bestånd, och då således hustruns handlingsfrihet städse var synnerligen begränsad. Antagandet, att den bestämmande synpunkten varit den nu angifna, vinner bekräftelse af ett uttalande i det betänkande, som innehåller motiveringen till kommittéförslagen. Det heter beträffande bestämmel-

---

undanrödja tvekan i nämnda hänseende, enär riksdagen redan beslutat skrifvelse till Kongl. Maj:t [se ofvan] med anhållan om framläggande af förslag till sådan lagstiftning om kvinnas valbarhet till ledamot i fattigvårdsstyrelse, att dylik befogenhet otvetydigt tillkomme äfven gift kvinna. Och vid pröfning af frågan härom lärer — säger utskottet vidare — Kongl. Maj:t utan tvifvel komma att taga i öfvervägande, om ock i hvad mån alla gällande bestämmelser angående kvinnas valbarhet till kommunala uppdrag må vinna tillämpning å gift kvinna. Hvad utskottet sålunda anfört, inflöt i riksdagens skrifvelser (N:ris 59 och 109) i anledning af de kungliga propositionerna.

F. om kom.-styr. i Stockholm utesluter kvinnor från stadsfullmäktige och de af dem tillsatta nämnder; §§ 5, 36 och 38. Däremot kunna kvinnor inväljas i skolråd och fattigvårdsnämnd, under förutsättning att de ega rösträtt i kommunens angelägenheter; § 25 mom. 3 (enl. K.F. d. 22 Mars 1889) och § 26 i kyrkostämmoförordn. samt § 38 i kommunalstyrelseförordn. (K.F. d. 22 Mars 1889).

serna om rätt att rösta på kommunalstämma: »*myndig kvinnas*[1]) rösträtt på sockenstämma, så vida hon i öfrigt innehar de därtill erforderliga kvalifikationer, är allaredan uti nu gällande hithörande förordningar medgifven och således ingen nyhet». Ännu mera anmärkningsvärdt är ett yttrande, som vid granskningen af 11 § i förslaget till förordn. om kommunalstyrelse på landet fäldes af en medlem af ridderskapet och adeln[2]). Yttrandet gick ut på, att de i nämnda § upptagna, ofvan angifna beslämmelserna om änkas, frånskild hustrus och ogift myndig kvinnas rösträtt lämpligen kunde utbytas mot den kortare satsen: kvinna, som myndig är, etc.

Rikets ständer föreslogo ej någon ändring i omförmälda paragrafer af kommittéförslagen[3]), men i de af Kongl. Maj:t utfärdade förordningarna var det moment, som handlat om kvinnas rösträtt, uteslutet. Häraf kan ganska säkert icke dragas den slutsatsen, att någon ändring i sak afsetts, i den riktningen, att rösträtt skulle medgifvas äfven gift kvinna. Uteslutningen får man anse ha föranledts däraf, att ifrågavarande moment i själfva verket var öfverflödigt, då hvad däri uttalats gick in under det allmänna stadgandet om villkoren för rösträtt[4]).

Förhåller det sig så, som vi här förmenat, att nämligen vid kommunallagarnas tillkomst rösträtt för gift kvinna ansetts icke förenlig därmed, att hon såsom stående under mannens målsmansskap vore att hålla för omyndig, så kan det antagandet ligga nära till hands, att då i 9 § FKL och 11 § FKS stadgas, att för omyndig röstar förmyndaren, härmed afses äfven förhållandet emellan man och hustru. Ett dylikt antagande måste dock förkastas. Mannens ställning till hustrun är icke, rätt uppfattad, och betecknas ej heller enligt vår rätts språkbruk såsom förmyndarens till myndlingen. För öfrigt finner man genast, om man ser på hvad det moment, hvari förevarande stadgande förekommer, i sin helhet innehåller, att lagstiftaren icke därunder kan ha inbegripit

---

1) Kurs. af mig.

2) Ridderskapets och adelns prot. 11:te häftet sid. 43 ff.

3) Rikets ständers skrifvelse n:o 186.

4) Detta framhölls äfven under diskussionen hos ridderskapet och adeln vid granskningen af § 12 i förslaget till förordn. om kom.-styr. i stad.

förhållandet emellan man och hustru. Momentet lyder i sin helhet: »För omyndig röstar förmyndaren eller, där flere äro förmyndare, den som desse bland sig utse». Utan några vidare kommentarier är uppenbart, att här ej kan vara fråga om mannens utöfning af rösträtt för hustrun.

En sak är nu emellertid, hvilken uppfattning om hustrus rättsliga ställning stiftaren af kommunallagarna hyllat, en annan hvad som i fråga om hustrus kommunala rösträtt är gällande rätt. För att finna detta måste man tillse, om den rättsliga ställning, hustru numera intager, verkligen utgör hinder för henne att utöfva nämnda rätt, och vidare, om hustru kan uppfylla de i kommunallagarna uppstälda allmänna villkoren därför.

Förut är nämndt, att hustrus handlingsfrihet begränsas dels genom mannens målsmanskap i trängre mening och dels genom hans husbondevälde. Hvad först angår husbondeväldet, så torde hvad angående dess innebörd ofvan yttrats gifva vid handen, att denna mannens myndighet ej gärna kan innefatta något hinder i förevarande hänseende. Husbondeväldet tillförbinder, så vidt nu allenast kan vara i fråga, hustrun att icke utan mannens samtycke spilla sina krafter på intressen, som ligga utom familjens sfär. Svårligen kan någon egentlig konflikt emellan å ena sidan hennes plikt att egna sig åt hemmet och å andra sidan en utöfning af rösträtt uppstå. Från ifrågavarande synpunkt sedt skulle för öfrigt hustruns rösträttsutöfning vinna rättslig giltighet genom samtycke från mannens sida, men en offentlig rätt sådan som den kommunala rösträtten kan ej vara gjord beroende af ett sådant villkor som enskild persons samtycke. Anmärkas må dessutom, att då husbondeväldet är betingadt af att makarna sammanlefva, en gift kvinna, som lefver skild från sin man, ej skulle vara förhindrad från att rösta.

Den viktigaste sidan af mannens målsmanskap i trängre mening är hans förvaltningsbefogenhet med afseende på boet[1]); den andra sidan däraf, hans rätt att föra talan för henne, sammanhänger hufvudsakligen med förvaltningsbefogenheten och behöfver,

---

[1]) Att denna förvaltningsbefogenhet numera, äfven oafsedt boskillnad, icke är en undantagslös regel, se ofvan.

äfven till den del detta ej är fallet, ej här särskildt uppmärksammas. Att ej mannen kan i sin förvaltning af boet lida intrång af hustruns deltagande i afgörandet af allmänna angelägenheter, torde ligga i öppen dag. Hennes rättsliga ställning kan alldeles afgjordt icke från denna synpunkt sedt utesluta henne från rätten att rösta.

I det föregående ha vi satt spörsmålet om gift kvinnas rösträtt i relation till den myndighet, mannen genom äktenskapet förvärfvar. Det skulle emellertid kunna ifrågasättas, om ej hela undersökningen rörande förvaltningsbefogenhetens och husbondeväldets betydelse är irrelevant för lösningen af förevarande spörsmål. Detta faller inom den offentliga rättens område, det är därvid tal om den gifta kvinnans ställning i offentligträttsligt hänseende, medan privaträttsliga synpunkter äro bestämmande för mannens maktställning i dess nämnda yttringar. Man kunde vilja säga, att om ock denna maktställning inskränker hustrus handlingsfrihet på det privaträttsliga området, däraf ej några slutsatser beträffande hennes behörighet att vara verksam på det offentligträttsliga gebitet kunna dragas. Den för undersökningen valda basis torde likväl vara fullt försvarlig. Såsom förut påvisats, har man vid kommunallagarnas stiftande utgått från uppfattningen om hustrus omyndighet. Det har vid sådant förhållande måst vara en uppgift att utreda, om denna uppfattning är riktig. Vore den nämligen detta, skulle säkerligen däraf ock vara en gifven följd, att kommunal rösträtt icke kunde tillerkännas henne. Utredningen har i stället gifvit ett motsatt resultat: det har visat sig att mannens maktställning i äktenskapet icke betyder omyndighet för hustrun och icke i sig innehåller moment, som äro oförenliga med sådan rösträtt. Skall denna förvägras henne, så måste därför detta motiveras med skäl af annan art än dem, hvarom hittills varit fråga.

De i 8 § FKL och 10 § FKS föreskrifna allmänna villkoren för kommunal rösträtt äro ofvan angifna. Af dessa är det blott ett, nämligen skyldigheten att till kommunen erlägga skatt, som här kan vålla tvekan och kräfver närmare undersökning: hvad angår de öfriga villkoren kan uppenbarligen gift kvinna ej mindre än andra personer uppfylla desamma.

Hur förhåller det sig med gift kvinnas skyldighet att erlägga skatt; i hvad mån påverkar kvinnans ställning såsom gift förbindelsen härtill? Detta synes vara den fråga, som kräfver besvarande. Närmast kunde man måhända vara böjd för att svara, att äktenskapet ej alls utöfvar någon inverkan på denna skyldighet. Egendom och inkomst, som hustrun inför i boet vare sig vid äktenskapets ingående eller senare under dess fortbestånd, beskattas i likhet med annan egendom och inkomst. Men detta svar träffar ej den tanke, som ligger i frågan. Denna afser ej det förhållandet, huruvida skatt skall utgå eller ej, utan spörsmålet angår, hvem som af det allmänna, staten eller kommunen, skall taxeras till utgörande af skatt, mot hvem det allmänna skall rikta sitt kraf på skatt. Skulle det visa sig, att äktenskapet bland andra verkningar medför äfven den, att mannen beskattas för all makarnas egendom och inkomst, så torde hustrun icke kunna sägas uppfylla det rösträttsvillkor, som består i att vara förbunden att till kommunen erlägga skatt, och på sådan grund icke kunna anses röstberättigad.

De högsta instanserna för afgörandet af frågor rörande taxering för skatt till staten, Kammarrätten och Kongl. Maj:t, torde genomgående tillämpa principen, att man och hustru böra behandlas såsom en enhet i beskattningsafseende, och att all skatt bör påföras mannen[1]). Denna regel lärer följas oberoende af

[1]) Den s. k. kommunalskattekommittén, som den 18 Maj 1900 afgaf sitt betänkande, omnämner däri — i motiveringen för § 2 i förslaget till förordning angående bevillning af inkomst (sid. 100 i bet.) — att för närvarande gäller såsom undantagslös regel, att man och hustru i beskattningsafseende utgöra en enhet, i det att deras årsinkomster städse skola sammanräknas. Se ock anmärkningar härom i det af O. Bodin och H. Palmgren utgifna arbetet, Självdeklaration, Stockholm 1902, sid. 14. — Rettig, Samling af Kongl. Resolutioner och Bref rörande tillämpningen af bevillningsförordningen, refererar några rättsfall, som äro belysande i förevarande afseende. Se Band V N:o 146: Kongl. Maj:ts Res. den 31 December 1896. Sjökaptenen E. A. W. S., som af vederbörande taxeringsnämnd i Stockholm beskattats för 3,000 kr., däraf visst belopp beräknats utgöra hans hustrus aflöning såsom föreståndarska för kostymverkstaden vid kungl. operan, besvärade sig hos pröfningsnämnden öfver denna taxering och yrkade att varda befriad från utgörande af bevillning för hustruns inkomst, under förmälan, att makarna icke sammanbodde. Pröfningsnämnden utlät sig, att enär klaganden ej styrkt något förhållande ledande

huruvida hustrun har egendom och inkomst under sin självständiga förvaltning, oberoende af huruvida makarna sammanlefva, samt äfven i fall då boskillnad eger rum. Då den kommunala skattskyldigheten hufvudsakligen[1]) sammanhänger med skyldigheten att erlägga bevillning till staten, kan ej antagas annat, än att samma princip allmänneligen iakttages äfven vid påförandet af kommunalutskylder.

Nyssnämnda princip ligger till grund för ett par stadganden i våra skattelagar[2]). En annan fråga är, om den under alla förutsättningar står i god öfverensstämmelse med gällande civilrättsliga bestämmelser angående makars förmögenhetsförhållanden. Detta kan synas icke vara fallet, för så vidt angår skatt för egendom och inkomst, hvaröfver hustrun enligt 9: 1 mom. 2 GB eger råda[3]). Då hustrun eger fri förfoganderätt däröfver, och mannen,

---

till ändring i taxeringen, ogillades hans klagan och fastställdes beskattningsåtgärden. Kammarrätten och Kongl. Maj:t gjorde ej ändring häri. — Band V N:o 92: Kongl. Maj:ts Res. den 6 Mars 1896. Lykttändaren E. J. besvärade sig däröfver att taxeringsnämnd i Stockholm taxerat klaganden för 750 kronors inkomst af allmän tjänst och 1,750 kronors inkomst af handelsrörelse, som klagandens hustru idkade. Klaganden yrkade, att då han och hustrun lefde åtskilda samt den inkomst, hustrun beredde sig, tillfölle henne ensam, hon särskildt för sig måtte varda därför taxerad och klaganden endast beskattas för sin inkomst af tjänst. Pröfningsnämnden ogillade klagandens talan, enär den omständighet, att makarna lefde åtskilda, icke författningsenligt föranledde därtill, att särskild debetsedel finge för hvardera maken utfärdas. Kammarrätten fann klagandens besvär ej förtjäna afseende, och Kongl. Maj:t gjorde ej ändring häri.

[1]) Att undantag finnas, se ofvan.

[2]) Den synes ligga till grund dels för stadgandena i 11 § bevillningsförordningen därom att, vid beräkning af bevillningsfritt inkomstbelopp eller afdrag, i den skattskyldiges årsinkomster skola inbegripas äfven hustruns, och dels för de i 10 § af K.F. om inkomstskatt den 21 Juni 1902 förekommande stadgandena af enahanda innehåll. Hvad angår sistnämnda stadganden synes vara tydligt, att skatteprogressionen ock skall bestämmas efter sammanlagda beloppet af mannens och hustruns inkomster.

[3]) I kommunalskattekommitténs förslag till förordning angående bevillning af inkomst har § 2 följande innehåll: Vid skattskyldigs taxering tagas i beräkning jämväl sammanlefvandes hustrus intägter, där ej hustrun enligt lag eger att öfver desamma ensam råda, i hvilket fall de skola såsom hennes inkomst taxeras. En motsvarande bestämmelse förekommer i förslaget till lag angående kommunal taxering och skattskyldighet, § 14. Kommittén säger i motiveringen för förstnämnda §, att den föreslagits för att bringa föreskriften om äkta makars skattskyldighet i öfverensstäm-

äfven om afkomsten af den under hustruns förvaltning stående och hennes rådighet underkastade egendomen, resp. hennes arbetsförtjänst, är af samfälld natur [1]), icke har något rättsligt medel att, så länge egendomsgemenskap makarna mellan är rådande, af hustrun utkräfva bidrag till skattens gäldande, förefaller det vara oriktigt och obilligt att debitera mannen utskylderna. Men å andra sidan torde man icke kunna undgå att taga i betraktande, hvilken egendom svarar för desamma, och mot hvem med hänsyn därtill krafvet bör riktas.

Är den beskattade afkomsten resp. arbetsförtjänsten samfälld egendom, så är säkerligen enligt de i 11 kap. GB nedlagda principerna för gälds betalning ej blott den förmögenhetskomplex, hvaröfver hustrun eger råda, utan äfven under mannens förvaltning stående, vare sig samfälld eller någondera makens enskilda, egendom ansvarig för skatten; jfr 11: 2 GB. Vidare är att märka, det enligt vår rätt — jfr 9: 1 mom. 1 samt 11: 5 GB — hustrun icke kan med förbigående af mannen sökas för annan gäld än sådan, hvarför allenast egendom, hvaröfver hon eger råda, svarar. Denna grundsats afser väl närmast rättegång och dom mot hustrun. Men hvad som gäller därom, torde äfven böra anses gälla beträffande taxering till skatt och debitering därför [2]). Med hänsyn härtill möter således hinder mot att debitera hustrun och icke mannen utskylderna.

Annan slutsats torde man ej kunna grunda på den omständigheten i och för sig, att afkomst resp. arbetsförtjänst, hvaröfver

---

melse med gällande lagstiftning angående deras inbördes egendomsförhållanden och utsträckningen af mannens målsmanskap. Det kan dock ifrågasättas, om ej den föreslagna bestämmelsen är för vidtomfattande, om ej den gör makarna till särskilda skattesubjekt i fall, då detta ej stämmer väl öfverens med de civilrättsliga reglerna. Jfr den följande framställningen i texten.

[1]) Är detta förhållandet, falla utskylderna under den kategori af utgifter, som man kallat äktenskapliga utgifter, d. v. s. utgifter, som göras i båda makarnas intresse, för gemensam räkning. Jfr WINROTH, anf. arb. sid. 292 ff.

[2]) Att utskylder i brist på godvillig betalning kunna omedelbart, utan föregående dom, exekutivt uttagas, kan ej härvid komma i betraktande. Se KF ang. förändrade föreskrifter om utmätning för krono- eller kommunalutskylder, allmänna afgifter m. m. den 12 Juli 1878.

hustrun eger råda, är hennes enskilda tillhörighet, däri mannen ej eger giftorätt. Skatten kan väl för sådan händelse icke hänföras till utgifter för gemensam räkning. Men då man måste anse, att för skatten svarar, förutom den egendom, hvaröfver hustrun eger råda, ej allenast annan henne enskildt tillhörig af mannen förvaltad egendom utan äfven hennes giftorätt i af mannen förvaltad samfälld egendom — jfr 11: 4 GB — gör samma synpunkt, som nyss framhölls, sig gällande mot hustruns självständiga beskattande.

Förhållandet kan emellertid vara det, att på grund af bestämmelse i äktenskapsförord all egendomsgemenskap emellan makarna är utesluten. Det gifves hvarken samfälld egendom eller gemensam förvaltning; makarna äro tvänne af hvarandra oberoende förmögenhetssubjekt. Denna ställning till hvarandra intaga de jämväl, om de erhållit boskillnad enligt lagen om boskillnad den 1 Juli 1898. Boskillnad medför nämligen enligt denna lag en fullständig upplösning af förmögenhetsgemenskapen. Makarna ha hvardera sin självständiga ekonomi; all gäld är att anse såsom enskild. En konsekvens af nu angifna situation torde vara, att makarna äfven böra betraktas och behandlas såsom tvänne särskilda skattesubjekt. Det kan ej vara öfverensstämmande med den självständiga och obundna ställning, hvari hustrun i ekonomiskt afseende i förhållande till mannen befinner sig, att med hänsyn till beskattningen låta henne träda tillbaka och skjuta fram mannen såsom ensam gentemot det allmänna, staten och kommunen, ansvarig. Makarna böra fasthellre hvar för sig påföras utskylder för sin egendom och inkomst.

Kasta vi nu en blick tillbaka, visar sig, att framställningen ledt till följande resultat. Syftet har varit att finna svar på frågan, om gift kvinna har kommunal rösträtt. Därvid har det först gällt att utreda, huruvida hon är att anse såsom myndig eller ej. Denna utredning har gifvit vid handen, att hon är myndig, om ock i sin handlingsfrihet inskränkt genom de befogenheter, som tillkomma mannen, hans förvaltningsrätt och husbondevälde. Men ingendera af dessa befogenheter innefattar i sig något, som utgör hinder för att tillerkänna hustrun ifrågavarande rätt. Vidare har befunnits, att bland de af kommunallagarna uppställda allmänna villkoren för rösträtt blott ett, näm-

ligen förbindelsen att erlägga skatt till kommunen, är af beskaffenhet, att tvekan kan uppstå, huruvida gift kvinna kan uppfylla detsamma. Beträffande detta villkor har man att uppmärksamma den i vårt land tillämpade principen att utan undantag behandla man och hustru såsom en enhet i beskattningsafseende och påföra mannen alla utskylder. Det har förefallit, som om i tillämpningen af denna regel låge ett hinder för att anse hustrun berättigad till utöfning af rösträtt. Men å andra sidan har försök gjorts att visa, det regeln ej är lämpad efter den ställning, som hustrun under viss förutsättning enligt gällande civilrättsliga bestämmelser om makars inbördes egendomsförhållanden kan intaga. Om all egendomsgemenskap makarna emellan är utesluten, bör äfven hvardera behandlas såsom särskildt skattesubjekt.

Anser man, att gällande skattelagstiftning icke lägger hinder i vägen för att under nyssnämnda förutsättning särskildt påföra hustrun utskylder, kan hon följaktligen uppfylla äfven ifrågavarande villkor för rösträttsutöfning. Huruvida sådan särskild debitering för närvarande är tillåten, är tydligen en fråga, hvarom olika meningar kunna råda. För vår del äro vi mest böjda för den meningen, att åt skattelagarnas bestämmelser om sammanräkning af makarnas årsinkomster bör gifvas den inskränktare tolkning, som tager hänsyn till civilrättens stadganden i ämnet. Uttryckliga föreskrifter i skattelagarna äro dock gifvetvis af behofvet påkallade.

Mot vår åsikt, att under viss förutsättning skatt bör påföras hustrun särskildt, skulle den invändningen kunna göras, att taxeringsmyndigheterna icke kunna ha kännedom om makars inbördes egendomsförhållanden. Det står emellertid makarna själfva öppet att därom vederbörligen göra anmälan, och då hvardera maken kan ha intresse af att sådan anmälan sker, bör den ock kunna med lika verkan utgå från hvardera. Det skulle ock kunna åläggas domstol resp. domare på landet att, då makar vunnit boskillnad, anmäla sådant hos vederbörande taxeringsmyndighet.

För att till sist yttra några ord om den politiska rösträtten, så tillerkänner 14 § riksdagsordningen uttryckligen endast män valrätt. Då således kvinnor i gemen äro uteslutna, kan ej något spörsmål om rösträtt för gift kvinna uppstå. Att ej efter vår upp-

fattning något hinder för att åt henne upplåta politisk rösträtt möter från synpunkten af mannens målsmanskap, är af det föregående tydligt. För så vidt man emellertid, såsom för närvarande, låter den kommunala rösträtten vara villkor för den politiska, eller därutöfver fordrar erläggande af bevillning till staten för viss inkomst, komma dessutom för den gifta kvinnans del i betraktande de synpunkter rörande beskattningen, som ofvan framhållits.

Finland.

Af

Professor P. Fahlbeck.

Folks och staters undergång hör ej till historiens hvardagshändelser, om de ock otaliga gånger inträffat. Ty det är ingen naturnödvändighet, såsom beträffande individerna, att nationer och statsväsen skola dö. Det är städse yttre våld, som bringar dem om lifvet, äfven i de fall, då inre sjukdom förut försvagat lifskraften. För den skull är äfven förloppet därvid vanligen i hög grad uppskakande. De mest gripande scenerna i historiens stora drama utgöras af dessa tilldragelser, om de också ej upptaga stor plats uti de historiska framställningarna, ty dessa dröja mera vid lifvets yttringar än vid döden. På de samtida förfela de dock aldrig att göra ett djupt intryck, framför allt i de fall, då slutet icke förberedts af en lång sjukdomsprocess utan kommer med ett slag och som en exekution, utförd af den starkare på den svagare. Likväl gifves det stundom förmildrande omständigheter, som betaga skådespelet mycket af dess pathos, ja låta det framstå endast som en akt af historisk rättvisa. Så var fallet vid Italiens enande liksom senare i viss mån vid Tysklands. I grunden var det här blott några murkna troner, som föllo, ofta under folkens jubel. Annorlunda är det med de två senaste tilldragelser af detta slag, som nutiden fått upplefva — boerrepublikernas undergång samt Finlands russificering. Det ena som det andra är ett verk af öfvermäktigt våld, som midt i hälsans dagar ändar dessa statsväsens lif. Båda tilldragelserna ha därför väckt liflig rörelse hos samtliga

nutidens folk. Boerrepublikernas undergång har kanske beaktats i vidare kretsar, ty här skedde allt under ett spännande drama af krig och yttre eröfring. I Finland har det gått tystare till väga såsom en inre eröfring, hvars olika skeden för den stora allmänheten äro mindre förståeliga. Men icke dess mindre har inom den bildade världen sistnämnda tilldragelse uppkallat ett lika stort deltagande som den förra. Särskildt har detta varit fallet i Sverige, såsom naturligt är. Visserligen hafva ej saknats röster, hvilka här liksom annorstädes inom de små folken manat, att man ej allt för högt skulle gifva sina känslor luft och helst se tingen, såsom de mäktige önska. Annat vore farligt i dessa vargatider, då de store ha så god aptit på de små. Men dessa världskloka råd hafva, hvad oss beträffar, öfverröstats af hjärtats språk. Och onaturligt vore det eljest. Statsmännen och det offentliga tillkommer det att återhålla hvarje meningsyttring, som kan innebära ett klander mot andra makter; men att de enskilde skulle göra detsamma och folkkänslan förkväfvas och vändas om, vore onatur, hvilken som all sådan ingen utöfvar utan att däraf själf taga skada. De folkliga yttringarna af medkänsla eller klander behöfva ej därför ikläda sig stötande former, som allvarligt störa grannsämjan.

Likväl är det ej ovanligt, att från finsk sida höra förebråelser uttalas särskildt mot Sverige och svenskarne för kallsinnighet under dessa tider. Jag vet ej, hvad de, som så säga, mena och önska. Sannolikt veta de det ej heller själfva. Men det är ej om dessa ting, eller om det intryck, som tilldragelserna i Finland utöfvat, jag nu vill tala. De senare äga ett vetenskapligt och politiskt intresse jämte det allmänt mänskliga, hvilket påkallar uppmärksamhet, isynnerhet från denna tidskrifts sida. Det är alltså om händelserna i Finland ur statsrättslig och politisk synpunkt, som vi här skola orda.

Det är en allmän historisk erfarenhet, säger på något ställe Guizot, att ingen härskare, huru mäktig han må vara, och huru godtyckligt han förfar, försummar att åberopa en rättsgrund för sitt handlande. Äfven de, som trampa rätten med båda fötterna underlåta aldrig att förklara, att det sker i rättens namn. Till rätten hänvisa alla; ingen vill synas göra orätt — detta är ofta

den enda tröst, som står optimisten åter. Därför är konstaterandet af rätten en hufvudpunkt uti alla de *Staats- und Hauptaktionen*, som spela om nationernas väl och ve. Så äfven i detta fall. Finlands statsrättsliga ställning, sådan den hittills gällt, har pröfvats och underkänts i den riktiga rättens namn från rysk sida, långt innan de åtgärder vidtogos, som faktiskt vändt upp och ned på densamma. Och som det i detta fallet gällde att uppvisa rättsvidrigheten uti en rätt och författning, som faktiskt bestått och i samma anda utvecklats under nittio år, så måste förfarandet gå ut på en historisk kritik af den grund, hvarpå denna rätt och författning uppbyggts. De historiska handlingar och akter, som skapade Finlands nuvarande ställning, äro emellertid en gång för alla gifna och allmänt bekanta. Något nytt, förut okändt har icke kunnat åberopas. Kritiken har för den skull uteslutande varit hänvisad till att gifva de nämnda grundläggande handlingarna och akterna en annan tolkning än den, som faktiskt gällt som riktig under ett sekel. I hvad mån detta lyckats, är det, som vi nu i korthet skola tillse. Därmed få ock de senaste händelserna i Finland sin rätta statsrättsliga belysning.

Det ligger i sakens natur, att en kritik af detta slag, hvars syfte är att bevisa orättmätigheten af bestående och länge utöfvad rätt, när den icke kan framdraga något nytt förut okändt aktstycke, som upphäfver eller modifierar de sedan gammalt kända, måste söka sin utgångspunkt och sitt stöd uti personliga motiv och förklaringsgrunder. Man nödgas postulera å ena sidan sveklig uttolkning, å andra naiv okunnighet hos de handlande personerna för att vinna något resultat. Så hafva äfven de ryske författare gjort, som angripit Finlands rätt, en Ordin, en Elenew och flere mindre betydande, till sist sekunderade af en onämnd, som talat konfidentiellt till de ryska beskickningarna i utlandet. Öfverallt framträder hos desse författare nämnda tankegång som underlag för deras kritik. Finnarna hafva planmässigt fört den ryske tsaren och hans rådgifvare bakom ljuset, medan han, som dock från början var den bestämmande parten uti detta mellanhafvande, godvilligt låtit sig missledas. A priori och psykologiskt sedt kan sägas, att detta är ett mycket riskeradt antagande. Men vi få ej förkasta det, innan vi granskat de skäl, hvarpå det hvilar, samt

den tolkning af de grundläggande fakta, som de ryske författarne sätta i stället för den hittills gängse.

Så vidlyftig och omständlig denna kritik och nytolkning är, så låter den sig dock sammanfattas uti tvänne hufvudpunkter, de enda, som i denna korta öfversikt behöfva framhållas. Båda gälla de statsrättsliga handlingar, som i Mars 1809 grundlade den nya ordningen i Finland, alltså Alexander I:s sammanträffande med de finska ständerna i Borgå samt hans manifest och tal till dem. Och närmare bestämdt afse de dels *självfva innehållet uti detta manifest*, dels *den form, hvarunder det gafs, samt det värde, det äger som grund för en författning och ett statsväsen.* Ifrågavarande för Finlands ställning grundläggande aktstycke af 15/27 Mars 1809, på sätt och vis det nyare Finlands magna charta, är utfärdadt på ryska, men åtföljdes af en officiell svensk öfversättning, så lydande:[1])

Wi Alexander I, med Guds Nåde, Kejsare och Sjelfherskare öfver hela Ryssland etc. etc., Storfurste till Finland etc. etc. Göre veterligt: Att sedan Wi efter Försynens skickelse tagit StorFurstendömet Finland i besittning, hafve Wi härmedelst velat bekräfta och stadfästa Landets Religion och grundlagar samt de privilegier och rättigheter, hvart och ett Stånd inom berörda StorFurstendöme i synnerhet, och alla dess Inbyggare i gemen, så högre, som lägre, hittills, enligt Constitution, åtnjutit; Lofvandes att bibehålla alla dessa förmoner och författningar fasta och oförryckte i sin fulla kraft. Till yttermera visso hafve Wi tecknat denne Försäkrings-Act med Wår egenhändiga underskrift. Gifvit i Borgå, den 15 (27) Martii 1809.

Originalet är högstegenhändigt undertecknadt:

ALEXANDER.

Detta dokument skulle nu utgöra en i vissa stycken oriktig öfversättning af det ryska originalet, afsedd att bereda Finland en annan statsrättslig ställning än den, som eröfraren tilltänkt detsamma. De af Ordin påvisade förnämsta oriktigheterna — de mindre kunna vi förbigå — äro följande: att framför ordet religion i den svenska texten tillagts »landets», att i st. f. »under-

[1]) Efter J. R. DANIELSON, *Finlands Förening med Ryska Riket.* 3:dje uppl. 1891, sid. 113.

såtar» användts ordet »innebyggare», men viktigare än så, att ordet »konstitution» utbytts mot det ryska originalets »konstitutioner», samt att det ord, som återgifvits med »försäkringsakt», på ryska *gramota*, rätteligen betyder »edikt, befallning, diplom, patent, bref». Slutligen har Ordin, ej nöjd härmed, sökt göra gällande, att det ryska ord, som användts, där den svenska texten har »grundlagar», *korennie zakoni,* ordagrant rotlagar, endast afser civila fundamentallagar, icke politiska. Det uttryck, som brukas för att beteckna de senare, grundlagar i egentlig mening, är *osnovnie zakoni.* — Som resultat af dessa korrektioner framgår, enligt samme författare, att Finland uti förevarande dokument icke betraktats och behandlats som en stat och ett statsväsen, skildt från det ryska, att Alexander I icke konfirmerat Finlands politiska författning och de grundlagar, som förut gällt, Regeringsformen af 1772 samt Förenings- och Säkerhetsakten af 1789, utan endast stadfäst ståndsprivilegierna, den lutherska religionen samt den allmänna civilrätten och därtill hörande egendomsordning m. m. Till denna argumentering har sedan Elenew fogat den, att, om meningen varit att stadfästa den i Finland under dess förening med Sverige gällande författningen, så borde Regeringsformen af 1772 samt Förenings- och Säkerhetsakten af 1789 hafva uttryckligen nämnts och likaså efteråt kodifierats med uteslutning af allt sådant, som icke längre stämde med tingens nya ordning. Då intetdera skett, bevisar detta, att nämnda grundlagar och den därpå fotade författningen icke afsetts uti manifestet af 15/27 Mars.

Att punkt för punkt upptaga och granska dessa påståenden är här icke nödigt. De finske författarne Mechelin, Danielson och Hermanson hafva utfört detta värf så grundligt och så förkrossande, att därvid intet återstår att tillägga. Blott tvenne anmärkningar af allmän natur vill jag göra. Den ena gäller förevitelsen, att de ofvan nämnda öfversättningsfelen skulle skett *mala fide* samt i akt och mening att Alexander I ovetande tillförsäkra Finland en själfständig ställning uti förbindelsen med Ryssland med bibehållande af dess gamla författning. Enligt all vanlig logik borde likväl ett sådant bedrägeri icke kunna hafva fört någon annan bakom ljuset än — dess upphofsmän själfve och det finska folket. Alexander I och de ryske statsmännen, som

hade det ryska originalet och visste, hvad de menat, kunde omöjligen bedragas af denna öfversättning, som var afsedd icke för dem utan för de finska ständerna. För öfrigt kan det svårligen tänkas, att Alexander varit okunnig om det rätta innehållet af den svenska handling, med hvilken han åsyftade att vinna de de finska ständernas och det finska folkets hjärtan från deras rätte suverän, Gustaf IV Adolf. Faktiska bevis för, att Alexander I väl kände såväl den svenska författningen som den rätta innebörden af de löften och försäkringar han gifvit att upprätthålla densamma, föreligga dessutom i mängd. I sanning, denna teori om en systematisk förvanskning af en hel författning med bedrägeri på ena sidan, okunnighet om egna handlingar på den andra, är något af det befängdaste, som inom den statsrättsliga litteraturen sett dagen.

Den andra anmärkningen, man kan göra beträffande de ryske författarnes uttydning af manifestet till Borgå landtdag, är den, att om någon tvekan råder rörande dess innebörd, så bör den lösas genom jämförelse med alla andra såväl samtida som föregående och efterföljande statshandlingar och uttalanden rörande Finland i dess förhållande till Ryssland. Som likväl denna självklara historiska metod är ytterst obekväm för de sagda författarne, användes den endast ogärna och med förbigående af allt för teorien ogynnsamt. Utan att här uppehålla mig vid de stämplingar, som allt sedan Elisabeths tid gjordes från rysk sida, och som innehöllo löftet om en själfständig ställning för Finland under den ryske tsarens spira, så vill jag blott citera ett par utaf de många uttalanden af Alexander I, som röja samma tanke. Det ena är från det tal på franska, hvarmed han personligen öppnade landtdagen i Borgå och lyder så: *J'ai promis de maintenir votre Constitution, vos loix fondamentales; votre réunion ici vous garantit ma promesse;* och vidare: *Cette réunion fera époque dans votre existence politique.* Det andra likalades på franska hållna tal, hvarmed han afslöt förhandlingarna med ständerna, innehåller följande bekanta passus: *Ce peuple brave et loyal bénira la Providence qui a amené l'ordre de choses actuel. Placé désormais au rang des nations, sous l'empire de ses loix, il ne*

se ressouviendra de la domination passée que pour cultiver des rapports d'amitié, lorsqu'ils seront rétablis par la paix.

En tydligare kommentar till den akt, som framlagts och beseglats, kan knappt begäras. Många andra yttranden och handlingar af Alexander I bestyrka till punkt och pricka det här uttryckta åskådningssättet rörande Finlands framtida ställning. Finland skulle bilda ett självständigt statsväsen under egna lagar, icke som provins inkorporeras i Ryssland. Det torde likväl vara öfverflödigt att uppehålla sig vid dessa uttalanden, som återfinnas uti de finske författarnes skrifter i ämnet. Jag vill i dess ställe blott erinra om, att den följande tidens historia intill våra dagar utgör en fortsatt bekräftelse på denna utläggning utaf manifestet af 15/27 Mars.

Författningen utvecklas vidare på samma historiska grund i konstitutionell anda, väl icke under den despotiske Nicolaus I, som dock drog sig för att handla emot densamma, men så mycket mer under Alexander II. Det handgripligaste beviset härpå är Landtdagsordningen af 1869, som på alla punkter utgör en fortbildning af den gamla svensk-finska författningen. Den lucka, som Regeringsformen af 1772 lämnade i afseende på fasta legislaturperioder fylles här. Ständerna skola minst hvart femte år sammankomma. Vidare ordnas nu närmare lagstiftningen och bestämmes, i hvilka fall ständernas medverkan är nödvändig (i fråga om grundlag, privilegier, allmän civil- och kyrkolag, värnplikten m. m.) Slutligen erhålla ständerna genom en lagändring af 1886 jämväl motionsrätt — något som de ej förut ägde — utom beträffande grundlag, lag om krigsmakten och pressen. Det är, som vi se, en utveckling i konstitutionell anda, men icke som en nyskapelse utan som en fortbildning af bestående rätt, något som äfven uttryckligen säges af Alexander II uti stadfästelsen af Landtdagsordningen. Det heter nämligen § 83: »Denna Landtdagsordning skall till alla dess delar gälla såsom en orygglig grundlag för Finlands Regent och Ständer, intill dess den varder genom samstämmigt beslut af dem ändrad eller upphäfven.» Och slutligen: »Jemte det Wi förbehålle Oss Wår rätt, sådan densamma uti Regeringsformen af den 21 Aug. 1772 samt Förenings- och Säkerhetsakten af den 21 Febr. och 3 April 1789 försäkrad finnes

och icke blifvit genom uttryckliga ord uti förestående Landtdags-ordning förändrad, vele Wi i Nåder denna Landtdags-ordning såsom en orygglig grundlag gilla och fastställa. Till yttermera visso hafve Wi detta Egenhändigt underteeknat, som skedde i S:t Petersburg den 3 (15) April 1869. — Alexander. [1]) Härmed betages Elenews argument rörande sistnämnda författningsurkunder all kraft. Ehuru icke berörda 1809, då man skyggt undvek att tala om sambandet med Sverige, som så svekfullt afklippts, erkändes de städse som bestående rätt.

De anförda uttalandena och fakta torde vara till fylles. Blott ännu ett må under texten anföras, enär det så lefvande visar, hurusom äfven den ryske tsaren kan tala som konstitutionell monark [2]). Men såväl detta uttalande som alla andra bevisa till

---

[1]) Detsamma återkommer uti inledningen till manifestet af 13/25 Juni 1886, där det heter: Wi Alexander den Tredje etc. etc. Göre veterligt: Med Finlands Ständers, jemlikt 71 § i Landtdagsordningen af den 15 (3) April 1869 gifna bifall och samtycke, vele Wi, med upphäfvande af 6:te punkten i Förenings- och Säkerhetsakten af den 21 Febr. och 3 April 1789 i nåder stadga och förordna — — — —.

[2]) Uti det tal på franska, hvarmed Alexander II den 18 Sept. 1863 öppnade Landtdagen i Helsingfors, heter det först:

Représentants du Grand-Duché de Finlande!

En Vous voyant réunis autour de Moi, je suis heureux d'avoir pu accomplir Mes voeux et Vos espérances.

Mon attention s'est dès longtemps portée sur un certain nombre de questions successivement soulevées et qui touchent aux intérèts les plus sérieux du pays. Elles sont restées en suspens, vu que leur solution demandait la coopération des États. — — — Och sedan mot slutet:

Plusieurs des stipulations des lois fondamentales du Grand-Duché ne sont plus applicables à l'état des choses survenu depuis sa réunion à l'Empire; d'autres manquent de clarté et de précision. Désirant remédier à ces imperfections, Mon intention est de faire élaborer un projet de loi qui contiendra des explications et des suppléments à ces stipulations pour être soumis à l'examen des États lors de la prochaine Diète que je pense convoquer dans trois ans. En maintenant le principe Monarchique constitutionel inhérent aux moeurs du peuple finlandais et dont toutes ses lois et ses institutions portent le caractère, Je veux faire admettre dans ce projet un droit plus étendu que celui que possèdent déjà les États, quant au règlement de l'assiette des impôts, ainsi que le droit de motion qu'ils ont anciennement possédé, Me réservant toutefois celui de prendre l'initiative dans toutes les questions qui touchent au changement de la loi fondamentale. — — — — — *C'est à Vous Répresentants du Grand-Duché, à prouver par la dignité, la modération et le calme de Vos discussions qu'entre les mains d'un*

full evidens, att de ofvan nämnda ryske publicisterna och deras eftersägare fara vill uti sin utläggning af manifestet af 15/27 Mars 1809. Detta innehåller just, hvad hela världen före Ordin ansett, nämligen bekräftelse på de grundlagar och den författning, som Finland gemensamt med Sverige då ägde, något som äfven erkännes — rättvisan fordrar att omnämna det — utaf en mängd ryske lärde, såsom Sergueïewitsch, Romanowitsch-Slavatinsky, Engelman m. fl.

Vända vi oss efter detta till det andra af de angrepp, som riktats mot Finlands statsrättsliga ställning, det som utgår från den form, hvari försäkringen om Finlands författning gafs 1809, och från dess betydelse som grundlag för densamma, så skola vi finna, att detta ej är bättre fotadt, än det vi nyss tillbakavisat. De ryske författarne och senast den officiella broschyren förkunna: att manifestet af 15/27 Mars 1809 visserligen var ett af Alexander I gifvet löfte ehuru med det begränsade innehåll, som ofvan antydts, men att icke det och landtdagen i Borgå utan freden i Fredrikshamn i Sept. 1809 är grundvalen för Finlands statsrättsliga ställning; samt vidare att den ryske tsaren icke kan bindas uti sin själfhärskarmakt utaf något samtycke af en ständerförsamling i någon del af sitt rike eller öfverhufvud af någon konstitution i västeuropeisk mening. Det första af dessa påståenden hänför sig till den af de finske författarne förfäktade meningen, att Finlands konstitution grundar sig uteslutande på landtdagen i Borgå, samt att förhandlingarne därstädes inneburo en ömsesidig öfverenskommelse och, såsom några uttydt det, ett slags fördrag mellan Alexander I och det finska folket. Sist anförda mening, som troget återspeglar den gamla svenska uppfattningen af förhållandet mellan monark och folk, hvilar helt allmänt på det faktum, att Alexander högtidligen afgaf en försäkran, som betraktas så god som en ed. Uti den kungörelse af 23 Mars/4 April, som för Finlands folk redogjorde för, hvad som tilldragit sig i Borgå heter det äfven: »Wi Alexander etc. etc. göre veterligt: att

---

peuple sage, décidé à travailler, d'accord avec le Souverain, dans un esprit pratique au développement de son bien-être, les institutions libérales, loin d'être un danger, deviennent une garantie d'ordre et de prospérité.

Je déclare ouverte la présente Diète.

då Wi församlat Finlands Ständer till en allmän landtdag och emottagit deras Trohets-ed, hade Wi vid detta tillfälle velat, igenom en högtidlig i deras närvaro utfärdad och i den Högstes Helgedom kungjord Act, bekräfta och försäkra dem om bibehållandet af deras religion och grundlagar» o. s. v. Vidare stöder sig denna mening därpå, att landtdagen ägde rum före freden i Fredrikshamn, hvarigenom de finska ständernas hyllning af Alexander blef ett frivilligt erkännande.

Till en början vill jag härtill anmärka, att freden i Fredrikshamn omöjligen, såsom de ryske författarne mena, kan betraktas som grund för Finlands statsrättsliga ställning till Ryssland och dess monark Storfursten. Ty först och främst hade denna redan förut blifvit ordnad vid landtdagen i Borgå; vidare kan Fredrikshamnsfreden i och för sig och såsom uteslutande en folkrättslig handling icke begrunda något annat än Finlands folkrättsliga ställning; slutligen innehåller art. VI uti nämnda fredsfördrag uttryckligen ett erkännande, att Finlands framtida ställning såsom ett fullbordadt faktum ligger utanför dess räckvidd. Det är uteslutande, emedan man ej håller isär de vidt skilda begreppen folkrättslig och statsrättslig, som man kunnat falla på den tanken, att uti Fredrikshamnsfreden vilja se grundvalen för Finlands inre förhållanden. Vidare måste man gifva de finske författarne rätt därutinnan, att den omständigheten, att Alexander hyllades och erkändes som landets monark före fredens afslutande, förlänar denna hyllning ett drag af frivillig öfverenskommelse. Men denna omständighet — ett af de ledsammaste minnena för öfrigt uti hela detta för Sverige och Finland lika bedröfliga drama — är dock, synes mig, en väl svag basis för en så vidtgående slutsats som den ofvan antydda om ett fördrag mellan Alexander och Finlands ständer. I förhållande till Sverige var finnarnes hyllning af Alexander i Borgå en upprorisk handling, som saknade sin rätta kompetens, det förutgångna upplösandet af förhållandet till Sverige genom den svenske monarken. Äfven passar denna uppfattning af den konstitutionella monarkien såsom hvilande på ett slags fördrag mellan furste och folk icke rätt väl till det tvångsläge, hvaruti finnarne befunno sig, och som utgör deras ursäkt gent emot den svenska kronan. Men det är ej på denna fråga, det

hänger i förevarande fall. En konstitutionell monarki kan bestå, äfven om den ej hvilar, såsom i Sverige, på en ömsesidig öfverenskommelse. Monarken är bunden vid densamma och dess bestämmelser likaväl, om ingen sådan öfverenskommelse är gjord. Han har nämligen bundit sig själf och alla efterträdare genom den handling, hvarigenom författningen upprättades eller stadfästes och godkändes, huru än detta skedde. Och härmed hafva vi kommit till hjärtpunkten uti alla kontroverser om Finlands statsrättsliga ställning och den politik, som utöfvas mot detsamma.

Spörsmålet är, huruvida den envåldige monarken, som en gång gifvit eller stadfäst en konstitution med representativ författning och delad lagstiftningsmakt, kan ensidigt förändra eller upphäfva densamma. De ryske författarne af Pobedonostzeffs skola svara härtill obetingadt ja. De tillämpa på tsaren den grekiske filosofens ord ἔχω καὶ οὐκ ἔχομαι, jag äger och jag äges icke, ehuru visserligen i en annan mening, än det ursprungligen sades. Tsaren binder, men bindes icke, ej ens af sitt eget ord. Men märka de månne, huru vådlig denna lära är? Allt samlifs trygghet hänger på det gifna ordets helgd. Visserligen händer det alltjämt på folkrättens område, att ingångna aftal och löften brytas, när den egna statens väl synes så fordra. Men detta emedan det förhållande, som råder mellan staterna, ännu ej är ett verkligt rättsförhållande. Och likväl säger redan Hugo Grotius, den nyare folkrättens fader, att utan denna grund finnes ingen folkrätt. I staternas inre åter, där öfver allt och mellan alla ett fast rättsförhållande råder, åtminstone uti civiliserade stater, där måste det gifna ordet vara oryggligt. Och i förevarande fall, om fursten ej är bunden af sina ord och försäkringar gent emot undersåtarna, hvarför skulle desse vara det gent emot honom? Nej, en af fursten gifven eller bekräftad författning kan lika litet återtagas som gjord gåfva inom privaträtten. De oktrojerade författningarna äro lika fasta som de, vid hvilkas grundläggande folket haft medbestämmanderätt. De tyska författningarna och Danmarks kunna ej mera återtagas och upphäfvas af monarken i kraft af hans forna envälde, än den svenska eller engelska.

Och förutsatt, att Alexander II gifvit Ryssland själf en författning, såsom ämnadt var, månntro någon skulle ansett honom

eller en följande monark berättigad att åter upphäfva densamma? Kanske de fåtalige teoretiske anhängarne af enväldet, som icke kunna föreställa sig furstemakten i annan gestalt, så mena, men säkerligen ingen annan ens bland ryssarne själfve. Detsamma gäller nu om Finlands författning i förhållande till dess monarker. Ty att tsaren är envåldshärskare öfver alla ryssar har rättsligen intet att skaffa med hans ställning som konstitutionell monark i Finland. När därför de ryske författarne och statsmännen påfordra och genomföra upphäfvandet af Finlands författning, så sker detta icke i kraft af någon rätt, såsom de påstå, utan emot bestående rätt. Det är statsrättsligt sedt en revolution från ofvan och en statskupp eller, såsom jag förut uttryckt mig, en inre eröfring.

* *

*

Om sålunda intet tvifvelsmål kan råda rörande den statsrättsliga halten af de tilldragelser, som senast öfvergått Finland — och därom torde väl näppeligen tvifvel hafva funnits ens bland deras tillskyndare — så återstår likväl så mycket annat uti dessa tilldragelser, som väcker spörsmål och undran. Närmast frågar man sig ovillkorligen: Huru har allt detta varit möjligt på så kort tid? Af Finlands forna statsväsen finnes efter fyra år så godt som intet kvar. Russificeringen har i detta stycke gått vida snabbare än uti Östersjöprovinserna. Att det icke går lika fort i afseende på den finska kulturen, eller fast mer att det aldrig skall lyckas att tillintetgöra den, därom är jag fullt förvissad. Men att hela den politiska öfverbyggnaden kunnat så snabbt omstörtas, det förefaller nästan som en gåta. Tydningen af densamma är dock ej så svår. Ett inom sig söndradt folk har motståndskraften bruten, redan förrän någon satt den på prof. Den olycksaliga inre partistriden har i detta fall som öfver allt och i alla tider — det är en af historiens vanligaste lärdomar — beredt vägen för en utifrån kommande tredje man, som tack vare krafternas splittring utan svårighet gjort sig till herre i landet. Den storm, som J. V. Snellman framför andra hjälpt till att väcka upp, har ländt Finland till ofärd. Hans 1880 uttalade förhoppning, att när

den hårda dagen kom, skulle den träffa på en enig nation, har icke slagit in. Ja, han tyckes äfven i det afseendet hafva misstagit sig, att det parti, hvars förkämpe han var, skulle blifva Finlands styrka på den dagen. Fastmer ser det ut, som om just det varit och är dess svaghet och förklaringen till, att allt gått så underbart fort. Det är icke för intet, som ryske skribenter i de franska tidningarne nu låta påskina, att åtgärderna mot Finland mest afse att befria den finsktalande befolkningen från svekomanernas förtryck! Sådant tal ljuder som en dom.

Det nästa spörsmålet, som ovillkorligen tränger sig på oss, på samma gång som det är det första i afseende på dessa tilldragelser, är det: Hvarför har allt detta skett? Hvilka äro motiven för den politik, som de ryske statsmännen så plötsligt inslagit gent emot Finland? Den ofvan nämnda officiella broschyren anför rikslagstiftningen och rikets behof som den *force majeure,* hvilken föranledt manifestet af 15 Febr. 1899. Medgifvas skall, att detta är ett skäl, som kan godkännas, förutsatt att rikets välfärd oundgängligen kräfver sådana mått och steg. I tider af stort trångmål, då det handlar om statens bestånd, blifva äfven våldsåtgärder berättigade. För att bevara sig själf nödgas då det allmänna stundom åsidosätta den enskildes rätt och det hela delens. Men föreligger här ett sådant ovanligt fall? Hvar är den fara, som hotar det mäktiga Ryssland, och som skulle göra våldshandlingarna mot Finland berättigade? Ingen kan se den och säkert ej heller de, som åberopa detta skäl. För öfrigt hafva åtgärderna i Finland gått långt utöfver, hvad man äfven med den vidaste tolkning kan kalla riksintressena och de för hela riket gemensamma behofven. Ty hvad kommer det rikets allmänna bästa vid, huru press och föreningsrätt handhafvas i Finland, och ännu mer huru rättsväsende och administration äro ordnade? Att afsätta domare och göra ämbetsmännen oansvariga gent emot den rättssökande allmänheten, såsom senast skett, det är att förflytta samhället två hundra år tillbaka i tiden och i stället för ett lagbundet samfundsskick sätta godtycke och maktspråk. Men på hvad sätt kunna riksintressena sådant fordra?

Det är tydligt, att riksintressena äro icke ett skäl utan ett svepskäl i denna sak. De verkliga motiven till åtgärderna mot

Finland ligga annorstädes. Det är ej heller svårt att utleta dem. Den af KONSTANTIN AKSAKOFF först uppammade nationalistiska rörelsen, sedan af KATKOFF uppjagad till full fanatism, utgör otvifvelaktigt den allmänna atmosfär, hvaraf planerna mot Finlands autonomi hämtat näring. Men denna rörelse skulle dock intet förmått, hade ej en annan makt kommit till — reaktionen efter Alexander II och dess fruktan för konstitutionalismens utveckling i Ryssland. Den holländske professorn VAN DER VLUGT har uti sin skrift *Le conflit finlandais*, Paris 1900, förträffligt utlagt Pobedonostzeffs bekanta åsikter om de olika statsformerna samt påvisat, huru dessa åsikter väl stämma med den nya regimen i Finland. Men för att rätt fatta, hvarför envåldets teorier med sådan energi just nu satts i verket gent emot Finland, den enda del af det ryska riket, hvarest en konstitutionell författning funnits, bör man dessutom känna de inre förhållandena i Ryssland. Ty det är väl närmast de, som framkallat aktionen mot Finland.

Envåldet har aldrig tillförene känt sig så i fara som för närvarande. De konstitutionella idéerna växa och utbredas inom det egentliga Ryssland självt på ett sätt, som man icke drömt om. Naturligen har detta helt allmänt följt af stigande upplysning och beröring med västerlandet. Men det har än mer vållats af industrialismens utveckling. Denna, som de ryske statsmännen omhuldat i den tro, att den skulle bereda Ryssland stor rikedom, såsom tidigare skett i England, Förenta Staterna och Tyskland, har som biprodukt skapat ett enormt arbetareproletariat. Detta ställer sig nu med sina millioner i led med studenter och andre, som fordra en konstitution. Därför har ropet på konstitutionella förhållanden blifvit en makt så, som det aldrig förut varit, så länge det utgick blott från vissa delar af den jämförelsevis fåtaliga bildade klassen. Samtidigt finnes det intet i världen, som de maktägande, d. v. s. byråkratien, så fruktar som en konstitution med folkets deltagande uti lagstiftning och framför allt dess kontroll. Som det nu är, är byråkratien Rysslands verklige suverän. Detta är en naturnödvändig följd af väldets oerhörda storlek och ärendenas däraf följande mängd. Det står utom mänsklig makt, att en individ, monarken, eller ens de tio eller tolf, som bilda ministerrådet, kunna handlägga de otaliga ärenden, som uti ett en-

välde af sådan omfattning påfordra regeringens afgörande. Makten måste delegeras på tusentals händer, och så blir den månghöfdade byråkratien den verklige härskaren. Men om något är förhatligt för dessa tusentals ämbetsmän, så är det utsikten att se sig kontrollerade af en folkrepresentation och att med den nödgas dela makten. Därför kämpar byråkratien *pro aris et focis*, när den stöder enväldet och motsätter sig konstitutionalismens principer öfver allt och vid alla tillfällen. Af den anledningen har den ock lagt sitt hat på Finland, hvarest dessa principer varit gällande; och därför skall den finska författningen nedrifvas, på det att ingenstädes uti tsarens vida rike dessa förhatade idéer må äga ett hem.

Efter all historisk erfarenhet skola dock dessa bemödanden att förhindra konstitutionalismens genombrott i Rysslands statslif visa sig i längden fruktlösa. Enväldet är en för de europeiska folken genomlefvad och antikverad statsform. Den måste i Ryssland som förut i det västra Europa vika för folkets delaktighet uti styrelsen. Asiens folk kunna finna sig uti att ständigt vara endast styrda, Europas i längden ej. Men såväl för Rysslands egen del som för den öfriga mänskligheten må man hoppas och önska, att detta genombrott ej må dröja allt för länge. · Ty som en uppdämd ström blir det då blott ännu våldsammare och leder lätt till öfverdrifter. Framför allt vore det för Finland väl, om det ej länge läte vänta på sig. Ty när den dagen kommer, så torde Finlands författning kunna stå upp igen ur den graf, hvaruti den nu försänkts. Man må hoppas det, icke blott för Finland själft utan äfven för Ryssland, som då kan godtgöra, hvad som i denna tid meningslöst förbrytes mot ett högtstående och emot sin härskare troget folk.

Rättsutveckling och lagstiftning.

Några rättspolitiska synpunkter

af

Professor **C. A. Reuterskiöld.**

Alltför ofta plägar man skylla tidens ondska och samhällets brister på lagstiftningen och lagstiftaren. Är det något, som man finner behöfva reformeras, ändras och förbättras, genast tror man, att allt blir väl beställdt, kan man allenast få en ny lag i ämnet eller åtminstone lagstiftaren benägen att göra förberedelser till en sådan. Förnekas skall heller icke, att lagen mången gång är föråldrad och olämplig eller rent af ofullständig och vilseledande, och att i dylika fall en lagändring verkligen är eller kan vara af behofvet påkallad. Men detta är dock i grunden något helt annat än att söka boten i lagstiftning och lagar: först om och när förhållandena i lifvet blifvit sådana, att de behöfva en reglering på visst sätt genom lagstiftaren, först då är ock lagen på sin plats, men då ger den sig äfven å andra sidan af sig själf och är icke för rättsutvecklingen nödvändig, om än önskvärd — är det åter så, att en viss lag drifves fram och voteras igenom, innan ännu de reala förhållanden, som den skall reglera, hunnit någorlunda stadgas och utmejslas, då blir den lätteligen en död bokstaf, en tom form och måste snart nog afläggas såsom ett rent onyttigt ting. Rättsutvecklingen inom ett samhälle äger med andra ord rum vida mer före lagstiftningen än genom den samma, och lagen bör därför i regel bero af rättsutvecklingen, icke tvärtom, låt vara

att undantag från regeln ingalunda äro sällsynta, särdeles inom den politiska rättens område.

Två hvarandra ganska motsatta och dock just i sina motsatser hvarandra ganska närstående åsikter hafva gjort sig gällande med afseende å frågan om rätt och rättsutveckling. Den ena utgår från antagandet af en enhetlig, evig och oföränderlig rätt, grundad på och utmynnande i ett fåtal enkla principer, och finner rättsutvecklingen väsentligen bestå däri, att den suveränt verksamme lagstiftaren efter sitt fria skön ombildar och nybildar den positiva rätten till öfverensstämmelse med denna på förhand gifna, rationella eller s. k. naturliga rätt: den åsikten synes det vara, som än i dag behärskar det mera populära föreställningssättet, och den leder konsekvent till en sådan uppfattning som den ofvan antydda, att allt beror af lagstiftningen. Den andra åsikten ställer sig i opposition härmed och tänker sig tvärtom rätten såsom en produkt af utvecklingen i den mening, att hvarje folk självt bildar sin rätt med hänsyn till sina egna behof och sina säregna lefnadsomständigheter, utan att det finnes någon för alla gemensam idealrätt, hvars förverkligande genom lagstiftaren kräfves. Lagstiftarens ställning blir i följd häraf vacklande och oviss. Egentligen torde han icke kunna erhålla någon annan uppgift än den att efter hand konstatera och fixera den rätt, som utan något hans eller annans åtgörande med en viss naturnödvändighet redan utvecklats inom folksamhället: ginge han därutom, så löpte han städse fara att misstaga sig och förfalla till godtycklighet, och endast om eller när han verkligen ägde förmågan att läsa i folkmedvetandets dunkla djup, finge han rätteligen skrida till lagstiftningsvärf.

Rätten får efter båda dessa åskådningar någonting af naturnödvändighet och förutbestämdhet, i ena fallet oföränderlig, i det andra ständigt växlande, men växlande efter eviga och oföränderliga naturlagar. Rättsutvecklingen åter blir i ena fallet ett af godtycke och tillfälligheter helt och hållet beroende lagstiftande med principiell uppgift att förverkliga den naturliga idealrätten, ehuru i det reala lifvet ofta afvikande från denna; i det andra en naturprocess i folkmedvetandet, lika höjd öfver tillfällighet och godtycklighet som oberoende af människors vilja. Ingendera upp-

fattningen torde dock kunna anses riktig, då båda lida af samma fel — att icke taga behörig hänsyn just till rättens och rättsutvecklingens sammanhang med det mänskliga viljelifvet, låt vara att detta fel gör sig gällande på olika sätt i den ena och i den andra: viljans betydelse antingen öfverskattas eller underskattas.

Hvad som med naturvändighet är gifvet, och som städse måste vara det faktum, hvarifrån utgångspunkten för en undersökning tages, det är, *att* mänskliga samhällen finnas, eller, med andra ord, att hvarhelst och närhelst människor lefva tillsammans, där finnes och är redan för handen ett samhälle och en viss yttre lefnadsordning för det samma, en ordning, den vi gemenligen beteckna med ordet rätt eller rättsordning. Formen åter för detta samlif, innehållet i rätten och dess under tidernas lopp försiggående vidare och vidare utdaning eller ombildning, det är något, som icke är oberoende af människornas vilja, utan på det närmaste beror af denna, låt vara att äfven andra faktorer kunna därpå inverka. Rent formellt sedt äro naturligen människorna eller, enklare uttryckt, lagstiftaren, denne må vara hvem som helst och organiserad huru som helst, i stånd att efter sitt fria skön förklara hvad som helst för rätt i betydelsen af autoritativt velad samhällsordning eller, annorlunda uttryckt, att efter sin godtyckliga vilja bestämma lagens innehåll och därmed göra detta till positivt gällande rätt. Men denna lagstiftarens formella makt och förmåga blir dock regelmässigt i grunden mera skenbar än verklig, då det gäller att omsätta den samma i praktiskt handlande genom lagstiftning.

Det förhåller sig nämligen, såsom hvar man vet, på det sätt, att en lag, som står i alltför uppenbar strid med folkets allmänna rättsmedvetande och föreställningssätt om rättvisa och rätt, svårligen kan i längden äga bestånd, utan ganska snart förlorar sin giltighet antingen genom ett direkt upphäfvande eller genom ett sådant upprepadt åsidosättande i praxis, som efter hand öfvergår till upphäfvande sedvanerätt. Naturligen är det möjligt och tänkbart, att lagstiftaren äfven emot en allmän mening kan genomdrifva sin vilja, men härför kräfves, antingen att lagen sanktioneras medels stränga och afskräckande straffpåföljder, hvilkas förverkligande staten noga öfvervakar — något som väl till en

tid kan vara utförbart, men icke länge, så vida lagen och straffen stå i allt fortfarande strid med rättsmedvetandet — eller att den allmänna meningen i själfva verket är på villovägar och därför låter sig genom lagen såsom faktiskt åvägabragt och verksam bringas till en annan åskådning, i hvilket fall det tydligen varit lagstiftaren, som haft den riktigare uppfattningen af hvad som innerst varit mest öfverensstämmande med folkets rättsmedvetande.

Grunden härtill måste tvifvelsutan sökas däri, att den positiva rätten eller det, som praktiskt gäller såsom ett folks rättsordning, visserligen *är gällande* i kraft af sin positivitet, d. v. s. lagstiftarens viljeförklaring, att det eller det är rätt, men tillika framstår såsom *till innehållet rätt eller riktig* icke i kraft häraf, utan i följd af dess större eller mindre öfverensstämmelse med den idealbild af en riktig rätt, som städse dunklare eller klarare föresväfvar det allmänna rättsmedvetandet och lefver däri och därigenom. Endast om eller när en sådan, må vara ofta ofullständig och bristfällig, öfverensstämmelse föreligger, vilja människorna finna sig i, erkänna och foga sig efter den positiva lagen, och endast detta *erkännande* — taget i den BIERLING'ska meningen af «varaktigt och vanemässigt respekterande» — ger lagen lifskraft. Icke så, som skulle erkännandet utgöra ett väsentligt eller karakteristiskt moment i själfva rättsbegreppet, såsom BIERLING och andra förmenat; tvärtom kan mycket (till en tid) vara gällande rätt, som alldeles icke af människorna erkännes såsom rätt, allenast det faktiskt upprätthålles af dem, som innehafva högsta makten i samhället, men erkännandet verkar dock å andra sidan såsom ett «symptomatiskt» moment och bevisar därigenom, att en gifven positiv rättssats, hvilken redan såsom positiv är formell rätt, också materiellt är rätt [1]).

Det vore emellertid i hög grad vilseledande att uppfatta det allmänna föreställningssättets rättsideal såsom någon slags förnuftsrätt eller oföränderlig naturrätt: det är här fråga icke om en idealrätt utan om ett blott rättsideal, och detta växlar, såsom alla ideal växla, med olika kulturgrader och olika lefnadsförhållanden hos de särskilda folken. Rättsidealet blir därför ingenting annat

---

[1]) Om symptomatiska och karakteristiska moment, se SJÖGREN, *Rättsstridighetens former*, sid. 40 ff.

än det *sociala ideal*[1]), som hvarje tid för sig uppställer såsom mål för sin utvecklingssträfvan i afseende å den yttre ordningen för samlifvet människor emellan. Naturligen kan detta ideal såsom ett det *allmänna* medvetandets gemensamma egendom icke vara något konkret ideal, i det att visserligen en hvar tänkande individ kan för sig i fantasien eller tanken göra upp en detaljbild, motsvarande hans uppfattning af idealet, men dock ingen som helst objektiv grund ges för antagandet af vare sig den ena eller den andra af dessa individuella bilder såsom allmän eller gemensam eller af den ena eller andra uppfattningen såsom riktig. Ett helt folks sociala ideal kan därför allenast formellt bestämmas och erhåller sitt bästa uttryck i vissa *abstrakta* (politiska, ekonomiska, juridiska o. s. v.) *idéer,* hvilkas egentliga innebörd och betydelse det är lika svårt att vetenskapligt fastställa som lätt att instinktmässigt känna och omfatta; så t. ex. erbjuder det för visso åtskilliga svårigheter att gifva en fullt uttömmande definition å de sedan den franska revolutionen allt mer till seger förda idéerna frihet, jämlikhet, broderskap, säkerhet — den sistnämnda får mindre än någon af de andra förbises, därest man vill vinna en klar uppfattning af det sociala ideal, som hittills varit och väsentligen ännu är vår tids. Riktigheten af dessa idéer och det sociala ideal, som de beteckna, kan aldrig bindande ådagaläggas, utan är något, som helt enkelt postuleras, så länge de bevara sin makt öfver människors sinnen; endast erfarenheten är i stånd att rubba, modifiera eller tillintetgöra dem. Men efter dem är det dock, som riktigheten af de konkreta företeelserna och de positiva rättssatsernas innehåll pröfvas så väl i vetenskapen som i det allmänna tänkesättet.

Från inflytandet af dessa idéer kan lagstiftaren lika litet som andra samhällets medlemmar någonsin fullt frigöra sig, äfven om det är honom formellt möjligt att godtyckligt sätta sig öfver dem. Men dessutom gäller med afseende å honom, att så vida han skall kunna tillfredsställande fylla sitt värf att bilda rätt eller stifta lag, d. v. s. i rättssatser fixera, hvad rättsmedvetandet kräfver i afseende å rättsordningen, så måste han bättre än andra känna

---

[1]) Jfr STAMMLER, *Lehre von dem richtigen Rechte.* sid. 196 ff.

och förstå, både hvilka tidens härskande idéer äro, och huru dessa i alla de särskilda lagstiftningsfallen skola rättast klädas i ord och satser och förvandlas till bärande lagstiftningsprinciper. Den kunskapen kan icke vinnas genom aldrig så omfattande studier eller aldrig så lång erfarenhet och skicklighet i praktiska värf, utan är det den borne statsmannens medfödda privilegium att här intuitivt se utan att först lära sig se, att kunna handla utan att först lära sig handla: politiken äfven såsom lagstiftnings- eller rättspolitik är konst men hvarken vetenskap eller rutin, låt vara, att den ingalunda är med vare sig den ena eller den andra oförenlig.

Tyvärr ger dock all erfarenhet vid handen, att dylika borne lagstiftare och statsmän endast sällan uppstå, och då lagstiftningsbehofvet ändock oafbrutet måste tillgodoses, har däraf, särdeles hos de moderna eller kulturfolken, blifvit en nödvändig följd, att särskilda anordningar i regel vidtagits för att garantera en så god och med den reala rättsutvecklingen så samstämmande lagstiftning som görligt är. Två synpunkter hafva härvid framför allt gjort sig, ofta nog omedvetet, gällande, nämligen dels den negativa, att lagstiftarens godtycke så långt möjligt skulle begränsas och förhindras, dels den positiva, att lagstiftaren skulle i största möjliga utsträckning ställas i kontakt med folkmedvetandet och dess sociala idealföreställningslif, så vidt dessa ansetts vara af betydelse för lagstiftningsarbetet. Båda dessa synpunkter hafva medverkat ej blott därtill, att den moderna lagstiftningen antingen uteslutande lagts i händerna på, eller i allt fall gjorts väsentligen beroende af folkrepresentationen, utan ock därtill, att denna folkrepresentations sammansättning och organisation blifvit föremål för oafbrutna reformsträfvanden.

Sistnämnda förhållande sammanhänger därmed, att ju längre ned bildningen liksom de sociala och politiska intressena tränga fram i folket, desto oundgängligare blir det att vidga den basis, hvarpå folkrepresentationen är byggd. Å ena sidan kunna nämligen endast de klasser af folket erhålla representationsrätt, hvilka äro själfva intresserade i politiken och lagstiftningen; å den andra böra alla dessa klasser erhålla dylik rätt, enär representationen eljes genom ensidig sammansättning hvarken gåfve skydd mot

godtycke eller allsidigt återspeglade de inom folket lefvande sociala idealen. Men häraf följer ock, att den enda rätta grunden för folkrepresentationens organisation är *grupp- eller klassrepresentation,* i det att man lika litet kan genom ett blott förnekande upphäfva den faktiskt befintliga klasskillnaden som de faktiskt existerande skillnaderna i fråga om uppfattning af det sociala idealet hos de olika klasserna. Först när alla dessa erkännas lika berättigade att söka göra sig gällande, först då tillfälle beredes dem att *inom* representationen brytas mot hvarandra, och först då de där tvingas att samverka med hvarandra, kan representationen helt fylla sin uppgift att såsom lagstiftningsfaktor garantera lagens största möjliga trohet mot och öfverensstämmelse med folkets eget sociala ideal eller, annorlunda uttryckt, lagens riktighet i förhållande till rättsutvecklingen i det lefvande lifvet. Därigenom att folkrepresentationen är en flertalsförsamling, neutraliseras det personliga godtycket: därigenom att den är en församling af representanter för olika idé- och intressegrupper, neutraliseras klassgodtycket; därigenom att den dock är en enhetligt och efter majoritet beslutande församling, nödvändiggöres ett utjämnande samarbete mellan de (af instruktioner därför nödvändigtvis oberoende) medlemmarna och säkerställes i högsta möjliga grad, att besluten i regel blifva fullgoda uttryck för det allmänna rättsmedvetandet och det hos alla de skilda klasserna väsentliga och gemensamma.

Klart är därför, att, i den mån rättsbildningen till sin natur är mer eller mindre godtycklig och i samma mån den mera afser formen för samhällsorganens egen verksamhet, i samma mån blir ock den garanti, som ligger i medverkan vid lagstiftningen af en folkrepresentation öfverflödig och stundom rent af skadlig, i det att representationens medlemmar och de, som af dem representeras, oftast icke eller åtminstone vida mindre än de verksamma myndigheterna och organen själfva äro i stånd och tillfälle att bedöma frågan, enär de sakna alla föreställningar om det rättsideal, efter hvilket riktigheten och lämpligheten af en viss ordning här bör bedömas. Vår rätt har ock med hänsyn härtill ställt sig på den principiellt rätta ståndpunkten, då den dels gifvit särskilda regler rörande konungens administrativa och ekonomiska lagstiftning utan nödvändig medverkan af riksdagen, och dels för sådana frå-

gors afgörande fordrat, att från vederbörande underordnade myndigheter, hvilka bäst känna de faktiska förhållanden, som skola regleras, utlåtande först inhämtats.

Lagstiftningens riktighet är emellertid, äfven om folkrepresentationens sammansättning vore fullt riktig, ingalunda någon som helst naturnödvändighet. Dels äro ju också de enskilda folkrepresentanterna blott människor och därför såsom andra underkastade möjligheten af både misstag och godtycklighet i sitt handlande; dels är icke heller den rättsutveckling i folkets eget dagliga lif, som vanligen genom lagstiftningen närmare regleras och stadfästes, alltid i öfverensstämmelse med rättsidealet, då äfven den beror af de enskilda individernas handlande och väsentligen af dem bestämmes; dels slutligen inträffar lätteligen, att lagstiftningen och rättsutvecklingen icke hålla jämna steg, i det att än den ena, än den andra kommer efter eller går egna vägar. Om detta oaktadt lagstiftningen och rättsutvecklingen i regel stämma väl öfverens och rättsutvecklingen i det hela tager likartade banor i skilda länder och hos olika folk, så beror icke heller detta af någon naturlag, utan väsentligen däraf, att å ena sidan de faktiska förutsättningarna och lefnadsförhållandena blifva i mycket mer och mer lika öfverallt i kulturstaterna, och å den andra de härskande idéerna i följd häraf regelmässigt tvingas eller tvinga sig på alla på ungefär samma utvecklingsstadium stadda nationer.

* *

*

Förhållandet mellan lagstiftning och rättsutveckling skulle måhända enklast kunna så uttryckas, att lagstiftningen är den abstrakta formen för rättsutveckling, hvaremot rättsutvecklingen därjämte försiggår i andra, konkreta former, exempelvis genom domarens rättskonstruktion och lifvets egen rättsutveckling, eller i allmänhet genom deras verksamhet, som äro ställda under lagen och hafva att i lifvet förverkliga denna.

Lagen är gifven för att reglera vissa lefnadsförhållanden, och den bör sålunda otvifvelaktigt tillämpas och efterlefvas så länge den finnes. Men å andra sidan händer ofta, att efter hand en ny rättsutveckling inträder vid sidan af eller rent af emot lagen,

vare sig att det faktiska underlaget för lagens rättssatser förändrats eller människorna eljes i följd af ändrade andra förhållanden uppsöka genvägar eller krokvägar — «*Schleichwege des Lebens*», säger Ihering — för att undvika de band, som lagen lagt, men som sedermera börjat kännas alltför tryckande. Klart är, att på detta sätt en lagreform förr eller senare kan blifva nödvändig, men lika klart är, att, om en reform skedde utan dylik anledning, den samma oftast måste blifva godtycklig och kanske kraftlös.

Ett ganska typiskt exempel på förhållandet mellan en konkret rättsutveckling emot en redan gällande lagstiftning erbjuder tillämpningen af stadgandet i vår giftermålsbalk kap. 13 § 4. Där stadgas om äktenskapsskillnad mellan makar på grund af egenvilligt öfvergifvande: i praxis åter begagnas stadgandet ej sällan så, att något egenvilligt öfvergifvande alls icke sker, utan blott en s. k. Köpenhamnsresa — efter godvillig öfverenskommelse mellan makar, som själfva vilja skiljas, men icke kunna eller icke önska åberopa någon annan giltig skillnadsorsak. Rättsutvecklingen går alltså trots lagen i riktning mot underlättande af frivillig skilsmessa och lagen nedsjunker till en blott form för ett helt annat innehåll än dess ursprungliga. Naturligen hafva våra lagstiftande organ icke kunnat undgå att rikta sin uppmärksamhet på detta förhållande, men någon lagreform har icke skett, icke minst därför, att den nya rättsutvecklingen ännu ingalunda kan anses definitiv och lätteligen kan afbrytas genom lagskiparens eget ingripande, något hvartill äfven vissa ansatser gjorts.

Vida mer afgjord är däremot den rättsutveckling, som exempelvis ägt rum ifrån lagstiftningen om tjänstehjonsförhållandet. Stadgan härom gäller formellt allt fortfarande, men i det praktiska lifvet har den i mycket blifvit en död bokstaf, hvars tillämpande det allmänna rättsmedvetandet ovillkorligen skulle anse såsom en orätt. Sålunda är det en känd sak, att flyttningstiderna ingalunda ens i regel äro de i stadgans § 44 föreskrifna, nämligen 24 oktober och i Stockholm äfven 24 april: tvärtom är den faktiska regeln den, att båda dessa dagar betraktas såsom laga flyttningstid i hela riket, och att i Stockholm tjänstetiden vanligen räknas efter månad, vare sig med eller oftare utan uppsägningstid. Ej heller iakttagas noga föreskrifterna om städsel, orlofssedel, afskedsbetyg

och städjobevis, utan dessa hafva ersatts af helt andra regler, hvilka dock betraktas såsom genom sedvanerätt gällande vid sidan af lagens. En lagreform är äfven här förberedd, men icke genomförd, och grunden är den samma, att det faktiska underlaget, de konkreta lefnadsförhållandena, ännu icke nått någon full stadga och fasthet och därför icke heller erbjuda lagstiftningen tillräckligt säker grund för nybyggnad: den konkreta rättsutvecklingen har icke kommit till lagstiftningspunkten, där den abstrakta kan taga vid.

Lagstiftningen kan likväl icke alltid afvakta den konkreta rättsutvecklingens stadgande, utan blir stundom tvungen att gripa in redan tidigare, medan allt så att säga ännu flyter. Orsaken härtill är gemenligen den, att rättsutvecklingen i ett visst afseende börjat splittras och föras in på motsatta vägar, hvarigenom den rättssäkerhet, som är nödig och önsklig, hotar att gå förlorad [1]. I dylika fall måste lagstiftaren trots svårigheterna försöksvis fastslå en viss lösning med risk att snart antingen få göra om arbetet eller se det samma resultatlöst eller framkallande helt andra resultat än det åsyftade.

Det sistnämnda inträffar lätteligen, om lagstiftaren inlåter sig på frågor, som egentligen icke medgifva någon abstrakt normering, utan endast in concreto kunna besvaras, såsom t. ex. frågan om ocker. Vår rätt har visserligen, liksom den tyska och andra, riktats med en särskild ockerlag (af 14 juni 1901), men ovisst är, huruvida denna i verkligheten kommer att öfver hufvud tillämpas och, därest så sker, visa sig effektiv. I allt fall har redan på förhand allmänt erkänts, att den definition på begreppet ocker, som lagen ger, alldeles icke är tillfredsställande och svårligen någonsin kan göras tillfredsställande. Liknande gäller om den sträfvan, som i våra dagar gör sig gällande, att förse våra lagböcker med en s. k. allmän del, innehållande generella satser rörande rätts-

[1]) Då man mot min uppfattning af en allt för långt drifven lagstiftnings skadlighet anmärkt, att de enskildes säkerhet dock är det viktigaste, så förbiser man, att denna säkerhet kan vinnas lika väl genom en stadgad praxis eller sedvanerätt som genom lagstiftning, och att det ingalunda erbjuder större svårigheter för den enskilde att vinna upplysning härom än om ett visst lagstadgande i en rikt detaljerad lag, som just i följd af sin detaljrikedom blir svår att förstå — utan tillhjälp af jurister.

subjekt, viljeförklaringar, aftal, rättsärenden o. s. v., hvilka skulle äga giltighet på alla de speciella rättsområdena. Här är det visserligen icke så, att en abstrakt normering vore omöjlig, utan alldeles tvärtom, men det är i stället i detta fall icke lagen, utan doktrin och praxis, som det tillkommer att afgöra saken; ett afgörande genom lagstiftarens maktord skulle blott medföra rättsutvecklingens afbrytande och steriliserande, i det att de resultat, hvartill utvecklingen kommit, och som genom lagen skulle fastläsas, städse bero af detaljbestämmelserna i rätten och borde med dessa växla och ändras, något som väl är möjligt och af sig självt sker, därest utvecklingen icke af lagstiftaren hämmas, men som blir ogörligt, därest lagen fixerar dem i öfverensstämmelse med detaljlagstiftningen vid en viss tidpunkt. Kan i detta stycke stadga vinnas utan lagstiftarens ingrepp, är sålunda den utgången den lyckligaste [1].

Ett område bland andra, där sådant likväl icke är möjligt, är den moderna sociallagstiftningens. Skulle lagstiftaren här bida, ända till dess rättsutvecklingen hunnit slutligt stadgas i en viss riktning, så löpte samhället fara att dessförinnan splittras och förderfvas genom inbördes klasskamp och tvedräkt. Därvid är det naturligen bättre, att lagstiftaren träder emellan, äfven om han kan göra detta endast i form af experiment; det gäller allenast att icke experimentera mera eller längre än som visar sig oundgängligt: någon ledning af erfarenheten är nämligen behöflig, och någon begynnelse till en konkret rättsutveckling måste städse vara för handen. Exempelvis kan erinras om den rättsutveckling, som hos oss ägt rum i afseende å lagstadgadt skydd för minderårige vid användande i industriellt arbete. Till en början funnos härom endast några få och allmänt hållna föreskrifter i 1864 års näringsfrihetsförordning, § 15 ff., hvilka genom 1881 års K. F. utvidgades och specialiserades för att slutligen genom 1900 års lag dels till omfånget utsträckas att gälla äfven för kvinnor, dels till innehållet ytterligare utvecklas och fastställas, och efter all sannolikhet betecknar ej heller denna lag mer än en milsten på vägen, utan kommer inom en relativt kort tid att i sin tur ersättas af

[1] Härom se vidare *min* uppsats *Lagskipning och lagstiftning* i *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1902 sid. 173 ff.

en ny, så snart den konkreta rättsutvecklingen hunnit ännu ett stycke framåt genom de enskildes egen verksamhet och den allmänna uppfattningens vidare omgestaltning. Förnekas skall icke, att under tiden äfven det faktiska lagstiftningsunderlaget, här industriarbetet, utvecklats och förändrats, och att i följd häraf en ändrad lagstiftning blifvit nödig, men dessa förändringar hafva dock icke varit sådana, att de i och för sig motiverat en lagreform, utan härtill har kommit såsom ytterligare skäl, att rättsuppfattningen i samhället, under inflytande af dels och hufvudsakligast de moderna socialpolitiska idéerna, men dels också ett begynnande faktiskt privat regelbindande, genomgått en utveckling, hvars helt naturliga resultat blifvit en ny lagstiftning, låt vara att utvecklingen ännu icke fullbordats.

Ett liknande förhållande äger rum med afseende å skadeståndsrätten. Lagens hufvudbestämmelser om skadestånd finnas i Strafflagens sjätte kapitel och äro gifna med hänsyn till skada, som någon genom brott tillfogar annan, hvaremot skadeståndsskyldighet vid skada, som inträffar oberoende af brott, länge varit en för lagstiftningen okänd företeelse. Först med 1886 års lag ang. ansvarighet för skada i följd af järnvägsdrift gjorde lagstiftningen en svängning, som sedermera ytterligare markerats genom 1901 års lag ang. ersättning för skada till följd af olycksfall i arbete: det är dock icke så, att skadeståndsprinciperna ändrats genom lagstiftningen, utan tvärtom så, att lagstiftningen ändrats, därför att de gamla principerna ej längre i rättsmedvetandet bibehållit sin exklusiva giltighet; lagreformen har likväl kommit till stånd, innan rättsutvecklingen med afseende härå afslutats eller ens nått till någorlunda klarhet, just emedan en reglering visat sig nödvändig, äfven om den skulle ske såsom experiment. I sin mån påverkar naturligen därefter denna den vidare rättsutvecklingen, men impulsen ligger i alla fall icke hos lagstiftningen, och lagändringen har icke skett i syfte att pådrifva rättsutvecklingen.

Äfven ett sådant syfte kan emellertid förekomma, antingen emedan de rättshandhafvande organ, i hvilkas skön det står att genom sin verksamhet ordna och reglera rättsutvecklingen i detalj, svikit denna sin uppgift och inskränkt sig till en mekanisk och formalistisk rättsskipning, eller emedan det kräfves alldeles särskilda

maktmedel för att undanrödja hinder för en viss rättsutveckling. Exempel på det förstnämnda förhållandet finnas hos oss många; jag har å annat ställe sökt rikta uppmärksamheten på några bland dem [1]) och skall här inskränka mig till ytterligare ett par fall. Det ena är den s. k. lucka i lagen, man trott sig kunna konstatera, då det visat sig omöjligt att få till straff befordrad en person, som gjort hemlig anknytning till annans telefonapparat för att medels lyssnande till samtal från och till denna utspionera ett visst förhållande. Här har man ej blott ansett lagen sakna direkta straffbestämmelser, hvilket är obestridligt, utan äfven förmenat, att i följd däraf straff icke skulle kunna drabba den enligt rättsmedvetandet i allt fall brottslige. En dylik uppfattning är i och för sig oriktig, i det att lagen dock innehåller flere stadganden, som kunde och borde analogivis tillämpas — jfr strafflagen 22: 12, 22: 10, 24: 3 — men den är icke desto mindre befogad, i det att våra domstolar säkerligen i regel skulle faktiskt vägra sin medverkan till en sådan rättsutveckling genom rättskonstruktion in concreto, och i följd häraf finnes sannolikt ingen utvecklingsmöjlighet, så framt ej lagstiftaren ingriper. Lika visst är detta däremot icke i fråga om en annan rättsföreteelse, hvars reglering hos oss ännu kan tänkas ske genom praxis, s. k. köp på afbetalning. Med detta synes det förhålla sig ungefär så som en gång i forntiden med det romerskt rättsliga institutet «superficies», om hvars hänförande till den ena eller andra rättstypen juristerna så länge tvistade, att den kejserliga maktfullkomligheten till sist måste träda emellan och förklara det samma för ett själfständigt och särskildt rättsinstitut: lagstiftningens ingripande blir oundvikligt, så vida ingen enhetlig praxis kan åvägabringas till skydd för de svagare mot den faktiska reglering, som eljes sker i kraft af kontrahenternas privatdisposition, och som i sig betecknar en gryende rättsutveckling, hvilken efter hand öfvergår i lagstiftningen, där ej särskilda hinder från rättsmedvetandets sida uppstå.

Ännu nödvändigare för rättsutvecklingen är lagstiftningen i de fall, då en ny idé eller en viss ordning icke kan genomföras

---

[1]) Se *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1902 sid. 159, 172.

utan att stödjas af de högsta samhällsorganens maktvilja. Så skulle t. ex. i och för sig väl kunna tänkas, att själfdeklaration infördes på frivillighetens väg efter initiativ af vederbörande taxeringsmyndigheter, men då faktiskt så icke skett, och då själfdeklarationen detta oaktadt mer och mer framstått såsom något både med rättsmedvetandet förenligt och af det samma fordradt, har lagstiftaren måst träda emellan. Vill lagen blifva effektiv, är det dock icke nog härmed, utan lagen måste därjämte förses med tillräckligt känbar *särskild* straffsanktion, och äfven af detta skäl har lagstiftning blifvit nödvändig. Rättsutvecklingen är sålunda här visserligen föranledd af lagstiftningen, men lagstiftningen kan likväl knappast anses som dess orsak, enär ingen lagstiftning skett, förrän rättsuppfattningen blifvit sådan, att den förberedt och på allvar kräft en utveckling af rätten just i denna riktning.

Direkt medel, om än icke i sträng mening grund, till rättsutvecklingen är lagstiftningen äfven i de fall, då rättsutvecklingen åtminstone till synes väsentligen beror af lagstiftarens mera godtyckliga vilja, såsom förhållandet är framför allt inom den politiska rätten (statsrätt, förvaltningsrätt o. s. v.). Den yttre ordning för samhällets organverksamhet, hvarom här är fråga, kan till en viss grad lika väl bestämmas på ett sätt som på ett annat utan att förlora i ändamålsenlighet och riktighet, och i följd häraf får den lagstiftning, som slutligen fastställer sättet, en afgörande betydelse med hänsyn till rättsutvecklingens både gång och riktning. I själfva verket är det dock ingen art — utan blott en gradskillnad, som här föreligger, i det att äfven i dessa fall en viss gräns ges, vid hvilken lagstiftarens makt upphör och rättsutvecklingen sålunda kommer att bestämmas af andra faktorer, t. o. m. i trots af lagstiftarens uttryckta vilja — lagens stadgande nedsjunker till en blott form, som dessutom icke ens alltid den iakttages. Talrika exempel härpå erbjuder vårt lands politiska rätt, hvars satser lika mycket fastslagits genom konstitutionell praxis som genom grundlagarna, hvilka innehålla åtskilligt af «döda bokstäfver» [1]). Och annorlunda förhåller det sig icke heller med förvaltningsrätten, inom hvilken mycket uteslutande beror af den

[1]) Jfr Kjellén i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1902 sid. 101 ff., 181 ff.

konkreta rättsutvecklingen i praxis och icke så litet kommer till stånd tvärt emot eller oberoende af gällande lagstiftning. Till belysning häraf kan påpekas en i och för sig visserligen ren obetydlighet, som dock torde vara ganska typisk för rättsutvecklingens gång inom detta område. I K. F. 22 dec. 1892 ang. inskrifning och redovisning af värnpliktige m. m. § 128 stadgades bl. a., att dekanerna vid universitetens särskilda fakulteter årligen skulle låta upprätta och till vederbörande inskrifningsområdesbefälhafvare öfversända förteckning öfver de värnpliktige studerande, hvilka då varit inskrifne vid undervisningsanstalten under fyra terminer eller mer samt icke förut blifvit å dylik förteckning upptagna. Samma stadgande upprepas i motsvarande nu gällande K. F. af 5 dec. 1901 § 142, och man skulle sålunda kunna tro, att stadgandet icke blott iakttagits, utan ock varit ändamålsenligt. Erfarenheten ger dock ett annat vittnesbörd, i det att saken i praxis synes ställa sig så, att dekanerna visserligen underskrifva dylika förteckningar, men alldeles icke taga någon som helst befattning med deras vare sig upprättande eller kontrollerande, hvilket för dem vore hart när omöjligt, utan besörjes detta gemensamt för samtliga fakulteter genom universitetskansliet med hjälp af nationskuratorerna: lagstiftaren har i detta fall icke tillräckligt varit insatt i de faktiska lefnadsförhållanden, han velat reglera, icke känt till, hvad som här varit möjligt, och så har hans dekreterade vilja i realiteten stannat på papperet. Utan tvifvel skulle vår förvaltningshistoria kunna uppvisa mångfaldiga liknande drag.

Af allt det sagda torde klart framgå, att lagstiftningen alldeles icke är något vare sig ofelbart eller alltid nödvändigt medel för rättsutvecklingen, som framför allt måste äga rum *in concreto,* såvida den skall blifva bestående, och i regel på detta sätt föregå lagstiftningen, så vida denna skall få verklig lifskraft. Då man därför i våra dagar vanligen riktar sitt angrepp mot lagen och lagstiftaren, när man vill drifva fram rättsutvecklingen i en viss riktning eller hindra den i en viss annan, så kan detta visserligen vara en taktik, som medför fördelar, men det är icke i sig fullt riktigt, och det kan under särskilda omständigheter vara mera till skada för saken än gagn, så vida man icke redan dessförinnan förberedt frågan genom framgångsrikt bearbetande af den all-

männa meningen. Ett ganska upplysande exempel härpå ger behandlingen af den rättspolitiska frågan om kvinnans s. k. emancipation, särdeles med hänsyn till hennes myndighetsålder och ställning som gift. Lagen föreskref i ärfdabalken kap. 19 § 2, att «mö af hvad ålder hon vara må stånde under förmynderskap»; detta ändrades till en början genom K. F. 15 juni 1858, som medgaf ogift kvinna, som fyllt 25 år, rätt att, om hon därom gjorde behörig anmälan, själf få utöfva myndigheten, och sedermera ytterligare genom K. F. 16 nov. 1863, som förklarade ogift kvinna om 25 år utan vidare myndig, så vida hon ej uttryckligen anmälde sig önska förmyndare, samt slutligen genom lagen 5 juli 1884, som satte ogift kvinnas myndighetsålder till 21 år liksom mannens. Den naturliga följden häraf har blifvit, att gift kvinna mången gång kommer att i förmögenhetsrättsligt afseende intaga en sämre ställning, än om hon vid äktenskapets ingående stått under giftoman, då det nämligen i de flesta fall måste antagas, att äktenskapsförord icke kommer till stånd, där det bäst behöfdes, såvida kvinnan råder öfver sig och sitt gods själf, men väl om uppsättandet däraf beror af giftomannen och icke af kvinnan. Så öfverensstämmande denna lagstiftning än må vara med de moderna idéerna om kvinnans rättsställning, så föga torde den i grunden hafva ägt rötter i det svenska rättsmedvetandet och den svenska rättsutvecklingen i öfrigt, och den synes följaktligen icke hafva af denna framkallats, utan tvärtom begagnats för att omgestalta den samma i en annan riktning än den af sig själf gått. Resultatet har ock blifvit därefter, och då man nu alltfort klagar öfver den gifta kvinnans rättsliga ofrihet och dåliga rättsställning, så torde detta i ej oväsentlig grad bero af en för tidig eller missriktad reformlagstiftning.

Vill man behörigen inverka på rättsutvecklingen, är alltså den rätta vägen och det riktiga medlet en agitation till förutgående förändring i den allmänna rättsåskådningen och i det faktiska lifvets regler och först därefter en lagändring, hvilken då möter vida mindre hinder än eljes och dessutom i och för sig också blir mera effektiv och mera riktig. Vårt folk är i detta hänseende lyckligare lottadt än flertalet andra, därigenom att till våra medborgerliga rättigheter äfven bör räknas en rätt till agita-

tion, naturligen i fråga om medlen begränsad af lagen, men dock en ovillkorlig *rätt* till agitation. Genom dess begagnande på behörigt sätt och i tillräcklig grad skapas efter hand ett faktiskt tillstånd och en faktisk uppfattning i fråga om rättsidealet, som med nödvändighet återverkar på rättsutvecklingen och lagstiftningen — vare sig för eller emot den sak, som varit föremål för agitationen. Och däri har man ock den bästa säkerhetsventilen mot alla omogna och vilseförande reformprojekt, allenast dessas motståndare förstå att själfva begagna agitationens medel. Det sociala ideal, som den allmänna meningen omfattar — ej blott tillfälligtvis måhända synes omfatta — blir sålunda det ideal, efter hvilket rättsbildningen i regel rättar sig, och mot hvilket rättsutvecklingen sträfvar. Den praktiske politikern och statsmannen får därför icke ignorera denna allmänna mening, utan måste försöka att genomtränga den samma och se, hvad den innerst innebär, hvilka utvecklingsmöjligheter den medvetet eller omedvetet öppnar.

Allt efter den olika uppfattning, han härvid hyser, i afseende å förhållandet mellan lagstiftningen och rättsutvecklingen, kan han, från denna synpunkt, räknas till den ena eller andra af de vanliga politiska partikategorierna. Den största motsättningen betecknas med radikal och reaktionär: den förre vill använda lagstiftningen och samhällets organmakt till att omstörta och införa rättsutvecklingen på helt nya banor, den senare vill helt enkelt binda rättsutvecklingen vid status quo, vid den lagstiftning, som finnes eller återgå till en äldre. Mellanstadiet åter mellan dessa ytterligheter delas mellan konservative och liberale, hvilka båda vilja utveckling, men dels under olika hastighetstempo, dels och förnämligast med den skillnad, att den konservative i lagstiftningen hufvudsakligast ser ett medel att fixera rättsutvecklingens resultat, den liberale däremot ett medel att påskynda vissa rättsutvecklingsresultat, dem han anser eftersträfvansvärda. Beteckningen moderat slutligen, som ock ofta förekommer, är snarast en oriktig etikett, hvilken åsyftar att framställa bäraren däraf såsom intagande en medlande ståndpunkt, men i följd häraf i verkligheten betyder, att han i principiellt hänseende saknar ståndpunkt och

allt efter «konjunkturerna» följer den ena eller den andra — växelvis.

* * *

Den sträfvan, som särskildt i våra dagar gör sig märkbar öfverallt i skilda stater, att pådrifva lagstiftningen och genom den såsom medel gifva rättsutvecklingen en viss riktning, sammanhänger synnerligen nära med det allt större inflytande, som öfverallt utöfvas af de moderna rättspolitiska idéerna på olika områden. De lättade kommunikationerna mellan länderna har äfven medfört en ömsesidig import af dylika idéer, men klart är, att det framför allt blir de stora kulturländerna, som härvid så att säga exportera, och de små, som importera. Af desto större vikt blir det, att de små nationerna vaka däröfver, att importen icke förkväfver deras särskilda och egendomliga rättsutveckling eller för denna in på vägar, hvilka egentligen äro för den samma främmande.

Hvad vårt folk beträffar, behöfver här endast erinras, huru vanligen tillgår i detta afseende. Så snart en viss fråga i utlandet blifvit föremål för lagstiftning, dröjer det gemenligen ej länge, innan den äfven hos oss börjar dryftas och lagstiftningsförsök göras till dess «lösande» — någon gång t. o. m. innan det ännu kan anses visst, att frågan för oss äger verklig betydelse. Har saken kommit så långt som till riksdagen, tillsättes förr eller senare en kongl. kommitté med uppgift att utreda frågan, och denna kommitté erhåller en sammansättning, som i vissa stycken kan betecknas såsom sakkunnig, men i andra alltför ofta tyckes bestämd efter helt andra synpunkter. Kommittén erhåller tillika en sekreterare och uppdrager till en början åt denne eller åt några sina ledamöter att verkställa ett materialsamlande och bearbetande, icke sällan i samband med en utländsk studieresa. När sedermera detta arbete samvetsgrant utförts och kommittén sålunda erhållit en öfverblick, mer eller mindre fullständig, öfver utlandets lagstiftning och en historik öfver frågans utveckling i Sverige, särdeles vid riksdagarna, skrider den småningom till att diskutera frågan och att, med ledning af debatten och utredningen, uppgöra förslag till lag eller annan författning under noggrant tillseende, att i denna upptages «det bästa» ur utlandets måhända inbördes skiljaktiga och olika lagstiftningar.

Att häri naturligen icke ligger något ondt, behöfver knappast framhållas; man kunde ofta blott önska något mindre af utländskt idégods och något mera af egna synpunkter och framför allt af självständighet gent emot den importerade idéen. Och om i allt fall utlandets lagstiftning skall åberopas — af hvilken betydelse är denna exempelvis för vår svenska läroverksreform? — så kunde man mer än en gång önska, att våra kommittéer såge något mindre med tyska glasögon än fallet är. Visst ingalunda så, som skulle öfriga länders lagstiftning förbises; tvärtom, allt som i utländsk lagstiftningsväg möjligen kan uppletas, brukar samvetsgrant medtagas. Men så, att detta lagmaterial skärskådades något mera antingen från sin egen eller från svensk ståndpunkt och ej allt för öfvervägande från tysk och den tyska litteraturens.

Ett exempel. Då det moderna straffrättsinstitutet «villkorlig dom» nyligen gjordes till föremål för en kommittéutredning och förslag, upptog kommittéen till granskning såväl det anglikanska som det kontinentala systemet, det förra gående ut därpå, att *domens afkunnande* under vissa förutsättningar uppskjutes samt helt och hållet bortfaller, därest den skyldig förklarade under viss tid icke låter komma något nytt brott sig till last; det senare därpå, att dom väl afkunnas, men *straffets verkställande* på samma sätt uppskjutes. Skillnaden mellan båda systemen ligger, såsom nyligen af en finsk författare påvisats [1]), däri, att det förra innebär ett *villkorligt frikännande*, det senare en *villkorlig dom* i egentlig mening. Men denna skillnad har icke af den tyska litteraturen framställts, och kommittéen har icke på egen hand kommit till den samma, utan inskränkt sig att välja mellan de förklaringar, som just denna litteratur sökt gifva, samt därefter stannat vid att föreslå en form, som motsvarade en af dessa, ehuru icke den, som är vanligast i Tyskland (villkorlig benådning från allt straff). Emellertid borde, *om* institutet skall införas hos oss, detta ske i den bästa möjliga och den med institutets rättskaraktär mest förenliga form, och denna är icke villkorlig vare sig benådning eller dom, utan villkorligt frikännande. Då kommittén emellertid förbisett det väsentliga i den anglikanska uppfattningen och fäst sig vid det

---

[1]) Ignatius i *Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft* 1902.

mindre väsentliga — domens uppskjutande, hvilket i grunden allenast är en följd af den anglikanska principen, men icke ett uttryck för denna princip själf — så har detta självfallet medfört, att kommitténs bevisföring mot det anglikanska systemet kommit att sväfva i luften. Må vara, att missödet här varit särskildt påtagligt — det är därför, jag valt detta exempel — men liknande förekommer icke sällan och kan näppeligen med det nuvarande kommittésystemet undvikas. Att under sådana förhållanden utsikterna skulle vara synnerligen ljusa med hänsyn till undvikandet af en onödig och öfverflödig import af till dels för oss egentligen osmältbara utländska idéer, kan väl svårligen påstås.

Frågas kan emellertid, om vi dock icke förr eller senare måste införa alla dessa idéer, om de icke så att säga rent måste tvinga sig själfva på oss, såvida vi öfverhufvud vilja följa med vår egen tids allmänna utveckling. Sant må vara, att frågan bör besvaras jakande i somliga fall, men lika säkert är, att så icke är händelsen i alla eller måhända ens i de flesta. Rädslan för att anses kvarstå på en «efterblifven» lagstiftningsståndpunkt drifver oss dock ofta längre, än som sedan visar sig nödigt och nyttigt, och det gäller därför att undersöka, om en sådan rädsla är grundad, eller hvarför den icke är detta.

Efter min mening är den det icke, och skälet härtill är helt enkelt det, att den hvilar på oriktiga förutsättningar. Efterblifvenhet i *lagstiftning* behöfver nämligen alldeles icke fattas och förstås såsom liktydigt med efterblifvenhet i *rättsutveckling*. Vore det så, att alla folk hade att genomlöpa en och samma utvecklingsbana, kunde visserligen med fog efterblifvenhet i lagstiftning äfven betyda efterblifvenhet i rättsutveckling. Men nu är det, för att använda en bild, snarare så, att hvarje folk har sin egen utvecklingscirkel, hvilken icke sammanfaller med de öfriga folkens, utan löper antingen innanför eller utanför deras eller möjligen korsar dem. Klart är då, att om t. ex. två folk hafva i stort sedt likartad kultur, så löpa deras cirkelbanor jämsides, men den enas blir kortare än den andras, och den enas utveckling kan då icke sägas vara efterblifven, blott därför att dess lagstiftning icke är likadan som det andras. Själfva rörelsens hastighet är ju olika, ehuru resultaten blifva likartade, och därvid är det alltså knap-

past möjligt, att dessa resultat skulle kunna regelmässigt framträda i samma former, såvida man ej antager, att skillnaden endast är kvantitativ. Ett dylikt antagande synes dock vara oriktigt, så snart man kan fastslå såsom faktiskt, att det sociala lifvet bär en bestämdt olika prägel hos olika folk; och att detta är förhållandet, lärer af ingen kunna förnekas: svenskt samhällslif är helt annorlunda än tyskt, och tyskt än engelskt o. s. v.

Ett folks «efterblifvenhet» i lagstiftning behöfver sålunda i och för sig ingenting annat betyda, än att dess rättsutveckling är en annan än vissa andra folks. Det innebär verklig efterblifvenhet, endast om och när det kan visas, att dess lagstiftning icke motsvarar dess *eget* rättsideal, utan att detta väsentligen förändrats, medan lagstiftningen förblifvit på sin gamla ståndpunkt. Den omständigheten, att lagstiftningen kanhända icke motsvarar andra folks rättsideal, eller att den icke upptagit idéer, som andra folks lagstiftning längesedan med sig införlifvat eller sökt införlifva, den omständigheten betyder med hänsyn till frågan om efterblifvenhet i rättsutveckling mindre än intet, och dess införande i diskussionen är blott ägnadt att förvilla och vilseleda.

Har ett folk en nationell kultur och en egen rättsutveckling efter egna ideal, så är för det samma säkerligen lyckligast och handlar det säkerligen riktigast, om det söker bevara och vidare utveckla den samma utan att därför stänga sin dörr och sina fönster för de vindar, som komma från andra land, bärande främmande frön med sig, allenast dessa frön få fritt och utan en påtvungen eller påtvingad lagstiftning gro och genom egen kraft växa fram och växa in i den inhemska kulturen. Detta gäller lika mycket om den borgerliga som om den politiska rätten och rättsutvecklingen, och ett medel härför är principen: lagstiftning på grund af rättsutveckling men icke rättsutveckling på grund af lagstiftning annat än i nödvändiga undantagsfall — eller annorlunda uttryckt lagstiftning i öfverensstämmelse med egna, ej med andras rättsideal.

Ett sådant folk är Englands — ett sådant kunde ock Sveriges folk vara.

Ännu en gång Nymalthusianismen.

Genmäle till Herrar K. Wicksell och D. Davidson

af

Professor P. Fahlbeck.

Uti föregående häfte af Ekonomisk Tidskr. (1902, h. 12) hafva de ofvan nämnde Herrarne hvar för sig ägnat några punkter i min uppsats *Nymalthusianism* (föreg. häfte af denna tidskrift) en kritik. Ehuru denna kritik enligt min uppfattning lämnar framställningen i fråga fullkomligt oberörd, så innehåller den likväl i ett par fall något af allmänt intresse, hvarför jag skall tillåta mig att med några ord bemöta de båda filippikerna.

Herr Wicksells artikel bär tydligen prägeln af att vara ett svar, blott därför att det måste svaras. De båda punkter, som upptagas till behandling, äro tvåbarnssystemets nativitet samt verkan af en folkminskning i Sverige på nationalinkomst och välmåga. I intetdera fallet förmår Herr W. rubba de slutsatser, hvartill jag kommit, eller gifva något nytt bidrag till lösningen af dessa spörsmål. I fråga om en af förutsättningarne för tvåbarnssystemets födseltal, den allmänna äktenskapligheten, anmärker Herr W. som ett fel, att jag ej beaktat den höga äktenskapsåldern i Sverige såsom en af orsakerna till den ringa äktenskapligheten bland kvinnorna i åldern 20—45 år. Anmärkningen om denna själfklara sak vore likväl endast då berättigad, ifall jag i min kalkyl begagnat mig af den svenska siffran för

kvinnans äktenskaplighet i nämnda åldrar. Men det har jag ej gjort, blott till jämförelse omnämnt densamma. Det är en helt annan äktenskaplighet, som jag antagit, visserligen ej godtyckligt, men på fri hand. Om den saken kunna naturligen olika meningar råda, hvilken äktenskaplighet som rimligen kan ifrågakomma. För att bedöma det får man emellertid ej, som Herr W. gör, betrakta äktenskapligheten uti de högre åldrarna, då döden starkt decimerat årskullarna och lämnat jämförelsevis flera gifta än ogifta kvar. Betraktar man förhållandet uti samtliga åldersklasser 20—45 år, såsom uti den ifrågavarande kalkylen skett, så lär 88 % för de gifta och 12 % för de ogifta vara snarare för högt än för lågt räknadt. Man ihågkomme blott, att tjugoåringarnas åldersklass vid slutet af perioden genom döden minskats med inemot 16 %. Många dö sålunda, innan de hunnit gifta sig. Därtill komma alla de, som visserligen öfverlefva det 45:te året, men af sjuklighet, egen vilja, eller andra omständigheter förhindrats från att ingå äktenskap. Som ett gemensamt mått på giftermålssannolikheten för åldersklasserna 20—45, tagna öfver ett, är därför 88 % helt visst en mycket hög beräkning.

Icke heller äger det påståendet sannolikhet för sig, att äktenskapligheten i framtiden och under ett tvåbarnssystem skulle blifva ofantligt mycket större, än hvad den nu är. Ty först och främst motverkas äktenskapsålderns sänkning med däraf följande ökad äktenskaplighet utaf den ständigt ökade utbildningstiden. Vidare verkar kvinnornas växande förmåga att försörja sig själfva starkt i motsatt riktning. De behöfva allt mindre anlita äktenskapet som försörjningsanstalt, såsom ännu ofta sker, utan kunna reda sig därförutan; eller ock träda de vid så sen ålder i gifte, att deras betydelse för regenerationen blir ringa. Slutligen synes äfven den stigande välmågan icke leda till ökad äktenskaplighet, snarare tvärtom. Herr W. tror visserligen motsatsen, men erfarenheten talar ett annat språk. Ehuru det allmänna och enskildta välståndet ofantligt stigit under senaste mansåldrar, har detta icke haft till följd en ökad giftermålsfrekvens. I Sverige har den tvärtom samtidigt starkt nedgått, ett förhållande, som förklaras däraf, att behofven växa ännu snabbare än välståndet. På grund af dessa olika omständigheter kan alltså ifrågasättas, om det öfver

hufvud är berättigadt att uti kalkylerna öfver tvåbarnssystemets nativitet gifva detta system favören af en så stor äktenskaplighet. I Frankrike har det faktiskt icke medfört en större sådan. Det var endast för att ej göra detsamma någon orätt, som så skedde. Men detta är snarast den svaga punkten i kalkylen, att äktenskapligheten är för högt tilltagen [1]).

Hvad Herr W. vidare anför rörande verkan af en folkökning i Sverige, behöfver jag ej här orda om, ehuru min uppfattning däraf är alldeles motsatt hans. Det är nämligen icke om följderna af en folkökning, utan om den af nymalthusianerna och äfven af Herr W. förordade folkminskningen och dess verkan, som jag talat. Herr W. anser denna lyckosam, jag liksom flertalet motsatsen. Men härvid åligger bevisningsskyldigheten icke oss utan honom och hans meningsfränder, som önska denna minskning.

Däremot kan jag ej underlåta att beröra ett par andra yttranden i Herr W:s artikel, dem jag har litet svårt att taga som allvarligt menade. Det ena är, att nymalthusianerna med sin propaganda för tvåbarnssystemet skulle afse ett allmänt medeltal af två barn, omfattande lika väl de barnlösa äktenskapen som sådana med många barn.

Utan att anlita citat vare sig ur Herr W:s tidigare skrifter i ämnet eller ur utländske meningsfränders torde det vara klart för en hvar, som öfver hufvud känner till namnet och saken, att så kan det icke vara. Själfva ordet system bevisar, att det är fråga om ett fast mått och en norm för handlandet. Ingen, som talar om t. ex. det franska tvåbarnssystemet, förstår därmed något annat. Nymalthusianismen, hvilken Herr W. äfven uti ifrågavarande artikel identifierar med två- och trebarnssystemet, kan således icke afse ett medeltal, utan liksom nämnda system två, högst tre barn uti hvarje familj. Det vore ock mer än löjligt att göra propaganda för ett »medeltal», hvars omsättning i verkligheten icke ens statistikern, långt mindre någon annan kan bestämma. Ingen skulle veta, huru många barn han borde ha,

---

[1]) Om en annan metod för beräkningen af tvåbarnssystemets nativitet se *Sveriges Adel*, II, s. 273, noten.

för att i folket som ett helt det rätta medeltalet måtte framkomma.

Ett annat yttrande, som jag likaledes har svårt att taga på allvar, är det, som Herr W. fäller vid tal om min så refererade framställning: »att i befolkningsfrågor den individuella och den nationella synpunkten icke alltid sammanfalla; för föräldrarnas ekonomi innebär flera barn ett ökadt antal munnar, för samhällets åter tillika ett ökadt antal armar.» (Ekon. Tidskr. s. 549). Om denna framställning säger Herr W., att den sker »under formen af en polemik mot någon icke namngifven och för mig fullkomligt obekant malthusian». Jag skall tillåta mig att härför hänvisa till en artikel uti *Folkets Tidning* i Lund för den 6 nov. 1900. Där heter det under opposition äfvenledes mot ett yttrande af mig, innehållande, att den inre marknaden i Sverige är för liten och vårt folktal och vår folkökning för ringa, ordagrant följande: »Utom att själfva faktum (den ringa folkökningen) här måste bestridas. — — — så låter ju detta nästan, som om någon till en person, som beklagade sig öfver, att inkomster och utgifter ej vilja gå ihop, gåfve rådet: du har för liten inre marknad, min vän, du bör skaffa dig större familj! Gent emot individen skulle detta uppfattas såsom ett grymt och opassande skämt — får det månne en annan karaktär, därför att det gäller ett helt folk?»

Artikeln i fråga utgör ett referat af ett föredrag, som kort förut hållits uti Juridiska Föreningen i Lund. Föredragshållaren såväl som referenten var — Herr Wicksell.

* *
*

Att Herr Wicksell ansett sig böra svara på min artikel om Nymalthusianismen, har icke förvånat mig. Man kan icke se en troslära och en lifsuppgift prisgifvas utan protester. Men att äfven herr Davidson med anledning af densamma hvässat sin penna, förefaller underligt. Underligast af allt klingar dock den skolmästareton, som han funnit lämpligt anslå, och som är mycket litet på sin plats. Han förevitar mig, att jag missförstått Malthus' lära. Jag behöfver som svar och vederläggning af denna förevitelse blott hänvisa till följande ord, som förekomma uti samma

framställning i *Sveriges Adel,* II, sid. 236: »Men för att klargöra denna rörelses såväl grund som innebörd må vi först litet närmare skärskåda den lära, hvarifrån den hämtar sitt teoretiska stöd — Malthus' folkökningslära eller rättare den teori, som bär hans namn, ty hvad dess upphofsman personligen sagt har i detta fall som i andra liknande mera historiskt än vetenskapligt intresse.»

Visserligen återfinnas dessa ord ej i tidskriftsartikeln, men äfven utan att sådant uttryckligen sagts, borde för en hvar vara klart, synes mig, att i nämnda uppsats är fråga om en allmän vetenskaplig teori, icke om huru Malthus formulerade densamma. Att det kan vara någon skillnad mellan det ena och det andra, synes Herr D. icke ana. Det behöfves dock ej mycken eftertanke för att inse, att så måste vara fallet. Så viktigt det är uti en historisk eller litteraturhistorisk framställning att troget återgifva de personliga åskådningarne hos upphofsmannen till en vetenskaplig lära, deras utveckling med åren och i nya upplagor, lika betydelselöst är detta vid diskussionen om saken själf, den vetenskapliga teorien och de ting, den afser. Denna löser sig nämligen helt hastigt ut ifrån sin upphofsman och blir en självständig del af den ifrågavarande vetenskapen och en sak för sig, oberoende af sin historiska tillkomst. Så är det med alla dylika doktriner, som öfverlefva sina fäder. Huru tala vi ej i nutiden om darwinismen eller den darwinska selektionsläran såsom en vetenskaplig teori, alldeles oberoende af dess upphofsman och hans personliga uppfattning i en eller annan punkt. På samma sätt med Malthusianismen eller Malthus' lära. Särskildt må härvid påpekas, huru likgiltigt det för den allmänna teorien om folkökningen är, på hvad sätt de hämmande psykiska krafterna uppfattas, i etiskt afseende. Hvad Malthus rubricerar som en last, betrakta nymalthusianerna som en dygd — utan att detta ett grand inverkar på teorien som allmän lära om folkökningen.

Af denna grund förmenar jag ock i motsats till Herr D., att flertalet för att ej säga alla, som skrifvit om Malthus' lära, mycket väl känt och förstått den vetenskapliga teori, som bär hans namn, äfven om de ej alltid beaktat hans personliga utläggning af densamma, som för dem var af underordnad betydelse. Och hvad

min egen framställning af denna lära beträffar, så erkänner Herr D. själf (s. 555 f.), att den fullkomligt stämmer med Malthus' formulering däraf uti den första upplagan af sitt verk. Men den första upplagan innehåller läran i dess största renhet. Hvad som i de följande upplagorna tillkommer, är, vetenskapligt sedt, endast erkännandet, att psykiska moment i form af fritt beslut inverka på naturdriften — något som jag äfven låtit komma till sin rätt, blott långt mer än, hvad Malthus själf medgaf. Att slutligen jag såväl som andra ofta nämner Malthus' namn och liksom talar till och om honom, ehuru frågan gäller saken som sådan, borde ej kunna leda till missförstånd. Det är en gifven följd därutaf, att den lära, som behandlas, bär namn efter honom, samt hör uteslutande till skrifsättet icke till framställningen af teorien själf. Ty denna framställning är, jag upprepar det, allmänt vetenskaplig, icke litteraturhistorisk. Herr D. bör därför spara sin lärdom för dem, som skrifva de nationalekonomiska lärornas historia. I förevarande fall är den minst sagdt malplacerad.

Hvad slutligen Herr D. anför rörande min uppfattning af orsakerna till den antika kulturens undergång, är endast ett referat af andras meningar, dem jag ej delar, och hvilka jag torde en gång få tillfälle att kritiskt granska. Att här diskutera dem torde vara öfverflödigt.

Strödda meddelanden.

Befolkningsrörelsen i Frankrike 1901. Den för ej längesedan publicerade redogörelsen för folkmängdens förändringar i Frankrike under 1901 visar, att detta år ställer sig jämförelsevis gynnsamt i nämnda afseende. De ingångna äktenskapens antal uppgick till 303,469, en siffra, som icke uppnåtts sedan 1874. Födelserna, inklusive dödfödde, utgjorde 898,020 eller 23,0 ‰ af folkmängden. Afräknas de dödfödde, blir talet 22,0 ‰. Dessa siffror äro, ehuru i sig själf mycket låga, dock något högre än de under näst föregående år uppnådda. Gynnsammast ställde sig dödligheten, i det att dödsfallen uppgingo endast till 784,876 eller 68,409 mindre än året förut. Härigenom blir befolkningsrörelsens resultat, isynnerhet i jämförelse med år 1900, mycket fördelaktigt. Det utvisar ett öfverskott utaf 72,398 lefvande födde mot en underbalans för 1900 af 25,988. De franske statistici känna sig därför efter förhållandena nöjda.

Kreatursbestånd och folktal i Preussen. Uti näst sista häftet af *Zeitschrift f. die gesammte Staatswissenschaft* förekommer uti en uppsats af Dr. Schäffle om denna sak följande uppgifter:

	På 1000 invånare kommo			
	1816	1858	1873	1900
Hästar	120,4	91,7	90,7	84,5
Hornboskap	385,1	312	343	315
Svin	136	136	170	317
Får	833	833	564	204
Getter	13,9	37,6	58,9	57,9

Äfven utan att förf. anmärker det, kunna vi förstå, att dessa siffror icke i afseende på tillförlitlighet kunna vara likvärdiga. På ett ungefär torde de dock motsvara verkligheten, isynnerhet för

de båda sista åren. De förändringar uti kreatursbeståndet i förhållande till folktalet, hvarom de vittna, äro ganska karakteristiska.

Att antalet hästar nedgått och antagligen alltjämt befinner sig i nedgående, är väl närmast att tillskrifva uppkomsten af järnvägar och spårvägar med elektrisk drift. Huruvida jordbruket kräfver ett mindre antal dragare af detta slag nu än förr, är mera ovisst. Öfriga förändringar uti husdjursstocken betingas däremot omedelbart af å ena sidan den inhemska marknadens behof, å andra jordbrukets anpassningsförmåga. Fårstocken har sålunda ofantligt nedgått i förhållande till folktalet, hufvudsakligen enär behofvet af ull fylles mest från Australien, men kanske ock enär får med deras fordran på bete mindre passar för det preussiska jordbruket i närvarande tid. Hornboskapens relativa minskning är nog endast en följd af landtbrukets oförmåga i fråga om de större djuren att hålla jämna steg med folkökningen. Annorlunda förhåller det sig med svinafveln. Detta djurslag har vuxit betydligt starkare än folktalet och lämnar därigenom allt mer den vanligaste köttfödan. Detta är trots de skenbara afvikelser därifrån, som i följd af konkurrensförhållanden stundom förekomma, en allmän företeelse. Ju större folkmängden blir, och ju mer ett land blir uppodladt, dess mer synes detta djurslag komma att fylla behofvet af kött. I Kina är det, som bekant, nästan det enda husdjuret. Det är högt på tide, att svinafveln, som hos oss länge stått stilla, blir en hufvudgren af vårt lands kreatursskötsel.

Getternas tillväxt i Preussen, hvarom förestående siffror vittna, är ganska egendomlig. Hos oss, där dock de yttre betingelserna för desamma uti passande bete synas vara större, är deras tal tydligen sjunkande. Antagligen beror detta på olika användning af dessa djur, i ena fallet som mjölkdjur, i andra blott för slakt. Äfven härutinnan ha vi något att lära, särdeles för det lilla jordbruket.

Administrativ praxis.

1. *Länsman, förordnad till kronoombud t. ex. i vägärende, äger ej uppbära traktamentsersättning, då sammanträdet äger rum i den stad, där han är bosatt.*

Sedan t. f. länsmannen i Rebbelberga distrikt af Kristianstads län H. Wahlin hos Kbfde i nämnda län anhållit om utbekommande af traktamentsersättning med 4 kronor 50 öre för det han den 9 juni 1902, jämlikt Kbfdes förordnande, närvarit såsom kronoombud vid sammanträde i Engelholm för behandling af ärenden rörande vägdelning i Bjäre härads väghållningsdistrikt, utlät sig Kbfde genom resol. d. 13 i samma månad, att, enär, jämlikt 2 § i Kongl. kung. d. 22 sept. 1899 ang. kostnadsersättning till landtstats- och ecklesiastiktjänstemän för en del resor inom tjänstgöringsdistrikten, dagtraktamente icke finge beräknas vid förrättning af ifrågavarande beskaffenhet, Kbfde funne sig förhindrad förordna om utbetalning af den begärda ersättningen.

Häröfver anförde Wahlin besvär hos K. M:t, och sedan ej mindre Kbfde sig yttrat och därvid meddelat, att klaganden vore bosatt i Engelholm, hvilken stad helt omslötes af Rebbelberga länsmansdistrikt, samt att Kbfde på grund däraf ansett ofvanberörda, klaganden meddelade uppdrag vara att likställa med en extra förrättning inom tjänstgöringsdistriktet, än äfven Statskontoret anfört, att det väl funne omförmälda Kongl. kung. i förevarande fall sakna tillämplighet, men att, då klaganden, såsom bosatt i Engelholm, ej behöft för ifrågavarande förrättnings utförande verkställa någon resa, klaganden ej vore berättigad till den äskade ersättningen, lämnade K. M:t den 3 okt. 1902 de und. besvären utan afseende.

G. T.

---

2. *Ecklesiastik tjänsteman, som åtnjuter boställsförmån in natura, äger ej uppbära dyrtidstillägg för den honom för annan tjänst tillkommande lön, äfven om boställsförmånen beredts honom af vederbörande församling.*

Sedan predikanten vid kronohäktet i Hudiksvall, komministern i Ilsbo och Rogsta församlingar Alvander Wikström hos Kbfde i Gefleborgs

län anhållit, att han, som den 23 okt. 1900 af Kongl. Fångvårdsstyrelsen förordnats att tills vidare, intill dess predikantsbefattningen vid nämnda kronohäkte blefve med ordinarie innehafvare återbesatt, bestrida densamma mot åtnjutande af därför i stat bestämdt arfvode, måtte utfå honom tillkommande dyrtidstillägg för år 1901, utlät sig Kbfde genom resol. den 19 dec. 1901, att, enär Wikström endast på förordnande tillsvidare bestrede ifrågavarande befattning mot åtnjutande af därför i stat bestämdt arfvode, hvilket under sådana omständigheter icke kunde anses vara af beskaffenhet att enl. nåd. kung. den 31 maj 1901 punkt 3 dyrtidstillägg därå skulle beräknas, funne Kbfde den gjorda framställningen ej kunna bifallas.

Wikström anförde häremot besvär hos Kongl. Fångvårdsstyrelsen, som den 18 mars 1902, enär upplyst blifvit, att klaganden i egenskap af komminister i Ilsbo och Rogsta församlingar åtnjöte förmånen af fri bostad och förty jämlikt bestämmelserna i förberörda nåd. kungörelse vore från åtnjutande af dyrtidstillägg utesluten, med afseende härå ej fann skäl att i Kbfdes resolution göra ändring.

Wikström fullföljde besvären hos K. M:t, men sedan Kongl. Statskontoret uttalat, att då, jämlikt ofvanberörda nåd. kung. från åtnjutande af dyrtidstillägg vore undantagna bl. a. de tjänstemän och betjänte, i hvilkas aflöning inginge bostads- eller boställsförmån in natura samt klaganden i sin egenskap af komminister i Ilsbo och Rogsta församlingar otvifvelaktigt vore en till ecklesiastikstaten hörande tjänsteman, ehuru hans aflöning i denna egenskap bestreds af vederbörande församling, klaganden, i hvars aflöning, enligt hvad upplyst blifvit, inginge boställsförmån, borde vara undantagen från åtnjutande af dyrtidstillägg, förklarade K. M:t d. 24 okt. 1902, att K. M:t, med afseende å hvad Statskontoret anfört, ej funnit skäl att i Kongl. Fångvårdsstyrelsens beslut göra ändring.

G. T.

Riksbankens afbetalningslån.

Af

Bankofullmäktigen Doktor R. Törnebladh.

Då år 1897 den nya banklagen skulle antagas, anmärktes från mer än ett håll under den offentliga diskussionen om lagförslaget, att den bestämmelse, genom hvilken en fjärdedel af riksbankens grundfond kunde blifva fastläst i lån på lång tid och hufvudsakligen mot borgenssäkerhet, måste anses olämplig. Utan tvifvel ägde det betraktelsesätt, som sökte sig uttryck i dylika anmärkningar, ett visst berättigande. Om nämligen också grundfonden, hvilken då bestämdes till femtio mill. kr., kunde anses tillräcklig — särskildt vid jämförelse med vissa utländska centralbankers — äfven utan den ifrågavarande fjärdedelen, så var det dock önskligt, att fonden för afbetalningslån icke skulle ingå i själfva grundfonden. Riksbanken hade visserligen redan vid början af år 1897 utöfver grundfonden och reservfonden, tillsammans belöpande sig till 55 mill. kr., samlade odisponerade vinstmedel till belopp af 5,347,744 kr., men öfver dessas användning hade riksdagen rätt att bestämma, såsom ock framgår af deras benämning »reserverade medel till framtida förfogande», och af den i sist upptagna summa inberäknade bankovinsten för 1895 beslöts, att 1,800,000 kr. skulle till statsverket öfverlämnas. Med årens lopp steg helt naturligt behållningen i reserverade medel, så att den vid 1902 års ingång, utan inberäkning af 1901 års vinst, uppgick till 13,878,000 kr.

Vid 1902 års riksdag väcktes också af två motionärer i första och två i andra kammaren, herrar Asker och F. Boström samt Dahn och Elowson, förslag därom, att det för afbetalningslån i banklagen afsedda beloppet, 12,500,000 kr., skulle afskiljas till en särskild fond »under riksbankens förvaltning», och att dessa medel skulle tagas af bankens till riksdagens förfogande reserverade tillgångar.

Förslagen behandlades af sammansatt banko- och lagutskott, hvilket öfver dem hörde fullmäktige i riksbanken. Dessa tillstyrkte den ifrågasatta förändringen, därvid framhållande, att genom densamma »det kapital, hvarmed banken hittills haft att uppehålla sin verksamhet, icke komme att på ringaste sätt minskas, men så till vida betryggas, att allra största delen af de till framtida förfogande ställda medlen skulle tillförsäkras rörelsen, sådan denna för framtiden skulle utöfvas, nämligen för de [1]) *utom den egentliga bankverksamheten ställda afbetalningslånen»*. Utskottet slöt sig till motionärernas af fullmäktige i hufvudsak förordade förslag, och riksdagen godkände detsamma. Förändringen blef den 14 maj 1902 promulgerad såsom lag, i följd hvaraf 1897 års banklag i § 13 sista stycket nu d. v. s. från och med 1903 års ingång stadgar sålunda:

»Från en under riksbankens förvaltning stående särskild fond (afbetalningslånefonden) med ett kapital af tolf och en half millioner kronor må riksbanken utlämna lån mot afbetalning på vissa bestämda tider samt mot säkerhet, som i mom. d) ofvan säges», hvarjämte i § 2 denna fond uttryckligen särskiljes från grundfonden. Den här ofvan omtalade säkerheten är antingen pant af obligationer, aktier eller i fast egendom intecknade skuldebref eller ock borgen såsom för egen skuld. Därjämte ändrades § 25 så, att årsvinsten för afbetalningslånefonden skall räknas till riksbankens vinst, dock att, därest i följd af lidna förluster fonden nedgått under 12,5 mill. kr., fondens följande årsvinster främst skola användas för dess uppbringande till det beloppet.

Genom 1902 års riksdagsbeslut och därmed sammanhängande lagförändring har alltså afbetalningslånerörelsen blifvit, antagligen

---

[1]) Kursiveradt af förf.

för en längre framtid, ordnad. Med afseende härpå synes det vara af intresse att göra sig reda för den ifrågavarande rörelsens uppkomst och utveckling under den tid af nära 130 år, da den i olika former ägt bestånd. Vi skola därför i det följande angifva hufvuddragen af dess historia, därvid ock berörande utlaningen för öfrigt.

Under något mer än ett hundra års tid, sedan rikets ständers bank inrättades, hvilket skedde år 1668, utlämnade banken lån endast mot pant af lösören eller säkerhet i fastighet. Den 26 maj 1773 meddelade dock Kongl. Maj:t privilegium på 12 år till en allmän *diskontinrättning* »till penningerörelsens lättande och nyttiga näringars upplifvande». Inrättningen åstadkoms genom subskription af enskilda personer, hvilka bildade ett bolag, benämndt *Diskontkompagniet i Stockholm*. Diskontlån skulle icke lämnas åt andra än dem, »som i nyttiga näringar och rörelser deltogo». Föremål för diskontering voro invisningar, växlar eller förskrifningar på högst 6 månader, försedda med behöriga accepter, endossementer eller cautioner. Räntan afdrogs med 1/2 % i månaden. Den personliga säkerheten var således erkänd, men de här anförda uttrycken »näringar» och »rörelser» synas gifva vid handen, att diskonteringen var afsedd för affärsmän. Omsättning af lån med eller utan afbetalning är icke omförmäld. Lån lämnades till bolaget af rikets ständers bank, och det hade därtill rätt att upplåna penningar af enskilde »mot lindrig ränta».

År 1783 meddelades privilegium, äfven på 12 år, till ett *diskontkontor i Göteborg* på ungefärligen enahanda villkor.

Diskontkompagniet i Stockholm efterträddes 1787 af ett *Generaldiskontkontor*, upprättadt *för statens räkning* och förvaltadt af direktörer, som tillsattes af Kungl. Maj:t. Utlåningsbestämmelserna voro föga skilda från de nyss angifna; dock fingo efter 1790 lån mot 5 % ränta lämnas å fast egendom på landet.

Vid riksdagen 1789 inrättades ett *Riksgäldskontor*. På hösten s. å. stiftades ett *Diskontverk* eller *kontor*, bildadt genom association af staten och enskilde. Dess direktion erhöll rättighet att för diskontrörelsens utvidgande upptaga lån i riksgäldskontorets 3-procents sedlar till obegränsadt belopp, med skyldighet att därå betala 4 1/2 % ränta, medan utlåningen skedde mot 6 %. I sanning rätt enkla låne- och ränteförhållanden!

Redan år 1792 bestämdes dock, att utom utlåningarna från *Manufakturdiskonterkontoret* — en fond bildad 1727 och 1766 ställd under Kommerskollegium för understödjande af nyttiga fabriker — all diskontering med riksgäldssedlar skulle utöfvas af *riksgälds-kontoret* till förstärkning af dess inkomster, samt att både *diskont-verket* och *generaldiskontkontoret* skulle från och med den 1 Juli 1792 upphöra med utlämnandet af lån i riksgäldssedlar. I den nya diskonteringsaffären, *riksgäldsdiskonten*, fingo jämväl enskilde deltaga.

Förändring skedde dock redan 1797, då en *diskontinrättning* på vanliga villkor öppnades *i Göteborg* för att utlåna penningar till invånare i Göteborgs och Bohuslän samt i staden Vänersborg, men med förbehåll, att riksgäldskontoret skulle hafva viss andel i vinsten. Härmed var i själfva verket början gjord till inrättande af ortsfilialer med begränsade distrikt.

Året 1800 bildar ett slags vändpunkt för diskontrörelsen. I sammanhang med då fattadt beslut om realisation af riksgälds-sedlarna, hvilken skulle försiggå genom rikets ständers bank, och såsom bidrag till fullgörandet af skyldigheten härutinnan fick banken *på sig öfverflyttad* den rätt till *diskontering*, som 1792 lämnats åt riksgäldskontoret, likasom den utlåning, som generaldiskont-kontoret bedrifvit, hvilken skulle upphöra vid 1802 års slut. Så blef den 26 aug. 1800 inrättadt ett *allmänt diskontverk*, hvari enskilde skulle deltaga — för en tid af 15 år — till högst $^1/_3$ af fonden eller med 200,000 rdr. Utlåningstiden var längst 6 månader, och maximum af lån på namn bestämdes till 6,000 rdr specie, men för godkända aktier och publika verks obligationer gällde icke en dylik begränsning. Räntan afdrogs med $^1/_2$ % i månaden; säkerheten skulle utgöras af accepter och borgen, växlar och aktier — icke fastigheter, metaller och andra effekter. I en och annan af rikets större mera aflägsna städer skulle diskontinrättningar kunna få bildas af enskilde efter Kungl. Maj:ts bestämmande, sedan bankofullmäktige hörts i saken, och för högst 15 år. Den första inrättningen af sådant slag oktrojerades 1802 i okt. för *Göteborg*. Den efterföljdes af en dylik i *Malmö* 1803 och en i *Åbo* 1805, hvaremot *Örebro* 1803 fick afslag på sin begäran om oktroj. Dessa diskontinrättningar fingo röra sig med anvisningar

på rikets ständers bank samt löpande förskrifningar, med fixerade minima; hela utlåningen borde ej öfverstiga dubbla beloppet af det insatta kapitalet utom ökningen genom tillfällig upplåning.

Generaldiskontkontoret skulle, såsom redan är nämndt, upphöra med 1802 års slut. Den revision, som hade att granska förvaltningen, konstaterade, att denna varit god, med minimala förluster, men stor vinst. Utan tvifvel har C. D. SKOGMAN rätt, då han i sina »Anteckningar om Rikets Ständers Bank och allmänna lånerörelsen i Sverige» härleder det lyckliga resultatet dels därifrån, att utlåningen varit grundad på verkliga affärer, dels ock ifrån det förhållande, att kontoret rörde sig med bankomynt, »så att alla redbara kapital, som voro lediga, dit togo sin tillflykt undan riksgäldssedlarnas omvexling». Däremot synes riksdiskontens rörelse från begynnelsen hafva blifvit väl mycket utsträckt. Redan år 1802, eller samma år, då dess verksamhet började, anmäldes hos bankofullmäktige, att förökning af fonden, 600,000 rdr, var nödig, i följd hvaraf ock ett slags kreditiv beviljades. År 1810 faststälides bankens extra bidrag till riksdiskonten utöfver den ursprungliga fonden till högst 6 mill. rdr, utom mindre belopp till Göteborgs och Malmö diskonter.

Kom så upprättandet af *Göta Kanal diskonten* i Göteborg, hvilken 1810 fick privilegium på 21 år, med kreditivrätt å 800,000 rdr och 3 % ränta i 15 samt därefter 4 % i 6 år. Denna inrättning skulle få på högst 6 månader belåna anvisningar, ut- och inländska växlar eller förskrifningar, med högst 6,000 rdr till hvar låntagare, men mot godkända aktier — särskildt *Göta kanal aktier* —, publika verks obligationer och varor kunde lån lämnas på 12 månader. Det är lätt insedt, att diskontanstaltens medel, sådan den var inrättad, icke skulle blifva skilda från kanalbolagets, helst som aktieägarne i detta voro det jämväl i diskonten. Riksdiskonten fortsatte samtidigt sin verksamhet, men 1815 beslöts, att enskilda aktieägare icke skulle få finnas i densamma efter den 2 juli 1816, då oktrojtiden var slut. Utlåningen skulle efter den tiden ske uteslutande för bankens räkning. Anstalten benämndes därefter Rikets Ständers *Bankodiskontverk*, fonden blef 6 mill. rdr, utom lån mot aktier och publika papper samt till diskonterna i Göteborg och Malmö. Omsättningar, som »icke vore ändamåls-

enliga, och sorgfälligt borde undvikas», skulle få ske, såsom förut, dock att de borde inskränkas, så att inrättningen inom 1820 års slut borde nalkas sitt »riktiga mål».

I förbigående nämna vi, att *fastighetslån* skulle enligt beslut vid 1815 års riksdag få utgifvas af särskildt anvisade medel samt att till *odlingslån* lämnades anslag af 100,000 rdr för hvart af 6 år. De senare lånen äro, såsom bekant, nu återkomna i annan form och såsom statslån.

Götakanaldiskonten fick sitt kreditiv fördubbladt till 1,600,000 rdr och kanalverket erhöll direkt lån af 300,000 rdr årligen i 6 år.

Man finner, att utlåningen från banken bedrefs något frikostigt — för att ej begagna ett annat uttryck. Dock tänkte man sig, att Göteborgsdiskonten skulle upphöra vid oktrojtidens utgång, eller i oktober 1817, men Malmödiskonten skulle få sin oktroj förlängd till 1820 års slut.

Verkligheten blef dock en annan. Mot hösten 1817 föll Malmödiskonten. Dess fall var nog till en del föranledt af lättvindig, delvis ock »oegentlig» förvaltning, men hufvudorsaken låg utan tvifvel i de alltför lösligt ordnade kreditförhållandena. Misstroende uppkom nu äfven mot Göteborgsanstalten och Götakanaldiskonten. Också sammankallades en urtima riksdag till den 20 nov. 1817, men det var först vid 1818 års riksdag, som beslut fattades i ärendet, nämligen att staten skulle genom riksgäldskontoret, med hjälp af dess obligationer, öfvertaga utredningen af de tre diskonternas affärer. Beslutet grundades icke på någon skyldighet för staten att träda emellan, utan därpå, att annan utväg icke ansågs finnas att afhjälpa den penningeförlägenhet, som uppstått i följd af diskonternas svårigheter, och att förebygga kännbara förluster för deras gäldenärer och borgenärer.

Bankodiskonten skulle på namn och reverser få utlåna högst 6 mill. rdr samt på aktier och obligationer högst $1/2$ mill., men fonden skulle kunna ökas dels med 200,000 rdr för lån till invånare i Bohuslän, om sillfiske komme att äga rum, dels efterhand, i mån som de enskilda diskonternas fordringar inginge, med 2,100,000 rdr. Omsättning skulle få ske äfven efter 1820, med afbetalning af minst $1/5$ af det ursprungliga beloppet. Två nya grundsatser voro således nu tillämpade: utlåning till särskild klass

af näringsidkare och omsättning med minst 1/5. Den förra är nu upphäfd, hvad banken angår, den senare däremot utvidgad.

Såsom vi finna, blef diskontfonden bestämd till högst 8,800,000 rdr. Den hade förut för bankodiskonten och de enskilda anstalterna tillsammans belöpt sig till 13,5 mill. Man klagade därför nu öfver »strypning».

Svårigheterna vid denna tid kommo dock egentligen från »pappersmyntets kredit», för att begagna Konungens uttryck i talet på rikssalen den 21 juli 1818, och man riktade sina sträfvanden förnämligast på att småningom återgifva pappersmyntet dess värde i förhållande till det »redbara» myntet, på det att växelkursernas starka stegring måtte förebyggas.

Med anledning af de yppade svårigheterna tillsattes i april 1822 en finanskommitté af 12 personer, hvilken skulle afgifva berättelse om det nuvarande tillståndet och förslag till förbättringar för framtiden. Vi skola här ej sysselsätta oss med kommittéens förslag i dess helhet, utan endast meddela ett och annat i fråga om lånerörelsen. Kommittéen syftade till »ej mera lån, utan mera stadga i lånen» — helt visst ett godt mål — och förordade därför bildandet af en allmän hypoteksinrättning för inteckningsbelåningar samt ville förbättra diskontrörelsen medelst lämplig växeldiskontering och utlåning mot pant af varor.

Vid 1823 års riksdag sökte man ordna förhållandena. Fonden för *diskontutlåningen* blef bestämd till 8,5 mill. rdr, hvaraf 0,5 mill. skulle disponeras i Stockholm till belåning af *publika papper* — en sedan ofta brukad term —, 5 mill. användas i Stockholm, 2 mill. i Göteborg med distrikt: Göteborgs och Bohuslän, Halland, Västergötland och Dalsland, samt 1 mill. i Malmö lånekontor för Skåne och Blekinge, allt för *namn- och reverslån*. Räntan var 5 % i förskott: öfverräntan 8 %.

Vidare uttalades i riksdagens skrifvelse den uppfattningen, att förlägenheten i den allmänna rörelsen skulle kunna minskas genom upprättande af *enskilda bolag* till bestridande på en gång af *upplånings- och utlåningsrörelse*, hvilka oberoende af rikets ständers verk skulle förena de kapitalägandes och kapitalbehöfvandes intressen. Riksdagen anhöll också om utfärdande af en författning om upprättande af *enskilda banker eller diskonter*.

Man finner här uttryckta två principer, hvilka, naturligtvis med många ändringar och utvidgningar, tillämpats under den återstående delen af det 19:de seklet: *distriktsindelning*, särskildt för statsbanken, och stiftandet af *enskilda bankinrättningar*, hvilka ju ock i praktiken skulle komma att tillgodose olika landskap. Den senare principen innebar i själfva verket ett slags återgång till det förut iakttagna tillvägagångssättet att låta enskilde deltaga i statens lånerörelse. Kunglig kungörelse i ämnet blef utfärdad den 14 januari 1824.

Året 1823 var i väsentlig mån bestämmande för diskontrörelsen. Det grundlade, kan man säga, den lånekontorsrörelse i orterna, som nu i så hög grad utvecklat sig — Göteborgs- och Malmökontoren öppnades i början af år 1824 —, och fastställde såsom grundsats, att vid omsättning på 6 månader skulle afbetalas minst $^1/_5$ af primitiva beloppet, men vid omsättning på kortare tid proportionsvis därefter, så att lånetiden icke finge öfverstiga 2 $^1/_2$ år. Respittid af 2 månader fastslogs därjämte.

För öfrigt förekomma i bankoutskottets uttalanden från den tiden vissa grundsatser, som sedermera gällde såsom ett slags rättesnören för diskontverksamheten. Så heter det i betänkandet N:o 63 (18$^{25}/_{10}$23): »Allt diskontunderstöd bör och måste vara en på kort tid lemnad hjelp, till dess industrien och den enskilda krediten hunnit förskaffa andra utvägar, och kan ej förvandlas till permanent eller stående utan att förfela sitt ändamål på det hela och derjemte merendels undergräfva dens bestånd, som i så oriktig väg vill deraf sig begagna». Härmed motiveras särskildt afbetalningen med minst $^1/_5$ vid omsättning på 6 månader. Något undantag för vissa klasser af medborgare, såsom i en och annan motion ifrågasatts, »tror utskottet hvarken vara rättvist eller på det hela gagneligt, utom det, att iakttagandet af en dylik skilnad blefve i verkligheten förenadt med stora svårigheter samt troligen ledande till hvarjehanda missbruk och elusioner».

Diskontfonden var således tydligen af allmän natur och icke afsedd för särskilda klasser af medborgare. Detsamma framgår ock otvetydigt af 1830 års riksdags beslut att upprätta en fond till diskontering *för handeln och den större rörelsen.* Förlag härtill skulle beredas genom upplåning af högst 3 mill. rdr mot bankens

obligationer med ömsesidig uppsägning af 3 till 6 månader och 2 à 3 procents ränta. Upplåning, likasom utlåning, skulle kunna ske i Stockholms-, Göteborgs- och Malmökontoren, med fördelning af fonden för den senare i resp. $^2/_3$, $^1/_4$ och $^1/_{12}$. Säkerhet: enskildes invisningar, försedda med behöriga accepter, eller förskrifningar med proprie borgen. Räntan skulle afdragas med 6 %. Maxima bestämdes icke blott för lån, utan för ansvar i allt.

Handels- och näringsdiskontens upprättande kan svårligen anses välbetänkt. Dess grundande på uppsägbara obligationer och i mycket på personlig kredit ledde icke till soliditet. Den verkade bredvid den allmänna diskonten utan att vara tillräckligt skild från denna. Också finner man i bankreglementena för en följd af år under diskontrörelsen tre särskilda rubriker, nämligen a) belåning af aktier och publika papper; b) utlåning på namn och reverser samt c) utlåning för handel och näringar. Riksdagarna sysselsatte sig alltjämt med att utfinna och meddela närmare bestämmelser för diskont- och lånerörelsen, såsom om *belåningsvärden* för aktier och obligationer, marginal för inteckningar vid fastighetslån och giltigheten i låneväg af *brandförsäkringar* genom vissa anstalter m. m. Äfven *räntans storlek* var föremål för dess omsorg. Hela systemet var dock något lösligt, och i början af 1840-talet yppade sig i den allmänna rörelsen en kännbar förlägenhet. Bankens fullmäktige sökte bot mot denna genom att på eget bevåg, dock efter inhämtande af råd från revisorerna, öka diskontfonderna. Efter ett par år uppstod fråga om att indraga förstärkningarna, sedan metalliska kassan börjat nedgå, men fullmäktiges flertal beslöt att icke vidtaga den åtgärden. Deras åsikt vann stöd af 1843 års revisorer. Härom fäller C. D. Skogman i sin redan åberopade skrift det omdömet, att åsikten utan tvifvel var praktiskt riktig »i betraktande af omständigheterna och framför allt beskaffenheten af bankens utlåningar; ty vägran af lån, då en banks metalliska kassa öfver vanligheten påkännes, är en god och jemförelsevis lätt verkställbar åtgärd, endast för den bank, som diskonterar papper *grundade på verkliga affärer* och med korta förfallotider. Lånerörelsens förminskning och deraf följande indragning af bankens sedlar verka i sådant fall på sin höjd till hinder eller återhållsamhet i nya affärer, icke till oreda i gamla.

Men åtgärden var olämplig och svår för rikets ständers bank, hvars utlåningar, de genom handels- och näringsdiskonten icke undantagna, till största delen hade utgått till *förlag* i alla grenar af rörelsen, icke till *liqvid* om redan frambragta värden».

Vid 1844—1845 års riksdag fattades åtskilliga beslut för stärkande af bankens ställning, men de voro icke ägnade att till fullo garantera denna för framtiden. Särskildt var detta fallet med det beslut, som vidtogs, att i händelse en eller flere privatbanker — sex sådana funnos — upphörde, i mån af indragningen på vederbörande ort upprätta en afdelning af riksbanken för att hufvudsakligen bedrifva kreditiv- samt upp- och afskrifningsräkningsrörelse. Emellertid behöfde detta beslut icke nu komma till utförande, enär, i trots af yppadt missnöje med privatbankerna, förslag till lag med väsentliga bestämmelser för privatbanker af riksdagen utarbetades. Också utfärdades med stöd af detta ny kungörelse af Kungl. Maj:t år 1846, hvarefter oktroj meddelades för två nya privatbanker. Men allt framgent förspordes mindre belåtenhet med privatbankerna, i följd hvaraf vid 1850—1851 års riksmöte beslut fattades om upprättande af enskilda penninganstalter, hvilka skulle drifva sin verksamhet med hjälp af försträckningar från rikets ständers bank och fingo oktrojer på högst tio år. Dessa anstalter — *filialbankerna* — blefvo dock ej långlifvade, utan upphörde efterhand. Däremot utvecklade sig med tiden den enskilda bankverksamheten starkt, i det att den ena sedelutgifvande, solidariska banken efter den andra bildades.

Hvad *riksbankens* rörelse vidkommer, fortgick den en tid bortåt ungefär som förut. Dock må erinras, att verksamheten i orterna utvidgades genom grundandet af ett nytt lånekontor — i *Visby* — enligt beslut vid 1850—1851 års riksdag.

Äfven kan nämnas, att vid riksdagen 1853—1854 *postremissväxelrörelse* anordnades. Denna skulle äga rum mellan Stockholmskontoret och de i orterna inrättade. En reservant i bankoutskottet, herr A. O. WALLENBERG, uttalade sig för att inrätta rörelsen så, att växlarna kunde göras löpande, i stället för att gälla för N. N. eller hans befullmäktigade ombud, dock med skyldighet för siste innehafvaren att själf utkvittera beloppet. Privatbankerna,

först och främst Stockholms enskilda bank, fullföljde sedan saken och utvecklade den högst väsentligt till fromma för affärsrörelsen.

De senaste riksdagarna under ståndsperioden medförde åtskilliga ändringar i riksbankens verksamhet, framför allt ledande till inskränkning i dess splittring på olika fonder och lånegrenar.

Redan tidigt hade utlåningen *till städer* och *korporationer* för framtiden afskaffats (jfr 1830 och 1841 års beslut).

Utlåning *mot pant af guld och silfver* beslöts vid 1856—1858 års riksdag definitivt skola upphöra.

Enahanda var förhållandet 1856—1858 med lån *till skiften och odlingar,* hvilka icke skulle få förekomma efter 1857 års slut.

Vid 1862—1863 års riksdag bestämdes, att med utgangen af 1864 utlåningen mot *inteckning i fast egendom på landet samt i hus och jord i städerna utom Stockholm* skulle upphöra. Fullmäktige erhöllo i sammanhang härmed uppdrag att förhandla med hypoteksbanken (grundad 1861) om öfvertagande af kvarstående lån.

I bankoutskottets betänkande N:o 35 vid 1862—1863 års riksdag meddelas redogörelse för vissa förlag och fordringar, i hvilka rikets ständers bank hade kapital bundet. De utgjordes af

lån mot inteckning i fast egendom (nu upphörande) .	7,700,000
kreditiv till manufakturdiskonten	2,250,000
» » järnkontoret	900,000
lån med omsättningsrätt	9,700,000
försträckningar till filialbankerna	9,750,000
riksgäldskontorets obligationer till ersättning för förskjutna krigskostnader	2,904,000
arméens amorteringsfonds obligationer	2,016,600
diverse	79,400
S:a	35,300,000

Häraf framgår bland annat, huru långsamt det gått att genomföra bankens befrielse från de statsaffärer, i hvilka den varit så djupt inblandad. Småningom hade emellertid den öfvertygelsen klarnat, att banken borde få sköta sig själf utan att bindas vare sig vid statens affärsförhållanden eller vid separata affärsintressen.

Sålunda bortföllo efterhand bankens förbindelser med de här ofvan omnämnda verken och företagen.

Kreditivet till *manufakturdiskonten* beviljades sista gången 1873, och, sedan det guldits. öfverflyttades 1878 dess förlagsfond från kommerskollegium till statskontoret.

Järnkontorets särskildt bestämda kreditiv minskades småningom och upphörde efter 1871. Dock kvarstod länge — till och med 1898 — rätten för järnkontoret att icke behöfva ställa säkerhet för kreditivet. En dylik rätt är numera bibehållen endast för *riksgäldskontoret*, hvilket enligt 14 § af 1897 års banklag äger att begagna kassakreditiv till högst 1,500,000 kr. utan skyldighet att ställa säkerhet och utan kreditivafgift.

Försträckningarna *till filialbankerna* skulle enligt beslut vid 1865—1866 års riksdag för framtiden upphöra. De redan lämnade guldos efter hand, och i 1871 års reglemente omtalas de för sista gången.

Länge nog fortforo *sparbankerna*, d. v. s. vissa sådana, att åtnjuta en i viss mån gynnad ställning. Räntan å kreditiven till dem hölls under den eljest bestämda och var 4 % mot 5 % eller annan sats ända till år 1875, hvarjämte de voro, åtminstone delvis, befriade från kreditivafgift till 1879. Från och med år 1899 nämnas de ej särskildt. Äfven *folkbanker* och *bolag* äro sedan den tiden icke vidare upptagna särskildt, såsom de förra varit under åtskilliga år från och med 1870, med vissa förmåner.

Lånen *med omsättningsrätt* bibehöllo sig allt fortfarande. Redan vid 1856—1858 års riksdag hade de i diskontrörelsen upptagits såsom en särskild typ, under det att diskonterings- och utlåningsmedlen för öfrigt sammanslagits för användning enligt fullmäktiges bestämmande till växlar och hypotekslån (äfven järnlån), samt kreditiv. Dessa medel, hvilka motsvarade den gamla *handels- och näringsdiskontfonden*, uppgingo år 1863 eller kort innan den nya riksdagen begynte sin verksamhet, till 12,000,000 rdr, hvartill kom upplåningen. Denna är numera väsentligen förändrad, i det att depositioner mot ränta icke emottagas. Efter 1871 förekommer icke mera benämningen *handels- och näringsdiskonten*. Genom lagen af 1897 har särskild kreditivfond fastställts till högst 15 mill.

Såsom ofvan meddelats, blef ock 1897 en egen *afbetalningslånefond* bestämd till 1/4 af grundfonden, motsvarande 12,5 mill.

— den hade varit 12 mill. och 1870—1878 utgjort 10 mill. År 1902 afsöndrades den ifrån grundfonden, såsom nämndt är. Afbetalningslånen äro en ny form af lånen med omsättningsrätt. Den infördes vid 1875 års riksdag på det sätt, att lånen ställdes på vissa tiders afbetalning: 1/5 af ursprungliga beloppet hvar 6:e månad. Utan tvifvel var detta till lättnad för den lånebehöfvande allmänheten därutinnan, att reverserna icke behöfde omskrifvas, och att låntagaren visste, hvad han hade att rätta sig efter. Tiden 2 1/2 år började dock på åtskilliga håll anses väl kort, och sträfvandet gick ut på att förändra villkoren därhän, att amorteringen skulle blifva lättare att verkställa. Motioner blefvo den ena gången efter den andra väckta, utgående i allmänhet på lånetidens förlängning till 5 år, med afbetalning hvar 6:e månad af 1/10 eller hvart år af 1/5. Fullmäktige afstyrkte konsekvent motionerna, men reservationer förekommo. Likadant var förhållandet i bankoutskottet, då detta med flertalets röster följde fullmäktiges åsikt. Kamrarna stannade alltjämt i olika beslut, mellan hvilka den gemensamma voteringen fick skilja. Denna utföll till förmån för första kammarens afslagsbeslut ända till 1898, då förhållandet blef motsatt. Beslut fattades då med stor majoritet, att afbetalningslånen skulle återbetalas medelst erläggande hvar 6:te månad »af minst en tiondedel utaf beloppet jämte upplupen ränta, vid äfventyr, om sådant försummas, att hela obetalda delen af lånet varder till betalning förfallen».

Denna bestämmelse har i praxis tillämpats på det sätt, att nu två typer af de ifrågavarande lånen förekomma, den ena på 2 1/2 år med afbetalning af 1/5, den andra på 5 år med dylik af 1/10, allt hvar 6:te månad. Den senare typen, hvilken i det hela torde fordra något olika säkerhet och särskildt förnyade intyg om vederhäftigheten, har visat sig vara företrädesvis omtyckt. Siffrorna för utlåningen tala härutinnan ett tydligt språk.

Afbetalningslånefonden eller den motsvarande fonden för lån med omsättningsrätt var år 1858 bestämd till 11,1 mill.; 1860 till 10,2; 1863 till 9,6; 1870 till 10 och 1879 till 12 mill. Af densamma voro vid slutet af nedannämnda år utlånade följande belopp:

1887:	10,270,126: 12;	antal	lån	17,354
1897:	7,237,770: 79;	»	»	13,241

Vid sistnämnda tidpunkt gällde ännu endast 2 1/2 årstypen. Sedan den alternativa à 5 år införts, ställde sig siffrorna sålunda:

Den 30/6 1899 uppgick enligt revisionsberättelsen hela det utlånade beloppet till 7,753,024: 48,

	däraf i 2 1/2 års lån	5,668,194: 48 —	i 5 års	2,084,830: —.
Samma tid 1900:	»	4,672,108: 73 —	»	4,955,387: 92.
» 1901:	»	4,458,566: 70 —	»	6,333,781: 08.
» 1902:	»	4,154,292: 01 —	»	6,681,419: 16.
31/12	»	3,926,453: 78 —	»	6,718,932: 71;

tillsammans 10,645,386: 49 fördelade på 14,751 lån.

Medelbeloppet har således höjt sig något, hvilket ju ock är lätt förklarligt, då femårslånen vanligen äro högre än den andra typens. Det *minsta* belopp, hvarå afbetalningslån nu — sedan år 1888 — kan erhållas, är 300 kr. Förut var det 400 från och med 1874 samt dessförinnan 200 — från och med 1858 — efter att från 1834—1835 års riksdag hafva varit bestämdt till 100 rdr, naturligtvis då banko.

Nu mera är dock tillfälle beredt att i vissa fall få utfärda revers å mindre belopp än 300 kr. Om nämligen å ett lån inbetalningar redan ha skett, men ny revers erfordras — t. ex. i följd af borgesmans frånfälle eller obestånd —, kan *fortsättningsvis* den nya förskrifningen få lyda på hvad som återstår oguldet, naturligtvis för kortare tid. Så kan ett 300-kronors lån på 2 1/2 år vara genom afbetalning 2 gånger minskadt till 180 kr. I sådan händelse kan revers få utfärdas på 180 kr., men med blott tre afbetalningar à 60 kr. hvar.

Maximum för en person såsom låntagare är fastställdt till 6,000 kr. Förr i tiden fick ingen stå för mer än 6,000 såsom låntagare och lika mycket som borgensman. Siffran är, såsom vi sett, af gammalt datum, ända från specieriksdalerns tid.

Räntan å afbetalningslånen fastställes numera i likhet med öfriga räntesatser af fullmäktige med afseende på penningställningen m. m. Den har dock förblifvit lika för *alla* afbetalningslån, medan för växeldiskonteringen och hypoteksbelåningen lånetider och erbjudna säkerheter utöfva sin inverkan på räntesatserna. I äldre tider var den för afbetalningslånen och deras före-

gångare, lånen med omsättningsrätt, i början fix, 5 %, och afdrogs i förskott till år 1875. Under någon tid på 1850-talet var räntan från handels- och näringsdiskontfonden latitudinär: 4 à 6 %. Straffränta påföres fortfarande efter förfallodagen, men den utgör nu icke mer än 6 %, sedan den förut under längre tid varit 8 % och före 1823 till och med 12 %. I afseende å inbetalningen i rätt tid gällde från äldre tider, att *respit* af 2 månader var beviljad. Respittiden nedsattes till 1 månad vid 1859—1860 års riksdag, dock, likasom förut, med rätt för banken att, när den fann skäl därtill, indrifva lånet inom kortare tid efter förfallodagen. Slutligen borttogs den lagliga respittiden år 1871. Faktiskt har dock plägat så tillgå, att förfallet lån fått ligga en eller flere veckor efter förfallodagen, men detta har berott på bankens goda vilja och icke på någon allmänhetens rätt. Låntagare gör därför klokast i att, om han önskar dröja någon kortare tid efter förfallodagen med inbetalning af lån, därtill söka utverka sig vederbörande bankkontors särskilda medgifvande.

I ett annat afseende är det för låntagaren af vikt att hos vederbörande bankkontor förskaffa sig visshet i fråga om dess kraf. Det är nämligen föreskrifvet, att för lån utgifna mot borgen det skall åligga låntagaren att vid hvarje afbetalningstid, om så fordras, förete intyg om egen och löftesmäns fortfarande vederhäftighet eller ock att ställa ny säkerhet, som godkännes, vid påföljd att eljest hela återstående lånebeloppet anses förfallet.

Beträffande *intyg om vederhäftighet* var man i äldre tider strängare än nu. Det var då endast vissa myndigheter, hvilkas betyg gällde, men småningom har man i banken fortgått på den banan, att taga allt flere myndigheter och personer för goda, och i allt större omfattning anlitas vissa »betygsgifvare», som bankkontoren förklarat sig godkänna. Äfven i fråga om formen för vederhäftighetsintygen är banken nu icke så fordrande som förr. Det plägade då så godt som oeftergifligen kräfvas, att i betyget skulle förklaras, att N. N. *är* vederhäftig för sin förbindelse — vanligen därjämte »för öfriga förbindelser». Nu åter antages ofta nog ordalydelsen »anses» vederhäftig eller »jag anser», andra variationer att förtiga.

Uttryckligen är dock fortfarande stadgadt, att oberoende af

det intyg, som lämnas angående vederhäftigheten, »*styrelsen har att pröfva antagligheten af den erbjudna säkerheten* samt med noggrannhet tillse, att riksbankens säkerhet i hvarje fall betryggas; och må styrelsen icke underlåta att för vinnande af detta ändamål förskaffa sig alla de upplysningar, som kunna inverka på omdömet om gäldenärernas ställning och förmåga att i allo uppfylla ingångna förbindelser». Det är lätt insedt, att vederbörande styrelser så mycket som möjligt genom att höra sig för antingen muntligen eller skriftligen söka erhålla tillfredsställande kännedom om den enes och andres förmögenhets- och kreditförhållanden. Vederhäftighetsintyg äro också ingalunda absolut nödvändiga, ty låntagares och löftesmäns vederhäftighet kan vara, såsom det nu heter, *inom* (förut *af*) styrelsen känd. Å andra sidan grundlägger vederhäftighetsintyget, såsom lätt inses, icke någon *rätt* för sökanden att på grund däraf erhålla lån.

Gifvet är emellertid, att då lånesökanden icke är personligen känd, och särskildt då han bor på långt afstånd från vederbörande kontor, det ligger i både hans och styrelsens intresse, att lånehandlingarna innehålla så noggranna upplysningar som möjligt.

I det hänseendet var det en lättnad för allmänheten, da vid 1868 års riksdag i bankoreglementet intogs ett stadgande, att allmänheten skulle få skriftväxla direkte med diskont- och lånekontoren i upplånings- och utlåningsväg. Till en början föreskrefs dock, att, utan att särskild ansvarsförbindelse för lånehandlingens riktighet af personlig inlämnare erfordrades, finge insändas endast sådana låneansökningar, för hvilka erbjöds säkerhet i svenska statsobligationer eller andra publika papper, vågförda effekter, intecknade skuldebref eller aktier. År 1872 ordnades skriftväxlingen i en mera omfattande och liberal form. Det bestämdes då, att afgiftsfrihet skulle äga rum, och år 1890 utvidgades denna på det sätt, att blott för assurerade försändelser, där dessa ifrågakomma, ersättning till banken skall lämnas. Namnen »kommissionsgöromål» och »kommissionsanstalt» betecknade den sålunda reglementerade skriftväxlingen. Numer är denna inordnad i bankens verksamhet i dess helhet och besörjes vid hufvudkontoret af korrespondensafdelningen.

De särskilda distrikten för låneverksamheten hafva, såsom

bekant, blifvit småningom ökade till antal. Afdelningskontoren äro nu 22, och till detta antal skall i år läggas ett nytt i Uppsala, hvarefter bankens verksamhet kommer att drifvas med tillsammans 24 kontor, hufvudkontoret inräknadt. Äfven inom distrikten, framför allt i de större, erfordras dock mycken skriftväxling, och allmänheten anlitar gärna den billiga och i det hela bekväma utvägen att få sina lånekommissioner uträttade gratis per posto. Upplysningar begäras samt lämnas i tryckta P. M., och vid utgifvandet af lånen medsändas eller tillställas vederbörande särskilda P. M. om sättet för afbetalningslånens skötande.

Att afbetalningslånen till öfvervägande del skola vara grundade *på borgen,* är helt naturligt. Någon statistik i det afseendet äro vi ej nu i tillfälle att meddela, och den är knappast behöflig, enär procenten af andra säkerheter är försvinnande obetydlig. Goda hypotek lämpa sig också bättre för de s. k. *handelslånen,* ett namn, som utgör en kvarlefva af den gamla *handels-* och *näringsdiskonten,* och hvad särskildt inteckningar angår, höra de mera till sparbanker och kassor.

Förlusterna på *afbetalningslånerörelsen* hafva, i stort sedt, icke varit afsevärda, om ock stundom i en eller annan landsända särskildt kritiska tider vållat, att flere personer på en gång råkat i trångmål. Svårigheten har då nämligen legat i sammankopplingen af flere gäldenärer, som med hvarandra »bytt namn». Förfalskningar inträffa nog ock, men lyckligtvis mera sällan.

Ett mindre tillfredsställande förhållande är, att låntagare så ofta söka »få upp» lånen, d. v. s. efter ett par, tre afbetalningar *höja* dem till ursprungliga beloppet. Sådant har, enligt hvad vi meddelat om 1823 års bestämmelser, icke varit meningen, och ju oftare det förekommer, dess lättare inträder — olägenheten af förlängd vigilans oräknad — möjligheten, att fonden ej lämnar tillgång för nya lån, annat i den mån de gamla flyta in, så att lånesökande få vänta. Dylikt var förr i tiden ganska vanligt, men har på senare tiden sällan förekommit, om ock nu på vissa håll ställningen härutinnan börjat ändras.

Äger svensk domstol rätt att pröfva lagars och förordningars giltighet?

Af

Docent **Ludvig Widell.**

En lags eller förordnings [1]) giltighet är i första hand beroende af, om den i laga ordning promulgerats, försedd med vederbörlig kontrasignation o. s. v. Att ett påbud, som ej uppfyller dessa formella betingelser, är att betrakta såsom icke existerande och sålunda ej skall åtlydas vare sig af domstolar eller enskilda, därom kan intet tvifvel råda. Vida mera invecklad är giltighetsfrågan, där en lag eller förordning, som formellt uppfyller alla villkor, materiellt utgör en rättskränkning. I fråga om en af regeringsmakten på egen hand utfärdad förordning inträffar detta, då regeringen grundlagsenligt saknat befogenhet att själfständigt fatta beslut i ärendet, m. a. o. då förordningen är af den natur, att den bort behandlas som verkligt lagstiftningsärende och representationens samtycke sålunda skolat inhämtas. En sådan kollision mellan regeringsmakt och lagstiftningsmakt kan lätteligen inträffa, ej minst i Sverige, där gränserna mellan konungens ekonomiska lagstiftning och egentlig lagstiftning äro så sväfvande och obestämda. — Men äfven en af rätt lagstiftare antagen lag kan i realiteten

[1]) I det följande begagnas uttrycken lag och förordning i den betydelse, de äga i den moderna statsrätten: lag, ett med representationens medverkan tillkommet rättsbud; förordning, ett af regeringsmakten på egen hand utfärdadt.

likväl vara en kränkning af rättsordningen, den kan nämligen hafva blifvit antagen under olagliga former. I allmänhet taget är detta visserligen något, som ej kan upphäfva dess giltighet; om t. ex. i Sverige en lagändring skulle i riksdagen beslutas i gemensam votering, så är visserligen en sådan procedur grundlagsvidrig, men erhåller lagen trots detta kunglig sanktion, så är den lika förbindande som hvilken annan lag som helst. En motsatt åsikt skulle leda till omöjliga konsekvenser. Endast om en lag till sitt innehåll skulle befinnas direkt eller indirekt strida mot själfva grundlagen och den sålunda hade bort antagas i de för grundlagsstiftande föreskrifna formerna, kan ifrågasättas, huruvida en sådan lag är att betrakta såsom giltig. Grundlagen står ju öfver alla andra lagar och särskilda former äro stadgade för dess ändrande; det kan då med skäl sättas i fråga, om en vanlig lag, som strider mot något grundlagsstadgande, kan anses gälla framför detta, eller om ej grundlagens stadgande, ehuru äldre än lagen, likväl bibehåller sin giltighet framför denna.

Frågan är då: Äger domstol rätt att underlåta tillämpa en grundlagsvidrig lag eller förordning, och äger den sålunda pröfva dess giltighet? Svaret utfaller olika i olika stater och ofta äfven olika, när det gäller lagar, och när det gäller förordningar. I Förenta Staterna och Norge äga domstolarne fullständig pröfningsrätt, i andra stater med England i spetsen äga de pröfva förordningars men ej lagars grundlagsenlighet, i åter andra saknas all dylik pröfningsrätt. Huru saken ställer sig i Sverige, är omtvistadt; i allmänhet har man velat tillerkänna domstolarna rättighet att pröfva förordningars men icke lagars giltighet. I det följande skall försökas en utredning af dessa frågor, hvarvid först skall undersökas förhållandet i fråga om förordningar, därefter i fråga om lagar.

* *

*

För vårt äldre statsskick är en domstolarnas pröfning af allmänna kungliga förordningars giltighet fullständigt okänd. Den var en omöjlighet redan däraf, att den högsta dömande myndigheten före 1789 i hufvudsak sammanföll med den högsta för-

valtande; rådet skulle sålunda såsom justitierevision kommit att döma öfver giltigheten af förordningar, som samma råd såsom rådgifvande myndighet förut varit med om att utfärda. För öfrigt voro gränserna mellan den lagstiftningsrätt, som tillkom konungen ensam, och den, som utöfvades af honom och ständerna gemensamt, så obestämda, att det måste blifva en politisk fråga långt mer än en juridisk att uppdraga dem. Högsta domstolens inrättande 1789 kunde ej göra någon ändring häri, då under den gustavianska enväldstiden domstolarna stodo i så starkt beroende af regeringsmakten och lagstiftningen till stor del utöfvades af konungen ensam. Visserligen har Professor R. Hermanson i Helsingfors sökt åt de finska domstolarna vindicera en rätt att pröfva förordningars grundlagsenlighet [1], och skulle man ju möjligen häraf kunna sluta till en dylik pröfningsrätt under den gustavianska tiden, då Finlands nuvarande statsskick grundar sig på 1772 års regeringsform och 1789 års förenings- och säkerhetsakt. Men Hermanson stöder i verkligheten sin åsikt uteslutande på ett rättsfilosofiskt resonemang om lagens natur; något stöd i grundlagarna har han hvarken sökt eller kunnat finna och ännu mindre i någon historisk häfd. Visserligen anför han i detta sammanhang Karl XI:s reskript till Svea hofrätt den 24 jan. 1682: »Att Wij intet wele thet Wåre bref eller Resolutioner, fastän de med klare både ord och meningar mot Lag och ens eller annans wälfångne Rätt skulle något förmäla och befalla, skola ansees eller attenderas . . . Wij befalle Eder förthenskull nådeligen att I Wåre Resolutioner och Remisser intet anseen såsom utfärdade Justicen till förfång och Ehr till hinders uti Edre Embeten» [2]. Men detta reskript afser alldeles uppenbart icke att medgifva domstolarna någon rätt att pröfva lagligheten af konungens allmänna förordningar, något som Karl XI säkert ej ett ögonblick skulle tänkt på att medgifva dem, utan det afser endast att upprätthålla lagskipningens frihet gent emot för individuella fall utfärdade resolutioner. Också med denna inskränkning är det ju i hög grad märkligt, men har ingen

[1] Om domstolarnes befogenhet att pröfva grundlagsenligheten af utkomna författningar, tryckt i Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen i Finland, 1884: ss. 245 ff.

[2] Schmedeman's Justitieverk, ss. 748 f.

betydelse för här ifrågavarande sak. Att ett försök af regeringsmakten att genom speciella resolutioner ingripa i lagskipningen både kan och skall tillbakavisas af domstolarna, är numera utom fråga; såsom nedan påpekas, kan man anse, att regeringsformen uttryckligen bjuder detta. Något helt annat är en domstolarnas pröfning af allmänna förordningars giltighet. Med full visshet kan man fastslå, att någon sådan icke existerat före 1809.

Är grundsatsen om domstolarnas pröfningsrätt sålunda okänd för vårt äldre statsskick, så måste den hafva införts som en nyhet genom 1809 års regeringsform, därest en sådan rätt i våra dagar skulle förefinnas. Men efter allt att döma hafva 1809 års män alls ej reflekterat öfver denna fråga. Man har visserligen ur R.F:s stadgande i § 47, att domstolarna skola döma efter »lag och laga stadgar», sökt härleda en deras pröfningsrätt [1]; domstolarna skulle genom detta stadgande tilläggas en rätt (och plikt) att undersöka, om en eljest på det föreliggande rättsfallet tilllämplig lag eller förordning rätteligen är att anse såsom en »lag eller laga stadga». Om t. ex. konungen i strid mot R.F. § 87 utfärdat en förordning om ändring af något stadgande i ärfdabalken, så vore en dylik olagligen tillkommen förordning icke att anse såsom lag eller laga stadga i R.F:s mening. Riktigheten af denna åsikt synes mig emellertid tvifvelaktig. Den skulle vara obestridlig, därest begreppet »lag och laga stadgar» omfattade endast af konung och riksdag gemensamt stiftade lagar, men så är ej förhållandet; därunder inbegripas jämväl förordningar, utfärdade enligt R.F. § 89, hvilka sålunda skola tillämpas af domstolarna lika väl som egentliga lagar. För att under sådana omständigheter R.F. § 47 skall kunna anses medgifva domstolarna ifrågavarande pröfningsrätt, fordras, att uttrycket »lag och laga stadgar» skall kunna omskrifvas med »lagar och lagligen utfärdade förordningar». Så har äfven påståtts [2], och naturligtvis kan en sådan betydelse inläggas i uttrycket. Lika nära till hands ligger emellertid att tolka orden »laga stadgar» såsom liktydiga med stadgar af lags natur, d. v. s.

---

[1]) Samtliga författare, som förfäkta domstolarnas pröfningsrätt, hafva åberopat detta stadgande såsom ett stöd för deras åsikt.

[2]) Reuterskiöld, Vår regeringsforms *magna charta*, i Statsvetensk. Tidskr. 1899: s. 288.

stadganden, som i likhet med egentlig lag skola lända till allmän efterrättelse, till skillnad från resolutioner och förordningar, afseende endast speciella fall. Tolkad på så sätt kommer R.F. § 47 att innehålla en rättighet för domstolarna att afvisa hvarje försök af regeringsmakten att genom resolutioner och befallningar ingripa i lagskipningen, sålunda detsamma, som stadgas redan i Karl XI:s ofvannämnda reskript till Svea hofrätt. Paragrafen skulle på så sätt innebära ett fullständigande af och en garanti för den i R.F. § 16 uttryckta grundsatsen. Men något medgifvande af en domstolarnas pröfning af allmänna förordningars giltighet kan man då ej härleda ur § 47. — Ett starkt stöd för denna min tolkning af nämnda paragraf finner jag däri, att det måste betraktas såsom minst sagdt osannolikt, att grundlagsstiftarna skulle hafva valt så otydliga och sväfvande ordalag, om det hade varit deras afsikt att införa en så viktig nyhet i vår statsrätt som den, att en olagligen utfärdad, men formellt giltig förordning skulle af domstolarna tillsidosättas. Säkerligen hade de då sagt detta med klara ord. I hvarje fall torde vara obestridligt, att det stöd för läran om domstolarnas pröfningsrätt, som kan hämtas ur R.F. § 47, är allt för svagt för att ensamt kunna något betyda.

Ett annat stöd för denna lära har man trott sig finna i konstitutionsutskottets motiver till regeringsformen. Som bekant, åberopas här läran om maktens tredelning, och har man ansett, att af den dömande maktens själfständighet skulle följa dess pröfningsrätt öfver giltigheten af regeringsmaktens förordningar. Häremot kan till en början invändas, att den grundsats om maktens delning, som uppställes i motiverna, endast i ringa mån återfinnes i själfva regeringsformen, som fullständigt är byggd på Sveriges historiskt gifna statsskick. Men äfven om regeringsformen i verkligheten grundade sig på principen om maktens tredelning, så hade man alldeles icke rätt att däraf sluta till en domstolarnas rätt att pröfva giltigheten af kungliga förordningar. I Förenta Staterna har man visserligen dragit denna slutsats ur läran om maktens delning, men i Frankrike har man af samma premisser dragit en alldeles motsatt konklusion. Allt sedan författningen af 1791 [1]) har det i allmänhet varit förbjudet för domstolarna att

[1]) Jämför denna författnings Titre III: Chap. V: Art. 3.

befatta sig med pröfningen af den verkställande maktens förordningar; dylika frågor afgöras under administrativa former.

Intet kan sålunda gifva anledning att antaga, det 1809 års grundlagsstiftare skulle omfattat doktrinen om domstolarnas pröfningsrätt. Också blef denna lära ogillad af såväl lagutskottet som alla fyra stånden, då den trettio år senare, vid riksdagen 1840—41, för första gången, så vidt jag vet, framställdes. Af dem, som tidigare behandlat frågan om domstols pröfningsrätt, synes det hafva förbisetts, att denna fråga förelegat redan vid nyssnämnda riksdag — man tillskrifver i allmänhet justitieombudsmannen S. L. Theorell att först hafva väckt den i sin ämbetsberättelse för 1849. Jag skall därför något utförligare redogöra för de ifrågavarande händelserna.

I motioner inom adeln hade grefve C. H. Anckarsvärd [1]) och frih. A. Cederström [2]) hemställt, att kongl. förbudet af d. 10 dec. 1812 emot all gemenskap med f. d. konung Gustaf Adolf och hans familj, såsom tillkommet i grundlagsvidrig ordning, utan ständernas samtycke, måtte till all kraft och verkan upphäfvas. I motiveringen till sin motion [3]) anförde Cederström, att en lag, som tillkommit utan ständernas samtycke, icke kunde vara för domstolarna förbindande, utan borde den af dem utan vidare åsidosättas; genom att på så sätt underlåta att tillämpa en förordning skulle emellertid en domare lätteligen komma att utsätta sig för fiskaliskt åtal och äfven för ett ogynnsamt omdöme bland allmänheten, och borde därför förordningen af ständerna uttryckligen ogillas. Äfven Anckarsvärd hade i sin motion, ehuru endast i förbigående, förfäktat domstolarnas pröfningsrätt. I sitt betänkande öfver dessa motioner anförde lagutskottet [4]), att, då förordningen blifvit lämnad utan anmärkning af 1815 års riksdag, kunde numera intet skäl för dess upphäfvande hämtas af det sätt, hvarpå den tillkommit; för öfrigt låge det utom utskottets kompetens att undersöka, huruvida lagar och förordningar tillkommit i grundlagsenlig ordning. Utskottet uttalar sig sålunda ej direkt om den åsikt om dom-

[1]) Adelns prot. 1840—41, III: ss. 176 ff.

[2]) Ad. prot. III: s. 221.

[3]) Ad. prot. IV: ss. 356 ff.

[4]) Betänk. N:o 124.

stolarnas pröfningsrätt, som Cederström förfäktat, och som utskottet i ingressen till betänkandet refererat. Indirekt har den emellertid tydligen af utskottet underkänts, då det förklarar, att det tillkom 1815 års riksdag att pröfva förordningens grundlagsenlighet, och frånkänner sig själf kompetens till en dylik pröfning. Härigenom hade tydligen pröfningen hänskjutits till konstitutionsutskottet och riksrätten. Att detta var innebörden i utskottets betänkande, påpekades i den reservation, hvari motionären frih. Cederström förfäktade sin mening, liksom af åtskilliga talare under den följande diskussionen i stånden. Under denna fann Cederströms mening både angripare och försvarare, men slutet blef, att adeln med 71 röster mot 25 godkände lagutskottets betänkande [1]); de öfriga stånden fattade samma beslut utan votering. Visserligen bidrogo politiska skäl väsentligen härtill, men detta hindrar naturligtvis ej, att beslutet i alla fall innebar ett godkännande af lagutskottets åsikter, något som äfven under diskussionen påpekades, särskildt inom adeln.

Tio år senare framställdes återigen samma lära om domstolarnas rätt att åsidosätta grundlagsvidriga förordningar. I sin ämbetsberättelse för 1849 [2]) ville justitieombudsmannen S. L. Theorell göra gällande, att domaremaktens rätt att pröfva lagars och förordningars giltighet vore en nödvändig förutsättning för dess oberoende och därför måste antagas existera äfven i Sverige. Lagutskottet vid riksdagen 1850—51 förbigick med tystnad denna fråga i sitt utlåtande öfver ämbetsberättelsen [3]), men den upptogs i stället till behandling af reservanter. Justitieombudsmannens åsikter funno härvid en ifrig försvarare i R. T. Cederschöld, med hvilken andra ledamöter instämde. Däremot bestreds på det bestämdaste denna läras riktighet af åtskilliga andra reservanter, särskildt A. Weidenhielm. Samtliga stånden lade utlåtandet till handlingarna. Endast i borgareståndet hade frågan om domstolarnas pröfningsrätt dryftats under diskussionen; den hade här varit föremål för mycket olika meningar. — I sin ämbetsberättelse för 1851 återkommer Theorell till saken och motiverar nu när-

[1]) Ad. prot. XIV: s. 452.
[2]) Ss. 14 ff.
[3]) Utl. N:o 4.

mare sin åsikt [1]). Denna gång upptages den äfven af lagutskottet till utredning. I sitt utlåtande öfver justitieombudsmannens ämbetsförvaltning yttrar det [2]): »Satsen att en i behörig ordning icke tillkommen lag icke bör komma att gälla såsom lag, förnekas ... icke i sin allmänlighet; men att utan vidare bemyndigande, utan vidare föreskrifter öfverlåta åt hvarje domare, att efter sitt enskilda omdöme bestämma huruvida en i den ordning Grundlagen utstakar promulgerad lag må vara giltig eller ej, vore dock för rättssäkerheten alltför äfventyrligt och skulle derjemte kunna leda till en inskränkning i regeringsmaktens verksamhet af icke mindre betänklig art. Man kan derföre icke antaga, att stiftarne af vår Grundlag velat medgifva en sådan ovilkorlig och allmän rättighet åt domaremakten. Då de i Regerings-formens 38 § bestämde, att alla från Konungen utgående lagar och författningar skola, för att gälla, vara försedda med Konungens underskrift och kontrasignation af vederbörande föredragande, stadgade de jemväl hvad föredraganden har att iakttaga, derest han finner någon af Konungen beslutad lag vara emot Grundlag stridande; och rättigheten att ogilla hvad uti ifrågaställde syftning från Konungen utgår blef, genom påföljande 88 §, uppdragen åt Rikets Ständer allena, med förklarande att, sedan ett sådant ogillande egt rum, må hvad Konungen i ämnet förordnat ej af domaren iakttagas. Huruvida tillfyllestgörande garantier härigenom blifvit uppställda är en annan fråga; men af det nu antydda synes den ovilkorliga och obundna rättigheten för domaren uti nu ifrågaställda hänseende ej stå i full harmoni med Sveriges samhällsordning, sådan den af Grundlagens stiftare blifvit stadgad.» — Utskottet hade sålunda bestämdt ogillat justitieombudsmannens åsikter, men detta visserligen på delvis ohållbara premisser. R.F. § 88, som åberopas i detta sammanhang, handlar om lagförklaringar, utfärdade af högsta domstolen, men ej om af konungen i statsrådet beslutade lagar; den är sålunda här ej alls tillämplig. Af utskottets sexton ledamöter tillkännagaf en, att han ej deltagit i frågans handläggning inom utskottet, en medlem reserverade sig under uttalande af sin tillslutning till justitieombudsmannens mening, sex med-

[1]) Ss. 8 ff.
[2]) Lagutsk. utl. 1853—54: 4: ss. 5 f.

lemmar, däribland samtliga bondeståndets, reserverade sig emot, att utskottet upptagit frågan till behandling och begagnat den såsom en anledning till anmärkning mot justitieombudsmannen. Om sålunda också den majoritet, som dikterat utskottets utlåtande, ej var stor, så räknade den i stället ibland sig en auktoritet, sådan som riksarkivarien J. J. NORDSTRÖM, som i en reservation ytterligare strök under utskottets mening genom att förklara justitieombudsmannens åsikt »oförenlig med grundlagarne». Den följande debatten inom stånden lämnar ingen ledning beträffande åsikterna inom riksdagen i denna fråga. Beslutet blef, som vanligt i dylika fall, att utlåtandet lades till handlingarna.

Sedan riksdagen 1853—54 har frågan, så vidt jag vet, ej varit föremål för behandling vid riksdagen. Däremot har den statsrättsliga vetenskapen upptagit den till diskussion. Tio år efter sedan lagutskottet vid nämnda riksdag så bestämdt tillbakavisat försöket att få läran om domstols rätt att pröfva förordningars giltighet erkänd såsom gällande rätt i Sverige, upptogs den ånyo och försvarades af NAUMANN [1]). Samma mening har senare förfäktats af BLOMBERG [2]); senast har den utan vidare i HAGMAN's handbok anförts såsom gällande rätt [3]). ASCHEHOUG anser däremot saken tvistig, något eget omdöme uttalar han ej [4]).

I verkligheten har ännu aldrig inträffat, att en domstol åsidosatt en förordning eller lag, därför att den ansett den tillkommen i grundlagsvidrig ordning. Visserligen påstod vid riksdagen 1853—54 en talare — C. PRINTZENSKÖLD [5]) — att en domstol, Göta hofrätt, vid ett tillfälle åsidosatt såsom ogiltigt ett konungs och ständers gemensamma beslut; har en domstol kunnat göra detta, skulle den naturligtvis äfven kunna underlåta att tillämpa af

[1]) NAUMANN, Svensk statsförfattningsrätt, III (1:sta uppl. 1863), ss. 184 ff. Det citerade stället återfinnes för öfrigt nästan ordagrant i andra upplagan (1881—83) liksom i en uppsats i Tidskrift för lagstiftning m. m. 1871: ss. 321 ff.

[2]) BLOMBERG, Om Sveriges högsta domstols statsrättsliga ställning och betydelse (1880): ss. 80 ff.

[3]) HAGMAN, Sveriges grundlagar med förklaringar (1902): s. 108.

[4]) ASCHEHOUG, Den nordiske Statsret (1885): s. 435 samt Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen (1886): s. 108.

[5]) Adelns prot. 1853—54, III: s. 311.

konungen på egen hand utfärdade förordningar. Det hela visar sig emellertid bero på ett missförstånd af talaren i afseende på den debatterade frågans — den här behandlades — verkliga innebörd; beslutet åsidosattes nämligen därför, att det ej i laga ordning promulgerats, det uppfyllde sålunda ej de yttre, nödvändigt erforderliga villkor för giltighet, om hvilka förut talats [1]).

Strängt taget kunde min undersökning sluta härmed. En doktrin, som saknar uttryckligt stöd i lag, som underkänts af det kompetenta utskottet vid tvenne riksdagar — åtminstone den ena gången med samtliga ståndens bifall —, som ingen enda gång under snart ett sekel blifvit i praxis tillämpad, ehuru anledning därtill visst ej saknats — en sådan doktrin kan omöjligen erkännas för gällande rätt. Då den emellertid det oaktadt lyckats blifva erkänd af nästan samtliga statsrättslärare, som uttalat sig därom, skall jag ytterligare till bemötande upptaga de väsentligaste af de skäl, hvarpå de stödja sin åsikt.

Det viktigaste och i verkligheten det enda af rent statsrättslig natur är det, som hämtats ur uttrycket i R.F. § 47 och det likalydande i domareeden [2]), att domstolarna skola döma efter lag och laga stadgar. Verkliga innebörden af detta bud har i det föregående belysts.

Öfriga skäl äro väsentligen af praktiskt politisk natur. Man har ansett, att en nödvändig förutsättning för domaremaktens själfständighet och oberoende är, att den äger rätt att pröfva giltigheten af de lagar och förordningar, den är satt att tillämpa. Riktigheten af detta resonemang kan dock på goda grunder bestridas. Domarens uppgift är att på det enskilda rättsfallet tilllämpa de allmänna rättsbud, som af lagstiftaren stadgats — lagstiftaren må sedan vara konungen ensam eller konung och riksdag gemensamt. Själfständig och oberoende är domaren, så snart han fritt kan utföra detta värf, oberoende af speciella befallningar från regeringsmakten och utan fruktan för efterräkningar vare sig från ofvan eller nedan. En därutöfver gående befogenhet att göra sig till domare öfver lagligheten af regeringsmaktens förord-

---

[1]) Se s. 82.

[2]) R.B. I: 7.

ningar kan under vissa omständigheter för domaren blifva en verklig danaerskänk. Han får genom en sådan makt en politisk roll att fylla, men något farligare för domaremaktens oberoende än att indraga den i politiska strider kan näppeligen tänkas. Historien bär därom otvetydiga vittnesbörd. I England hafva domstolarna sedan gammalt ägt ifrågavarande befogenhet, men långt ifrån att gifva dem styrka har den i stället under stormiga tider förvandlat dem till det mest slafviska stöd för en tyrannisk regering. Tydligast visar detta sig under Karl II:s och Jakob II:s regeringar, då konungen för att skaffa erkännande åt sina lagvidriga förordningar grep till den utvägen att besätta domstolarna uteslutande med sina lydiga redskap. Hur ohederliga, ja, rent af skurkaktiga Englands domare under sådana omständigheter blefvo, från deras främste man, den beryktade lordkanslern Jeffreys, och allt ned igenom, däraf har Macaulay gifvit en oförgätlig teckning. Visserligen underlättades tillintetgörandet af den fria domaremakten i England genom den rätt, som konungen ägde att afsätta domare, men äfven om de lagligen varit oafsättliga hade detta säkerligen varit ett obetydligt hinder. Det ena grundlagsbrottet föder det andra. En regering, som utfärdat en grundlagsvidrig förordning, tvekar nog ej att begå ett nytt grundlagsbrott och afskeda de domare, som vägra att tillämpa den. Erfarenheten från våra dagars Finland bekräftar detta. Olagliga massafskedanden af domare — se där resultatet af domstolarnas motståndsförsök.

Man har vidare ansett, att om domstolarna icke ägde makt att åsidosätta en grundlagsvidrig förordning, skulle det vara möjligt för konungen att beröfva riksdagen hela dess andel i lagstiftningsrätten genom att egenmäktigt stifta lag; författningen skulle sålunda vara tillintetgjord i en af dess viktigaste bestämmelser. Minst sagdt sällsamt vore, om grundlagsstiftarna skulle försummat att skapa garantier för författningens efterlefvande — ty någon bestämmelse om en domstolarnas pröfningsrätt finnes ju ej i grundlagen. Men de hafva i verkligheten visst icke gjort sig skyldiga till ett sådant fel. Garantier hafva de nog skapat, endast att de sökt dem på helt annat håll, i statsrådets ansvarighet. Åt konstitutionsutskottet och i sista hand riksrätten har

öfverlämnats att pröfva, om grundlagsbrott föreligger; i riksrättens domsmyndighet har man sökt den yttersta garantien för, att grundlagen hålles i helgd. Att man därjämte skulle sökt, pa sätt som påståtts, åstadkomma ett särskildt skydd för R.F. § 87, finnes ingen rimlig anledning antaga [1]. — Men, har man sagt, låt vara, att riksrätten dömer statsrådet för öfverträdelse af R.F. § 87, därmed har man dock ej vunnit rättelse i den förefallna olagligheten: den grundlagsvidriga förordningen äger lika fullt gällande kraft, därest ej domstolarna äga rätt att åsidosätta den. Riksrätten kan ej upphäfva den, och någon annan myndighet finnes ej, som skulle äga en dylik befogenhet. Icke ens riksdagen äger makt därtill, ty R.F. § 88, som i detta sammanhang åberopats, är här ej tillämplig. Formellt sedt är ju denna anmärkning obestridlig, men reellt har den ytterst litet att betyda. Antingen har grundlagsbrottet skett genom förbiseende eller missförstånd af sakens rätta natur; i så fall kan man ju förutsätta, att regeringen i händelse af en fällande dom skyndar sig att själfmant återkalla den grundlagsvidriga förordningen; skulle den söka undandraga sig detta, äger nog riksdagen kraftiga medel att tvinga den, framför allt genom anslagsvägran. Eller ock var regeringen medveten om olagligheten af sitt förfarande; har grundlagen i detta fall brutits, utan att statens väl ovillkorligen tvang därtill, så är detta helt enkelt en statskupp, men för revolutionen existera inga lagar. När våldet skrifver lag, är domstolarnas pröfningsrätt ett allt för bräckligt värn för friheten; jag behöfver blott erinra om Finlands öde. För öfrigt är tydligt, att en domare icke handlar mot lag, om han

---

[1] Att R.F. § 87 ej särskildt omnämnes i. ansvarighetslagen bland de paragrafer, för hvilkas öfverträdande riksrätten kan ådöma straff, är härvid utan betydelse. Däraf kan man nämligen alldeles icke sluta, att grundlagsstiftarna velat åstadkomma någon annan garanti mot öfverträdelsen af denna paragraf än af de öfriga, ty i så fall borde man tydligen skaffat särskilda garantier äfven beträffande öfriga i ansvarighetslagen förbigångna viktiga paragrafer, t. ex. § 36, något som ju ej skett. För öfrigt torde väl de flesta numera hylla den i riksrättsdomen 1818 uttalade och sedermera af Naumann (Sveriges statsförfattningsrätt [2 uppl.], IV: ss. 248 ff.) förfäktade grundsatsen, att riksrätten jämlikt R.F. § 106 äger tillämpa allmän lag, där ansvarighetslagen saknar straffbestämmelse. Ett ytterligare stöd torde denna mening hafva vunnit genom k. förordn. om nya strafflagens införande § 3. (Jämför dock Hagman, Sveriges grundlagar, s. 258.)

vägrar att tillämpa en förordning, som genom riksrätts dom är förklarad grundlagsvidrig, eller som uppenbart har en statskupp att tacka för sin tillkomst. Detta är naturligtvis något helt annat än rätten att under normala förhållanden pröfva giltigheten af regeringens förordningar.

Men förhållanden kunna förekomma, som göra grundlagens brytande till en bjudande plikt för regeringen. Och härmed har jag kommit till ett af de skäl, som jag anser bestämdt tala emot att för Sveriges del godkänna ett institut, sådant som det ifrågavarande. I Sverige äger konungen ingen rätt att utfärda nödförordningar, ingen provisorisk lagstiftningsrätt; skulle händelser inträffa — och de kunna göra det —, som tvinga att utan att afvakta riksdagens sammanträdande ändra gällande lag, t. ex. genom att proklamera belägringstillstånd, så har regeringen ingen annan utväg än att handla mot grundlagen. Detta är dock endast formellt ett grundlagsbrott, reellt däremot icke; beslutet måste nämligen hafva fattats under förutsättning af indemnitet från riksdagens sida. En rätt för domstolarna att pröfva en sådan förordnings grundlagsenlighet skulle måhända kunna förlama regeringens handlingskraft. Ett annat skäl mot att medgifva domstolarna en dylik pröfningsrätt är, att den lätteligen skulle kunna medföra osäkerhet och oreda i rättskipningen. Antaget, att högsta domstolen med ringa majoritet godkände en förordnings grundlagsenlighet, så skulle endast erfordras ett obetydligt personombyte, för att domstolen vid ett annat tillfälle skulle förklara samma förordning grundlagsvidrig o. s. v. Till hvilken osäkerhet i rättskipningen detta skulle leda, är lätt insedt. Man må ej invända, att detta är tomma tankespöken; Förenta Staternas exempel bevisar motsatsen.

* *
*

Sakna domstolarna sålunda befogenhet att pröfva grundlagsenligheten af förordningar, som af konungen utfärdats utan riksdagens medverkan, så kunna de lika litet underkasta af konung och riksdag gemensamt antagna lagar en dylik pröfning. Något bevis kan detta ej erfordra. Å andra sidan synes det mig svårt

att bestrida domstolarna pröfningsrätt äfven i fråga om lagars grundlagsenlighet, om man erkänner en sådan rätt i afseende på förordningar. Åsikten, att domstolarna äga pröfningsrätt i fråga om förordningars giltighet, grundar sig ju ytterst på följande bevisföring. Lag kan ändras endast genom konungs och riksdags gemensamma beslut; en af konungen ensam utfärdad förordning kan sålunda ej ändra ett stadgande i allmän lag; skulle en förordning strida mot lag, är den sålunda att betrakta såsom betydelselös, såsom icke existerande, lagen bibehåller oförändrad giltighet. Men på samma sätt kan man säga, att grundlag endast kan ändras i de former R.F. § 81 bestämmer, genom konungs och två lagtima riksdagars beslut. En af konung och en riksdag antagen lag kan salunda ej ändra något grundlagsstadgande, lika litet som en förordning kan ändra en lag. Emellertid hafva åtskilliga af dem, som förfäkta domstolarnas pröfningsrätt i fråga om förordningar, velat förmena dem rätten att pröfva lagars giltighet. Man har ansett, att konung och riksdag tillsamman innehafva den högsta makten i staten, och att sålunda de af dem antagna lagarna äro ovillkorligt gällande [1]). Detta är emellertid ej riktigt. Riksdagen är ej innehafvare af suveräniteten utan endast representant för den verklige suveränen eller, om man så vill, den ene suveränen, folket. Endast den konstituerande riksdagen 1809 innehade fullständigt folkets makt; följande riksdagars befogenhet sträcker sig ej vidare än grundlagen medgifver, sålunda icke till att godtyckligt ändra författningen; denna kan endast ändras i de former, den själf uttryckligen föreskrifver. Ett försök att ändra författningen genom vanlig lag är usurpation och ingenting annat. En annan sak är, att, om domstolarna icke tillerkännas pröfningsrätt, ingen finnes, som faktiskt äger befogenhet att förhindra en grundlagskränkning, då konung och riksdag därom äro ense. Men af skäl, som förut antydts [2]), torde det icke ens vara önskligt, än mindre behöfligt, att någon myndighet äger en dylik makt.

---

[1]) NAUMANN, a. a., III: ss. 122 f.

[2]) Se s. 94.

Tryckfrihet och sekretess.

Anteckningar rörande § 2: 4:o T. F. O.

Af

vice Häradshöfding **Otto Croneborg.**

I.

Öfvertygelsen om vikten och värdet af en med grundlags helgd omgärdad tryckfrihet är i vårt land djupt och fast rotad. De med denna för Sverige unika och för svensk rättsuppfattning betecknande konstitutionella garanti förbundna stora fördelarne, hvilka blifvit ofta och för visso med rätta i höga toner prisade, hafva emellertid haft till följd, att man hittills öfversett med såväl de olägenheter, hvilka utan tvifvel äro förenade med densamma, som ock i synnerhet de formella brister, hvilka vidlåda stadgandena därom. Det sagda gäller icke minst om den i Sveriges presslagstiftning allt sedan år 1766 fastslagna vidsträckta rättigheten för »en hvar» att i alla publika verk och inrättningar afskrifva eller mot lösen erhålla afskrifter af offentliga handlingar rörande hvilka ämnen som helst. Denna rätt saknar helt enkelt motstycke i något annat land. Den betecknas i excellensen grefve Gustaf Lagerbjelkes år 1829 utgifna broschyr «Om Tryckfriheten» såsom hvad vi »*ensamme* äga, hvad uti *intet annat land* finnes». Tydligen icke någon synnerlig beundrare af denna rättighet, kallar han den vidare: rätten att «i ordets egentliga bemärkelse härutinnan vara uppassad af statens (icke den enskiltes) tjänstemän». «Förgäfves», yttrar

han, »skulle man annorstädes leta efter en så beskaffad rättighet. I England och Frankrike tryckas visserligen hinderslöst nästan alla slags *Acta Publica*, men utgifvaren får, bäst han gitter, skaffa sig dem sjelf. Man är icke pligtig att hålla honom dem tillhanda. Styrelse-departementer och administrationer äro blott vissa dagar i månaden tillgängliga för Allmänheten, på det ärendernas bearbetande ej må hindras; dessa dagar erhåller hvar och en upplysningar eller handlingar, men blott *i hvad honom rörer*. Dermed är publika åtgärden slut. Sannt är väl, att offentligheten i vissa länder vid lagstiftande Maktens rådplägningar och vid Domstolarne kommer der tidnings-publiciteten till biträde. Härvarande bruk åter, att uti Journalerna införa en mängd administrativa, kollegiala, juridiska handlingar, till stor del i detalj-ämnen, kommer der aldrig i fråga. Saken berättas, akterna utlemnas. Jag vet ej om i dessa länder läsaren dymedelst förlorar i upplysning, men jag tror att han vinner i nöje; och tjenstemannen kan der åt sina embetspligters uppfyllande egna den tid, han här måste uppoffra åt tillfredsställandet af andras nyfikenhet. Imellan *rättighet att på första vink få sig tillhanda hållit allt, hvad man behagar trycka*, och *rättighet att trycka hvad man vill*, är skillnaden ganska stor; och jag upprepar det, den är *egen*, den tillhör *Svenska* tryckfriheten, *ingen annan*. — Jag klandrar dock visserligen icke att så är; jag är långt ifrån att åsyfta ändring i ett förhållande, som blifvit en medborgerlig rätt för alla samt en verklig förmån för mången: jag har blott velat erinra om billigheten, att då man önskar *mer*, icke glömma hvad man redan och *företrädes-vis* äger». Till denna från en synpunkt otvifvelaktigt träffande karakteristik af ifrågavarande »medborgerliga rätt för alla» måste emellertid fogas erinran därom, att densamma jämväl med all säkerhet utgör en af de fastaste hörnpelarne för den konstitutionella garanti, som i vår svenska tryckfrihet innebäres, och att det är en af vår presslags största förtjänster att hafva härutinnan gifvit uttryck åt en lojal och verkligt konstitutionell uppfattning, särskildt af ämbetsmännens ställning såsom underkastade offentlig kontroll i egenskap af statstjänare. Utan tvifvel fullt riktigt har om hithörande lagbestämmelser yttrats: «Riksdags- eller ämbetsmän måste för sina handlingar vara föremål för offentlig granskning och således äfven klander,

hvadan de icke böra åtnjuta något särskildt skydd af lagen mot anmärkningar rörande deras värfs utförande. Angripas de å heder och ära, åtnjuta de däremot samma skydd som alla andra medborgare» [1]).

Skada blott, att omförmälda sunda och riktiga princip i vår presslag blifvit klädd i högst bristfälliga former. Faran häraf är dubbel. Ty oklara eller sväfvande lagbud [2]) kunna tjäna såsom stöd eller täckmantel icke blott för en slapp och undfallande lagtillämpning, utan ock, där tillfälle gifves, i motsatt riktning för byråkratiskt maktmissbruk. Det lärer icke kunna med fog bestridas, att hos oss den förra af dessa faror icke sällan visat sig vara större än den senare, om också ej exempel fattats på gjorda försök att obehörigen inskränka ifrågavarande medborgerliga rättighet. Man skulle i detta sammanhang lämpligen kunna erinra om följande ord af Björnstjerne Björnson: »Den moderna pressen har ett så öfverhandtagande inflytande på folkets moral och åtgörande, att det, som kan göras för skärpandet af journalistens hederskänsla och ansvar, får staten icke anse som sig ovidkommande. Bestående lag förslår icke». Denna sats synes för öfrigt, med någon modifikation af uttrycken, skäligen kunna formuleras så, att man ingalunda alltid kan uti ifrågavarande hänseende förlita sig på fosterländska eller ens hederliga tänkesätt och politisk omdömesförmåga hos samtliga pressens representanter, utan att den rätta utvägen just består i granskning och, om så befinnes erforderligt, omredigering eller ändring i »bestående lag». Nedanstående anteckningar, som utgöra ett försök att från olika synpunkter skärskåda tryckfrihetsförordningens hithörande stadganden med påpekande af åtskilliga däri förekommande formella brister, framträda utan anspråk på fullständighet. Framställningen i ett så föga bearbetadt ämne måste ock utan tvifvel blifva behäftad med brister äfven i andra hänseenden.

---

[1]) Motion i A. K. år 1869, N:o 343, af S. A. Hedlund.

[2]) »Synnerligen vid lagar må det med skäl anses vara af vikt att så vidt möjligt begagna ett korrekt språk, då ett felaktigt uttryck alltför lätt medför en felaktig lagskipning» (Sigurd Ribbing, Lagutsk. utl. N:o 20 vid 1877 års riksdag).

Före ett närmare ingående på ämnet torde det ej vara olämpligt att meddela en kort återblick på den historiska utveckling, som ligger bakom våra nu gällande bestämmelser i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen.

De första i vårt land förekommande stadganden angående tryckning af publika handlingar torde hafva varit föranledda mindre af omsorg att bevara sekretessen än af önskan att uppmuntra tryckerirörelsen. Detta synes åtminstone hafva varit fallet med de af konung Sigismund år 1594 utfärdade privilegier för en särskild kungl. boktryckare, hvilken skulle utan särskild betalning trycka allt, som *sub titulo majestatis* utkom, mot rätt att ensam försälja sådant tryck. Snart nog började emellertid äfven andra hänsyn göra sig gällande. Carl XI:s förmyndare, hvilka, som bekant, lade grunden till det sedermera under enväldet fullt utbildade censursystemet, meddelade sålunda genom ett patent af den 2 juni 1668 — tydligen för att underlätta kontrollen öfver sådana skrifters uppläggande, hvilka kunde utöfva politiskt inflytande — förbud mot att aftrycka de handlingar, Kungl. Maj:t själf läte utgå, nämligen genom den förut omförmälde kungl. boktryckaren. Dessa handlingar borde af ingen utan Kungl. Maj:ts »synnerliga Bevillning och Tillstånd» uppläggas och tryckas vid äfventyr af konfiskation samt »annat wilkorligit Straff för Olydno». Detta något allmänt hållna förbud synes emellertid ej hafva erhållit åsyftad verkan. Den 20 april 1687 lät Carl XI nämligen utgå ett nytt förbud vid visst bötesstraff att »upplägga, trycka eller eftertrycka låta» beslut, kungl. stadgar, förordningar, recesser, plakater och mera slikt, som uti Konungens eller förutvarande konungars namn antingen därefter utfärdades eller redan kunde vara utgånget. Under envåldsperioden blefvo sedermera, såsom bekant, banden på det fria ordet allt hårdare tilldragna. I nu förevarande hänseende synes tryckfrihetstvånget hafva nått sin höjdpunkt genom Konungens den 15 mars 1689 gifna approbation på riksens råds och ständers akt om kassation af åtskilliga hållna protokoll m. m., enligt hvilken författning kunde ur riksdagsprotokollen utplånas allt, som ej behagade Konungen.

Under frihetstiden dröjde det jämförelsevis länge, innan »Riksens maktägande ständer» vågade sig på att fullständigt lösgöra

pressen ur de fjättrar, vid hvilka den under envåldstiden hunnit vänja sig, och hvilkas lossande utan tvifvel icke alltid skulle varit förenligt med det för tillfället härskande partiets intresse. Så var äfven fallet i det hänseende, hvarom nu är fråga. Visserligen togs ett steg i mera frisinnad riktning genom åtskilliga på 1730-talet utfärdade författningar, enligt hvilka rättighet medgafs att aftrycka domstolshandlingar — dock med undantag af domarnes särskilda vota och först sedan genom censur sådant uteslutits, som kunde anses »otidigt, anstöteligit eller förklenligit», samt med villkor, att ej den ena partens skrifter allena utan begges blefve tryckta —, stadganden, hvilka delvis fortfarande äga sin motsvarighet i 2 § 4:o af nu gällande tryckfrihetsförordning. Men det var dock först med 1766 tryckfrihetsförordning, som friheten att taga kännedom om och offentliggöra regeringens, ständernas och alla ämbetsmyndigheters handlingar erhöll sin fullaste utsträckning. Denna rättighet var i 1766 års tryckfrihetsförordning, hvars ordalydelse till stor del blifvit upptagen i vår nuvarande tryckfrihetsförordning, ännu mera omfattande än i denna. Undantagna från offentlighet voro egentligen endast handlingar i förlikta brottmål, hvilka, likasom nu, icke fingo utgifvas utan parternas bifall, så länge någon af dem ännu lefde, äfvensom handlingar, som rörde »grofwa mindre kände missgärningar och styggelser, hädelser emot Gud och Werldslig Öfwerhet, leda och listiga påfund wid desse och andre swåre Brottmål, Widskeppelser och annat dylikt». Riksens Råds voteringar kunde fritt offentliggöras. Straffet för ämbetsmans vägran att utlämna offentlig handling inskränkte sig icke heller såsom nu till lika mått som för tjänsteförsummelse i allmänhet, utan bestod i förlust af ämbetet. Härjämte stadgades den viktiga bestämmelsen, att förordningen borde äga all den »trygghet, som en oryggelig grundlag medförer».

Efter 1772 års resolution yppade sig till en början tvekan, huruvida, sedan samma års regeringsform uttryckligen upphäft alla från 1680 till 1772 såsom grundlagar ansedda stadgar, tryckfrihetens principer skulle fortfarande gälla. Det är ganska anmärkningsvärdt, att denna tvekan framträdde först i fråga om rätten att publicera ämbetshandlingar. Sedan nämligen hos Svea Hofrätt i ett särskildt fall framställts påstående därom, att, i enlig-

het med dittills gällande regler, vissa rättegångshandlingar och domar måtte till tryck utlämnas, ansåg hofrätten frågan härom böra hänskjutas till Konungens eget afgörande. Detta blef den närmaste anledningen till utfärdandet af 1774 års tryckfrihetsförordning. Denna lag följde i nu förevarande ämne nästan ordagrant 1766 års tryckfrihetsförordning — dock med den inskränkning, att Rikets Råds voteringar nu icke fingo utan Konungens tillstånd offentliggöras annat än i justitierevisionsmål, äfvensom med uteslutande af den §, som rörde offentliggörandet af riksdagsförhandlingar —; men i själfva verket utgjorde den dock inledningen till det tryckfrihetstvång, som under den följande envåldsperioden kom till ödesdiger utveckling. I § 2 af 1774 års tryckfrihetsförordning införde Gustaf III nämligen en bestämmelse, att ingen finge vid ansvar såsom för högmålsbrott låta trycka något, som »rörer eller qväljer» »Wår och Rikets majestät, Höghet och Rätt». Enligt detta stadgande stämplades faktiskt såsom högmålsbrott, belagdt med dödsstraff, allt utgifvande af tryck, hvarigenom Konungen ansåg sin rätt förnärmad. Tryckfrihetsmålen hörde nämligen under bedömande af kanslikollegiet, som stod i fullkomligt beroende af Konungen, och denne visade sig snart vara, enligt GEIJERS ord, tryckfrihetens vän, endast så länge han själf var populär. Sedan äfven själfva lagstiftningen angående pressen öfvergått till Konungen, lades allt starkare bojor på tryckfriheten. Slutligen meddelades af Konungen, i afseende på den inländska politiken, genom bref den 9 februari 1792 vid riksdagen i Gäfle förbud mot att trycka eller utgifva *något*, som rörde Konungens och Riksens Ständers *göromål* och de finans- eller andra ärenden, som Konungen ansåg nödvändigt att till Riksens Ständers öfverläggning komma. — Under första uppskakningen efter Gustaf III:s mord återinfördes censuren, men redan den 11 juli 1792 utkom den liberala Reuterholmska tryckfrihetsförordningen, uti hvilket af idel högtrafvande fraser bestående aktstycke emellertid saknas lagbestämmelser angående utgifvande af publika handlingar, hvarjämte äfven alla straffbestämmelser blifvit därur uteslutna. Då till följd häraf missbruk af tryckfriheten blefvo allt oftare förekommande, fick man snart anledning att åter tillknyta de lossade banden på pressen; och så småningom blef tryckfrihetstvånget

under Gustaf IV Adolfs regering icke blott fullständigt återställdt, utan äfven ytterligare skärpt. Jämväl rättigheten att offentliggöra publika handlingar inskränktes, dels genom en och annan *lex in casu*, rörande handlingar i visst angifvet ärende, dels ock genom generellt förbud att beledsaga handlingar, som fingo tryckas, med noter eller anmärkningar.

Efter enväldets störtande utgjorde det helt naturligt en af 1809 års grundlagsstiftares första omsorger att återställa den kränkta tryckfriheten. I regeringsformen infördes därför § 86, innefattande jämväl bestämmelse om rätten att i tryck utgifva alla slags publika handlingar med endast få undantag, hvarjämte återupplifvades 1766 års stadgande därom, att tryckfrihetsförordningen skulle äga grundlags natur. Sedan en särskildt tillsatt kommitté utarbetat förslag till ny tryckfrihetsförordning samt efter åtskilliga förhandlingar och meningsstrider, hvilka dock endast undantagsvis angingo nu förevarande del af tryckfrihetslagstiftningen, antogos efter hvarandra tryckfrihetsförordningen af den 9 mars 1810 och nu gällande tryckfrihetsförordning af den 16 juli 1815. Denna sistnämnda grundlag skiljer sig i 2 § 4 mom. från 1766 års tryckfrihetsförordning hufvudsakligast med afseende å de från hufvudregeln om ämbetshandlingars offentlighet stadgade undantagen, hvilka blefvo i åtskilliga punkter utvidgade och fullständigade.

Efter år 1815 hafva visserligen vid några tillfällen — nämligen vid riksdagarne åren 1828—30, 1869, 1871, 1872 och 1887 — framlagts förslag till mer eller mindre fullständiga omarbetningar af tryckfrihetsförordningen, i hvilka förslag (utom 1869) jämväl 2 § 4:o erhållit en betydligt förenklad och förbättrad redaktion, men hittills har momentet fått stå kvar i sin ursprungliga föråldrade lydelse, dock att undantagen från hufvudregeln blifvit i vissa punkter fullständigade — nämligen år 1897 (angående försvarsverket angående handlingar), år 1900 (angående straffregistret och patenthandlingar) samt år 1903 (angående uppgifter till beskattningsmyndigheter) — hvarjämte år 1867 bestämmelse införts, att statsrådsprotokollen och med dem i momentet likställda handlingar ej alltid, utan för en tid af 50 år skola förblifva hemliga.

Vid en blick på 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen faller det genast i ögonen, att denna afdelning af vår presslagstiftning är i visst afseende helt och hållet fristående, samt att hithörande bestämmelser delvis icke ens hafva gemenskap med det lagbegrepp, som väl borde utgöra det sammanhållande bandet uti ifrågavarande grundlag, nämligen det rättsfaktum, som heter tryckt skrift. Tryckfriheten innebär enligt 86 § regeringsformen *dels* rätten att »utan några af den offentliga makten i förväg lagda hinder utgifva skrifter. att sedermera endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras *innehåll* och att icke i annat fall kunna därför straffas, än om detta *innehåll* strider emot tydlig lag, gifven att bevara allmänt lugn utan att återhålla allmän upplysning» och *dels* befogenheten att genom trycket utgifva »alla *handlingar* och protokoll i hvad mål som helst» med vissa undantag. Gränserna för dessa tveggehanda rättigheter finnas angifna, för den förra i 3 §, för den senare i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen. Motsvarande tryckfrihetsförbrytelser äro, särskildt från kriminalrättslig synpunkt, af väsentligt olikartad beskaffenhet. I förra fallet begås alltid brottet, på sätt i nyssanförda lagrum framhålles, medelst *innehållet* af den tryckta skriften, hvilket innehåll utgör produkten af en själsverksamhet hos författaren, som ju, åtminstone principiellt sedt, bör anses såsom den i första hand brottslige. I senare fallet åter kunna förbrytelserna vara af olika slag. Hit höra först ämbetsbrott af ämbets- och tjänsteman, som obehörigen vägrar att utlämna handling af offentlig art, eller som obehörigen från vederbörande ämbetsverk eller arkiv utlämnar handling, hvilken bör vara hemlig, vare sig denna sedermera faktiskt blir offentliggjord eller ej; och vidare kan brottet begås — af ämbetsman eller annan person — genom att åt en handling, som bör hållas hemlig, gifves offentlighet, detta må nu ske genom dess tryckning eller på annat sätt. Vid tryckfrihetsbrott af detta senare hufvudslag är det trycktas innehåll så att säga subjektlöst, då ju brottet här består i att ett gifvet innehåll vare sig genom tryck eller annorledes uppenbaras. Uti 2 § tryckfrihetsförordningen har dock den principiella åtskillnaden mellan nämnda två hufvudarter af tryckfrihetsbrott ej på tillfredsställande sätt blifvit framhäfd eller tydliggjord. I inledningsorden till mom. 4:o heter det nämligen — synbarligen alldeles oriktigt:

»I grund af hvad i 1 mom. af denna § stadgadt är» etc., medan i detta 1 mom. talas *ej* om rätten att offentliggöra befintliga skrifter, utan om *författares* rätt att »genom tryck sina tankar kungöra». Denna inadvertens kan ju medgifvas vara af mindre praktisk betydelse, men utgör i allt fall en illustration till det sätt, hvarpå denna grundlag blifvit redigerad, om hvilken yttrats, att den »bär outplånliga spår af brådska och öfverilning» [1]).

Hufvudregeln om rätten att utgifva offentliga handlingar skulle enligt sagda mom. 4:o kunna — med uteslutning af den öfverflödande exemplifikationen — återgifvas sålunda: En hvar [2]) är tillåtet att i allmänt tryck utgifva alla handlingar rörande rättegångar och allmänna ärenden, hvilka förekommit eller förekomma i publika verk, äfvensom allmänna stadganden, hvarifrån helst utfärdade, samt publika verks och korporationers äfvensom ämbets- och tjänstemäns relationer, memorialer och ämbetsbref, så ock alla societeters och verks samt enskilda personers skrifter jämte utslag och svar därå till de delar däraf, som till publika ämbetsmäns och verks handläggning komma; och böra till den ändan icke allenast alla sådana handlingar vid ofvannämnda verk och ämbeten »genast och utan tidsutdräkt emot lösen utlämnas åt hvem det äskar, antingen han har i saken del eller ej, vid ansvar såsom för tjänstens försummelse, om sådant af någon publik tjänsteman vägras eller obehörigen fördröjes, utan äfven, vid samma ansvar, i alla arkiv hvar och en fri tillgång lämnas att få på stället afskrifva eller afskrifva låta eller, om därvid betydande hinder vore, i bevittnad afskrift, emot vederbörlig lösen, utbekomma alla slags handlingar i hvad ämne som helst».

Den vidlyftiga, här till största delen uteslutna, kasuistik, hvarmed ifrågavarande lagtext är nedtyngd, har väl å visst håll blifvit ansedd såsom »ett af tryckfrihetens bästa stöd» och »en af de kraftigaste häfstänger till främjande af rätt och sanning i vårt

---

[1]) Naumann, Tidskr. för lagstiftning etc. 1877. Ang. T. F. O:s grundlagsvidriga tillkomst se uppsats i Hist. Tidskr. 1886.

[2]) Vid detta uttryck torde jämlikt 86 § R. F., böra underförstås orden: *svensk man*, hvilket emellertid, med hänsyn till lättheten att kringgå stadgandet, icke synes hafva stor praktisk betydelse — utom möjligen med afseende på konsulats handlingar.

offentliga lif»[1]; men det torde väl knappast kunna förnekas, att den oklara och svulstiga stil, som utmärker särskildt detta moment i tryckfrihetsförordningen, och hvilken, såsom ofvan är nämndt, är en kvarlefva ända från 1766 års tryckfrihetsförordning, icke blott måste betraktas såsom en »konstitutionell vanprydnad», utan äfven kan vara ägnad att »förrycka lagens verkningar»[2] och innebära en källa till missuppfattning vid lagtolkningen[3].

Redan den frågan, hvad som som bör rätteligen hänföras under uttrycken »publika verk» och »alla arkiv» är ingalunda i alla tänkbara fall fullt klar. — I förbigående må här anmärkas, att i viss mån olika regler synas enligt lagtexten, gälla om »publika verk» och »alla arkiv». Då emellertid i självfva verket ingen ämbetsmyndighet ju kan sakna ett arkiv, d. v. s. en kollektion af handlingar rörande slutbehandlade mål, och då någon grund ej finnes för antagandet, att uti förevarande hänseende skiljaktiga stadganden skulle vara åsyftade, torde nämnda förhållande i regel sakna betydelse. Sålunda kan det icke anses vara behöfligt att, på sätt vid ett tillfälle[4]) föreslagits, beträffande arkiven inflicka särskildt stadgande om, att handlings utlämnande äfven där skulle ske »utan tidsutdräkt». Blott i ett afseende torde en åtskillnad böra äga rum mellan akter, som äro under behandling hos ämbetsmyndighet (»publikt verk») och handlingar i » arkiv». Denna åtskillnad gäller uttrycket »på stället». Vid 1871 års riksdag hade konstitutionsutskottet i sitt då framlagda förslag till ny tryckfrihetslag hemställt om antagande af ett stadgande, enligt hvilket handlings afskrifning »på stället» öfverhufvud icke skulle få förvägras. Härom yttrade under debatt i Första kammaren justitieombudsmannen Fröman följande: »Det motsvarande stadgandet i nu gällande lag

[1]) A. K:s prot. vid 1871 års riksdag: s. 169.

[2]) A. K:s prot. vid 1871 års riksdag: s. 181.

[3]) Jfr Rydin: Om yttrandefrihet och tryckfrihet, s. 260.

[4]) Uti »Förslag till ändringar i Tryckfrihetsförordningen, enligt uppdrag af andra svenska publicistmötet i Göteborg 1869 utarbetadt och till det tredje publicistmötet i Stockholm 1871 öfverlämnadt af A. Gumælius, A. Hedin, Aug. Sohlman, H. Wieselgren (tr. som manuskr.) Sthlm 1871».

lyder så: I alla *arkiv* skall hvar och en fri tillgång lämnas att få *på stället* afskrifva eller afskrifva låta sådana handlingar. Den ifrågavarande rättigheten att på stället afskrifva handlingar har till följd häraf ansetts endast böra åtnjutas i arkiv och följaktligen i fråga om sådana handlingar, som kommit till arkivet, det vill säga genomgått handläggningen hos vederbörande ämbetsverk eller myndighet. Och en sådan inskränkning har äfven sina skäl. Icke i alla ämbetsverk, icke hos alla myndigheter finnes utrymme för alla dem, som kunde samtidigt vilja afskrifva en begärlig handling, och när samma handling är föremål för handläggning, kan berörda rättighet ej medgifvas, utan att handläggningen hindras. Efter ordalydelsen i utskottets förslag skulle nämnda rättighet få åtnjutas t. ex. i alla domstolar hemma hos domare på landet o. s. v. I afseende härå bör jag upplysa, att till Justitieombudsmansexpeditionen inkomma ej så sällan klagomål öfver förvägradt tillstånd att afskrifva handlingar. Det har af dylika klagomål visat sig, att anspråken i detta afseende kunnat vara ganska stora. Personer hafva inställt sig i domstolar och hos domare samt begärt att på stället få afskrifva handlingar i mål eller ärende, som varit under handläggning, ja några hafva till och med begärt att få afskrifva protokoll och utslag, dem de varit skyldige att lösa. En sådan begäran skulle enligt utskottets föreslagna stadgande bifallas, 'om det ej medförde betydande olägenheter'. När åter dessa olägenheters betydenhet skall pröfvas, säger den ene, att det icke är någon så stor skada, om ett måls handläggning fördröjes en eller annan rättegångsdag, eller om ett sådant dröjsmål förorsakas i ett mål, där handlingarna cirkulera emellan rättens ledamöter, en annan åter hyser härom olika åsikt. Pröfningen häraf blifver alltid svår, kan lätt blifva godtycklig. Mig synes därföre så den enes som den andres rätt i detta afseende vara bättre betryggad och god ordning bättre bevarad genom nu gällande föreskrift än genom den af utskottet föreslagna».

De i momentet uppräknade exemplen på »publika verk» äro icke uttömmande och i vissa fall föråldrade. Bland dem förekommer t. ex. »allmänna beredningen», som nu ej existerar. Huruvida alla »kommittéer» böra numera räknas hit, synes vara åtminstone i högsta grad tvifvelaktigt. Stadgandet härom torde från början

hafva afsett kommittéer af mera stadigvarande beskaffenhet, såsom tryckfrihetskommittén, den år 1867 upplösta kommittén för salpeterärendena m. fl. Att nutidens s. k. parlamentariska kommittéer eller inom statsdepartementen för utredning af särskilda frågor tillkallade sakkunnige skulle med afseende på det af dem samlade material och med afseende på deras egna protokoll, innefattande provisoriska beslut o. d., vara underkastade detta tryckfrihetsförordningens stadgande, synes desto mindre böra antagas, som numera, med anledning af framställning från 1900 års riksdag, kommittéer och liknande beredningar af ifrågavarande slag, i enlighet med Kongl. Maj:ts beslut den 18 maj 1900, skola årligen till Kongl. Maj:t afgifva redogörelse för sin verksamhet under året med uppgift, bland annat, huru långt deras arbeten fortskridit. Denna redogörelse blir sedermera delgifven Riksdagen och i riksdagshandlingarna offentliggjord. Härmed synas ock alla skäliga fordringar på publicitet i detta afseende vara tillgodosedda. I 1871 års konstitutionsutskotts förslag till ny tryckfrihetslag hade också ordet »kommittéer» uteslutits ur då föreslaget motsvarande stadgande; och åberopades under debatten härom såsom skäl härför, att »tillfälliga utredningskommittéer» ej ansetts böra hit hänföras [1]).

Huruvida konsulaten skola räknas till »publika verk» uti nu förevarande hänseende och deras arkiv vara tillgängliga för »en hvar» (scil. svensk man) torde vara, äfven i praxis, oafgjordt. Konsulatförordningen innehåller i fråga om konsulatens arkiv endast, att konsul skall väl vårda arkivet och hålla enskilda handlingar fullständigt afskilda därifrån, hvarjämte det åligger konsuln att, »så vidt lämpligen kan ske», besvara från enskilda personer ingående förfrågningar om sakförhållanden. Hos konsulaten förekomma emellertid äfven handlingar, som beröra enbart norska förhållanden. I fråga om sådan handling lärer det enligt norsk lag och praxis bero på vederbörande tjänstemans eller myndighets afgörande, huruvida handlingen skall vara af beskaffenhet att böra utlämnas eller ej. En bestämmelse om skydd för konsulatens handlingar mot offentlighet synes desto hellre vara önskvärd, som i konsulatarkiven ofta befinna sig akter af mycket privat och mycket grannlaga innehåll.

[1]) F. K. prot. 1871, s. 385.

Af den omständigheten, att bland de i momentet uppräknade publika verk upptagits konsistorier, men ej fakulteter, har man någon gång dragit den slutsatsen, att fakultetshandlingar skulle kunna hemlighållas, innan de blifvit till vederbörande konsistorium ingifna. Detta torde emellertid icke öfverensstämma med rådande praxis, enligt hvilken utlämnandet af fakultets eller sektions protokoll och handlingar väl icke i regel lärer vägras. Emellertid synes frågan ingalunda vara utredd. Äfven angående de handlingar, räkenskaper m. m., som höra under universitetens drätselnämnders vård, samt angående handlingar, tillhörande högskolor, där konsistorier ej finnas, saknas bestämmelser. Att allmänna läroverks handlingar äro af offentlig beskaffenhet, synes däremot framgå af ett K. M:ts utslag den 16 maj 1854 [1]), enligt hvilket ett protokoll, fördt hos dåvarande Collegium Gymnasticum vid tillfälle, då lärjunge blifvit från gymnasium relegerad, förklarades icke tillhöra de i tryckfrihetsförordningens 2 § undantagna handlingar, hvilka ej få till tryck utlämnas, likasom äfven i viss mån af ett Uppsala domkapitels laga kraftvunna utslag den 8 mars 1898 [2]), hvaraf inhämtas, att för mogenhetsexamen aflagda skriftliga prof i ett särskildt fall förklarades, sedan de från ecklesiastikdepartementet till läroverket återsändts, böra till rekvirenten utlämnas, utan att dock i detta mål frågan om nämnda handlingars hänförlighet under 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen kom till närmare afgörande.

Till de i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen afsedda arkiv höra ock kyrkoarkiven och pastorsämbetens arkiv, hvilket kan anses bekräftadt bland annat af ett lagakraftvunnet utslag af Göta hofrätt den 14 juli 1897 [3]). Särskildt undantagna från offentlighet äro dock, såsom bekant, »utdrag af kyrkoböcker eller af andra själavården och kyrkodisciplinen rörande handlingar, i afseende på enskilda personers lefverne och seder, så vidt de lända dem till skada eller förklenande» [4]). Ett Kungl. Maj:ts utslag den 9 februari 1854 synes dock visa, att om ett dylikt kyrkoboksutdrag blifvit till pa-

---

[1] Naumann, Sveriges grundlagar. Sthlm 1862, s. 220.

[2] J. O:s berätt. år 1899, ss. 9 f.

[3] J. O:s berätt. 1898, s. 24.

[4] Extracter af Communions-längder» skulle enligt K. Br. den 3 maj 1770 icke få utlämnas. Backmans lagsamling II, s. 511.

storsämbetet *inlämnadt*, inlämnaren *själf* bör äga rätt att åter utbekomma detsamma, enär »de personer, som genom dessa handlingar kunde skadas eller förklenas, icke kunde anses vilja själfva däraf göra ett sådant bruk», och det således måste vara »uppenbart, att det icke vore till dem själfva, som handlingarnas utlämnande vore förbudet»[1]).

Angående skydd för de till post-, telegraf-, tull- och järnvägsanstalter ingifna handlingar, såsom bref och telegram, tulldeklarationer, fraktsedlar m. m., finnes intet i tryckfrihetsförordningen stadgadt. I det genom kungl. proposition vid 1887 års januaririksdag framlagda förslaget till ny tryckfrihetslag, § 7, fanns en hänvisning till särskilda stadganden angående utlämnande från post- eller telegrafverket af försändelse eller telegram eller från postverket, tullverket eller statens järnvägstrafikförvaltning af handlingar, hvilka rörde enskildas affärsförhållanden.

En särskild ställning intaga i viss mån domstolarne. För dessas arkiv gälla visserligen såsom om andra, att hvem som helst skall — med skälig hänsyn till den måhända från arkivet aflägset boende expeditionshafvandens bekvämlighet — äga tillträde till dem och rätt att där göra afskrifter. Rätteligen borde väl dock tryckfrihetsförordningens tillämpning uti ifrågavarande afseende åtminstone så till vida anses vara, för befrämjande af god ordning, modificerad genom bestämmelserna i förordningen om expeditionslösen, att part, som är skyldig lösa expedition, icke skulle äga rätt att taga afskrift af denna, därest han ej samtidigt därför erlade stadgad lösen. Men huruvida en sådan uppfattning får anses instämma med tryckfrihetsförordningen, lärer nog åtminstone vara tvifvel underkastadt[2]).

De kommunala myndigheterna och deras arkiv befinna sig ock i en slags undantagsställning i omförmälda hänseende. Vid flere tillfällen, senast vid 1875 års riksdag samt, mera enskildt, af en på framställning af sjunde svenska publicistmötet genom publicistklubben den 2 februari 1883 tillsatt kommitté, hvilken år 1886 afgaf utlåtande i fråga om tryckfrihetsförordningens omarbetande, hafva framlagts förslag om kommunala handlingars upptagande i

[1]) J. O:s berätt. 1851, ss. 69 f., 1852, ss. 33 f. och 1854, s. 30.

[2]) Jfr rättsfall i J. O:s berättelser för 1860, s. 45 och 1862, s. 57.

tryckfrihetsförordningen bland offentliga handlingar, men hittills utan resultat. Konstitutionsutskottet år 1875 afvisade det då väckta förslaget uti en tämligen skrufvad motivering, hufvudsakligen på den grund, att *i kommunallagarne* redan finnas bestämmelser därom, att vissa hithörande handlingar skulle vara för enhvar tillgängliga för afskrift, ett skäl, som tydligen var för *grundlagsfrågan* af föga värde. De åberopade bestämmelserna förekomma i förordningen om kommunalstyrelse på landet, § 25, angående kommunalstämmoprotokoll, i förordningen om kommunalstyrelse i stad, § 43, angående stadsfullmäktiges protokoll, och i förordningen om kyrkostämma m. m., § 19, angående kyrkostämmoprotokoll. Enligt dessa tre lagrum äger enhvar, som det åstundar, att af protokollet taga del och att få afskriftens riktighet af vederbörande bestyrkt, beträffande kommunalstämmo- och kyrkostämmoprotokoll utan lösen. Landstingshandlingar skola, jämlikt förordningen om landsting § 61, på landstingskassans bekostnad tryckas. I 1887 års kungl. förslag till ny tryckfrihetslag fanns en direkt hänvisning till kommunallagarnes bestämmelser uti ifrågavarande afseende. Huruvida kontrollen öfver den behöriga efterlefnaden af kommunallagarnes ifrågavarande stadganden kan anses vara på tillfredsställande sätt ordnad, lärer, vid det förhållande, att handlingens vårdare ofta icke är underkastad ämbetsmannaansvar, kunna ifrågasättas; och huruvida andra kommunala handlingar än de i kommunallag särskildt nämnda skola vara af offentlig natur, torde ock vara tvifvelaktigt. Såsom exempel härpå må nämnas, att i ett fall, då handling ej blifvit på begäran utlämnad från drätselkammare i stad, justitieombudsmannen ej fann sig behörig ingripa, enär »det ej följe inom området för justitieombudsmannens ämbetsbefattning att emot tjänsteman hos drätselkammare föra talan»[1]. Sådana korporationer som brännvinsförsäljningsbolag, jämlikt förordningen om försäljning af brännvin[2], styrelse för en stads elektriska spårvägar[3] m. fl. höra däremot, ehuru de ju hafva en viss offentlig kommunal anstrykning, säkerligen icke till de i momentet afsedda publika verk.

---

[1] J. O:s beslut d. 8 maj 1900.
[2] K. M:ts dom d. 23 sept. 1879. NAUMANNS tidskr. för 1880, s. 284.
[3] Jfr J. O:s beslut i särskildt ärende d. 26 juli 1901.

Ett för frågan om kommunala handlingars offentlighet särdeles belysande, på senare tid meddeladt prejudikat må här mera fullständigt refereras. En person, L., anhöll att få på stället taga del af och göra en afskrift af en sockens kommunalräkenskaper för visst år. Ordföranden i kommunalnämnden, N., vägrade att för uppgifna ändamålet tillhandahålla omförmälda räkenskaper. Sedan en af L. hos Kungl. Maj:ts befallningshafvande gjord framställning om åläggande för N. att vid anfordran tillhandahålla räkenskaperna genom meddelad resolution lämnats utan afseende, och L. häröfver hos Kungl. Maj:t sig besvärat, yttrade Justitiekanslern i inhämtadt utlåtande hufvudsakligen följande: »För afgörande af frågan, huruvida N. varit skyldig tillhandahålla L. ifrågavarande räkenskaper, har man att taga hänsyn till innehållet i 4 mom. af 2 § tryckfrihetsförordningen, jämfördt med bestämmelserna i Kungl. förordningen om kommunalstyrelse på landet den 21 mars 1862. Af stadgandena i 38, 51, 71 och 72 §§ i nämnda kungl. förordning framgår: att kommunalnämnd skall, bland annat, hafva tillsyn öfver varden och förvaltningen af kommunens gemensamma egendom, kassor och tillgångar, att kommunalnämnd vidare åligger att föra räkenskaper, att kommunalnämnds ordförande är ansvarig för räkenskapernas förande samt skall varda nämndens handlingar, att räkenskaperna skola granskas af revisorer, utsedda af kommunalstämma, och att revisorernas berättelse öfver granskningen är föremål för beslut af kommunalstämma. På grund af denna kommunalnämnds egenskap af kommunal förvaltningsmyndighet måste, enligt justitiekanslersämbetets uppfattning, de räkenskaper, som det åligger nämnden att föra, betraktas såsom allmänna ärenden rörande handlingar, om hvilka i § 2 mom. 4 tryckfrihetsförordningen föreskrifves, att till dem, af hvad namn och beskaffenhet de vara må, skall — med vissa inskränkningar, som icke äga tillämpning i föreliggande fall — en hvar lämnas fri tillgång att på stället afskrifva eller låta afskrifva. I sagda mom., hvars ordalag till stor del äro hämtade från 1766 och 1774 års tryckfrihetsförordningar, nämnes visserligen icke uttryckligen kommunal myndighet bland de i mom. särskildt uppräknade verk och inrättningar, hvilkas handlingar skola hållas för en hvar tillgängliga. Detta förhållande torde emellertid finna sin förklaring däri, att vid tiden för tillkomsten af 1812 års tryckfrihetsförordning de kommunala myndigheterna ännu icke hade den betydelse för förvaltningen och fullständiga organisation, som de sedermera erhållit. — — — — Här ofvan uttalade uppfattning vinner ytterligare stöd däraf, att enligt 25 kap. 22 § strafflagen de, som äro satte att förvalta menighets angelägenheter, för denna sin förvaltning äro, i likhet med statens ämbetsmän, underkastade i nämnda kapitel stadgadt ansvar.» Justitiekanslersämbetet hemställde slutligen att, med undanröjande af öfverklagade resolutionen, ärendet måtte visas åter till Kungl. Maj:ts befallningshafvande, som torde hafva att vidtaga *den åtgärd, som på denna myndighet ankomme*, för att omförmälda räkenskaper måtte varda L. i laga ordning tillhandahållna. Genom nådig resolution den 20 oktober 1899 förklarade Kungl. Maj:t, att enär, oberoende af frågan därom, huruvida N. i egenskap af ordförande i kommunalnämnden kunde hafva varit lagligen pliktig att tillhandahålla L. ifrågakomna räkenskapshandlingar, N. *i nämnda egenskap icke kunnat*

af Kungl. Maj:ts befallningshafvande i handräckningsväg aläggas att tillhandahalla L. dessa handlingar, funne Kungl. Maj:t icke skäl att göra ändring i det *slut*, hvartill Kungl. Maj:ts befallningshafvande i målet kommit.

Beträffande polismyndigheters protokoll, anteckningar och öfriga handlingar finnes i tryckfrihetsförordningen intet stadgadt, ehuru de otvifvelaktigt kunna dels vara af beskaffenhet att böra tillhöra offentligheten och dels, alldeles uppenbart, nödvändigt måste hemlighållas.

Att taxeringsmyndigheterna skola vara hänförliga under tryckfrihetsförordningens »publika verk», har i själfva verket först år 1903 blifvit i grundlag uttryckligen fastslaget. Sedan nämligen vid åtskilliga föregående tillfällen fråga förevarit att för deklarationer, ingifna till taxeringsmyndigheter, skulle beredas skydd mot offentliggörande, har nämligen detta år slutligen godkänts ett grundlagsförslag, enligt hvilket uppgifter, som skattskyldige till ledning för egen taxering aflämna till beskattningsmyndigheter, ej må utlämnas till andra än dem, som enligt skatteförfattningarna äga taga del af sådana uppgifter, ett grundlagsstadgande, såsom bekant närmast föranledt af de nya bestämmelserna om själfdeklaration. Före detta lagbuds införande stodo — under den förutsättningen, att taxeringsmyndigheterna äfven då skulle betraktas såsom under 2 § 4:o T. F. O. hänförliga myndigheter — utan tvifvel detta grundlagsbud och 27 § bevillningsförordningen i strid med hvarandra, och väl kan, på sätt i denna tidskrift[1]) antydts, ställas i fråga den kraft och verkan denna paragraf kunde äga utan motsvarande ändring i tryckfrihetsförordningen. Enligt sagda paragraf är nämligen stadgadt, att af skattskyldig till ledning för hans egen taxering meddelad uppgift, hvars offentliggörande han förklarat sig icke medgifva, icke må utan hans samtycke intagas i taxeringsnämnds eller pröfningsnämnds protokoll, och att, sedan frågan om den skattskyldiges taxering blifvit afgjord, uppgiften skall till honom återställas eller bevisligen förstöras. — Beträffande rätten att offentliggöra taxeringarnas resultat må här allenast anmärkas, att denna fråga utan tvifvel kommit i ett nytt läge efter införandet af skyldighet till själfdeklaration.

[1]) Årg. 1899. I. FLODSTRÖM, Tryckfrihetsförordningen och deklarationstvang, s. 227.

En hel del »verk» stå slutligen, ehuru t. ex. försedda med grundstadgar, fastställda af Kungl. Maj:t, så nära gränsen af det privatas område, att tvekan på denna grund kan uppstå, huruvida uttrycket »publika verk» kan vara å dem tillämpligt. Hit höra åtskilliga pensions-, försäkrings- och kreditanstalter, kanaldirektioner och direktioner öfver vissa sjukvårdsinrättningar [1]) samt slutligen vittra och lärda samfund och akademier m. fl. I viss mån belysande fakta i afseende å dessa »verk» kunna hämtas ur de på grund af kungl. remiss afgifna yttranden öfver riksarkivariens den 7 maj 1902 dagtecknade förslag till allmänna grunder i fråga om ordnande och förtecknande af offentliga arkiv m. m. Styrelsen för allmänna brandförsäkringsverket för byggnader å landet förklarade t. ex. i sitt afgifna yttrande, att styrelsen, enär de hos verket förvarade handlingar afsåge förhållandet mellan verket, å ena, och dess delägare, å andra sidan, ansåge desamma vara af sådan natur, att de icke tillhörde offentligheten. Äfven från Stockholms stads brandförsäkringskontor och Stockholms läns brandstodsbolag afgåfvos yttranden i liknande riktning. Styrelsen för allmänna hypoteksbanken framhöll likaledes, att enär de hos banken förvarade handlingar afsåge förhållandet mellan banken, å ena och de särskilda hypoteksföreningarna, å andra sidan, styrelsen, ansåge desamma, såsom varande af finansiell natur, icke tillhöra offentligheten. — Hvad beträffar särskildt Svenska akademien, så har Kungl. Maj:t vid skilda tillfällen biträdt den uppfattningen, att akademiens handlingar icke skulle anses såsom offentliga. Vid ett tillfälle hade statsrevisorernas ordförande anhållit om befallning till vederbörande att till revisorerna aflämna dels räkenskaper för år 1886 öfver jämväl dem bland akademiens tillgångar, som utgjordes af enskilda donationer samt inkomst från Post och Inrikestidningar, eller ock utdrag i vissa afseenden af dessa räkenskaper dels ock afskrift af det med Post och Inrikestidningar upprättade arrendekontrakt. Med afseende å hvad akademien till bemötande häraf anfört, föranledde den gjorda framställningen icke till någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Till svar å förutnämnda kungl. remiss i arkivfrågan anförde akademien bland annat följande: »Akademien,

[1]) Danviks hospital, Konungens hospital m. fl.

som mot riksarkivariens förslag intet väsentligt har att invända, utan tvärtom funnit det förfaringssätt vid arkivs ordnande, som där förordas, mycket afsevärdt, får emellertid — utan att anse det tillkomma akademien att ingå på den generella frågan, hvilka arkiv med rätta må kallas offentliga — i underdånighet framhålla sitt eget arkivs enskilda karaktär. Där förvaras hufvudsakligen akademiens dagböcker och en stor brefväxling, som sedan gamla tider förts mellan akademiens ledamöter och de personer, som inom densamma förvaltat sekreterareämbetet». Med afseende å »den mycket konfidentiella arten af de öfriga hennes arkiv tillhörande dokument och papper» åberopade akademien ett den 12 november 1896 afgifvet utlåtande, hvari anförts, att »dessa papper dels gälla grannlaga invalsfrågor, beträffande hvilka akademiens stadgar ålägga henne tystlåtenhet, dels ock i stor omfattning enskilda samt rent personliga förhållanden, hvilka brefskrifvaren i regeln aldrig tänkt sig skola dragas inför det allmänna». Vidare fortsatte akademien: »Akademien, som gärna nu liksom tillförene skall i mån af behof delgifva verkliga forskare de för den svenska litteraturen intressanta upplysningar, som stundom finnas inströdda i ofvannämnda privatskrifvelser, skulle, om hennes arkiv uppfattades såsom offentligt, få svårt att kunna afböja allehanda mindre af vetgirighet än af osund nyfikenhet föranledda anspråk att få afskrifva förtroliga delgifvanden, som till sin natur undandraga sig offentlighet».

Att Nobelstiftelsen bör med afseende å sitt arkiv och sina protokoll åtminstone i vissa fall vara skyddad för offentlighet, borde väl vara tydligt, men bestämmelse därom har tydligen ej ansetts behöfva införas i tryckfrihetsförordningen. I den kungl. stadga, som reglerar utdelningen genom Vetenskapsakademien af pris från Nobelstiftelsen, finnes emellertid intagen (i § 8) en bestämmelse därom, att »Nobelkommittéernas förhandlingar, utlåtanden och förslag i fråga om prisutdelning ej må offentliggöras eller eljest yppas».

Bland de många arkiv, som innehålla både offentliga och icke offentliga handlingar, kunna nämnas först och främst riksarkivet [1]) samt vidare riksmarskalksämbetets arkiv, slottsarkivet och

---

[1]) Se instruktion för riksarkivet d. 25 okt. 1901, § 12.

riddarhusets arkiv. I riksmarskalksämbetets arkiv få handlingar rörande förvaltningen af statsmedel, t. ex. i ärenden angående de kungl. lustslotten, icke hemlighållas, under det att dels sådana handlingar, som speciellt angå Konungens hof, dels ock, på grund af särskild bestämmelse, allt som rör kungl. Djurgårdens förvaltning och räkenskaper, är af beskaffenhet att icke vara underkastadt offentligheten. Äfven i slottsarkivet äro vissa gränser uppdragna mellan handlingar af offentlig och icke offentlig art. Härom må nämnas följande. I sammanhang med öfverflyttning till riksarkivet af vissa till kammararkivet hörande handlingar föreskref Kungl. Maj:t den 9 september 1892, att Kammarkollegium skulle »till det å Stockholms slott inrättade slottsarkiv öfverlämna sådana i kammararkivet förvarade, de kungl. hofven och slotten rörande handlingar, som icke äro för kollegium behöfliga eller eljest synas framgent böra i kammararkivet bibehållas». De på grund af denna bestämmelse till slottsarkivet öfverflyttade arkivalier bibehöllo naturligtvis sin egenskap af offentliga aktstycken, under det en hel del andra till detta arkiv hörande handlingar jämlikt bestämmelsen i 48 § R. F. därom, att »Konungens hof står under dess enskilda styrelse; kunnande Han häruti förordna, som Honom godt synes», icke må utlämnas på andra villkor än Hans Maj:t Konungen bestämt. I sådant afseende är att beakta bestämmelsen i 3 § af den genom riksmarskalksämbetet för slottsarkivarien den 4 februari 1898 fastställda instruktion, hvilken bestämmelse är af följande lydelse: »Hans Maj:t Konungens Hofförvaltnings, Kungl. Kammarrättens granskning ej underkastade räkenskaper, hvilka redan äro eller framdeles blifva med slottsarkivet införlifvade, skola icke till offentligt bruk kunna utlämnas förrän *etthundra år* efter deras datum, så vida icke Hans Maj:t i visst fall täckes annorlunda bestämma; och åligger det slottsarkivarien att med hänsyn härtill sådana handlingar på lämpligt sätt förvara». Det torde falla af sig själft, att handlingar tillhörande öfriga hofexpeditioner, såsom hofmarskalksämbetet, ståthållareämbetet på Stockholms slott m. fl., likaledes icke må utlämnas utan Hans Maj:t Konungens särskilda tillstånd. Hofkonsistorii handlingar äro däremot af offentlig natur på grund af uttrycket »konsistorier» i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen.

Hvad beträffar riddarhusarkivet, torde goda skäl kunna an-

föras för den åsikten, att de därstädes förvarade handlingar, hvilka afse tiden före 1866 — och icke kunna, om de äro yngre än 50 år, hänföras till »Riksståndens protokoll och handlingar» —, måste, enär ridderskapet och adeln före representationsreformen var en »publik korporation», anses tillhöra offentligheten, men att de handlingar, som efter representationsförändringen tillkommit, i regel böra betraktas såsom enskilda handlingar, hvilkas utlämnande icke kan påfordras. Att en sådan restriktion är på sin plats, lärer framgå jämväl däraf, att i riddarhusarkivet, t. ex. bland handlingar angående pensionsansökningar och angående personers uppförande å riddarhusets stamtaflor, befinna sig aktstycken af fullkomligt privat och särdeles grannlaga natur. I ett särskildt fall, sedan fråga uppkommit om editionsplikt i förhållande till en motpart, har ock riddarhusdirektionen ansett sig vara af tryckfrihetsförordningens bestämmelser oförhindrad att själf fatta beslut i fråga om vägran att utlämna vissa till riddarhusarkivet hörande handlingar, nämligen vissa räkenskaper.

I fråga om de mer eller mindre halfofficiella arkiven fanns i 1887 års förslag till tryckfrihetslag intagen den bestämmelsen, att, om »allmän inrättning eller stiftelse, som icke hörer till statsförvaltningen», vore »satt att vårda eller förvalta någon statens egendom», så skulle »handling, som hos inrättningen eller stiftelsen finnes och angår nämnda egendom», icke kunna undanhållas offentligheten.

Angående Riksdagens, dess utskotts och delegationers handlingar gälla delvis särskilda regler, hvilka skola i en följande afdelning något beröras.

Hvad bör vidare uti ifrågavarande hufvudstadgande i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen rätteligen förstås med »handling»? Att till en början ej endast *skrifven* (handskrifven eller, såsom numera är brukligt, maskinskrifven) handling skall härunder inbegripas, är utan vidare klart jämväl däraf, att bland undantagen från samma hufvudregel finnas upptagna andra handlingar än manuskript, t. ex. kartor och ritningar, mobiliseringsplaner, äfven om de, såsom väl plägar ske, blifva tryckta o. s. v. Tryckta länskungörelser, till hvilka

koncepten ej förvaras, måste naturligtvis räknas till vederbörande länsstyrelses »handlingar»; de från ecklesiastikdepartementet utgifna ämnen för skriftlig mogenhetsexamen — hvilka för öfrigt rätteligen borde vara omförmälda bland undantagen från hufvudregeln om handlingars utbekommande — expedieras numera delvis i tryck, och dessa tryckta handlingar skola tydligen, sedan de inkommit till vederbörande läroverk, tillhöra dessas arkiv; koncept till de i tryck till flottans myndigheter expedierade reglementen och instruktioner m. m. torde icke heller förvaras, utan plägar såsom bilaga till akten begagnas ett tryckt exemplar o. s. v. Än mindre får omfattningen af begreppet »handling» enligt tryckfrihetsförordningen inskränkas till hvad som i kriminalrätten — nämligen i fråga t. ex. om förfalskningsbrott — bör därmed förstås, eller i regel allenast *underskrifna* handlingar. Under 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen höra således t. ex. diarier (enligt ett Kungl. Maj:ts utslag den 18 april 1840[1]), ej underskrifna koncept — nämligen sedan de blifvit expedierade —, register, föredragningslistor — möjligen äfven de i 8 § regeringsformen omförmälda, för hvilka något undantag ej gjorts, så vida de nämligen icke skulle kunna hänföras till »statsrådets handlingar» — liggare, journaler, matriklar m. m. En fordran, som däremot måste uppställas, är den, att handlingen skall vara i sådant skick, att den kan betraktas såsom en handling af just det ifrågavarande slaget, m. e. o. färdig. Innehållet af en utgående expedition eller konceptet därtill får af detta skäl ej uppenbaras, förr än expeditionen är fullständigt underskrifven. Oftast torde i praxis äfven uppställas den fordran, att expeditionen skall vara från ämbetsmyndigheten afsänd eller t. o. m. af adressaten mottagen. I denna ej oviktiga punkt saknas emellertid i tryckfrihetsförordningen hvarje stadgande. — Vissa handlingar äro åter icke i färdigt skick blott genom att underskrift tillkommit. Ett *protokoll* får nämligen i regel ej betraktas såsom en afslutad handling och således ej offentliggöras, förr än det är justeradt. Häradsrätternas protokoll utgöra i viss mån undantag härifrån, enär ordföranden där ensam ansvarar för protokollets riktighet och justeringen inför parterna därför ej har någon

[1]) Ref. i NAUMMANN, Sveriges grundlagar, Sthlm 1862, s. 220—1.

betydelse i nu förevarande hänseende. Vissa protokoll måste äfven hafva blifvit efter justeringen utskrifna och försedda med påteckning. Hvad beträffar statsrådsprotokollen — hvilka för öfrigt under 50 år äro uteslutna från offentlighet, hvarom mera i en senare afdelning — må i detta sammanhang erinras, hurusom det, för att de skola anses fullfärdiga, fordras ej blott underskrift (af protokollsföranden) och justering (som enligt praxis äger rum inför statsrådsberedningen), utan äfven påskrift af Konungen och de i vederbörande konselj (allmän konselj, justitiekonselj, sammansatt statsråd, krigskonselj o. s. v.) närvarande statsrådsledamöter eller, i tillförordnad regering, af dennas ledamöter. Beträffande protokoll i ministeriella mål gälla motsvarande bestämmelser, hvaremot protokoll i kommandomål föras i form af diarium, benämndt »memorandum», hvilket två gånger i månaden förses med underskrift af föredraganden i kommandomål och kontrasignation af vederbörande chef för kommandoexpedition samt därpå jämlikt 15 § R. F. till riktigheten besannas medelst Konungens höga påskrift[1]).

Att *räkenskaper* äro hänförliga till sådana handlingar, som måste på begäran utlämnas, framgår af ett utaf Kungl. Maj:t den 20 april 1899 afgjordt mål, i hvilket Sveriges geologiska undersöknings arkiv tillhöriga kassaböcker i alla instanser förklarades utgöra offentliga handlingar.

De handlingar, som hos publika verk eller i deras arkiv förvaras, kunna hänföras till två hufvudgrupper, nämligen dels handlingar, som blifvit till verket ingifna, och dels därstädes upprättade sådana. För att en till publikt verk inkommen handling skall anses falla under bestämmelserna i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen, plägar uppställas den fordran, att densamma blifvit i verkets diarium för inkommande mål införd, »registrerad». Med hänsyn jämväl därtill, att hos vissa myndigheter, t. ex. domhafvande på landet, förandet af sådant diarium ej är obligatoriskt, torde emellertid regeln snarare böra lyda så, att alla handlingar, som *faktiskt* inkommit till verket (i vidsträckt bemärkelse), höra under tryckfrihetsförordningen. Ett i viss mån belysande prejudikat i detta hänseende förefinnes i

[1]) Se K. U:s mem. n:o 5 år 1901.

. Kungl. Maj:ts utslag den 6 december 1894, enligt hvilket uti ett genom justitieombudsmannen anställdt åtal mot ett domkapitel för obehörig vägran att utlämna en till domkapitlets expedition ingifven och därstädes diarieförd anonym skrifvelse, hvilken sedermera enligt särskildt beslut af domkapitlet *ur diariet afförts*, domkapitlet genom hofrättens af Kungl. Maj:t fastställda utslag förpliktades att utlämna handlingen på den grund, att »frågan, huruvida en till offentlig myndighet inkommen handling vore sådan, som omförmäldes i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen, icke kunde vara beroende på de åtgärder, som med handlingen vidtoges, sedan den till myndigheten inkommit, utan måste bedömas med afseende på handlingens innehåll och beskaffenhet i öfrigt» [1]. — Till hvem handlingen är ställd, torde ej vara i och för sig afgörande för frågan om tryckfrihetsförordningens tillämplighet. Naturligtvis måste för handlingens mottagande inom verket förutsättas, att dess innehåll icke är sådant, att ärendet uppenbarligen faller utom ifrågavarande myndighets verksamhetsområde, likasom det å andra sidan tydligen hvarken kan förhindras eller förbjudas, att på enskild väg aflåtas och af vederbörande ämbetsmän mottagas skrifvelser, hvilka afse på ämbetsverkets behandling ankommande ärenden. Härvid beror det uppenbarligen på mottagarens med ämbetsmannaansvar förenade bedömande, huruvida det mottagna privatbrefvet bör få inverka på sakens afgörande och till följd däraf läggas till handlingarna i målet eller icke.

Handlingar, som inom verket upprättas, skola för att anses såsom offentliga handlingar vara af sådant slag, att de jämlikt gällande bestämmelser öfverhufvud böra hos ifrågavarande myndighet förekomma. En myndighet, som t. ex. ej är pliktig förvara koncept till utgående expeditioner, är ej heller underkastad skyldighet att framte sådant koncept, som ändock kommit att förvaras.

I detta hänseende må följande rättsfall anföras. Sedan hos justitieombudsmannen blifvit anmäldt, att direktören för centralfängelset å Nya Varfvet vägrat att tillhandahålla koncept till vissa från direktörens expedition utgångna skrifvelser, samt direktören invändt, bland annat, att i fängelsets konceptjournal intoges afgående

---

[1] J. O:s berätt. år 1893, s. 62—66, och år 1895, s. 58.

skrifvelser vanligen till hufvudinnehållet och att koncept behölles, *där så ansåges behöfligt,* fann justitieombudsmannen genom beslut den 1 augusti 1900 med afseende å hvad direktören anfört anmälningsskriften icke föranleda vidare åtgärd. I ett annat ärende förklarade justitieombudsmannen genom beslut den 21 oktober 1902, att en skrift, däri anmälan gjorts mot vederbörande tjänsteman för vägradt utlämnande af ett vid rådstufvurätt fördt *memorial-protokoll,* ej skulle föranleda någon åtgärd.

Hvad särskildt angår inom ämbetsverk upprättade s. k. »promemorior», måste den regeln anses vara gällande, att dessa handlingar, när de icke äro obligatoriska, icke äro af offentlig natur, utan endast att betrakta såsom vederbörande tjänstemans enskilda anteckningar för underlättande af målets föredragning. Detta är utan tvifvel händelsen med t. ex. promemorior, upprättade af ledamöter i hofrätt, möjligen äfven revisionssekreterarnes promemorior [1]), hvilka dock vanligen torde få åtfölja öfriga handlingar i målet till riksarkivet, hvarefter de ej pläga anses såsom hemliga handlingar. Likaså måste de promemorior, som af föredragande i centrala ämbetsverk eller af byråchefer (expeditionschefer) i statsdepartementen användas vid föredragning af mål i statsrådsberedningen, vara att betrakta såsom privata anteckningar. Någon anledning synes ej föreligga att i sistnämnda fall göra åtskillnad i fråga om sådana byråchefer, hvilka i förhållande till departementschefen intaga en i viss mån eller i visst afseende mera själfständig ställning, såsom t. ex. cheferna för civildepartementets byrå för försäkringsärenden och finansdepartementets bankbyrå i fråga om promemorior rörande försäkringsanstalterna, respektive bankerna, eller chefen för ecklesiastikdepartementets byrå för den högre undervisningen i fråga om promemorior rörande verkställda inspektioner af allmänna läroverk. Något stadgande, vare sig af Konung och Riksdag antaget eller af Konungen i administrativ väg påbjudet, som direkt ålägger dessa ämbetsmän att vid föredragning inför vederbörande departementschef eller i statsrådsberedningen nödvändigtvis använda skriftligen afgifven promemoria eller rapport finnes för öfrigt veter-

[1] Promemoria i mål, som föredrages i justitiekonselj — s. k. konseljlista —, vidfogas statsrådsprotokollet såsom bilaga och blir därigenom under 50 år en hemlig handling.

ligen icke, utan synas de härutinnan rätteligen vara likställda med öfriga byråchefer inom statsdepartementen. I detta sammanhang må anföras följande rättsfall. Sedan Kungl. Maj:t enligt beslut den 5 juli 1901 förordnat viss person att å kronojord inom Norrbottens län inmuta apatit- och magnesitfyndigheter samt föredraganden af bergverksärenden i kommerskollegium till nämnda person öfversändt en promemoria, afseende fullgörandet af berörda uppdrag, hade en hos den i kommerskollegium anställde kommissionären gjord anhållan att mot lösen utbekomma styrkt afskrift af nämnda promemoria mötts med det svar, att föredraganden ansåge promemorian icke vara offentlig handling och därför förbjudit, att afskrift toges däraf. Härom gjordes anmälan hos justitieombudsmannen med anhållan om dennes ämbetsåtgärd, i syfte att afskrift af så väl promemorian som af den skrifvelse, hvarmed densamma öfverlämnats, måtte till klaganden utgifvas. Sedan justitieombudsmannen hört vederbörande i kommerskollegium, som därvid anförde hufvudsakligen, att promemorian i fråga affattats endast till ledning vid föredragning af ett mål i kommerskollegium samt jämte personligt handbref meddelats ofvannämnda person, utan syfte att därmed gifva denne någon instruktion och allenast för att delgifva honom föredragandens åsikter i vissa frågor, förklarade justitieombudsmannen genom resolution den 18 december 1901, att, som ifrågavarande promemoria och bref enligt hans uppfattning icke vore att anse såsom offentliga handlingar, klagoskriften icke kunde till vidare åtgärd föranleda.

Bilagor till handlingar, förvarade hos publikt verk, kunna i regel, om hufvudskriften är af offentlig natur, offentliggöras. Detta är dock icke alltid fallet. Dylika bilagor kunna nämligen utgöras af manuskript, ingifna t. ex. för styrkande af kompetens till en sökt befattning, och få i sådant fall, på grund af lagen om äganderätt till skrift, ej i tryck utgifvas. Detsamma torde möjligen böra gälla äfven om sådana berättelser, som af resestipendiater skola inlämnas till offentlig myndighet, om nämligen författaren det önskar.

Då begäran om utbekommande från publikt verk af där förvarade handlingar framställes, behöfver rekvirenten ej uppgifva hvarje särskild handlings innehåll, ämnet, som i begärd handling beröres, dess datum eller dylikt, med ett ord karakterisera densamma, han kan t. ex. göra framställning om utfående af alla handlingar i ett visst slag af ärenden[1]) eller alla utslag, afseende viss period[2]). Dock *bör* naturligen till ledning för handlingarnas eftersökande rekvirenten lämna så vidt möjligt fullständiga upplysningar om handlingens datum, tiden för dess ankomst till verket o. s. v.

En i sakens natur liggande inskränkning i rätten att hos offentlig ämbetsmyndighet utfå eller taga del af handlingar är tydligtvis den, att, på sätt framhölls i ofvan intagna yttrande af justitieombudsmannen FRÖMAN, hinder eller olägenheter för ärendenas behöriga gång och behandling hos ämbetsmyndigheten icke få vållas. Detta framgår för öfrigt äfven af de uti lagtexten förekommande uttrycken »obehörigen» samt »om därvid betydande hinder vore»[3]).

Sedan ett inom ett ämbetsverk meddeladt beslut blifvit enligt här ofvan angifna regler för allmänheten tillgängligt, är det ej utan betydelse, att vid öfverlämnandet däraf till den dagliga pressen en viss ordning iakttages. Å ena sidan är det ju ej sällan i vederbörande ämbetsmyndighets eller i enskildes intresse, att ett beslut, som är af mera allmän betydelse eller eljest af vikt, ej allt för sent kommer till allmänhetens kännedom, och å den andra kunna pressens målsmän utan tvifvel äga ett befogadt kraf på, att ej det ena tidningsföretaget med afseende på kännedomen om nyheter ställes i ett förmånligare läge än det andra. Vid dylika för tidningarna, rent ekonomiskt sedt, värdefulla meddelanden bör ju rättvisa iakttagas. Uti nu nämnda hänseenden synes i vårt land praxis

[1]) Se ofvannämnda utslag d. 18 april 1840 i NAUMANN, Sveriges grundlagar.

[2]) Se justitieombudsmannens berättelse 1890, s. 49 f.

[3]) Prejudikat i denna fråga, se justitieombudsmannens berättelse 1902, s. 82 f. samt beslut af J. O. i särskildt ärende d. 6 april 1889.

vara ganska växlande. I somliga ämbetsverk torde tidningarna endast så att säga slumpvis erhålla kännedom om officiellt meddelade beslut. Annorstädes meddelas underrättelser till pressen mera reguljärt. Så t. ex. praktiseras stundom, att tjänstemän inom ämbetsverket, mot öfverenskommen ersättning, till tidningarna öfverlämna notiser om meddelade beslut, så snart dessa blifvit för allmänheten tillgängliga. Härigenom åstadkommes icke blott ett korrektare återgifvande af besluten, hvilka eljest, som bekant, lätt blifva i tidningarna oriktigt eller ofullständigt citerade, äfvensom ett med större sakkunskap gjordt urval af beslut, som publiceras, utan ock ett snabbare öfverbringande af notiserna. Men dessa förmåner skulle säkerligen kunna vinnas, äfven utan att statens funktionärer sålunda direkt ställas i pressens tjänst. Genom en lämplig utveckling af kommissionärsinstitutionen synes en utväg att ordna denna sak erbjuda sig. De hos vissa ämbetsverk anställde kommissionärerna intaga redan en säregen position *mellan* dessa och allmänheten. De skulle, då de ju handla under ämbetsmannaansvar, kunna utan risk betros kännedom om de inom verket förekommande ärendenas allmänna gång. Kommissionären, hvilken icke borde få med sitt uppdrag förena annan statstjänst än möjligen kommissionärsskap äfven i annat ämbetsverk, skulle i sådant fall vara skyldig att, på sätt nu äger rum i förhållande till enskilda personer, mot ersättning enligt fastställd taxa gå tidningarna tillhanda med meddelanden i sådana ämnen, mål och ärenden, hvilka icke enligt tryckfrihetslagen borde hållas hemliga. Härigenom behöfde ej någon inskränkning ske i den nu stadgade rätten för »en hvar» att, med föreskrifna undantag, själf utbekomma handlingar och därur förskaffa sig åstundade upplysningar.

Statsskulden i Sverige, Norge och Danmark.

Af
Docent **Ludvig Widell.**

Ordet statsskuld har ingen god klang. Mången bringas därvid att tänka på stater, dignande under skuldbördan, beskattade intill skatteförmågans yttersta gräns, eller stater, som tillföljd af oförmåga att fullgöra sina skyldigheter mot fordringsägarne kommit under främlingars förmynderskap. Och dock är en statsskuld visst ej något ondt i och för sig. Allt beror på dess storlek och på de ändamål, hvarför den tillkommit, om för produktiva eller improduktiva. Att upptaga statslån för produktiva ändamål, för företag, som komma att bereda staten inkomster, kanske vida öfverstigande utgifterna för skuldens förräntande, är naturligtvis allt annat än förkastligt. Likväl är här i Sverige motviljan mot äfven en sådan statsskuld så stor, att man ofta nog hellre tillgripit en kanske ganska tryckande skatt, än man upptagit lån, äfven om behofvet varit det mest legitima. Vi hafva t. ex. sett järnvägar byggas för skattemedel och det ej blott mindre räntabla banor, utan äfven sådana, som i förväg kunnat beräknas gifva god afkastning, allt af motvilja för ordet skuldsättning. Ofta hör man talas om Sveriges stora statsskuld, om hur den år från år ökas; mången frågar med oro, hur detta skall sluta. Följande utredning torde visa, att alla dylika farhågor äro för Sveriges del obefogade; jämförelsen med grannländerna ådagalägger på det tydli-

gaste Sveriges utomordentligt gynnsamma ställning — men äfven att vår unionsbroder tyvärr ej befinner sig i samma lyckliga läge.

Statsskulden utgjorde i kronor:

År[1])	Sverige	Norge	Danmark
1892	265,271,781	125,541,200	185,525,199
1897	289,566,573	181,338,700	196,877,498
1902	349,140,613	262,598,300	246,867,018

Absolut taget är sålunda Sveriges statsskuld betydligt större än grannländernas. Sättes Sveriges statsskuld = 1,000, blir Norges 1892 473, 1897 626, 1902 752, Danmarks 1892 699, 1897 680, 1902 707. Norges statsskuld är sålunda för närvarande något mer, Danmarks något mindre än tre fjärdedelar af Sveriges.

En annan blir ordningen länderna emellan, om hänsyn tages till deras folkmängd. I medeltal per hufvud af befolkningen[2]) utgjorde statsskulden, i kronor:

År	Sverige	Norge	Danmark
1892	55,23	62,68	84,49
1897	58,34	86,56	83,92
1902	67,47	117,51	99,70

Sättes såsom förut Sveriges statsskuld = 1,000, så blir nu Norges 1892 1,135, 1897 1,484, 1902 1,742, Danmarks 1892 1,530, 1897 1,438, 1902 1,478. I förhållande till folkmängden har sålunda Sverige den minsta statsskulden, Norge den största; Norges statsskuld var 1902 nära tre fjärdedelar, Danmarks nära hälften större än Sveriges.

Redan af dessa siffror framgår sålunda Sveriges gynnsamma och Norges — åtminstone i jämförelse med Sverige — ogynnsamma ställning. Ännu mera till Norges nackdel utfaller jämförelsen, om man tar i betraktande statsskuldens tillväxt. Sedan 1892 har denna utgjort i Sverige 83,868,832, i Norge 137,057,100, i Danmark 61,341,819 kr., eller resp. 31,6, 109,2 och 33,1 %. Absolut taget är sålunda statsskuldens ökning i Norge mer än en och en

[1]) För Sverige vid början af året, för Norge 1892 och 97 31 juni, 1902 31 mars, för Danmark 31 mars.

[2]) Vid slutet af föregående år; för Norge enligt *Statistisk Aarbog* 1902: s. 26, för Danmark beräknad folkmängd för det egentliga Danmark.

half gång så stor som i Sverige och mer än dubbelt så stor som i Danmark; den relativa tillväxten är mer än tre gånger så stor i Norge som i Sverige och Danmark. Den på hvarje invånare belöpande skuldkvoten har ökats med: i Sverige 12,24, Norge 54,83, Danmark 15,21 kr. eller resp. 22,2, 87,5 och 18,0 %. Tillväxten har sålunda varit omkring fyra gånger så stark i Norge som i Sverige och Danmark. I alla tre landen visa de allra sista åren den största ökningen. Under de tre åren 1899—1901 har statsskulden vuxit med: i Sverige 65,389,322, Norge 64,049,200, Danmark 39,775,390 kr. Den betydliga tillväxten i Sverige beror väsentligen på upptagandet af 25-millioners-lånet till förstärkande af riksbankens utländska valutor, ett lån, som sålunda ej användts att bestrida utgifter med. Frånräknas detta, har Norge äfven under de sista åren afgjordt innehaft ledningen.

Frågar man så efter orsakerna till statsskuldens ökning, eller till hvilka ändamål de influtna lånemedlen användts, så blir för Sverige och Danmark svaret, att de uteslutande användts till — visserligen mer eller mindre — direkt produktiva ändamål, till inkomstgifvande företag och kapitalplaceringar. Sådana hafva varit järnvägs- och telefonanläggningar, lån till enskilda järnvägar, odlingsföretag o. d., ej att förglömma det stora lånet till svenska riksbanken. Äfven i Norge har större delen af lånemedlen användts på dylikt sätt, men här har därjämte ett betydande belopp användts till försvarsanstalter, tillsamman 37,140,000 kr., hvaraf emellertid 5,040,000 kr. förutsättas framdeles komma att betäckas genom beskattning. För öfrigt har en ej ringa del af de upptagna försvarslånen redan amorterats, vid slutet af finansåret 1901/2 3,560,360 kr. Återstoden af försvarslånen skulle sålunda 1902 hafva utgjort omkr. 33,5 mill. kr., motsvarande ungefär en fjärdedel af statsskuldens hela tillväxt sedan 1892. Af de skandinaviska staterna är Norge den enda, som upptagit lån för andra ändamål än rent produktiva, därmed frångående den i Sverige och Danmark fortfarande och äfven i Norge tidigare hyllade grundsatsen att ej upptaga statslån annat än för direkt produktiva ändamål.

Emellertid angifva de ofvan anförda siffrorna icke den verkliga bördan af statsskulden. Till största delen har ju denna till-

kommit för utgifter till produktiva ändamål, företag, hvilkas afkastning kan bidraga till skuldens förräntande. För att finna nettoskulden, den effektiva skuldbördan, borde man minska skuldsumman med värdet af de anstalter, hvartill lånen användts, beräknadt efter afkastningen. Tydligen är detta, snart sagdt, omöjligt. Man får då nöja sig med att ställa skuldsumman i förhållande till statens tillgångar öfverhufvud. Men äfven här möter man oöfverkomliga svårigheter. Först och främst är det omöjligt att angifva det verkliga värdet af en god del af statens egendom. Järnvägarna, för att endast nämna dessa, kunna omöjligen värderas till anläggningskostnaderna, då deras verkliga värde, särskildt i Norge och Danmark, tydligen är vida lägre. Närmare till hands skulle nog ligga att beräkna värdet genom att kapitalisera afkastningen, men äfven en sådan beräkning vore alldeles oriktig. Man skulle i så fall t. ex. för Danmark komma att värdera järnvägarne till noll eller rent af till ett negativt värde, en uppenbar orimlighet. Vidare är en del af statens egendom anslagen till särskilda ändamål, i hvilket fall den antingen icke alls eller endast med väsentligt men för staten kan realiseras. Dylik egendom kan ej lämpligen tagas i beräkning. Under sådana omständigheter återstår endast att lämna kapitalbeloppet af såväl skulder som tillgångar å sido och i stället jämföra utgifterna för statsskuldens förräntande med nettobeloppet af statens privatinkomster, med frånseende af dem bland dessa, som äro anvisade till särskilda ändamål.

Att lägga ränteutgifterna och icke skuldens kapitalbelopp till grund för jämförelsen är äfven ur annan synpunkt lämpligt. Vid bedömande af statsskuldens storlek har man nämligen att taga hänsyn till ej blott dess kapital utan äfven den räntefot, hvartill den är förskrifven; en skuld till exempelvis fem procent utgör ju en helt annan börda än en lika stor till tre. Särskildt i det fall, att statslån upptagits till låg nominell ränta och i stället med hög kapitalrabatt, blir detta af största betydelse. Utgår man från skuldens kapital, kan därför en jämförelse mellan statsskulden i olika länder eller vid olika tider lätteligen blifva missvisande; jämföras däremot ränteutgifterna med hvarandra, bortfaller denna felkälla.

Utgifterna för räntor å statsskulden[1]) utgjorde, i kronor:

År[2])	Sverige	Norge	Danmark
1891	9,817,046	3,845,490	6,847,032
1896	10,291,192	5,423,744	6,831,644
1901	12,305,155	7,366,584	7,342,394

Sedan 1891 hafva ränteutgifterna ökats med: i Sverige 2,488,109, Norge 3,521,094 och Danmark 495,362 kr. eller resp. 25,3, 91,6 och 7,2 %. Statsskuldens kapital ökades sedan 1892 med resp. 31,6, 109,2 och 33,1 %, sålunda vida starkare, särskildt i Danmark. För Norge och Danmark beror detta delvis därpå, att bland utgifterna under året 1901 icke ingå räntor å de under nämnda år upptagna stora statslånen. Huru högt belopp räntorna uppgått till i Danmark och Norge under året 1902/3 är ännu ej kändt[3]). Beräknade efter den räntefot, hvartill lånen upptagits, skulle emellertid ränteutgifterna för den vid utgången af 1901 (1901/2) förefintliga statsskulden hafva utgjort[4]): i Sverige 12,234,476, Norge 8,666,537 och Danmark 8,057,396 kr. Häri ingå inga förvaltningskostnader, men å andra sidan måste de för räntor under året 1902 (1902/3) verkligen utbetalta beloppen hafva varit något mindre än de beräknade, förutsatt att inga nya lån upptagits; detta på grund af under året verkställda amorteringar. Beräknas på samma sätt räntorna för statsskulden vid utgången af 1891 (1891/2) erhåller man följande belopp: för Sverige 9,968,757, Norge 4,238,140 och Danmark 6,774,393 kr. Tillväxten sedan 1892 skulle sålunda hafva utgjort: för Sverige 2,265,719, Norge 4,428,397 och Danmark 1,283,003 kr. eller resp. 22,7, 104,5 och 18,9 %.

---

[1]) Häribland inräknade äfven vissa förvaltningsutgifter, såsom provision för inlösen af kuponger o. d.

[2]) För Sverige kalenderår, för Norge och Danmark finansår, 1891/92 o. s. v.

[3]) Budgetsiffrorna kunna ej lämpligen användas, då de för Norges del ej fullständigt upptaga utgifterna för det senaste statslånet; för öfrigt medför den i det följande använda beräkningen den fördelen, att man med ledning däraf kan beräkna medelräntan för hela statsskulden.

[4]) För Danmark hafva räntorna å den inhemska statsskulden ej kunnat beräknas, då uppgift om räntefot här saknas; de hafva därför måst upptagas med beloppet för 1901/2 (resp. 1892/3).

I alla fall hafva sålunda räntorna å statsskulden vuxit långsammare än skuldens kapital, tydligen en följd af, att räntefoten nedsatts genom konverteringar. På så sätt har statsskuldens nominella medelränta sjunkit: i Sverige från 3,76 % 1892 till 3,50 % 1902, i Norge från 3,38 till 3,30 %, i Danmark från 3,65 till 3,26 %[1]. Den svenska statsskulden drager sålunda väsentligt högre ränta än den norska och den danska; huruvida detta förorsakas af, att statslånen i Sverige verkligen varit dyrare än i Norge och Danmark, framgår ej häraf, men är ju i och för sig föga sannolikt. Antagligen beror olikheten på, att man i Sverige valt att låna till relativt hög nominell ränta men med liten kapitalrabatt, i de öfriga länderna till låg procent men med stor kapitalrabatt. Den effektiva räntan å statslånen blir densamma i båda fallen. Hvilket sätt som är att föredraga, är ju omtvistadt; båda äga sina förtjänster och sina fel. En sak är gifven: möjligheterna för framtida konverteringar äro vida större i Sverige än i Norge och Danmark, och detta är ju en god sak[2].

I medeltal per invånare utgjorde räntorna å statsskulden, i kronor:

År	Sverige	Norge	Danmark
1891	2,04	1,92	3,12
1896	2,07	2,59	2,91
1901	2,38	3,30	2,97
(1902[3]	2,36	3,88	3,25)

Utgifterna för statsskuldens förräntande voro sålunda 1902 i förhållande till folkmängden i Norge nära två tredjedelar och i Danmark mer än en tredjedel högre än i Sverige. Och härtill kommer så ytterligare såsom det afgörande momentet vid en jämförelse mellan de olika ländernas statsskuld, att under det den svenska staten genom sin privatekonomiska verksamhet och såsom afkastning å sitt kapital äger inkomster, uppgående till mer än

---

[1]) För Danmark äro beräkningarna ej fullt säkra. (Jfr not 4 s. 128).

[2]) Räntan å det senast upptagna svenska statslånet kommer t. o. m. automatiskt att framdeles sjunka från 4 till 3 ½ %.

[3]) Beräkningen har skett med användande af folkmängdssiffrorna vid slutet af 1901 samt de på sätt förut nämnts beräknade räntorna.

Statens privatinkomster, i kronor.

	Sverige			Norge			Danmark		
	1891	1896	1901	1891/2	1896/7	1901/2	1891/2	1896/7	1901/2
Räntor	2,523,843	2,715,159	5,593,669	1,617,015	1,910,261	2 150,668[1]	1,871,920	1,276,221	1,690,135
Inkomst af domäner	4,137,590	5,186,400	8,157,118	118,437[2]	153,426[2]	88,280[2] [3]	929,955	715,918	918,695
Inkomst af järnvägar	6,322,513	12 151,662	8,626,213	756,781	607,054	782,109	2,958,059	5,051,088	[4]
Inkst. af industr. företag samt riksbank	3,573,150	3,118,212	2,716,884	140,961	122,210	122,069	102,722	103,367	115,368
Summa	16,557,126	23,471,433	25,093,914	2,663,197	2,822,951	3,143,126	5,862,656	7,176,624	2,721,198

[1]) En del poster enligt räkenskaperna för 1899/1900. [2]) Bruttoinkomster. Skogarne lämna i Norge ingen behållning. [3]) Enligt räkenskaperna för 1899/1900. [4]) Järnvägarne medförde under året en förlust af 225,090 kr.

dubbelt så stort belopp som det statsskuldens förräntande erfordrar, utgöra motsvarande inkomster i Norge och Danmark endast en bråkdel af räntornas belopp. De inkomster, som härvid kunna tagas i beräkning äro: räntor å utlånta medel, härunder äfven inbegripen utdelning å aktier [1]); vidare nettoafkastningen af statens domäner och skogar, af statens järnvägar, af industriell verksamhet [2]) samt för Sverige riksbankens vinst. Norska statens inkomster af Norges bank kunna däremot ej komma i betraktande — frånsedt utdelning å statens aktier i banken — dessa inkomster äro nämligen af skattenatur. Beloppet af de ofvannämnda inkomsterna framgår af bifogade tabell.

Den svenska statens privatinkomster uppgingo 1901 till mer än åtta gånger så högt belopp som samma inkomster i Norge och Danmark. Också belöpa sig dessa inkomster i Sverige till vida högre summor än utgifterna för statsskuldens förräntande: de sistnämnda uppgå, som nämnts, blott till hälften af de förra. Privatinkomsterna lämnade ett öfverskott utöfver ränteutgifterna af: 1891 6,740,080, 1896 13,180,241, 1901

[1]) För Norge aktier i Norges bank och Hovedbanen; däremot bör afkastningen af aktier i öfriga banor hänföras till inkomster af järnvägsdrift.

[2]) För Norge Kongsbergs silfververk, för Danmark Usseröds klädesfabrik och Frederiksværks krutbruk.

12,788,759 kr. Ensamt de två posterna räntor och järnvägarnes afkastning förslå till ej blott förräntande utan i det närmaste äfven amortering af statsskulden. Då det kapital, hvarifrån dessa tvenne inkomstposter härflyta, skapats till största delen för statslånemedel, kan man säga, att den svenska statsskulden själf bestrider sitt förräntande och sin amortering. Med andra ord, den svenska statsskulden är ingen som helst börda för staten, den kan, ur viss synpunkt sedt, betraktas såsom icke existerande. Gynnsammare ställning har ingen europeisk stat, Finland, Preussen och en del andra tyska stater måhända undantagna[1]).

En helt annan är ställningen i Danmark och Norge. Afkastningen af statens egendom räcker här ej på långt när till för räntorna å statsskulden, utan betydliga belopp af skattemedel erfordras ytterligare: i Norge 1891 1,182,293. 1896 2,600,793, 1901 4,223,458 kr., i Danmark 1891 984,376, 1901 4,618,196 kr., 1896 hade däremot att uppvisa en behållning af 344,980 kr. De beräknade ränteutgifterna för 1902 öfverstiga privatinkomsterna 1901 med: i Norge 5,523,411 kr. och i Danmark 5,333,198 kr. Det tyckes sålunda, som om förhållandena i Danmark i detta afseende skulle vara lika ogynnsamma som i Norge. Detta är dock endast skenbart. Det låga beloppet af den danska statens privatinkomster 1901/2 beror på, att järnvägarne ej lämnade någon behållning detta år, en följd af de alltför låga taxorna; i och med deras höjande, hvarom förslag föreligger, komma förhållandena att väsentligen förändras. För Norges del kan man knappast hysa några sådana framtidsförhoppningar. Man har här att utgå från, att statsskulden för framtiden erfordrar för sitt förräntande ett tillskott af skattemedel, uppgående till åtminstone 5 ½ million, mer alltså än hela afkastningen af inkomstskatten för 1901/2 och mer än tiondedelen af samtliga skatter för nämnda år. Förhållandet vittnar föga fördelaktigt om bärigheten af de företag, hvarför statslånen upptagits. Till jämförelse omnämnes, att det utöfver privatinkomsterna erforderliga beloppet för statsskuldens förräntande utgjorde 1900

[1]) Jämför MAX VON HECKEL's art. *Staatsschulden* i *Handwörterbuch der Staatswissenschaften.* Heckel hänför, i likhet med många förf., inkomster af statslotteri till privatinkomster, något som jag ej ansett lämpligt göra beträffande Danmarks privatinkomster.

(1900/1) i procent af samtliga skatters bruttobelopp: i Frankrike 40,6, Italien 37,9, England 19,9, Österrike-Ungern 17,8, Ryssland 5,4[1]. För Norge utgör motsvarande siffra 10,3. Under sådana omständigheter kan man ej undra på, om under de sista åren allt kraftigare varningar höjts i vårt broderland mot ytterligare skuldsättning. De borde blott kommit långt förut, de kunde då ha hindrat sådana vanvettigheter som gränsfästningarna mot Sverige; nu komma de i yttersta timman.

I det föregående hafva utgifterna för amortering lämnats åsido; dessa äro också af helt annan natur än ränteutgifterna. Visserligen kunna äfven de vara en ej ringa börda för staten och de skattdragande, men utgifter i egentlig mening äro de ej; de medel, som för dem erfordras, förbrukas ej, såsom de till räntor använda, tvärtom stärkes statens kapitalställning och lättas därmed bördan för kommande generationer. En rask amortering af statsskulden är därför ett gynnsamt symtom, om också därigenom den närvarande generationens bördor ökas.

Amorteringen å statslånen utgjorde, i kronor:

År	Sverige[2]	Norge	Danmark
1891	2,100,668	521,517	1,915,730
1896	2,367,484[3]	1,458,582	1,615,271
1901	2,720,007	2,605,115	1.788,945

I procent af statsskuldens kapital vid början af resp. år utgjorde amorteringen: i Sverige 1891 0,81, 1896 0,82, 1901 0,80; i Norge 1891 0,45, 1896 0,93, 1901 1,20; i Danmark 1891 1,02, 1896 0,81, 1901 0,82. I Sverige och Danmark har sålunda amorteringen konstant hållit sig vid 0,8 %, sedan en betydlig del af den inhemska danska statsskulden konverterats vid midten af 1890-talet. I Norge har däremot amorteringen stigit i mycket hög grad.

[1] Skattesummorna enligt författarens uppsats *Några siffror rörande beskattningen i Sverige* II i *Statsv. Tidskr.* 1901, ränteutgifterna enligt v. Heckel, a. st.

[2] Med inräknande af anslagen till fonden för extra amortering af statsskulden och fonden för amortering af 1894 års lån samt dessa fonders egna ränteinkomster.

[3] Därjämte har under 1896 återbetalts 1891 års tillfälliga lån å 7,200,000 kr.

Detta är dock till största delen en följd af den starka amorteringen å försvarslånen af 1895 och 1898, hvilka under år 1901/2 amorterades med ej mindre än 1,222,120 kr. eller 3,99 % af skuldsumman vid årets början. Frånser man dessa lån, som dess bättre sakna motsvarighet i Sverige och Danmark, blir amorteringen å den öfriga skulden 1,382,995 kr., motsvarande endast 0,70 %. Äfven i detta afseende är sålunda Norge ogynnsammare ställdt än Sverige och Danmark.

En fråga af ringa statsfinansiell men stor nationalekonomisk betydelse är den, som rör statsskuldens placering, om på inhemska eller utländska händer. Af statsskulden vid 1902 års början uppgifves officiellt såsom utländsk: i Sverige 300,341,113 kr. eller 86,0 % af hela skulden; i Norge 251,513,469 kr., 95,8 %; i Danmark 178,027,250 kr., 72,1 %. Huru stor del af statsskulden, som i verkligheten är placerad i utlandet, kan jag ej uppgifva; så mycket är dock säkert, att Norge har den relativt största, Danmark den relativt minsta utländska skulden. I förhållande till nationalförmögenheten är den utländska statsskulden ojämförligt större i Norge än i Sverige och framför allt i Danmark, som här intager den gynnsammaste platsen.

Strödda meddelanden.

Växelstämpel och växelportfölj. Det påstås ibland, att man med statistik kan bevisa, hvad man vill. Påståendet är naturligtvis grundfalskt. Orsaken till, att det ens kunnat framställas, är helt enkelt den, att statistiken allt för ofta råkat i händerna på dilettanter, som sakna förutsättningarna för att kunna rätt bruka det ömtåliga siffermaterialet. Ett typiskt sådant fall föreligger i en skrifvelse, som Stockholms köpmannaförenings handelskammare inlämnat till bevillningsutskottet med anledning af förslaget om stämpelskatt å växlar. Det heter här, enligt referat i Svenska Dagbladet [1]):

»Om man jämför utvecklingen under de senaste 10 åren af vårt lands hela varuomsättning, sådan denna framträder i sammanlagda värdet af landets in- och utförsel samt fabrikstillverkningar, å ena sidan, med totalbeloppet af de vid hvarje års slut utelöpande in- och utrikesväxlarna å andra sidan, skall man i motsats till finansministerns påstående finna, att användningen af växlar under de år, då växelskatten tillämpades, ej oväsentligt minskats. Växelbeloppet utgjorde vid slutet af åren 1892—1901 för hvarje fullt 1000-tal kronor af hela varuomsättningen under samma år: 1892 kr. 226: 98; 1893: 234: 48; 1894: 228: 53; 1895: 221: 20; 1896: 190: 01; 1897: 197: 24; 1898: 205: 71; 1899: 232: 01; 1900: 226: 88 samt 1901: 232: 08. Redan det första år, hvarunder växelstämpeln tillämpades, nämligen år 1895, visar sig sålunda en tillbakagång, hvilken under det följande året ytterligare stegras; och först efter växelstämpelns afskaffande 1898 uppnås sådana tal, som utvisa, att de förhållanden, hvilka ägde rum före denna stämpels införande, åter inträdt. Det är således klart, att växelstämpeln åstadkommit en tillbakagång och detta, ehuru medlet af 1890-talet måste betecknas såsom en period af ekonomiskt uppsving.»

---

[1] Själfva skrifvelsen har jag ej haft tillgång till; den refereras ej i bevillningsutskottets utlåtande.

Denna beräkning lider af så många fel, att den är fullständigt värdelös. Till att börja med är oriktigt att medräkna utrikes växlarna. Dels fanns stämpelskatt å dessa redan före 1895, lika väl som sådan fortfarande finnes, dels, och framför allt, kan en stämpel å utrikes växlar omöjligen inverka på omfattningen af den utrikes växelrörelsen, växeln är ju i vanliga fall det enda internationella betalningsmedlet [1]). På sin höjd kan stämpelskatten inverka på de s. k. guldpunkternas läge, men detta är en sak, som ej hör hit. Vidare är det sätt, hvarpå handelsomsättningen beräknats, mycket otillfredsställande. Å ena sidan gör man sig härvid skyldig till högst betydliga dubbelräkningar, i det att såväl de fabriksvaror, som exporteras af fabrikanten själf, som de råämnen, som han själf importerar, komma att räknas dubbelt; den förra af dessa poster borde för öfrigt ej medräknas, då den utrikes växelrörelsen ju ej kan komma i betraktande. Å andra sidan saknas jordbrukets och bergsbrukets produkter, för så vidt som de ej exporteras. Nu kan ju visserligen mot detta invändas, att en exakt beräkning af handelsomsättningen ej låter sig utföra, men om man också på denna grund godkände den använda metoden i brist på bättre, så är det sätt, hvarpå den tillämpats, felaktigt. Man har nämligen förbisett, att uppgifterna rörande fabrikernas tillverkningsvärde fr. o. m. 1896 ej äro jämförliga med dem för de föregående åren, beroende på, att nämnda år i statistiken för första gången upptogos åtskilliga viktiga industrier — att endast nämna sågverks- och kvarnindustrierna —, som förut ej varit redovisade. Vid en jämförelse mellan de särskilda åren måste därför siffrorna för åren fr. o. m. 1896 korrigeras, så att de blifva jämförliga med de föregående årens. Gör man detta, och tar man endast hänsyn till de inrikes växlarne, kommer man till helt andra resultat, än handelskammaren gjort. Siffrorna blifva nu: för 1892 200, 1893 199, 1894 208, 1895 200, 1896 200, 1897 205 [2]). Emellertid äro äfven dessa siffror att anse såsom värdelösa, då, som förut påpekats, beräkningen af handelsomsättningen är så osäker. Huruvida en stämpel å växlar inverkar på deras användning som betalningsmedel, får lämnas därhän; i hvarje fall kunna ej de af handelskammaren anförda siffrorna bevisa en sådan inverkan.

L. W.

---

[1]) Äfven utländska avistaväxlar äro stämpelpliktiga.
[2]) För de följande åren kan en sådan korrigering knappast utföras.

Administrativ praxis.

3. *Namnet Weyland ansågs vara så lika förutvarande släktnamnet Weylandt, att det ej kunde godkännas såsom nytt släktnamn.*

Omyndige N. E. Ohlssons från Smedstorp förmyndare hade uti en till Kbfhde i Kristianstads län ingifven, af Ohlsson biträdd ansökning anhållit, att denne måtte få antaga namnet Weyland såsom släkt- eller efternamn.

Efter det kungörelse om ifrågavarande ansökan på stadgadt sätt ägt rum, gjordes hos Kbfhde mot ansökningen invändning af kaptenen i Dalregementets reserv H. E. Weylandt på den grund, att namnet Weylandt bures af hans släkt; och anfördes till stöd för invändningen vidare, att ansökan om antagandet af nytt släktnamn icke borde bifallas, där det nya namnet allenast genom stafningssättet skilde sig från det, som bures af annan släkt; samt att den förändring af kapten Weylandts släktnamn, som Ohlsson vidtagit, i själfva verket vore af den natur, att den visserligen komme till synes i tryck eller skrift, men däremot icke gjorde sig gällande vid uttalet, där ej åt detta ägnades vida större uppmärksamhet och omsorg, än som i dagligt bruk förekomme eller kunde förekomma.

Genom beslut den 23 juli 1902 utlät sig Kbfhde, att Kbfhde funne hvad kapten Weylandt anfört icke jämlikt förordningen den 5 december 1901 angående antagande af släktnamn innefatta hinder för ansökningens bifallande, samt att, enär det af Ohlsson antagna släktnamnet Weyland ej, såvidt kändt vore, bures af annan släkt, funne Kbfhde skäligt, i stöd af §§ 2, 3 och 4 åberopade förordning, godkänna det nya namnet.

Häröfver anförde kapten Weylandt besvär hos K. M:t, och som namnet Weyland i så ringa mån skiljer sig från namnet Weylandt, att namnen kunna anses vara samma namn, har K. M:t genom resolution den 28 november 1902, med upphäfvande af Kbfhdes öfverklagade beslut, förklarat den af Ohlssons förmyndare gjorda, af Ohlsson biträdda ansökan om godkännande af släktnamnet Weyland icke kunna bifallas.

G. T.

---

1. *Med behållen inkomst af ecklesiastik beställning afses endast det öfverskott af den med beställningen förenade inkomst, som återstår, sedan kostnaden för beställningens »nöjaktiga» bestridande afgått.*

Sedan K. M:t genom nåd. bref d. 14 mars 1902, med hänsyn till de i hög grad förändrade förhållanden, som, efter det löneregleringen för Örgryte församling d. 6 febr. 1880 fastställdes, därstädes inträdt, hufvudsakligen beroende därpå, att under åren 1880—1900 församlingens innevånareantal ökats från 3,613 till 12,918, medgifvit, att, förutom kyrkoherdebefattningen i församlingen, en komministratur och en extra ordinarie prästerlig befattning med benämning pastoratsadjunktur finge från och med d. 1 maj 1903 inrättas, anhöll domkapitlet i Göteborg — med tillkännagifvande, att direktionen för prästerskapets änke- och pupillkassa under ecklesiastikåret 1902—1903 åtnjöte afkomsten af den efter förre innehafvarens frånfälle lediga kyrkoherdebeställningen i församlingen, samt att den i församlingen tjänstgörande vice pastorn hos domkapitlet framhållit, hurusom det vore otänkbart, att församlingsvården ens på ett någorlunda tillfredsställande sätt skulle kunna bestridas af allenast en prästman i en församling med så talrik och rörlig befolkning som Örgryte — att K. M:t täcktes föreskrifva, att en extra ordinarie prästman måtte förordnas att biträda pastorsämbetet i Örgryte under ecklesiastikåret 1902—03 och aflönas i likhet med andra extra ordinarie prästmän inom stiftet, samt att, där medel ej på annat sätt kunde beredas, aflöningen af denne prästman finge bestridas af de aflöningsmedel, som under samma år inflöte från kyrkoherdetjänsten därstädes.

Öfver berörda framställning hördes Örgryte församling, som, med erkännande af behofvet utaf ämbetsbiträde åt vice pastorn, enhälligt uttalade den uppfattning, att, då kyrkoherdelönen från pastoratet uppginge till så högt belopp som omkring 16,000 kronor, församlingen icke kunde åtaga sig ytterligare afgifter till prästerskapets aflöning, hvarefter Kammarkollegium och Statskontoret afgåfvo infordradt underdånigt utlåtande i ärendet, däruti de, under framhållande, att de för kyrkoherdetjänsten i Örgryte församling under kyrkoherdeledigheten inflytande aflöningsmedel ej kunde anlitas för anställande af ytterligare en prästman i pastoratet, enär sådant efter ämbetsverkens förmenande skulle kränka prästerskapets änke- och pupillkassas rätt, hemställde, att framställningen icke måtte till någon K. M:ts åtgärd föranleda.

Sedan direktionen för sagda kassa inkommit med underd. yttrande, föredrogs ärendet inför K. M:t den 21 nov. 1902, därvid K. M:t — som af handlingarna bl. a. inhämtat, att vice pastorns aflöning utgjordes af, förutom adjunktslön och vice pastorsarfvode, bestämda af prästmötet, allenast vivreersättning med 75 kronor i månaden, fastställd af domkapitlet; att, om en biträdande prästman i enlighet med domkapitlets förslag blefve anställd, dennes aflöning komme att utgå med lösen för högst 79 hektoliter korn för år jämte vivreersättning med 75 kronor i månaden; samt att senaste innehafvaren af kyrkoherdebeställningen i församlingen äfven under tider, då adjunkt varit hos honom anställd, måst anlita medlemmar af sin familj samt en folkskolelärare såsom skrifbiträden — fann godt förklara, att, som af handlingarna framginge, att församlingsvården i

Örgryte pastorat icke kunde af endast en prästman nöjaktigt bestridas, och föreskriften i § 9 mom. 2 af det för prästerskapets änke- och pupillkassa gällande reglemente, att uti kassans grundfond skulle ingå ett års behållen inkomst af hvarje prästerlig beställning i riket, icke innefattade vidsträcktare rätt för kassan än att af beställning i fråga erhålla det öfverskott af den med beställningen förenade inkomst, som återstode, sedan kostnaden för beställningens nöjaktiga bestridande afgått, ägde domkapitlet att af de för kyrkoherdebeställningen i Örgryte under ecklesiastikåret 1902—1903 inflytande inkomster innehålla, hvad som erfordrades för aflönande under samma ecklesiastikår på ofvan angifvet sätt af ytterligare en prästman i pastoratet.

G. T.

---

5. *Sökt namnförändring afslogs, emedan skälig orsak till densamma ej föreburits.*

Sedan soldaten Johan Edvard Carlsson Grip uti en till Kbfde i Kronobergs län ingifven ansökning, af uppgifven orsak, att han drefve affärsrörelse, och att flera personer med namnet Grip funnes i Moheda, anhållit om godkännande af antagna nya släktnamnet Eklund, i hvilken ansökning hans hustru Anna Kristina Johannesdotter instämt, samt kungörelse om ifrågavarande ansökning på stadgadt sätt ägt rum, utlät sig Kbfde genom utslag den 18 dec. 1902, att, enär det af Carlsson Grip antagna nya släktnamnet Eklund, enligt hvad kändt vore, bures af annan släkt och tillika vore af mera egenartad beskaffenhet, funne Kbfde ansökningen ej kunna bifallas.

Häröfver anförde Carlsson Grip och hans hustru besvär hos K. M:t, som, då klagandena icke kunde anses hafva anfört skälig orsak till den af dem sökta förändringen af namnet Grip, genom resolution den 27 februari 1903 ej fann skäl att göra ändring i det slut, hvartill Kbfde i målet kommit.

G. T.

Rösträttsreformen.

Af

Professor **P. Fahlbeck.**

I.

Reformens omfattning och verkningar.

Som bekant har den komparativa anatomien visat, att hvarje förändring uti en del af en organism återverkar på alla andra, så att till sist en helt ny djurtyp däraf kan uppstå. Ungefär detsamma är fallet med de politiska reformerna och deras verkan på författningen i dess helhet. En grundlagsförändring i en punkt kan efter hand omskapa hela författningen. Ofta försiggår detta, utan att människorna afsett det, eller utan att de vid reformens genomförande tänkt sig sådana verkningar af densamma. Ej sällan var äfven reformen själf så obetydlig, att man hade svårt att föreställa sig, att några större följder däraf skulle uppstå. Exempel härpå erbjuda alla folks och alla tiders författningshistoria, vårt västra grannlands så väl som vår egen icke minst. Sålunda hade den reform, som i Norge öppnade tillträde för statsråden till stortingets sal, i omedelbart följe konungamaktens fullständiga underordnande under folkmakten; och på samma sätt förvandlar stortingsperiodernas förlängning efter hand statsråden till expeditionschefer under stortinget. I vårt land erbjuder införandet af årliga riksdagar ett liknande exempel. Ty förnämligast tack vare denna reform omvandlas efter hand äfven hos oss riksdagens och rege-

ringens inbördes ställning, så att den förra blir endast ett expedierande och ansvarigt organ, den senare den egentliga regeringsmakten. Med andra ord, vi gå väsentligen genom denna skenbart föga betydande ändring emot Frihetstidens statsskick med en regerande riksdag — utan att vi vare sig förutsett eller afsett sådant. Och som det varit i detta fallet, så är det mestadels vid politiska reformer. Man afser omedelbart blott en sak, men tack vare det organiska sambandet mellan en författnings olika delar, följer utom denna vanligen en mängd andra, som man hvarken velat eller ens kunnat föreställa sig. Därför är det en bjudande plikt vid hvarje författningsändring att efter bästa förmåga söka öfverskåda dessa återverkningar af densamma uti författningens öfriga delar. Ty sker ej det, så händer det lätt, att oförmärkt en scenförändring på den politiska arenan äger rum, som hvarken aktörer eller åskådare drömt om. Det är detta vi böra ha för ögonen, när vi snart gå att genomföra en reform af rösträtten till riksdagens andra kammare.

För att emellertid kunna vinna någon klarhet öfver verkningarna utaf en utsträckning af rösträtten till riksdagens andra kammare, måste man på ett ungefär åtminstone känna dess *omfattning*. I det afseendet hafva visserligen ej försök saknats, ty de många utredningar, som ägt rum rörande denna sak, ha alla afsett den siffermässiga omfattning, som en utsträckning af rösträtten skulle få. Skada blott att dessa utredningar i verkligheten varit så ofullständiga och delvis alldeles missledande. Jag har förlidet år uti denna tidskrift (1902 Extrahäfte o. h. 2) närmare påvisat detta beträffande den utredning, som då förelåg. Här må vara nog att erinra om följande siffror och resultat. Enligt den officiella framställningen funnos år 1900 inalles 432,843 män öfver 21 år, som enligt nu gällande bestämmelser ägde rösträtt vid val till andra kammaren. Efter samma källa skulle vidare rösträttens utsträckning till alla kommunalt röstberättigade män föröka antalet politiskt röstberättigade med endast 246,404. Vid denna beräkning beaktades emellertid icke det kända förhållandet, att massor af små inkomsttagare (med 500—800 kronors inkomst) för närvarande undandraga sig skattskyldighet och således icke förekomma uti de officiella skattelängderna. Klart är emellertid, att alla dessa hade

bort medräknas, för att man skulle få rätt besked om antalet till rösträtt berättigade enligt ifrågavarande reform. Ty när rösträttens utöfvande blott beror på vederbörandes eget skön att låta uppskatta sig till sin verkliga inkomst, så måste man juridiskt och politiskt räkna med dessa lika så väl som med dem, hvilka redan nu äga rösträtt men ej utöfva den genom att försumma sin skatteinbetalning. Säkerligen skulle ock flertalet ibland dem begagna sig af denna rätt. Men antalet af dessa små inkomsttagare är mycket stort, efter de ofvan nämnda beräkningarna fullt lika stort som de redovisade nytillkommande (246,404) [1]. Det senaste reformförslaget skulle alltså hafva ökat de politiskt röstberättigades antal med vid pass 1/2 million, d. v. s. mer än fördubblat den befintliga valmanskåren.

Så betydande är alltså reformens omfattning enligt förslaget om den politiska rösträttens utsträckning till likhet med den kommunala. Hurudant det förslag blir, som nu är under utarbetning, veta vi ej, men att det i afseende på antalet nytillkommande röstberättigade icke blir mindre omfattande än 1902 års, det torde vara klart. Detta är alltså, hvad vi hafva att utgå från vid bedömandet af de verkningar, som en rösträttsreform kan komma att äga: 1:o) att valmanskåren mer än fördubblas, och vidare: 2:o) att de nytillkommande tillhöra en och samma klass — kroppsarbetarnes. Ty alla de små inkomsttagarne (med intill 800 kronors inkomst) äro sådane; och af öfriga kategorier äro fastighetsägare med fastighet värd 100—1000 kr. desse lika. Endast ibland de arrendatorer, som vidare komma i fråga, närmar sig en del, nämligen de som arrendera fastighet värd 1000—6000 kronor och mera, hemmans- och husägarnes klasser. Men dessa äro så få, 26,000 ungefär, i förhållande till den öfriga massan nya rösträttsutöfvare, att från dem kan saklöst bortses.

Försöka vi nu med ledning af den föreställning om en röst-

---

[1]) Den beräkning, hvarigenom man finner detta, utgår från det faktum, att antalet män öfver 21 år utgjorde (år 1900) 1,368,196. Däraf redovisades såsom politiskt eller kommunalt röstberättigade 679,247. Af öfriga 688,949 återstå, sedan man afräknat drängar, statdrängar, fattighjon, fångar samt en del andra, som kunna anses ha mindre än 500 kr. i inkomst, godt och väl 1/4 million, som måste äga denna inkomst och mer, ehuru de ej därtill äro upptaxerade.

rättsreforms sannolika omfattning, som vi vunnit, göra oss reda för dess verkningar, så märka vi såsom den första, att rösträttens faktiska värde betydligt sjunker för de förutvarande röstberättigade. Såsom det nu är, utse vid pass 432,000 de 230 representanterna i andra kammaren; framdeles förena sig 900,000 à 1,000,000 därom. Värdet af hvarje förutvarande röst sjunker till mindre än hälften af hvad det nu är. Denna verkan af det stora antalet nytillkommande är självklar, men också oundviklig. I och för sig intresserar oss densamma jämväl mindre. Den rör uteslutande valmanskåren och maktförskjutningen inom den. Ojämförligt viktigare är reformens verkan på valrättens resultat — den andra kammaren och dess sammansättning.

Att förutse beskaffenheten af andra kammaren efter en så omfattande reform af rösträtten till densamma är ej svårt. Helt teoretiskt kan det tyckas, som om valmanskårens nya sammansättning till öfver hälften af kroppsarbetare och deras gelikar skulle ha till följd, att kammaren likaså till hälften fylldes med arbetare eller representanter för arbetarnes klass, advokater, litteratörer, skollärare och hvem som helst, som af arbetarne valts att företräda deras intressen. Ett proportionellt valsystem, omfattande hela landet eller mycket stora valkretsar, skulle otvifvelaktigt medföra ett sådant resultat. Med nu gällande valkretsar och valbestämmelser kan det likväl icke gärna gå så. I många fall skall nog arbetarnes kandidat slå motsidans, men i flertalet torde de nuvarande valmännen behålla öfvertaget — dock endast genom en betydlig förskjutning åt vänster. Ty det blir den första stora allmänna följden af de nya väljarmassornas uppträdande. Majoritetsvalen ha i detta afseende ett helt annat resultat än de proportionella. De senare medgifva hvarje parti att sätta upp och, om det är stort nog, genomdrifva valet af de mest utpräglade representanterna för sina åskådningar. Representationen blir därigenom uttryck för de starkaste partimotsättningarna. Icke så vid majoritetsval. Här måste kompromiss äga rum för att samla den nödvändiga majoriteten, vid listval på det sättet, att listan upptager namn med olika partifärger men blott ett mindretal fullt klara och skarpa, och vid enmansval så, att kandidaten står på någon punkt emellan de extrema partimotsatserna. Representationen

fylles salunda till minsta delen med de mest utpräglade partimännen; flertalet uttrycker en mellanståndpunkt.

Tillämpas dessa allmänna betraktelser pa vår andra kammare och dess utseende efter en rösträttsreform, sa kommer man till följande resultat: antalet arbetarerepresentanter, eventuellt socialister kommer att ökas utan att dock uppnå majoritet. Däremot sker en allmän stark förskjutning mot vänster under utmönstring af de mera konservativa element, som hittills ingått uti och bildat kärnan uti vår andra kammare. Äfven i de valkretsar, där hemmansägare på landet och de förmögnare i städerna kunna behalla platsen, måste de kompromissa och taga sina kandidater så långt till vänster som möjligt för att vinna största möjliga antalet röster för desamma. Redan nu, innan en utsträckning af rösträtten skett och endast i följd af tidens allmänna demokratiska rörelse, har vid senaste val en betydande förskjutning i denna riktning ägt rum; och hvarje nyval kommer att visa detta ännu starkare. Med rösträttens utsträckning fullbordas denna rörelse i ett slag och med stor styrka. Detta blir den närmaste följden utaf en rösträttsreform. Andra kammaren blir med obetydliga undantag homogent vänstersinnad och radikal.

En annan verkan af denna reform på samma kammare är, att densamma blir en utpräglad intresserepresentation. Detta är en följd däraf, att de nytillkomne valmännen alla tillhöra samma samhällsklass, som dessutom genomtränges af en synnerligen stark klasskänsla. Till denna mycket viktiga, men alltför litet beaktade verkan återkommer jag emellertid nedan. Däremot lämnar jag åsido de öfriga för författningslifvet mindre viktiga verkningar på kammaren och partigrupperingen inom den, som sannolikt komma att visa sig efter en utvidgning af rösträtten, för att i stället öfvergå till reformens följder för riksdagen i dess helhet och i förhållande till första kammaren.

Det är på denna punkt, som reformen kan få sina största och mest vidtgående följder. Den svenska författningen är byggd på principen om *maktens delning*, visserligen icke på det sätt, som Montesquieu rekommenderade — efter statsfunktionerna — utan enligt egna erfarenheter genom statsfunktionernas fördelning på de olika statsorganen. Detta kommer till uttryck först och främst

uti den utskiftning af statsfunktioner och i fråga om statsviljans bildande, som förefinnes mellan konung och riksdag; därnäst uti riksdagens delning på två kamrar, som principiellt äro likställda. Detta system, som utom i Sverige förekommer i samma klarhet blott uti Förenta Staternas författning, är hos oss resultatet af en århundraden lång författningsutveckling med våldsamma kastningar mellan en odelad furstemakt och en odelad folkmakt. Men denna mödosamt upptimrade statsbyggnad, som tidigare stöddes lika mycket af konungens fasta ställning såsom den s. k. första statsmakten, hvilar sedan 1865 allt mera på representationens tudelning i två likvärdiga kamrar. Denna grundsten uti vår författning kan emellertid alldeles omvältas genom en utsträckning af rösträtten till andra kammaren tack vare — *den gemensamma voteringen.*

Den gemensamma voteringen är också en utaf de dyrbara frukter, som vår långa och märkvärdiga författningshistoria åt oss inhöstat. Genom den har man funnit en bekväm utväg att förhindra konflikter mellan de båda kamrarna, hvilka uti andra länder med tvåkammarsystem varit så vanliga och som ofta för lång tid förlamat det politiska lifvet såsom i Danmark och Preussen. Till sitt väsen är denna inrättning tvåkammarsystemets momentana förvandling till enkammarsystem. Man öfvervinner det förras fara, den olösliga konflikten, genom att på de punkter, där en sådan konflikt icke utan skada för statslifvets jämna gång kan äga rum, öfvergå till ett enkammarsystem med vanligt majoritetsbeslut om det föreliggande ärendet. Men för att denna öfvergång till enkammarsystem verkligen skall vara momentan och endast en utväg att öfvervinna det andra systemets brist, måste utgången af voteringen kunna falla lika väl till den ena som till den andra kammarens fördel. Detta inträffar, om båda kamrarna äro jämnstarka i tal, eller äfven, såsom ett surrogat härför, om partiförhållandena uti den talrikare kammaren föranleda en samverkan utaf ett tillräckligt manstarkt parti uti denna med den andra i tal underlägsna kammarens majoritet.

Då nu den första kammaren räknar blott 150 medlemmar, den andra däremot 230, så uppfylles icke den första utaf nyss

nämnda förutsättningar för den gemensamma voteringen såsom den säkerhetsinrättning, som den är afsedd att vara. Detta är det stora organiska felet uti 1865 års representation. Det insågs och erkändes äfven efteråt af dess närmaste upphofsman, Louis de Geer. Så länge emellertid partiförhållandena uti andra kammaren varit sådana, som de hittills varit, har detta organiska fel icke gjort sig vidare märkbart. Det har nämligen funnits en stark minoritet i andra kammaren, som röstat med majoriteten i första, hvarigenom tungan på vågen kunnat slå öfver lika väl åt ena sidan som åt andra. Men i samma stund som andra kammaren får en sammansättning, hvilken gör densamma enhällig emot första kammaren, så förändras förhållandet i grunden. Och sådan måste den nya andra kammaren blifva efter en rösträttsreform med den utsträckning, som denna nu nödvändigt får. Ty visserligen kommer inom densamma alltjämt att finnas en vänster och en höger, mest bestående af landtmän; men denna höger står själf så långt åt vänster af skäl, som ofvan anfördes, att den gentemot första kammaren alltid lär handla som vänster. På detta sätt blir andra kammaren trots de inre partigrupperingar, som inom den alltjämt komma att finnas, alldeles öfvervägande enhällig gentemot den första.

Härmed hafva vi berört den största och, låt oss genast säga det, den farligaste af de verkningar, som en rösträttsreform kommer att medföra. Utan att på något vis direkt syfta däråt leder den dock genom denna växelverkan mellan en författnings olika delar, hvarom ofvan ordades, till en fullständig omgestaltning utaf vår författning. Ty en enhällig eller blott tillnärmelsevis enhällig andra kammare betyder, att dess mening städse kommer att segra uti de gemensamma voteringarna. Detta vill med andra ord säga, att enkammarsystemet på denna punkt blir, i stället för momentant och som en tillfällig utväg ur en konflikt, permanent och den vanliga ordningen. Och som den, hvilken äger handen om statens pung, om ej genast, så dock småningom blir envåldsherre jämväl på statslifvets öfriga områden — det engelska parlamentets utveckling utgör det historiska belägget till denna för öfrigt självklara sak —, så kommer därmed andra kammaren småningom att blifva enrådande. Tvåkammarsystemet blir blott en mask för ett faktiskt

enkammarsystem, och den hörnsten, hvarpå den svenska författningen mödosamt uppbyggts — principen om maktens lika delning —, ryckes ofelbart undan densamma. Ty konungamakten förmår af allbekanta skäl icke längre upprätthålla den ställning, som vår författning tilldelat densamma. Alltså, framtidsperspektivet är — en regerande riksdag, bestående af till namnet två, men i verkligheten en kammare, den senare baserad på allmän rösträtt eller så godt som allmän rösträtt. Det är ej att undra på, om man inför denna utsikt spörjer efter *garantier,* garantier mot dessa ej afsedda, men. om intet göres, oundvikliga verkningar utaf en rösträttsreform.

II.

Garantier.

Då under diskussionen om rösträttsreformen i vårt land talats om »garantier», har man därvid tänkt icke så mycket på senast skildrade aflägsnare verkningar af reformen som på dess omedelbara inflytande på andra kammaren. Det är garantier mot en alltför stark maktförskjutning inom den, som man sökt och söker, eller mot arbetare- och stadsrepresentanternas öfvervikt öfver hemmansägare och landtmän inom denna kammare. I det afseendet likna dessa garantier hvarandra, att de samtliga äro förlagda till väljarkåren och afse den; men i öfrigt kunna de delas i två eller tre grupper, allt efter som de bestå uti *utgallring af undermåliga folkelement* eller uti *förstärkt rösträtt för vissa kategorier äfvensom därtill syftande omgruppering af väljarne och valrätten* eller slutligen uti *proportionella val.* Vi skola i korthet behandla hvarje slag för sig.

Det enklaste och naturligaste sättet för vinnande af en garanti mot väljarkårens alltför starka omvandling vid en utsträckning af rösträtten är otvifvelaktigt att utesluta alla undermåliga element i första hand genom en *census,* vare sig denna består uti ett penningstreck af något slag eller uti fordran på viss bostad•

Jag har uti min ofvan nämnda tidigare artikel i ämnet utförligt visat det berättigade häruti samt penningens d. v. s. inkomstens betydelse som mätare af medborgarvärdet. Redan där anmärkte jag emellertid, att i följd af det då föreliggande förslaget gärdet var uppgifvet och möjligheten att efter en minimistandard begränsa de röstberättigade var afskuren. Detsamma gäller helt visst i ännu högre grad om det förslag, som kommer, hvadan vi utan vidare lämna denna metod, såsom nu ej längre användbar. Äfven ett annat sätt att utgallra undermåliga folkelement, som då anfördes, förbigå vi, nämligen det att suspendera rösträtten på längre eller kortare tid för alla, som dömts för brott och vissa förseelser, såsom fylleriförseelser, våld mot person o. s. v. Kan man i fråga om gallring medelst census säga, att utvecklingen sprungit ifrån den, så har densamma tvärtom ännu ej nått den punkt, som tillläter användningen i större utsträckning af den senare metoden. Det allmänna rättsmedvetandet har ännu ej vaknat till insikt om det orimliga uti, att personer, som så litet förstå att behärska sig själfva, att de på antydt sätt störa rättsordningen, skola genom röstsedeln härska öfver den och andra.

Ett annat sätt att befria valmanskåren från element, som kunna anses politiskt mindervärdiga, är att, såsom i Danmark, från rösträtt utesluta i husbondens kost lefvande *tjänare.* Betraktas rösträtten, såsom sig bör, öfvervägande som en politisk funktion, hvars utöfvande kräfver viss så väl materiell som andlig själfständighet — något som näppeligen kan förutsättas hos desse tjänare —, så är denna begränsning fullt motiverad. Dess betydelse som garanti i förevarande fall är emellertid mycket ringa. Hela antalet manliga tjänare utgjorde 1890 blott vid pass 75,000, hvaraf en ej ringa del under 21 år. På en valmanskår af bortåt en million göra 50 à 60,000 tjänare föga vare sig från eller till. Endast om uteslutningen träffade äfven *statkarlarne,* blefve den mera verkningsfull. Desses antal uppgår nämligen till vid pass 100,000. Det är dock fråga, om ej deras uteslutande skulle fattas som en orättvisa under jämförelse med industriarbetarne samt i sin mån bli en kraft bland de många, som draga landtbefolkningen till städerna.

Mera tilltalande är då den mycket omordade pröfvostenen, *skattebetalning*, d. v. s. ordentligt erläggande af påförda kommunal- och statsutskylder. Den rationella grunden för denna garanti är dock jämförelsevis klen. Visserligen passar den väl i stycke med, hvad jag uti förbemälda uppsats kallat »prestandateorien» för politisk rösträtt, hvilken, som bekant, trots sin haltlöshet åtnjuter stor popularitet bland bade lärde och olärde. Men då icke skattskyldighet, endast det ordentliga betalandet, om skatt är påförd, skall utgöra det såll, hvarmed hvetet skiljes från ogräset, så blir verkan häraf mycket osäker. På sin höjd kan därmed den större eller mindre ordentligheten uti att sköta sina affärer ådagaläggas; något större kriterium på politisk mognad innebär denna garanti ej. Men vidare är den långt mindre verksam, än man vanligen föreställer sig. Enligt den officiella redogörelsen från sista året hade år 1900 af 432,843 röstberättigade 74,069 d. v. s. 17,1 % försummat sin skatteinbetalning och därigenom för tillfället uteslutit sig själfva från utöfvande af rösträtt. Utaf öfriga redovisade, som väl ägde kommunal men ej politisk rösträtt, inalles 246,404, voro 46,603, det är 18,9 %, i samma läge. Antaga vi nu, att ibland de uti förenämnda redogörelse icke redovisade, som faktiskt ägde öfver 500 kr. i inkomst men icke voro upptaxerade, inalles omkring 250,000, ej mindre än en tredjedel efter rösträttens utsträckning försumma att inbetala skatten eller, hvad som kommer på ett ut, undandraga sig taxering, så ställer sig räkningen sålunda. Mot 359,000 nu politiskt röstberättigade, som erlagt sina skatter, stå med den utsträckning af rösträtten, som förra året föreslogs, 200,000 officiellt redovisade nytillkommande samt vid pass 160,000 icke redovisade, tillsammans 360,000, hvilka betalat sin skatt och alltså äro röstberättigade. Med andra ord, införandet af ordentlig skattebetalning som villkor för rösträtten kan icke förhindra, att valmanskåren fördubblas, således att en mycket stor maktförskjutning inom densamma äger rum. Härmed vill jag likväl ej hafva sagt, att icke det kan vara fullt lämpligt att i öfverensstämmelse med gammal svensk rätt bibehålla ordentlig skatteinbetalning som villkor för utöfvande af rösträtt. Jag har blott velat visa, att någon garanti i ofvan anförd mening icke är att finna uti detta villkor.

Slutligen har, ehuru med orätt, bland garantier af detta slag äfven anförts åldersgränsens höjande från 21 år till t. ex. 25 år. En sådan bestämmelse innebär ingen garanti mot maktförskjutningen inom valmanskåren, ty proportionen mellan de nytillkommande och de förutvarande röstberättigade förändras icke däraf. Däremot är denna högre åldersbegränsning och med den följande utgallring ur en annan synpunkt mycket berättigad och i grunden alldeles nödvändig. Den politiska rösträtten är nämligen icke så mycket en individens rättighet som en offentlig funktion. Jag har i ofta berörda uppsats utförligt behandlat förstnämnda populära men antikverade uppfattning och återkommer därtill nedan. Här må endast framhållas, att rösträttens rätta utöfvande till allmänt bästa förutsätter i första hand en ålder med något så när moget omdöme; och den åldern kan icke gärna, när det är fråga om en massföreteelse, sättas före fyllda 25 år. Af denna orsak, men icke såsom en garanti mot maktförskjutning mellan förutvarande och nya röstberättigade är utgallringen af de till åldern undermålige nödvändig.

Härmed har jag granskat de garantier, som bestå uti afsöndring af undermåliga folkelement. De mest verksamma ibland dem hafva därvid befunnits icke kunna nu mer ifrågakomma. Öfriga, ehuru i och för sig lämpliga, tjäna föga det syfte, för hvilket de åberopats. Vi vilja nu tillse, om garantierna af annat slag äro mera att lita till.

Bland de olika sätt att stärka de nuvarande röstägarnes ställning, som föreslagits, är införande af *klassval* det längst gående. Genom en felsyn på fackföreningsrörelsen har man trott sig däruti skönja början till en ny stor organisation af samhället i skilda klasser eller grupper, efter hvilka till och med författningen och särskildt representationen borde lämpas. Intet kan vara oriktigare enligt min mening. Arbetarnes organisation i fackföreningar är en öfvergående härfylkning under deras strid för en bättre ställning, men ingalunda en stadigvarande social nybildning. Hvarje förslag att på nämnda organisation bygga en klassrepresentation är därför förfeladt. Och öfver hufvud taget torde det i nutiden vara lönlöst att söka på denna väg skapa garantier mot

ett massvälde. Man må blott tillse, att man tillvaratager och bevarar, hvad som finnes af organisk representation uti det tvåkammarsystem, som vi äga.

Icke heller den utväg att skänka *förstärkt rösträtt* åt vissa kategorier valmän, som efter belgiskt mönster anvisades af det senaste kungl. förslaget, är ägnad att gifva den garanti, som afses. Fördubbling af rösträtten för de högre åldrarna och för gifte verkar endast på det sätt som åldersgränsens framflyttning, att i allmänhet bereda de mera stadgade elementen inom folket ett något större inflytande på valet af representanter. Men detta utgör ingen garanti mot en förflyttning af maktens tyngdpunkt, från de nuvarande väljarne till de nya. Snarare bör en sådan åtgärd som den ofvan nämnda bidraga till att försvaga de förre i förhållande till de senare, på grund af den större äktenskapligheten bland arbetarne och deras vederlikar.

Andra utvägar, som föreslagits i syfte att något dämma upp mot den flod, som en rösträttsreform medför, och som hotar att öfversvämma alla hittills rådande politiska landfästen, äro dels *att upphäfva den privilegierade ställning, som städerna för närvarande intaga*, dels *att utskilja köpingar och municipalsamhällen från landsbygden* samt förena dem till särskilda valkretsar eller sammanföra dem med städerna. Den förstnämnda åtgärden är länge omtalad och har städse betraktats som en del utaf en rösträttsreform. Den ligger ock i sakens natur och måste nödvändigt åtfölja hvarje utsträckning af rösträtten. Den förstärkta rösträtt, som städerna erhöllo 1865, motiverades dels af den andel, de förut ägt uti fyrståndsrepresentationen, dels af deras ringa folktal i förhållande till landsbygdens samt nödvändigheten att då söka garanti mot bondeståndets öfvervälde. Sedan den tiden har stadsbefolkningen vuxit från 12 % ungefär till 22 % af hela folkmängden och växer alltjämt vida snabbare än landsbygdens befolkning. Därtill är det framför allt i städerna, som arbetarne, hvilkas öfvermakt man nu fruktar, äro hopade. Af den grund måste en utjämning härutinnan ske, så att alla, oafsedt boningsorten, få lika rösträtt. Antalet representanter för land och stad, som nu är för hvardera 150 och 80, skulle då komma att bli ungefärligen följande: 116 för rena landtvalkretsar, 83 uti blandadt landt- och stadsvalkretsar

samt 31 för uteslutande stadsvalkretsar. Att en så beskaffad omreglering af valkretsar och representanter verkligen innebär en förskjutning till förmån för landsbygden och då främst för dess besutna befolkning, synes obestridligt. Häruti träffa vi således för första gången vid denna öfversikt på en anordning, som tyckes innebära en garanti af det slag, som afses, och mot hvilken intet är att invända. Frågan är blott, huru pass stark denna garanti är. Genom den stora massan af blandade landt- och stadsvalkretsar, som nödvändigt måste uppstå vid en lika valkretsindelning efter folktalet hela landet öfver, få städernas arbetare ett tag uti landsbygden, som möjligen alldeles uppväger minskningen af rena stadsvalkretsar. Omöjligt är att med säkerhet förutsäga, hvad som vinnes och hvad som förloras vid utjämningen mellan stad och land. Men så mycket är säkert, att någon stark garanti mot arbetarnes och deras vederlikars öfvermakt vid en utsträckning af rösträtten icke kan väntas häraf. Ja, möjligen väga förlust och vinst så jämnt, att värdet af denna åtgärd som garanti blir ringa eller ingen.

Det är väl i känslan häraf, som den andra af ofvan anförda utvägar föreslagits, den nämligen, att icke blott bibehålla den nuvarande uppdelningen i landt- och stadsvalkretsar, utan ytterligare utsöndra köpingar och municipalsamhällen till särskilda valkretsar eller efter omständigheterna lägga dem samman med städerna. Denna, såsom det tyckes, inom landtmannakretsar behagliga åtgärd, skulle sannolikt verka ganska starkt som garanti. Det är obestridligt. En sådan politisk skiftesförrättning är dock mycket litet tilltalande. Den går i rakt motsatt riktning mot det vanliga skiftesverket, som söker sammanföra, hvad som hör ihop, samt strider mot den allmänna grundsatsen uti vår författning, att valmännen böra känna den, som de skola utse till representant. Redan nu kränkes denna grundsats betänkligt uti de mindre städernas valkretsar. Men värre blefve det, när hvarje valkrets skulle komma att räkna enligt 1900 års folkmängdssiffra 22,300 hufvuden och de 27 köpingar samt 114 municipalsamhällen, som nu finnas, skulle förenas till nya valkretsar eller sammanläggas med de smärre städerna. Dessa valkretsar blefve en sorts mosaiker uti landets politiska karta, som sannerligen icke toge sig bra ut. Där-

före kan man icke anbefalla denna åtgärd, ehuru den verkligen innebure en garanti mot de nya väljarmassornas öfvertag, och därtill en ganska stark sådan.

Återstår som det sista slaget af garanti — *proportionella val.* Med denna föga pröfvade valmetod förhåller det sig alldeles som med vissa maträtter af mindre vanligt slag. Antingen smakar den icke alls eller är man storförtjust uti den. Äfven därutinnan stämmer liknelsen, att det snarare är vissa politiska finsmakare än vanligt folk, som finna sin lust däri. Oftast har det varit matematici, som utvecklat denna metod, liksom i allmänhet män tillhörande minoriteterna, som omfattat den. I sig själf är den ett försök att skydda de sistnämnda mot den moderna parlamentarismens majoritetsförtryck. Den förtjänar således det största beaktande redan för sin goda afsikts skull. Dess upphofsmän och förespråkare förmena dessutom, att den proportionella valmetoden af alla bäst motsvarar representationens idé, samt vidare att den ensam är i stånd att skipa full rättvisa. Men härutinnan taga de visserligen fel.

I verkligheten är den teoretiska grunden för denna metod ganska svag. Den proportionella valmetoden hvilar på en föråldrad uppfattning af representationen, den uppfattning, som fick sitt uttryck uti Mirabeau's bekanta ord, att representationen bör troget afspegla partiförhållandena inom folket, alldeles såsom en karta i förminskad skala återgifver ett landskap. Grundtanken i denna uppfattning är föreställningen, att valrätt och representation framför allt äro individuella rättigheter. Så ha de verkligen varit på en tid, då representationen ingen annan uppgift hade än att ge uttryck åt de olika ståndens eller klassernas önskningar och petita. Mirabeau's karakteristik af representationen svarar således förträffligt emot den idé, som låg till grund för *les états généraux,* och den betydelse, som de och de flesta riksförsamlingar historiskt ägt. Nu mer har detta blott föga tillämplighet. Riksförsamlingarna äro icke längre endast språkrör för undersåtarnes besvär och önskningar utan själfständiga statsorgan, som utöfva viktiga statsfunktioner. Framför allt är detta fallet i Sverige, hvars riksdag innehar och utöfvar en så stor del af statsmakten. Riksdagens för-

måga att rätt fylla denna ytterst viktiga uppgift måste nu vara den dominerande synpunkten i afseende på dess bildande såväl som i allt annat. Icke individens rätt utan statens bästa bör för den skull utgöra de bestämmande motiven i fråga om nutidens rösträtt och representation. Därtill kommer, att tryckfrihet samt församlings- och föreningsrätt nu göra det möjligt för de enskilde att få sina önskningar och meningar dragna inför offentlighetens forum, utan att därtill behöfves representationen som språkrör.

Icke bättre beställdt är det med det andra argument, som anföres såsom teoretiskt stöd för det proportionella valsättet, nämligen att det är det mest rättvisa. Ty rättvisan är härvid mera skenbar än verklig. Visserligen måste det anses som en rättvisa, att en minoritet icke blir helt och hållet utesluten af majoriteten, såsom vid vanligt valsätt lätt nog kan ske. Men grundtanken, att allan rättfärdighet är uppfylld, blott hvarje grupp eller parti inom samhället blir representeradt precis i förhållande till sitt antal, är lika orättvis ur individernas synpunkt sedt, som den är oriktig och vådlig för det allmänna. Alla partier och grupper äro nämligen icke oafsedt storleken likvärdiga. För en numerisk och mekanisk uppfattning af samhället kan det väl se så ut; men den dynamiska, som ensam ger en trogen bild af detsamma, lär helt annat. Sålunda är den högsta klassen i samhället mycket fåtalig, 5—6 % af hela folket. Men den funktion, som den utöfvar såsom ledare af den materiella och immateriella produktionen är af alldeles enorm betydelse, långt utöfver den, som svarar mot dess ringa antal. Matematiskt och efter proportionalvalsprincipen skulle full rättvisa vederfaras denna klass, om den blott med 5 à 6 % af samtliga representanter vore företrädd i riksdagen. Socialt och politiskt vore detta däremot långt ifrån rättvist och innebure därtill en stor fara, så viktiga äro de intressen, hvilkas målsman denna klass är. Mirabeau's skema för en folkrepresentation hvilar således äfven på en skef uppfattning af samhället. En rent matematisk representation, om den för öfrigt vore möjlig, ger en vrångbild af samhället i stället för den trogna och rättfärdiga kopia däraf, som anhängarna af denna metod förmena. Matematisk rättvisa är allt annat än social och politisk rättvisa.

Men ehuru, som vi häraf finna, de teoretiska grunderna för

denna valmetod äro mycket svaga, få vi ej därför bryta stafven öfver densamma i förevarande fall, ty möjligen kan den detta oaktadt skänka den garanti, som vi söka. Allt beror på, huru de proportionella valen i realiteten komme att utfalla i vårt land. Detta är dock ej så lätt att säga, ty därtill fordras att känna, hvilka och huru starka partierna äro inom det svenska folket. Men härmed föres man in på ett område, som hvarken statistiskt eller politiskt är närmare undersökt vare sig hos oss eller annorstädes. Läran om de politiska partierna har ännu ej fått sin tillbörliga vetenskapliga behandling. I vissa länder, där olika nationalitet eller olika religion dela människorna, är partibildningen åtminstone åt ett håll klar. Det är också mest uti sådana länder, Belgien och Schweiz, som den proportionella valmetoden funnit sina talrikaste anhängare. Uti England har man de historiska partimotsatserna tories och whigs och likaså i Förenta Staterna republikaner och demokrater. I öfrigt talar man öfverallt om konservativa, liberala och radikala eller höger, center och vänster. Men denna partigruppering är alldeles relativ och konventionell. Ty äfven uti en tysk socialistförsamling kan man skilja mellan en höger, en midtelgrupp och en ytterligt gående vänster. Denna partigruppering återkommer sålunda öfverallt och uti hvarje fråga. Den lär oss därför ingenting.

Den enda naturliga partigrupperingen i vårt land liksom för öfrigt i alla, om den ock stundom korsas af andra lika naturliga skiljemärken, såsom religion och nationalitet, är den sociala. Samhällets sociala byggnad ger upphof till klasserna, som delvis motsvara den uti hvarje samhälle förekommande arbetsfördelningen och därför äro en naturprodukt, kan man säga. Men klasserna äro långt ifrån skarpt skilda åt, icke heller öfverallt desamma. I vårt land torde man komma verkligheten närmast, synnerligast med hänsyn till den politiska partibildningen, om man stannar vid tre klasser: 1) kroppsarbetarne och med dem likställde, 2) bönder, handtverkare och småhandlande, tillsammans utgörande en mellanklass, samt 3) den öfversta klassen, omfattande ämbetsmän och likn., de stora industriidkarne, handlandena, jordägarna o. s. v., alla arbetande öfvervägande med hufvudet. Ehuru trefaldig svarar denna gruppering ingalunda emot det ofvan anförda skemat, höger

center och vänster, om den ock i enskilda frågor därmed sammanfaller. Utaf den högsta klassen tillhör nämligen en ej ringa del den politiska vänstern, medan ibland odalmännen många tillhöra den strängaste högern. Naturligen kan beträffande enskilda frågor en helt annan partigruppering inträda, såsom t. ex. i tullfrågan, hvilken delade samhället så att säga vertikalt ofvanifrån och ned. Men detta är öfvergående. Den horizontala fördelningen efter klasser och social arbetsfördelning består alltjämt och återtager sitt herravälde, sedan den politiska tornado, som en särskild fråga uppväcker, gått öfver. Det är alltså med hänsyn till denna naturliga partibildning, vi måste bedöma det proportionella valsättets resultat samt dess förmåga att gifva hvar och en sitt.

Det spörsmål, hvarpå härvid allt hänger, är detta: huru stort bör ett parti minst vara för att öfver hufvud bli representeradt? I allmänhet så stort i procent räknadt som den s. k. valkvoten [1]). Dennas storlek beror åter på antalet representanter i förhållande till antalet valmän och vidare på valkretsarnas omfattning. Svårligen lär man i vårt land kunna tänka på större valkretsar än län eller snarare landstingsområden. Detta gifver med nuvarande antal i kammaren 7—9 representanter på hvarje valkrets, eller en valkvot af 14—11 %. Detta blir alltså den minsta storlek ett parti får äga i förhållande till hela valmanskåren, om det skall kunna bli representeradt. Är det mindre, kan det öfver hufvud ej få någon representant. Betänka vi nu, att den högsta klassen i Sverige sannolikt ej öfverstiger 6 % af befolkningen och antagligen ej heller inom valmanskåren vid allmän rösträtt, så blir resultatet, att denna klass vid proportionellt val alls icke blir representerad såsom klass. De båda andra partierna, arbetarne och mellanklassen i dess olika grupper, komma att taga alla platserna. Endast genom att ansluta sig till någotdera af dessa partier får den öfversta klassens röster något värde, men en självständig representation får den därmed ej. På sin höjd kan det hända vid den delning af mellanklassen, som antagligen kommer att mångenstädes äga rum med t. ex. en landtmannalista och en stadsmannalista, att den kan få något inflytande på uppställandet af kandidater. Men detta är osäkert och i alla händelser af föga betydelse. Den proportionella

[1]) I vissa system omtalas ej valkvoten, men finnes där i grunden dock.

valmetoden utöfvar sålunda rättvisa blott mot de numeriskt stora partierna, som utgöra mer än 11—14 % af valmanskåren. Äro kretsarna mindre och följaktligen antalet representanter inom kretsen färre, t. ex. 5, så måste ett parti i regeln räkna 20 % af valmännen för att få vara med. Därför blir det blott två partier, som komma att behärska valen, arbetarnes och mellanklassens. Den högsta klassen, hvars andel uti den sociala arbetsfördelningen dock är så stor, stannar efter all sannolikhet alldeles utanför.

Härmed är domen öfver den proportionella valmetoden i och för sig och uti ett land med enkammarsystem gifven. Vi skulle icke heller spilla ett ord på densamma vidare, så framt ej i Sverige funnes första kammaren. Denna är nämligen alldeles öfvervägande en representation för den högsta klassen och de intressen, denna företräder. Därigenom kan det vara af mindre vikt, ja, möjligen alldeles obehöfligt, att nämnda klass jämväl äger representanter i andra kammaren. Under sådana förhållanden står frågan alltjämt öppen om den proportionella valmetodens lämplighet i förevarande fall. Ty möjligen kan den trots de teoretiska brister, som vidlåda densamma, praktiskt lösa den uppgift, som föreligger, genom att bereda andra kammaren en sådan sammansättning, att vid de gemensamma voteringarna utslaget kan falla lika väl åt ena sidan som åt andra, och man på detta sätt få den nödvändiga garantien mot ett maskeradt enkammarsystem. Att med säkerhet förutspå, huru härmed kan gå, är ej lätt. Jag har redan ofvan sagt, att det proportionella valsättet medgifver hvarje parti, som öfverhufvud kan få representant, att till sådan eller sådana utse sina mest utpräglade män. Sannolikt skola därför landtmännen till riksdagen sända endast fullt säkra odalmän; och möjligen skola desse uti kammaren uppnå en siffra, tillräcklig för att majoriteten i första kammaren i förbund med dem må kunna emellanåt segra vid de gemensamma voteringarna. Men säkert är detta ingalunda, hvarken med hänsyn till det nödiga antalet inom detta landtmannaparti eller med afseende på dess hållning och lust att samarbeta med första kammaren. Framför allt torde det vara ovisst, om det i fråga om beskattningen eller utgifterna t. ex. för försvaret, två hvar för sig ytterst viktiga ärenden, skall visa större benägenhet att gå med första kammaren än med arbetarepartiet i

andra. Det torde således vara ganska ovisst, huruvida det rena landtmannaparti, som genom ett proportionellt valsystem skulle ingå i andra kammaren, verkligen blefve en sådan garanti, som författningen behöfver.

Härmed hafva vi ändat granskningen af de garantier, som från olika håll anbefallts vid en utvidgning af rösträtten till andra kammaren, och som bestå uti åtgärder angående valen till och valmanskåren för denna kammare själf. De hafva befunnits dels alldeles värdelösa, dels föga verksamma eller eljest olämpliga. Det kraftigaste torde under de gifna förhållandena vara det proportionella valsättet, ehuru icke heller det är mycket att lita till. I själfva verket är problemet att uti andra kammaren själf, valen till den och dess sammansättning finna en fullt verksam garanti mot ett faktiskt enkammarsystem på den gemensamma voteringens väg, såsom det synes, olösligt. Det återstår då endast att på andra håll söka denna garanti.

III.

Äro garantier behöfliga?

Mången torde tycka ofvanstående fråga öfverflödig efter den utläggning utaf rösträttsreformens verkningar, som ofvan lämnats. Men andra finnas, och det mestadels ungt folk med starka lungor och mycket talande, som förmena, att alla garantier äro af ondo, och att vi böra ju förr dess hellre öppna dörrarna på vid gafvel för en enväldig demokrati med endast en kammare eller, om den första får stå kvar, med en mycket vingklippt sådan. Från en sida sedt kan det vara onödigt att taga dessa vidtflygande drömmar till tals; ty första kammaren är nog man för, att de aldrig skola annat bli än drömmar; men från en annan sida lär det ej skada att något beröra dessa, oftast af ren okunnighet, men ej sällan därjämte af ideala syften uppburna tankar. Ty det är alltid farligt att låta en mening, huru orimlig den än må vara, oemotsagd upprepas af pressen och på folkmöten. Den politiska mass-

suggestionen är nämligen en makt, som kan åstadkomma de otroligaste ting, och mot hvilken man därför städse måste vara på sin vakt. I förevarande fall stödas de förflugna tankarna dessutom af ett ganska genomskinligt bemödande från mycket inflytelserika håll att så tvedräkt mellan riksdagens båda kamrar — jag lämnar osagdt i hvad syfte.

Det närmaste motivet till oviljan mot alla garantier vid en rösträttsutvidgning är önskan att bereda arbetarne, det femte ståndet som de kallas, en dominerande ställning uti vårt politiska lif. För så vidt som denna önskan hyses af arbetarne själfva, behöfver jag ej sysselsätta mig därmed. Väl kan den hos dem synas helt naturlig, sedan de en gång ätit af frukten på den politiska kunskapens träd, men detta gör densamma ej mera berättigad eller rimlig. Jag tror för öfrigt icke, att det är andra än de socialdemokratiskt genomsyrade arbetarne, som hysa så vidtflygande önskningar och så höga tankar om sig själfva. Det är de många andra, isynnerhet ungdomar och pressmän, som göra sig till deras förespråkare, på hvilka man bör lyssna. Och så vidt jag förstått deras tal, så går det i detta fallet ut på, att arbetarne böra ha makten, enär de representera »framtiden och utvecklingen, ett nytt element med allmänna intressen och stora vyer». Jag vill icke säga något illa om arbetarne, men lika litet vill jag smickra dem på sanningens bekostnad. Hvarifrån skulle de ha fått dessa gåfvor af högre vyer och vidsträcktare intressen, som ställa dem framför andra delar af vårt folk? Det är svårt att inse. Ty icke kan väl saknaden af kapital och egendom skänka sådant. Icke heller lär arten af deras arbete göra det, äfven om detta ofta kräfver intelligens och skicklighet. Arbetet inom andra klasser fordrar detsamma. Ser man tingen nyktert, icke genom något slags förskönande glas, så måste man säga, att det nya, som arbetarne komma att tillföra riksdagen, är *kännedomen om egna intressen och beslutet att genomföra dem.* Detta och tills vidare intet annat. De likna härutinnan det fjärde ståndet, när det 1866 fick makten uti andra kammaren. Ty äfven det har väsentligen användt denna makt för att tillgodose egna intressen.

För så vidt som de särskilda klassintressena äro berättigade d. v. s. i samklang med samhällets allmänna bästa, så är det intet

att säga därom, att dessa intressen blifva med kraft framhållna och beaktade. Tvärtom kan det vara en lifssak för samhället i dess helhet, att ett särskildt klass- eller yrkesintresse icke alltför länge tillbakahålles eller åsidosättes. Och i närvarande tid är det otvifvelaktigt af största vikt för vårt lands lugna utveckling, att arbetarnes önskningar och sträfvanden blifva i riksdagen både företrädda och, så långt det helas bästa sådant medgifver, tillgodoses. Men så sant detta är, lika obestridligt är det ock, att intet särskildt klassintresse bör bli enrådande, och kanske allra minst i närvarande tid arbetarnes, så klassmedvetna och tillika denationaliserade, som de på vissa håll blifvit. Det är onödigt att spilla ord på denna själfklara sak. Det enda man ytterligare kunde vilja uppehålla sig vid, är frågan: huru kunna så solklara ting förbises af de ifrige förfäktarna af allmän rösträtt utan garantier? Men denna mera psykologiska undersökning sparar jag till en annan gång. Den är icke odeladt uppbygglig.

En annan anledning till obenägenheten mot alla garantier vid en rösträttsreform är en djupgående misstämning inom samma kretsar emot första kammaren. I den mån denna misstämning kan bero på enskilda mindre kloka beslut å dess sida, vill jag därom säga hvarken från eller till, blott anmärka, att sådana beslut ej sällan förekomma jämväl i andra kammaren. Gäller oviljan åter, såsom vanligen är fallet, själfva institutionen och de intressen, som den är satt att bevaka, så kan jag endast säga, att denna ovilja är född af okunnigheten och fostrad af tanklösheten. Första kammaren är, socialt och kulturellt sedt, representant för den högsta klassen i vårt land eller rättare sagdt icke för den högsta klassen, ty ingendera kammaren är enligt författningen till för att representera en klass, utan för den uppgift, som åligger densamma. Dess betydelse och värde sammanfaller sålunda med betydelsen och värdet af denna klass. Det kan förklaras, att man tidigare underskattade de sistnämnda, men att i nutiden hemfalla åt samma villfarelse är oförsvarligt. Den högsta klassen innehar såsom ledare af den materiella och immateriella produktionen ungefär samma ställning inom samhället som officerskåren i en armé. Liksom denna utgör blott en ringa minoritet inom hela kåren, så äfven nämnda klass uti folket; och liksom den är för det helas ve och

väl lika i värde med hela massan af menige, så äfven de s. k. bildade i jämförelse med öfriga klasser. Det är uteslutande, emedan man förbiser den arbetsuppgift, som föreligger de förra, som man underskattar första kammarens sociala och kulturella betydelse, en betydelse, som är minst lika stor som andra kammarens. Att åter ur rent politisk och författningsteknisk synpunkt sedt den ena kammaren är fullt lika viktig som den andra, är självklart, ehuru därför ej af alla insedt, såsom vi strax skola se.

Ty äfven denna betydelse af första kammaren såsom ett likvärdigt led uti ett tvåkammarsystem synes man på samma håll ej förstå. Det är väl efter vanligheten utländska förebilder, som förvilla blicken, men kanske mera än så vissa oklara föreställningar om den s. k. folkviljan och dess förmenta kraf att få ett enhetligt uttryck uti en öfvermäktig andra kammare. Det är gamla förlegade tankar, som häruti gå igen. Rousseau är deras upphofsman och deras grund de fantastiska konstruktioner af samhälle och stat, som denne geniale men för den politiska verkligheten blinde man hoptimrade. Den s. k. folkviljan är aldrig enhetlig utan lika mångfaldig som de olika intressena i samhället. Orimligt är vidare att identifiera dessa skiftande önskningar och opinioner med statsviljan. Oriktigt till sist att för statsviljans bildande fordra blott ett enda organ, en allsmäktig kammare. Att dessa villfarelser så gå igen, kan synas underligt, men förklaras af det gamlas återuppståndelse med uppträdandet af nya folkklasser, såsom jag uti den förra artikeln i denna fråga närmare utlagt. Besynnerligt är det i alla fall, att sådana tankar kunna finnas hos svenske män. Ty om något är resultatet utaf vår månghundraåriga författningshistoria, så är det förvisso den erfarenheten, att en odelad makt betyder envälde och tyranni, samt att frihetens säkraste värn är maktens delning[1]. Hela vår långa politiska utveckling kan således sägas resultera uti upptäckten af — en garanti mot envälde, riksdagens såväl som konungens. 1809 års män, som togo lärdom af såväl frihetstidens som envåldets missgrepp och olyckor, gjorde maktens delning till den grundval, hvarpå författningen byggdes; och 1865 skedde en om-

[1] Den härför intresserade hänvisas till min framställning af dessa ting uti: *Grunddragen af Sveriges författning*, Lund 1901. Pris 50 öre.

byggnad på just samma grund. De båda kamrarnas jämlikhet är i närvarande stund vår författnings hörnsten. Att rubba den vore ett bevis, att sönerna icke längre förstode fädernas storverk, och ett politiskt baksteg af värsta slag.

IV.

Slutsatser.

Af det föregående är klart, att utsträckning af rösträtten till andra kammaren måste åtföljas af förändringar uti andra delar af författningen. Verkningarna af nämnda reform inskränka sig nämligen icke till denna kammare och dess sammansättning, utan skulle, om intet åtgjordes, tack vare den gemensamma voteringen efter hand omgestalta hela vår författning. Häremot måste ställas nödiga garantier. Dessa kunna emellertid ej sökas uti bestämmelser rörande val och valrätt till andra kammaren, d. v. s. uti den ifrågavarande reformen själf, hafva vi sett, utan annorstädes. Hvar garantierna äro att finna, är likaledes af det föregående klart. De måste bestå uti att gifva full verklighet åt den första paragrafen i riksdagsordningen:

»Svenska folket representeras af Riksdagen, fördelad i två Kamrar, den Första och den Andra, hvilka i alla frågor hafva lika behörighet och myndighet.»

Denna grundsats, att båda kamrarna i alla frågor hafva lika behörighet och myndighet, är hörnstenen uti vår representation. Så har den äfven betraktats af författarne till den nya riksdagsordningen. Men sedan de uttalat principen, ha de icke med tillräcklig omsorg tillsett, att den äfven på alla punkter tillämpats. Luckan är — det olika antalet ledamöter vid de gemensamma voteringarna. Till deras ursäkt kan emellertid anföras, att 1865 partiställningen faktiskt gjorde denna lucka mindre märkbar. Uti den blifvande andra kammaren skulle bönder komma att stå mot borgare. Kammaren var således icke homogen, och genom den förstärkta valrätt, som städerna fingo, syntes jämvikten

vid de gemensamma voteringarna i realiteten tryggad. Nu, då rösträttsreformen kommer att göra andra kammaren öfvervägande homogen gent emot den första, huru än partiförhållandena inom densamma själf gestalta sig, är det nödvändigt, att genom en organisk lagstiftning bota det organiska fel, hvaraf det nya representationsskicket lider. Detta kan emellertid ske på mer än ett sätt. Minst fyra olika utvägar kunna därtill anlitas. Dessa äro:

1) att öka antalet ledamöter i första kammaren till samma tal som andra kammarens eller åtminstone till ett antal, som kan anses medföra den verkan som afses, t. ex. 200;

2) att minska antalet ledamöter i andra kammaren till motsvarande tal i första eller åtminstone så mycket, som för ändamålet anses nödigt, t. ex. genom att reducera städernas representanter till proportionsvis samma antal som landsbygdens, då samlade antalet andrakammarledamöter blir vid pass 190;

3) att upphäfva de gemensamma voteringarna helt och hållet eller delvis, nämligen beträffande statsinkomster och bevillningar, samtidigt med att gemensam votering om utgifter inskränkes till de af Kungl. Maj:t äskade eller godkända anslagen;

4) att den gemensamma voteringen öfverlämnas åt en nämnd af 120, sextio från hvardera kammaren, genom proportionella val utsedda ledamöter.

De två första af här anförda utvägar afse att bringa antalet ledamöter i kamrarna till större öfverensstämmelse; de båda senare angå den gemensamma voteringen och betaga den dess vådor. Efter båda sätten afhjälpes den förefintliga bristen och tryggas principen om kamrarnas likställighet. Hvilken af dessa fyra utvägar bör väljas antingen ensam eller i kombination med någon annan, kan synas ovisst. De minsta rubbningarna uti bestående förhållanden förorsaka den första och den sista. Ur konstitutionell synpunkt sedt äro de båda senare att föredraga. Den sista bibehåller den gemensamma voteringen oförändrad, men med full likställighet mellan båda kamrarna, och anknyter sig dessutom till äldre förebilder — det förstärkta statsutskottet under ståndsriksdagarnas tid. Det tredje förslaget i den form, att den gemensamma voteringen icke borttages, utan blott begränsas till att afse utgifter, som af Kungl. Maj:t föreslagits eller godkänts, torde taga

priset ur författningssynpunkt sedt. Den fara för konflikter, som de gemensamma voteringarna åsyfta att afvärja, är vida mindre beträffande inkomster och bevillningar än i afseende på utgifterna, såsom äfven striderna i Preussen och Danmark bevisa. För öfrigt äga vi uti de ständiga gemensamma utskotten en inrättning, som verkar till förekommande af alltför starka slitningar mellan kamrarna fullt lika väl som den gemensamma voteringen. Å andra sidan är den egentliga vådan med dessa voteringar utesluten genom deras begränsning till utgifterna, isynnerhet med det tillägget, att blott af Kungl. Maj:t gillade anslag kunde bli föremål för sådan votering. Genom sistnämnda tillägg finge man på köpet en nyhet in uti vår författning, som vore i hög grad nyttig och behöflig. Uti Englands parlament få enskilde allt sedan 1706 icke ens väcka förslag om utgifter. Så långt vill jag icke gå, men att af enskild motionär framställdt yrkande om anslag icke får göras till föremål för gemensam votering, alltså kanske påtvingas regeringen mot endera kammarens vilja, synes höra till god konstitutionell ordning. Därmed skulle äfven en väl behöflig förstärkning af regeringens makt och inflytande beredas. Regeringens svaghet gent emot riksdagen är den största bristen uti vår eljest så utmärkta författning. Ty denna svaghet, som efter 1865 är i ständig tillväxt, leder med nödvändighet till — en regerande riksdag. Att hejda denna utveckling vore för land och rike högeligen önskvärdt.

Antages nu en af de konstitutionella garantier, som ofvan anförts, och kanske helst den tredje i ordningen, så må rösträttsreformen få den utsträckning, som af arbetarne mest eftersträfvas. Att dessa sträfvanden icke stanna vid mindre än allmän rösträtt, är beklagligt. Ty den allmänna rösträtten är ett oting, som strider såväl mot representationens allmänna idé i nutiden — att utgöra ett på bästa vis sammansatt regeringsorgan — som mot de naturliga förhållandena i samhället. Människorna äro nämligen icke lika, utan en stor del af dem undermåliga såväl i intellektuellt som moraliskt afseende. Dessa borde rätteligen utgallras från deltagande uti värfvet att utse riksdagsmän, såsom jag uti min förra artikel i ämnet utvecklat. Så som förhållandena nu ligga och under förutsättning, att de nödiga konstitutionella garantierna gifvas, så

böjer jag mig likväl för den utbredda opinion, som i denna sak finnes bland arbetarne. De stå nu en gång under bannet af en politisk suggestion i detta fall, hvilken icke lär kunna häfvas. Men det är af vikt, att det densamma åtföljande missnöjet aflägsnas, och vi åtminstone på denna punkt åter bli ett enigt folk. Dessutom är det att hoppas, att ett större deltagande uti det politiska lifvet skall verka uppfostrande och framför allt hos de bättre elementen bland arbetarne alstra en känsla af ansvar och förpliktelse gent emot det gamla Sverige, som nu tyvärr blott alltför mycket saknas.

Som resultat af denna undersökning framgår alltså följande förslag till rösträttsreform och därmed sammanhängande författningsändringar: Med garanti för bevarande af kamrarnas likställighet, på sätt som ofvan angifvits, och helst i form af förslagen 3 eller 4 tilldelas rösträtt åt hvarje välfräjdad svensk man, som fyllt 25 år och icke häftar för honom åliggande förfallna utskylder. Samtidigt upphäfves den olika representationsrätten för land och stad.

Här är fordran på ordentlig skattebetalning till såväl stat som kommun för dem, som därtill äro upptaxerade, satt som villkor. Detta må ej tydas som en inskränkning uti den allmänna rösträtten, ty rätten att rösta förefinnes ju. Det beror blott på vederbörande själf att utöfva den. Och med den långt drifna befrielse från eller nedsättning uti skatt, som i vårt land medgifves de små inkomsttagarne, kan ingen med skäl påstå, att häruti ligger ett band. Skulle det för öfrigt visa sig, att kommunalskatten verkade på sådant sätt, så må villkoret efterskänkas i afseende på den, särskildt för familjeförsörjare. Ur konstitutionell synpunkt är detta likgiltigt; men nog synes god ordning fordra, att den, som öfverhufvud är satt till skatt, ordentligt fullgjort sin skyldighet härutinnan. Att åter bland villkoren upptaga fullgjord värnplikt är meningslöst, då staten med stränghet utkräfver denna plikt och ingen således kan undgå den.

Huruvida åter reformen bör förknippas med proportionella val till andra kammaren, är mera en smaksak. Säkerligen blefve denna kammare ej annorlunda sammansatt, hvad partiernas styrka

beträffar, med ett sådant valsätt än med det nuvarande. Det är en illusion bland både anhängare och motståndare till denna metod att så tro. Däremot blefve valen själfva vida angenämare, utan den strid och förbittring, som nu ofta åtfölja dem, och utan det nederlag för minoriteten inom en valkrets, som nu vanligen kännes så bittert. Den allmänna samlefnaden bland väljarne skulle härigenom ställa sig vida behagligare, och ehuru partimotsatserna säkerligen blefve större inom kammaren, så gåfve de sig mindre tillkänna utanför densamma; och detta vore en stor vinning. Intressant vore dessutom att i stort få iakttaga denna metod och dess verkningar. För egen del såge jag därför gärna dess antagande, ehuru icke såsom garanti mot en maktförskjutning mellan kamrarna, ty därtill förslår den ej, utan för dess egen skull.

Tryckfrihet och sekretess.

Anteckningar rörande § 2: 4:o T. F. O.

Af

vice Häradshöfding **Otto Croneborg.**

II.

Den såväl i § 86 regeringsformen som i tryckfrihetsförordningen stadgade rättigheten att utbekomma och offentliggöra officiella aktstycken har sin naturliga begränsning dels i statens fordran, att sådant icke må uppenbaras, hvars offentliggörande skulle kunna vara för riket skadligt eller för den religiösa känslan eller moralen anstötligt, dels i de offentliga funktionärernas befogade intresse, att förberedande officiella åtgärder eller ännu icke definitiva afgöranden ej må i otid öfverlämnas åt offentligheten, dels ock slutligen i den enskildes berättigade fordran på skydd mot offentlighet i fråga om hans privata angelägenheter och särskildt hans ekonomiska förhållanden eller, i allmänhet, nödvändigheten däraf, att grannlagenhetens råmärken beträffande privatlifvet icke öfverskridas. Ur dessa olika synpunkter [1]) hafva ock i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen uppställts åtskilliga undantag från hufvudregeln om rätten att offentliggöra handlingar.

Dessa undantag kunna, ur en annan synpunkt, indelas i sådana, som äro af allmän, och sådana, som äro af mera spe-

---

[1]) Jämför uttrycken i ingressen till tryckfrihetsförordningen: »statens invärtes lugn och utvärtes säkerhet, samt det högsta väsendets, öfverhetens, den enskilda medborgarens och sedernas därmed förknippade helgd».

ciell natur. Till de förra hör då först bestämmelsen, att »sådant, som rörer styggelser, eller högligen sårar blygsamheten, eller innehåller hädelser emot Gud, eller lastliga uttryck om rikets varande öfverhet» icke må genom trycket kungöras. Med denna bestämmelse torde lagstiftaren hafva åsyftat företrädesvis domstolshandlingar. Detsamma gäller om förbudet att offentliggöra »hvad i afseende på personer, hvilka ett *mål* egentligen icke beträffar, kunde — — — hafva influtit otidigt, anstötligt eller förklenligt — — — utan såvida — — — åberopandet skulle af *domaren*, som sist *i målet dömt*, pröfvas nödvändigt till upplysning och styrkande af själfva hufvudsaken». I hvad mån jämväl det i sista punkten af 2 § upptagna fall, då skrifsättet »såsom smädligt eller skändligt sig utmärker», må hafva af lagstiftaren åsyftats utgöra ett dylikt allmänt undantag, är icke lätt att afgöra, då denna punkts betydelse och sammanhang med momentet öfverhufvud är högst oklar (jfr 2 § 2:o).

Ett annat allmänt undantag af alldeles särskild art från bestämmelsen om rätt att offentliggöra handlingar gäller »enskilda bref, såvida de ej till något rättegångsmål nödvändigt höra», samt »åt publik vård anförtrodda deposita af skrifter och handlingar». Dessa må ej utgifvas eller utbekommas »utan deras tillstånd, som samma bref eller deposita angå eller tillhöra». Härmed lärer förstås, enligt ett Kungl. Maj:ts utslag den 9 maj 1832, *författarens* tillstånd [1]). Enligt 1887 års förslag skulle handlingar, som af enskilde öfverlämnats i allmän vård, ej få utlämnas eller i tryck offentliggöras i strid mot de villkor, som vid öfverlämnandet blifvit fastställda. Enskildt bref, ej tillhörande något rättegångsmål, skulle, enligt samma förslag, ej utan författarens eller hans rättsinnehafvares tillstånd få i tryck utgifvas förr än 50 år efter författarens död.

Hvad härefter angår de mera speciella undantagen, så må angående dem i korthet anmärkas följande. De hafva under det sista årtiondet kompletterats med några viktiga stadganden, särskildt den år 1897 införda föreskriften om vissa militära hand-

---

[1]) Ref. i NAUMANN, Sveriges Grundlagar, 1862, s. 206—7. Jfr DE GEER: Minnen, I. s. 247 o. f.

lingars hemlighållande. I stället för detta grundlagsbud ansåg man sig därförinnan kunna anlita en — utan tvifvel i direkt strid mot tryckfrihetsförordningen — i administrativ väg utfärdad författning, nämligen Kungl. Brefvet den 7 mars 1820, enligt hvilket Kungl. Maj:t »för Statens intresse funnit nödigt förordna, det sådana Försvars-Verket angående Handlingar, som finnas i Dess och Rikets Krigs-Collegii Archiv, Cancellier och Contor, hvilkas kungörande kunde medföra våda för Rikets säkerhet, skola af Presidenten i Krigs-Collegium särskildt vårdas, samt intet Document deraf få utlemnas till någon, eho det vara må, innan Kongl. Maj:t, på gjord underdånig anmälan, Nådigt tillstånd dertill meddelat: vederbörande Föredragande hos Kongl. Maj:t likväl obetaget att begära och erhålla de upplysningar, som för ärendenas föredragning kunna behöfvas».

Om »statsrådets protokoll» gäller, att de icke kunna före femtio år efter protokollets datum till tryckning fordras eller, utan vederbörandes tillstånd, utbekommas. Ett undantag från förbudet att trycka statsrådsprotokoll, yngre än 50 år, gifves naturligen i konstitutionsutskottets rätt att, ifall utskottet beslutit angående ett i sådant protokoll omförmäldt ärende göra anmälan hos Riksdagen, i sitt memorial härom publicera protokollets innehåll. Däremot kan en sådan rätt att publicera statsrådsprotokoll svårligen tillerkännas en utskottets ledamot, som anmält reservation mot utskottets betänkande i hvad angår *underlåten* anmärkning, vare sig reservanten ansett anmälan böra göras jämlikt § 107 regeringsformen eller allenast funnit visst förhållande böra — enligt vanlig, men till sin grundlagsenlighet mycket omtvistad och omtvistlig praxis — för Riksdagen »tillkännagifvas». Ett sådant förfarande, hvarpå exempel dock tyvärr icke saknas, skulle, om det skulle såsom regel tillåtas, t. ex. jämväl i afseende å utrikesdepartementsärenden, utan tvifvel kunna medföra betänkliga konsekvenser. För öfrigt må i detta sammanhang påpekas, att innehållet af statsrådsprotokollen till ojämförligt största delen i och genom utfärdandet af motsvarande expeditioner ju omedelbart blifver offentliggjordt eller för offentlighet tillgängligt. Enligt § 38 regeringsformen är vederbörande föredragande i statsrådet nämligen ansvarig för att de från Konungen utgående expeditioner in-

stämma med däröfver förda protokoll. Denna bestämmelse tillämpas så, att expeditionen och protokollet i afseende å själfva beslutet pläga ordagrant öfverensstämma med hvarandra, hvaraf följer, att sekretessen, där sådan ej är särskildt föreskrifven, faktiskt bevaras allenast i sådana jämförelsevis sällsynta fall, då ingen expedition i ärendet utfärdas, äfvensom i fråga om de till statsrådsprotokollen yttrade skiljaktiga meningar. Äfven dessa pläga ju någon gång i viktigare frågor offentliggöras, likasom ock en del af innehållet i statsrådsprotokollen i ministeriella mål och kommandomål, nämligen de förra i den från utrikesdepartementet numera utkommande årsberättelsen och de senare i Kungl. krigsvetenskapsakademiens handlingar.

Hvad med »statsrådets handlingar» i förevarande lagrum rätteligen bör förstås, torde icke vara fullt klart. Möjligen har uttrycket sitt upphof uti den före 1840 befintliga åtskillnaden mellan å ena sidan »allmänna beredningen» och å den andra »statsrådet». I det af konstitutionsutskottet år 1829 afgifna förslag till ny tryckfrihetslag lydde motsvarande uttryck sålunda: »Statsrådets Protocoll och *dertill hörande Acter*». Som bekant anses emellertid numera, på sätt ock i förra afdelningen af denna uppsats är omförmäldt, i regel alla till statsdepartementen inkomna handlingar, efter det de blifvit registrerade, såsom offentliga handlingar. Det förefaller därför ganska anmärkningsvärdt, att 1871 års konstitutionsutskott vid affattande af sitt lagförslag upptog uttrycket från 1829, nämligen sålunda: »statsrådets protokoll med dertill hörande handlingar». Någon inskränkning i den antagna praxis om rätt att utbekomma akterna i statsdepartementen lärer väl dock så mycket mindre hafva varit af 1871 års konstitutionsutskott åsyftad, som någon motivering för det gjorda tillägget »dertill hörande» icke blifvit i utskottets utlåtande anförd. Stadgandets nuvarande praktiska betydelse torde ligga däri, att en möjlighet därigenom lämnats öppen att genom en till statsrådet inkommen handlings fogande såsom bilaga till motsvarande statsrådsprotokoll göra densamma till en »statsrådets handling» i en inskränktare bemärkelse och sålunda undandraga densamma offentligheten, något som stundom lärer hafva skett. Vid 1869 års riksdag, sedan under debatt i Andra kammaren rörande vissa militära handlingars hemlighållande en kammarleda-

mot upplyst, att det från visst håll varit ifrågasatt att, på grund af tryckfrihetsförordningens föreskrifter, erhålla del af handlingar, »som icke någon förnuftig Svensk kan önska se i händerna på vissa främmande makter», invände en annan talare, att det funnes ett enkelt medel att förekomma sådant, nämligen det att *göra dessa handlingar till bilagor till ett statsrådsprotokoll*, hvarigenom deras utbekommande och tryckning utan regeringens tillstånd skulle förhindras.

Till handlingar, som ej förr än 50 år efter deras datum få utan vederbörandes tillstånd offentliggöras, höra vidare »Riksståndens protokoll och handlingar». Härmed måste jämföras § 82 riksdagsordningen, däri föreskrifves, att riksdagshandlingarna (= bilagorna till riksdagsprotokollen) skola fullständigt och »protokollen i den mån kamrarne hvar för sig förordna» af trycket utgifvas. Med anledning af denna kamrarnes rätt att inskränka offentliggörandet af riksdagsprotokollen hafva vid olika tillfällen — särskildt af förutnämnda genom publicistklubben år 1883 tillsatta kommitté — framställts förslag därom, att uttryckligt medgifvande borde införas om rätt att få del af och till offentligheten bringa själfva originalen till riksdagsprotokollen [1]) med undantag allenast för dem, som förts inom slutna dörrar.

Hvad angår Riksdagens utskotts handlingar och protokoll, så förefaller det uppenbart, att dessa, jämlikt hufvudstadgandet uti ifrågavarande moment af tryckfrihetsförordningen, måste, så vidt de ej blifvit uttryckligen särskildt undantagna, betraktas såsom offentliga handlingar. Att utskotten skola hänföras till »publika verk» framgår däraf, att åtskilliga utskottshandlingar finnas upptagna bland undantagen från hufvudregeln i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen. Lämpligheten af ett sådant medgifvande att på förberedelsens stadium yppa gången af ofta viktiga förhandlingar torde däremot kunna på starka skäl ifrågasättas. Ofta torde väl också fortfarande, likasom i konstitutionsutskottet år 1812 [2]), före-

---

[1]) Kommittén önskade samma befogenhet i fråga jämväl om Riksdagens utskotts, kyrkomötets och adelsmötets protokoll.

[2]) Efter det granskning af ett statsrådsprotokoll, innefattande upplysningar i vissa ministeriella frågor, ägt rum inom utskottet, föreslog dess ordförande, med hänvisning till »hvad som försiktigheten och det allmännas väl i sådana fall utom afseende på enskilda förhållanden syntes kräfva», att »så väl i anseende till de redan lästa protokollen som med afseende på

komma, att inom vederbörande utskott träffas ett slags aftal om att dess förhandlingar skola hemlighållas, men kraften och giltigheten af ett sådant aftal i strid mot grundlagens bud, sådant det här uppfattats, synas vara mycket tvifvelaktiga. — Enligt förut i denna uppsats antydda regler skulle ett utskotts ej hemliga *protokoll* i regel kunna utlämnas och offentliggöras omedelbart sedan det blifvit justeradt. Nu händer emellertid icke sällan, att vid justering af utskottets *betänkande* i ämnet, hvilken justering i de flesta utskott inträffar någon tid efter protokollsjusteringen, ändringar eller tillägg göras i det enligt protokollet affattade beslutet, ja, man har t. o. m. ansett, att hela beslutet kan upprifvas, om nämligen samma ledamöter, som däri deltagit, före betänkandets slutliga affattning härom äro ense. Det faller af sig själft, att vid sådant förhållande en bestämmelse ej borde saknas, enligt hvilken det beslut, som i protokollet formulerats, åtminstone skulle *kunna* genom beslut af utskottet lagligen hemlighållas [1]).

Beträffande konstitutionsutskottets protokoll i grundlagsfrågor gäller hvad ofvan är sagdt. Dess protokoll »rörande statsrådet» kunna däremot ej utan tillstånd af »vederbörande», h. e. utskottet självt eller ett senare års konstitutionsutskott, utbekommas förr än 50 år efter protokollets datum. Egendomligt nog hafva dessa hemliga protokoll först från år 1893 blifvit förda afskildt från utskottets öfriga protokoll.

Med »hemliga utskottet» i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen förstås de i § 54 regeringsformen och § 50 riksdagsordningen omförmälda särskilda deputerade, hvilka på äskande af Konungen skola med honom öfverlägga om ärenden, dem han pröfvar böra hemliga hållas. Detta utskotts protokoll och handlingar få ej utan Konungens tillstånd offentliggöras förr än efter 50 år.

---

alla dem, som framdeles kunna äga en lika riktning, vid allt som har gemenskap med ministeriella eller statens politiska förhållanden iakttaga samma tystlåtenhet som om utskottet af tysthetsed vore bundet». Utskottets ledamöter gillade enhälligt denna uppfattning. (K.U:s prot. d. 6 maj 1812. Se Naumanns tidskr. 1880, s. 624.)

[1]) 1766 års tryckfrihetsförordning innehöll bestämdt stadgande i förevarande afseende. I dess 11 § fanns nämligen följande bestämmelse: »Äfwenledes tillåtes att trycka Deputationernes Betänkande *med deras Protocoller och voteringar* — — — dock ej förr än *Betänkanden til Plena äro ingifne*».

Som bekant hafva på senare tider förelegat åtskilliga förslag till komplettering af de i 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen stadgade undantag från hufvudregeln om rätten att publicera ämbetsmyndigheters handlingar. I detta afseende må erinras om det vid 1902 års riksdag af Första Kammaren godkända förslaget om hemlighållande af vissa sjukvårdshandlingar, hvilket för öfrigt ägde motsvarighet i 1887 års proposition angående ny tryckfrihetslag, samt om den bland annat i denna tidskrift [1]) uttalade tanken om skydd mot offentliggörande af vissa för näringsstatistiken afsedda uppgifter, en tanke, som i och med den fortgående utvecklingen af denna statistik och af användningen af själfdeklaration för dess åvägabringande troligen skall komma att vinna ökad anslutning.

Under Riksdagen år 1809 anmärktes inom ridderskapet och adeln vid behandling af § 86 regeringsformen, »att Riksgälds-Contorets protocoll uti intet fall borde hemliga hållas». Härpå svarade konstitutionsutskottet: »En ovilkorlig publicitet af Riksgälds-Contorets operationer skulle törhända någon gång blifva skadelig. Låne- och Vexel-negociationer m. m. fordra ofta, åtminstone för ögonblicket, en viss hemlighet, hvarförutan de möjligtvis kunde aldeles misslyckas». Med godkännande af denna uppfattning antogo ock Ständerna paragrafen enligt dess nuvarande lydelse, enligt hvilken banko- och riksgäldsverkens protokoll och handlingar rörande ärenden, hvilka böra hemliga hållas, ej må tryckas. Det torde kunna sättas i fråga, huruvida icke med en liknande sekretess borde kringgärdas sådana statens öfriga affärstransaktioner, t. ex. vid upphandling för statsverkets räkning m. m., hvilka befinna sig allenast på ett förberedande stadium, och hvilkas yppande därför kunde af konkurrenter missbrukas. För närvarande är staten i detta hänseende sämre ställd än enskilda. I fråga härom kan för jämförelses skull erinras därom, att en liknande fordran blifvit i afseende å kommuners handlingar framställd från publicistiskt håll, nämligen af förutnämnda, af publicistklubben år 1883 tillsatta kommitté. Denna kommitté, hvilken, såsom ofvan är nämndt, föreslog, att kommunala handlingar skulle

---

[1]) Flodström. l. c.

anses såsom offentliga, ansåg dock, att undantag härvid borde göras beträffande sådana handlingar, »som röra pågående underhandlingar om lån, köp och dylikt, så länge beslut ej äro i saken fattade eller den tid förlupen, under hvilken, på grund af i aftal ingående bestämmelser, vissa delar af sådana beslut ej må offentliggöras».

Efter denna öfverblick af 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen såsom innehållande konstitutiva bestämmelser angående rätten att utbekomma handlingar samt om de undantag, hvilka inskränka eller begränsa densamma, må med några ord beröras äfven den straffrättsliga sidan af ifrågavarande lagrum.

Subjekt för förbrytelse enligt 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen, för så vidt angår vägran att utlämna handling eller obehörigt dröjsmål därvid, är den ämbets- eller tjänsteman, som — enligt vederbörande instruktion — har handlingen i sin vård. Enär delaktighet i brott — utom i två specialfall [1]) — är ett för tryckfrihetsförordningen okändt begrepp, torde denne ämbets- eller tjänstemans ansvarighet vara exklusiv. Äfven om han från en öfverordnad erhållit befallning att innehålla handlingen, är han dock därför ensam ansvarig. Praxis härutinnan har först på senare tid blifvit mera bestämd. I sådant afseende kunna jämföras å ena sidan ett kändt prejudikat af den 17 november 1858, däri en tillförordnad generalfälttygmästare i kommandoväg ålades bestraffning för vägrad utlämning af en till fälttygmästareexpeditionen hörande handling, medan vederbörande expeditionshafvande, hvilken åberopade den förres förbud att tillhandahålla aktstycket i fråga, skildes från målet [2]), och å andra sidan ett prejudikat af år 1900, i hvilket — under antagande af ofvannämnda princip om exklusiv ansvarighet utan tvif-

---

[1]) Nämligen dels då från ett ej behörigen anmäldt tryckeri utgifves brottslig skrift, hvarvid boktryckaren och författaren straffas lika (1 § 5:o), och dels då med kvarstad belagd eller konfiskerad skrift försäljes eller utsprides, hvarvid försäljaren eller utspridaren straffas lika med författaren (4 § 9:o).

[2]) J.O:ns berätt. år 1859 s. 131, Naumann, Sveriges grundlagar, s. 222.

vel med fog — ansvaret för vägradt utlämnande af handling gjordes beroende däraf, att den åtalade tjänstemannen enligt gällande instruktion hade arkivet under sin vårdnad [1]). Skulle således vägran att tillhandahålla offentlig handling förekomma t. ex. i riksarkivet, åligger ansvaret härför i sista hand riksarkivarien, men ej expeditionshafvanden, sker det i statsdepartementen, är registratorn, ej departementschef eller expeditionschef ansvarig osv. [2]) I åtskilliga »verk» och »arkiv» torde uttryckliga bestämmelser om, hvem som har att vårda arkivet, saknas. Så är händelsen med t. ex. åtskilliga bland Riksdagens utskott.

De uttryck, som uti ifrågavarande moment skola beteckna den straffbara handlingen vid offentliggörande af hemliga aktstycken, äro i momentet synnerligen omväxlande. Beträffande »statsrådets protokoll» m. fl. handlingar heter det, att de ej må före 50 år efter protokollets eller handlingens datum »*till tryckning fordras* eller, utan vederbörandes tillstånd, *utbekommas*». Man vore häraf frestad tro meningen vara den, att nämnda handlingar under inga omständigheter skola före 50 år få tryckas, men däremot, om vederbörandes tillstånd erhålles, före denna tids förlopp utbekommas. Detta är dock ej af lagstiftaren åsyftadt. Ty om man läser vidare, heter det: »Utgifvas sådana handlingar *af trycket* före ofvannämnda tid, *utan vederbörandes tillstånd*» etc. — Särskild straffbestämmelse meddelas vidare angående den, som är »betrodd att dem vårda och förpliktad att dem hemliga hålla»; men härvid har, antagligen af förbiseende, ej utsatts något straff för denne vårdare, om han utlämnar, men ej själf genom tryck offentliggör handlingen. För offentliggörande på annat sätt än genom tryck — t. ex. genom offentligt föredrag eller offentligt anslag — borde väl ock finnas straff bestämdt. — Om »ministeriella handlingar» m. fl. heter det vidare, att de, under vissa förutsättningar, ej kunna »*utgifvas* eller *utbekommas*. Den *häremot bry-*

[1]) J.O:ns berätt. 1900 s. 8 o. f.

[2]) Uti instruktionen för sjöförsvarsdepartementets kommandoexpedition den 28 nov. 1894 stadgas, att originaldokument, afskrifter af eller utdrag ur expeditionens handlingar aldrig få utlämnas utan tillstånd af chefen för expeditionen (§ 14), samt att denne skall, därest utlämning till någon sjöförsvarsdepartementet icke underlydande person ifrågakommer, genast därom underrätta departementschefen (§ 5).

grammatikaliskt afseende äro påtagliga. Protokoll och handlingar i förlikta brottmål få ej *af trycket utgifvas*. *Utlämning* af sådana protokoll och handlingar samt deras offentliggörande på annat sätt än genom tryck kunna däremot strafflöst äga rum o. s. v. »Grundlagarna skola» nämligen »efter deras ordalydelse i hvarje särskildt fall tillämpas».

Särskildt må påpekas, att uti ifrågavarande lagrum, likasom för öfrigt i hela tryckfrihetsförordningen, all tillämpning af den allmänna strafflagens principer om brottskonkurrens samt — på sätt redan ofvan är anmärkt — om delaktighet i brott är i regel helt och hållet utesluten. Vidare äro straffsatserna dels till största delen fixa — en betänklig efterblifvenhet med afseende å tillämter, böte femtio riksdaler». Uttryckets brister i både logiskt och pande af den modernare straffrättens principer — och dels, enligt hvad tid efter annan blifvit anmärkt, alldeles för låga. I sistnämnda hänseende må såsom beaktansvärdt antecknas det af förutnämnda, år 1883 tillsatta publicistkommitté härutinnan afgifna yttrande, så mycket hellre som detta yttrande ju framkommit på ett håll, hvarifrån man väl ej borde kunna misstänka i onödan gjorda yrkanden om inskränkningar i eller band på tryckfriheten. Kommittén förklarade de flesta af de i momentet stadgade bötesbelopp för obehörigt offentliggörande af vissa handlingar »vara väl låga i förhållande till nutida penningevärde och den utveckling förläggarespekulationen numera ernått». »Den sannolika eller påtagliga *vinsten af sådant obehörigt offentliggörande*», fortsätter kommittén, *skall helt visst i många fall vara så betydlig, att den mångfaldigt ersätter nu stadgade ringa bötesbelopp, hvilka således icke utgöra något korrektiv till förebyggande af de i de anförda momenten såsom straffvärda betecknade handlingar*».

Ytterligare tre frågor, hvilka framställa sig vid försök att från kriminalrättslig synpunkt för olika tänkbara fall tolka 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen, må här gifva anledning till några anmärkningar. Den första af dessa gäller spörsmålet, om och i hvad mån den, som publicerar en från ett offentligt arkiv eller en offentlig ämbetsmyndighet erhållen handling, är ansvarig för dennas innehåll, där detta på en eller annan grund befinnes straffbart.

Den andra är frågan, hvem som skall vara ansvarig för obehörigt kungörande af hemlig handling. Den tredje frågan lyder: är offentliggörandet af en hemlig handling straffbart, äfven om det ej sker genom ett ordagrant eller ens ungefärligt återgifvande af handlingens text, utan t. ex. blott genom ett, måhända vanställdt, referat?

Den första af dessa frågor finnes behandlad i Kungl. Maj:ts proposition till 1887 års riksdag med förslag till ny tryckfrihetslag. Enligt detta lagförslag bestämdes, att rätten att i tryck offentliggöra hos ämbetsmyndighet befintlig *enskild* handling ej skulle, med undantag i vissa fall för enskild handling i rättegångsmål, medföra befrielse från ansvar för innehållet, där det befunnes brottsligt. I motiven till detta stadgande yttrades härom följande: »Frågan, huruvida den, som utgifver offentliga handlingar, skall vara ansvarig för deras innehåll, synes tryckfrihetsförordningen vilja besvara nekande. En sådan ansvarsfrihet bör väl dock såsom regel fastställas endast för handlingar och skrifter, utgångna från den offentliga myndigheten sjelf. Men om enskild person till offentlig myndighet ingifvit en handling, hvars innehåll befinnes brottsligt, bör han ej derigenom hafva förvärfvat rätt att strafflöst offentliggöra den. För sådana handlingar bör derföre ansvar ega rum, med den inskränkning som är nödig för bevarande af rättigheten att meddela redogörelse för domstolarnas offentliga förhandlingar.» — Enligt nu gällande bestämmelser torde ansvar enligt tryckfrihetsförordningen för innehållet af en *utaf offentlig myndighet upprättad* handling, hvilken publicerats, icke kunna ifrågakomma i annat fall, än då ur domstolshandlingar, t. ex. ur vittnesberättelser, sådant genom trycket kungöres, som »rörer styggelser eller högligen sårar blygsamheten eller innehåller hädelser emot Gud eller lastliga uttryck om rikets varande öfverhet, eller hvad i afseende på personer, hvilka ett mål icke egentligen beträffar, kunde i sådana handlingar hafva influtit otidigt, anstötligt eller förklenligt». För publicerande af sådana handlingar stadgas nämligen särskildt fixt straff (böter af 50 kronor, för tidningsutgifvare 100 kronor) — således annat straff än, enligt 3 § 13:o tryckfrihets förordningen, för »framställning, som sårar tukt och sedlighet» eller, enligt 3 § 11:o, för angripelser emot enskild man, hvilka

å ära gå, eller för dess borgerliga namn och rykte förklenliga äro». I båda dessa senare fall skall nämligen gerningen straffas enligt allmänna strafflagen. Om däremot en *till offentlig myndighet inkommen enskild* handling offentliggöres, hvilken ej är af beskaffenhet att böra hemlighållas — t. ex. en i ett offentligt arkiv deponerad handling, då vederbörande, h. e. författaren, därtill lämnat tillstånd — lärer utgifvaren (men ej författaren?) blifva straff underkastad, om handlingens innehåll är brottsligt.

Skulle åter inträffa, att en handling, som jämlikt 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen *bort hållas hemlig*, t. ex. en »ministeriell handling», utan vederbörligt tillstånd offentliggöres och densamma befinnes vara af brottsligt innehåll, t. ex. därigenom att i densamma kungöres »hvad som hörer till statens å färde varande underhandlingar med främmande makter», föreligger en s. k. ideell konkurrens mellan 2 § 4:o och 3 § 10:o tryckfrihetsförordningen. Enligt det förra lagrummet är straffet böter af 75 kronor (för tidningsutgifvare 150 kronor), men enligt det senare skall förbrytelsen straffas enligt allmän lag, d. v. s. i nämnda fall 8 kapitlet 18 eller 19 § strafflagen (för hvilkas tillämplighet dock ytterligare fordras, att handlingen i fråga skall angå »ärende, därå rikets säkerhet eller rätt emot främmande makt ligger») [1]. Jämlikt nämnda § 18 dömes till straffarbete, och det är i sådant fall tydligt, att bötesstraffet absorberas af frihetsstraffet, ehuru bestämmelse därom ej finnes. Men däremot borde ju stadgande ej saknas, att — i enlighet med 4 kapitlet 1 § strafflagen — det olofliga kungörandet skulle vid straffmätningen verka såsom försvårande omständighet.

Frågan, hvilken den straffbare är i det fall, då handling, som bort hemlighållas, genom tryck offentliggöres, synes icke alltid vara lätt att besvara, då ju begreppet delaktighet i brott, på sätt ofvan är nämndt, är i regel för tryckfrihetsförordningen okändt. Om således en hemlig handling, t. ex. ett bankofullmäktiges protokoll i hemligt ärende, blifvit af en tjänsteman obehörigen i afskrift utlämnadt till en annan person och denne öfverlämnat afskriften, kanske mot betalning, till en tidningsutgifvare, hvilken i sin ordning aftryckt densamma i sin tidning, så frågas: är tidningsutgif-

[1] Jfr M.B. 4 kap. 5 §.

varen, hvilken i detta fall skall umgälla sitt brott med 300 kronors böter, ensam ansvarig, eller skola äfven de båda andra straffas. Skola de vidare i sådant fall, äfven de, likasom utgifvaren dömas enligt 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen såsom gärningsmän — d. v. s. tjänstemannen »efter allmän lag och särskilda stadgar», h. e. 25 kapitlet strafflagen, och den andre med 150 kronors böter — eller skola de, i analogi med 3 kapitlet strafflagen, straffas såsom delaktige, d. v. s. med ett lägre straff än 300 kronors böter, afpassadt af domstolen? Tryckfrihetsförordningen gifver intet svar på dessa frågor.

Det sista af de nämnda spörsmålen, nämligen huruvida det brott, som består i offentliggörande af en hemlig handling, föreligger, då blott ett referat af handlingens innehåll tryckes, eller huruvida offentliggörandet, för att blifva straffbart, måste ske *verbatim,* synes utan tvekan böra besvaras så, att redan genom meddelandet af en tryckt redogörelse för den hemliga handlingens innehåll förutsättningarna för straffbarhet äro för handen. Men det vore ej underligt, om i denna fråga olika meningar skulle yppas med anledning af tryckfrihetsförordningens brokiga uttryckssätt: »utgifva af trycket», »genom trycket kungöra», »utgifva», i tryck »offentliggöra», »meddela», »utlämna» [1]) m. m. Vid 1901 års riksdag inträffade t. ex., att, dagen efter det beslut fattats inom konstitutionsutskottet angående en anmärkning mot en ledamot af statsrådet och innan ens protokollet däröfver blifvit justeradt, i en daglig hufvudstadstidning förekom en i hufvudsak sanningsenlig beskrifning angående omröstningsresultatet, beslutets innehåll och de därför under diskussionen framlagda motiven äfvensom citat ur en till utskottet inkommen hemlig handling (hvilket allt sedermera under samma riksdag offentliggjordes). Att här förelåg ett obehörigt kungörande af »konstitutionsutskottets protokoll och handlingar rörande statsrådet» torde näppeligen kunna bestridas. Tryckfrihetsförordningens anda, om ock ej dess bokstaf, var genom detta kungörande kränkt. Men hvarken tidningsutgifvaren, som ej kunde

[1]) Detta sista uttryck förekommer om patenthandlingar, för hvilkas offentliggörande, sedan de en gang blifvit obehörigen utlämnade, något straff icke finnes utsatt, hvilket ock, med hänsyn till *ratio legis,* i detta fall torde vara mindre behöfligt.

sägas hafva direkt »utgifvit» protokollet af trycket, eller den företrädesvis brottslige, nämligen meddelaren från utskottet af hvad därinom sig tilldragit, skulle, då det i detta fall icke var fråga om något »ärende, därå rikets säkerhet eller rätt emot främmande makt ligger», ej, på grund af tryckfrihetsförordningens otillfredsställande affattning, kunnat till straff befordras.

Medgifvas må, att i det nu anförda fallet faran af det obehöriga kungörandet ej var synnerligen stor. Vida betänkligare gestaltar sig förhållandet, då, såsom numera ej sällan händer, tidningarnas nyhetsjakt eller snikenhet förleder dem att i sina spalter upptaga redogörelser i ärenden, å hvilka berörda uttryck i strafflagen skulle kunna med skäl anses tillämpligt. Det är icke någon ovanlig företeelse i vårt land, att t. ex. vid planerandet af fästningsbyggnader, vid ordnandet af farleder för flottan eller vid fälttjänstöfningar och flottmanövrer i tidningarna förekomma noggrant detaljerade framställningar om terrängförhållanden m. m., hvilka synas vara af beskaffenhet att ej så mycket för den svenska tidningsläsande allmänheten, men desto mera för utländska generalstaber innehålla nyheter af det största intresse. Enahanda är förhållandet, då i tryck förekomma redogörelser angående å flottans fartyg eller eljest vid anordningar för försvarsväsendet tillämpade mekaniska uppfinningar o. d.

Såsom önskningsmål vid en eventuell blifvande omarbetning af 2 § 4:o tryckfrihetsförordningen och därmed sammanhängande bestämmelser skulle enligt det föregående kunna uppställas: att så vidt möjligt fullt bestämda och otvetydiga gränser uppdroges mellan offentliga och hemliga handlingar; att meddelandet till pressen af offentliga beslut o. d. blefve på ett tidsenligt samt både ämbetsmännens intressen och allmänhetens befogade nyhetskraf motsvarande sätt; att erforderliga bestämmelser meddelades angående hemliga handlingars afskiljande från de offentliga samt om sättet för deras beteckning och förvaring; att hithörande kriminalrättsliga bestämmelser — därest de icke skulle anses böra rent af, såsom vid flera tillfällen satts i fråga, utflyttas ur tryckfrihetslagen och

amalgameras med den allmänna strafflagen — underkastades en grundlig revision i syfte att dels klargöra förutsättningarna för straffbarhet, dels i afseende å ifrågavarande förbrytelser införa den modernare straffrättens regler om konkurrens, delaktighet och straffmätning och dels i vissa fall ej obetydligt höja straffsatserna; samt att slutligen åt lagtexten gafves en koncis och korrekt affattning.

Frågan om revision af tryckfrihetsförordningen har i själfva verket i mera än ett halft århundrade »stått på dagordningen» i vårt land. Denna »den sämsta af våra grundlagar», »den minst lyckade af det började tidsskedets lagstiftningsprodukter», »den sämst redigerade författning vi äga» är utan tvifvel förtjänt af alla dessa tillvitelser. I motiveringen till 1887 års kungl. proposition med förslag till ny tryckfrihetslag yttras ock om tryckfrihetsförordningen, bland annat, följande: »Dess uppställning är synnerligen oredig. Ämnena förekomma blandade om hvarandra på ett sätt, som gör uppfattningen svår och tillämpningen i hög grad osäker och vacklande. Själfva språket afviker på ett ingalunda lyckligt sätt från de öfriga grundlagarnas och från det i lagstiftningen i allmänhet vedertagna». — Vid 1898 års riksdag, då en motionär föreslagit en allmän grundlagsrevision, afvisade konstitutionsutskottet[1]) visserligen förslaget jämväl beträffande tryckfrihetsförordningen, men yttrade därvid om denna grundlag följande: »Hvad åter angår tryckfrihetsförordningen, hafva visserligen dess brister och ofullkomligheter vid flere tillfällen varit påvisade och dess fullständiga revision upprepade gånger — nämligen vid riksdagarne 1828—30, 1869, 1871, 1872 och 1887 — varit ifrågasatt. Vid sistnämnda riksdag framlades af Kungl. Maj:t ett fullständigt förslag till ny tryckfrihetslag, hvilket dock, på grund af de vid nämnda riksdag inträffade särskilda förhållanden, icke kom att af Riksdagen eller ens af dess konstitutionsutskott behandlas. Utskottet tror sig häraf kunna hämta anledning till den förmodan, att frågan om tryckfrihetsförordningens omarbetning fortfarande utgör föremål för Kungl. Maj:ts uppmärksamhet, och finner sig utskottet alltså för närvarande sakna tillräckliga skäl att på grund af ifrågavarande motion före-

[1]) Utlåtande N:o 11.

slå Riksdagen att hos Kungl. Maj:t härom erinra». Dessa ord upprepades af 1899 års konstitutionsutskott[1]), som hade till behandling ett liknande förslag om allmän grundlagsrevision.

Att allt detta oaktadt någon omarbetning af tryckfrihetsförordningen hittills icke kunnat åvägabringas, torde väl hufvudsakligast böra tillskrifvas den öfverdrifna rädslan för »attentat mot tryckfriheten»; men denna farhåga för att, genom försök att afhjälpa de mest i ögonen fallande betänkliga bristfälligheterna i tryckfrihetens gamla ärevördiga byggnad, dess grundvalar skulle kunna upprifvas eller rubbas, måste helt visst anses vara helt och hållet ogrundad. Klara och tydliga bestämmelser synas vara önskliga äfven från den synpunkten, att sådana utan tvifvel skulle kunna ej oväsentligt bidraga till ett bättre och mera förtroendefullt förhållande mellan de svenske ämbetsmännen, å ena, och den aktningsvärda delen af den svenska pressen, å andra sidan, samt till undanröjande af en ej sällan förefintlig beklaglig benägenhet för ömsesidiga misstankar, från byråkratiskt håll, mot pressens representanter för bristande ansvarskänsla vid iakttagande af sekretessens fordringar och, å publicistiskt håll, för kränkningar af tryckfriheten genom onödigt, kanske olagligt hemlighetsmakeri.

---

[1]) Utlåtande N:o 19.

Anmärkta tryckfel i afd. 1 af denna uppsats.

Sid. 100,	rad	7	nerifrån	står	resolution,	läs revolution
» 102,	»	13	»	»	1815	» 1812
» »	»	18	»	»	1815	» 1812

Med eller utan examen?

Af

Professor J. A. Lundell.

I en uppsats med titel »Ett stycke skolpolitik» i 2:a årgången af »Statsvetenskaplig Tidskrift» framhölls, att »skolpolitik är socialpolitik», att skolfrågor, så vidt de röra undervisningsväsendets allmänna organisation, äro *samhällsfrågor* af den mest genomgripande och djupgående betydelse för nationen och måste påkalla lika allmän uppmärksamhet som andra samhällsfrågor. Det är visserligen långt ifrån någon nyhet, att skolfrågor behandlas af den politiska pressen. Men skolfrågor (liksom religionsfrågor) betraktas dock alltjämt af den stora allmänheten alltför mycket som pedagogiska fackfrågor, som kunna lämnas åt skollärare att afgöra. En sådan syn på saken är för dessa frågors lösning i samhällets intresse icke lycklig. De måste, mer än vanligen sker, ses ur synpunkten af samhällets allmänna kulturintressen. Vår ungdom skall på bästa sätt bildas till bärare och främjare af svensk kultur, andlig och materiell. I skolan formas Sveriges framtid.

Den nyssnämnda uppsatsen tog till orda för en uppdelning af det allmänna läroverkets båda uppgifter — att meddela allmän medborgerlig bildning och förbereda högre specialbildning — i den riktning, som adjunkten Dahlgren angifvit med sin bekanta uppsats i Svensk Tidskrift. I senaste läroverkskommittés förslag är detta en hufvudpunkt: en afslutning med afrundade

kurser vid en ålder, som motsvarar flyttning från VI: 1 till VI: 2, med kompetens för vissa fackskolor och statstjänster. Detta förslag torde vara så väl motiveradt och dess lämplighet så allmänt erkänd, att dess framgång ej kan vara tvifvel underkastad. Olika meningar råda däremot om, huruvida en särskild afslutningsklass bredvid VI: 1 (bredvid en första gymnasialring) behöfves eller icke, och om huruvida den ifrågasatta kompetensen bör bindas *vid en särskild examen* eller ej.

Det torde för många liksom falla af sig själft — det har gjort så för mig — att afslutningen borde markeras genom examen. Jag har till och med tagit mycket verksam del i att vid ett privatläroverk få en afgångsexamen från VI: 1 till stånd. Den närmare bekantskap, jag under senare år gjort med verkningarna af vårt examensväsen vid såväl universitet som skola, har bragt mig på andra tankar. De uttalanden mot en föreslagen examen från kl. V, som 1891 gjordes af de flesta domkapitel och läroverkskollegier, synas mig vara tillämpliga äfven på det förslag till »realskoleexamen», som framställts af vår senaste läroverkskommitté. Och den erfarenhet, som i Tyskland vunnits om en sådan examen, är fullkomligt afskräckande. Hvad på olika vägar kommit till min kännedom rörande Norges Middelskoleexamen och »Almindelig Forberedelsesexamen» i Danmark innebär ingalunda någon uppmuntran att slå in på samma väg.

Mest instruktiva synas mig emellertid erfarenheterna från Preussen.

I slutet på 1880-talet, således före den ombildning af Preussens högre skolväsen, som inleddes af den nuvarande kejsaren, hade reformvännerna bl. a. på sitt program ett yrkande, att åtminstone de tre första skolåren, men så vidt möjligt hela mellanskolan (d. v. s. kl. I—VI: 1 efter svensk terminologi) borde bilda ett helt för sig, med en läroplan, som innehölle hvad för alla bildade kunde anses oumbärligt. Detta yrkande ingick bl. andra i en petition med 22,000 underskrifter, som 1888 riktades till preussiske kultusministern, och det har mynnat ut i »Reform-Gymnasien» efter Frankfurt- eller Altonasystem, väsentligen motsvarande Sveriges nuvarande läroverksorganisation (med för alla »linjer» gemensam undervisning i kl. I—III). Åstadkommandet af en själf-

ständig mellanskola, ofvanpå hvilken borde upprättas treåriga gymnasier, realgymnasier och »Oberrealschulen» (motsvarande våra två latinlinjer och vår reallinje), var hufvuduppgiften för den »Verein für Schulreform», som 1889 bildades (med FRIEDRICH LANGE i spetsen). I preussiska landtdagen angaf samma år kultusministern v. GOSSLER som riktpunkter för sin skolpolitik bl. a. inskränkning af studentantalet dels genom minskning af antalet sådana läroanstalter, som leda till studentexamen, dels genom främjande af latinlösa skolor med kortare kurs samt anordnandet af en *afslutning inom det högre läroverket efter »undersekunda»* (d. v. s. efter VI: 1). Det är, som man ser, just vårt nuvarande reformprogram i Sverige.

Decemberkonferensen 1890, för hvilken kejsarens personliga program låg till grund, ville — på samma gång den uttalade sig mot realgymnasierna i tysk mening (vår B-linje med latin fr. o. m. 1:a klassen) — åt de förut tämligen undanskjutna lägre realskolorna gifva en bestämd plats i systemet: de skulle på samma gång gifva högre medborgerlig allmänbildning och motsvara de 6 lägre klasserna i en »Oberrealschule» (som motsvarar vår reallinje). Inskränkning i värnepliktsöfningen till ett år ville konferensen binda vid en särskild examen efter 6:e skolåret, och denna examen borde alla lärjungar såväl i de 9-klassiga gymnasiala (inkl. reala) läroanstalterna som i de 6-klassiga realskolorna vara underkastade. Afsikten var att leda ett större antal af lärjungarna *ifrån* vägen till studentexamen, enär de svagare borde något hejdas genom denna examen. Ifrågavarande »Abschlussprüfung» från de 9-åriga läroanstalternas VI: 1 och de 6-klassiga (progymnasier, realprogymnasier och »Realschulen») ordnades genom en lag af 6 jan. 1892. Samtidigt gafs inom den allmänna ramen större möjlighet för olika läroverkstyper (läroverk efter Altona- och Frankfurttyperna, den senare motsvarande vår latinlinje). Lärjunge på latinlinjen kunde i kl. IV— VI: 1 få lära engelska i st. f. grekiska, ett medgifvande som ju innebar ett tillmötesgående mot fordran på allmän medborgerlig bildning och naturligtvis hängde samman med den nya afslutningsexamen.

Denna »Abschlussprüfung» var inrättad ungefär som studentexamen. Den skulle bredvid sitt ofvan angifna syfte äfven

göra det möjligt att inskränka pröfningen i studentexamen (man erinre sig till jämförelse, att vi förr afslutade tyska och naturalhistoria i VI: 2): den muntliga pröfningen skulle omfatta blott sista årets kurs och kunde under vissa förutsättningar bortfalla.

Inom skolkonferensen 1900 yrkade majoriteten på afskaffande af den nyss införda examen efter VI: 1. De 6-klassiga realskolorna hade fått tillräcklig vind i segeln (ett hufvudsyfte tyckes ha varit att hjälpa fram dem). Genom förordning af den 26 nov. 1900 *afskaffades nämnda examen.* Uppdelningen af de högre läroanstalterna i en lägre 6-årig och en högre 3-årig afdelning kvarstår emellertid.

Som anledning till afskaffande af examen anger den kejserliga skrifvelsen af 26 nov. 1900, att »den icke motsvarat de förväntningar, man gjort sig vid dess införande, och särskildt att den snarare främjat än hindrat den alltför starka tillströmningen till universiteten». Hafva vi månne af dessa ord någon lärdom att hämta? Kan den erfarenhet, man sålunda i Tyskland tror sig ha vunnit, betyda någonting för oss vis-à-vis de förslag, som läroverkskommittén gifvit oss?

* *

*

Afgångsexamen från »Untersekunda» (motsvarande kl. VI: 1 hos oss) infördes, som sagdt, i Preussens läroverk 1892. Det dröjde ej länge, innan klagomålen läto höra sig icke blott från föräldrarnas sida, utan äfven från myndigheter och fackmän: 1896 i de officiella årsberättelserna för gymnasierna i 12 provinser, från rektorsmötena i provinserna Öst- och Västpreussen och i en skrifvelse till ecklesiastikministern från 14 rektorer i Berlin, 1897 i en inlaga till preussiska ecklesiastikministern från medicinska auktoriteter, 1898 i en officiell skrifvelse från ståthållaren öfver Elsass-Lothringen, i årsberättelserna för realläroverken i tolf preussiska provinser samt vid rektorsmötet i provinsen Hannover, vidare från Berlins gymnasiallärareförening, från ett läkaremöte i Eisenach och ett naturforskaremöte i München, i pedagogiska tidskrifter och politiska tidningar.

Rektorsmötet i provinsen Hannover förklarade 1898 bl. a., att afgångsexamen *icke* beredt någon lättnad å öfverstadiet (genom minskning af lärjungeantalet eller utmönstring af svagare begåfningar), att den inverkade störande på skolarbetet i det hela och betydligt ökade arbetet för lärare och rektorer, att det vore fara att den föregående undervisningen blefve konstlad (»die nötige Unbefangenheit einbüsst»), och representanterna för de 9-klassiga läroverken uttalade sig med 45 röster mot 11 för att examen måtte afskaffas.

Slutligen yrkades 1900 inom preussiska landtdagen under allmän tillslutning från alla partier, att ifrågavarande examen skulle afskaffas.

Mot afgångsexamen talade först och främst det, att den icke fyllt det ändamål, hvarför den blifvit inrättad. Man hoppades blifva fri från en mängd lärjungar, som icke hade något annat syfte med sin skolgång än rätten till ettårigt aftjänande af sin värneplikt; hoppades, att tillströmningen till studentexamen skulle minskas, och att man efter sålunda företagen rensning skulle i de tre sista årsklasserna få en för studier mera lämpad lärjungebesättning. Examen verkade i alldeles motsatt riktning: lärjungar, som gått igenom i »afgångsexamen», kände sig af framgången uppmuntrade till att fortsätta, tillströmningen till studentexamen växte, utsikterna att få ett lärdt proletariat ökades i stället för att minskas. Personer, som på 1890 års skolkonferens talat för införande af »afgångsexamen», bekände på konferensen 1900 offentligen sina synder och talade ifrigt för examens afskaffande.

Nu kan från majoritetens sida inom vår läroverkskommitté invändas, att afgångsexamen i Preussen efter 1892 års förordning måste afläggas af *alla*, äfven af dem, som ämnade fortsätta till studentexamen. Och visserligen framhölls i klagomålen äfven det störande inflytande, som examen medförde i de blifvande studenternas arbete: ett helt år gick för dem nästan förloradt på för dem onyttiga repetitioner och annat direkt på »afgångsexamen» syftande arbete. Men det kan nog äfven hos oss hända, att de lärjungar, som lyckligt bestått »realskoleexamen», däraf funne sig uppmuntrade att öfvergå till gymnasiet och fortsätta till studentexamen. Kommittén föreslår vissa lättnader för att möjliggöra

öfvergång från afslutningsklassen till 2:dra gymnasialringen. Det *kan* hända äfven hos oss, att verkan af den nya inrättningen blir densamma, som den faktiskt blef i Preussen: en *ökning* af deras antal, som sträfva fram till studentexamen.

De motiv, som i öfrigt anfördes för afskaffande af »afgångsexamen» [1]), äga sin fulla och obestridliga tillämpning på såväl kommittémajoritetens som reservanternas förslag till »realskoleexamen».

1. Föräldrarna »klaga öfver, att lärjungarna vid denna ålder ej äro vuxna att tåla den oro, som en verklig examen alltid medför, att förberedelsen för examen leder till nervös öfverretning och öfveransträngning».

»Afgångsexamen tynger på hela skolan» — säger Oberschulrat Dr. ALBRECHT från Strassburg — genom den förberedelse, examen kräfver. Vi ha fått lugnande och mildrande cirkulär från vederbörande myndigheter, som alla gå ut på, att vi icke borde hålla så mycket på formerna, icke förfara så strängt, examen vore inte så illa ment. Det hjälper icke med några cirkulär. Så länge det finnes lärjungar, som examineras, och lärare, som examinera, skall man alltid arbeta med hänsyn till examen. Och resultatet har i detta fall varit, att nedre sexans arbete i våra läroverk hufvudsakligen gått ut på förberedelse för examen. Men denna examenspreparation råkar falla på en tid, då gossarna just befinna sig i pubertetsutvecklingen och därför äro fysiskt särskildt ömtåliga. Att vid den tiden från skolans sida på gossarna ställa anspråk, som kunna blifva farliga för deras hälsa, anser jag», säger talaren, »ytterst betänkligt».

»Många påstå», heter det i ett utlåtande af Dr. MATTHIAS, byråchef för skolangelägenheter i ecklesiastikdepartementet, »att äfven lärjungarnas fysiska hälsa lidit genom afgångsexamen. Som allmänt omdöme kan detta väl näppeligen få gälla. Men att många föräldrar och lärjungar vid denna examen lägga den allra största vikt, att just de flitiga och bland dem åter isynnerhet mindre

---

[1]) De skäl, som i Preussen anfördes mot examen, och som ledde till dess afskaffande, refererar jag hufvudsakligen efter yttranden vid 1900 års allmänna skolkonferens (Verhandlungen über Fragen des höheren Unterrichts. Berlin, 6 bis 8 Juni 1900. 2 Aufl. Halle 1902).

begåfvade, men plikttrogna lärjungar lida af examen, att oro och nervös öfverretning visa sig, att för samvetsgranna naturer vid hvarje till hälften misslyckadt arbete examen reser sig som ett hotande spöke, att denna tillökning i arbetet ofta till tiden sammanfaller med konfirmationsundervisningen, som också kräfver arbete: allt detta är fakta, som ej låta sig förneka. Inga förordningar och cirkulär kunna någonsin hindra, att skolans tendens att på särskildt sätt förbereda för examen städse lefver upp på nytt och en tyngande arbetsbörda utan motsvarande vinst åläggeslärjungarna.»

Meningen med ifrågavarande »afgångsexamen» var alldeles icke, att det skulle blifva någon egentlig examen, liksom vår »realskoleexamen» naturligtvis icke häller — enligt läroverkskommitténs uttryckliga förklaring — skall blifva någon examen rigorosum. Vi ha ofvan sett, hvad herrar Albrecht och Matthias ha att förmäla om förhållandenas obevekliga logik: examen verkar trots allt som examen. »Inspektionsmyndigheterna ha varit nödsakade», tillägger Matthias, »att upprepade gånger påminna om, hvad som står i förklaringen till ifrågavarande förordning, att den s. k. afgångsexamen i grund och botten blott är en i vissa former inklädd flyttningsexamen af samma slag som andra flyttningsexamina inom och utom Preussen. Att denna sats ständigt har måst upprepas, är egnadt att väcka betänkligheter, och man frågar sig helt naturligt, om icke just dessa »former», i hvilka den s. k. afgångsexamen uppträder, utgöra det egentliga felet i hela tillställningen, och om det icke till sist vore bäst att åter nämna barnet vid dess verkliga namn. Det är just dessa »former» som framkallat de obehagliga verkningar, som nu tillskrifvas afgångsexamen.»

Så långt om afgångsexamens (resp. realskoleexamens) hygieniska faror.

2. »Mot afgångsexamen (d. v. s. realskoleexamen) tala äfven farhågor af annan art. Lärjungarna i VI: 1 ha, trots vissa kunskaper, ännu icke de karaktärsegenskaper och det förstånd, som kräfvas för att under de faror, hvarmed examen hotar, bevara nödigt lugn och undvika försök till fusk. De 14 rektorerna vid Berlins högre skolor betona i sin ofvan omtalade skrifvelse, att

många lärjungar vid de skriftliga profven visa sig i vida sämre dager än under vanliga förhållanden. De sakna nämligen nödigt lugn och stadga. Då påsken 1900 vid ett läroverk samtliga 14 examinander i VI: 1 afstängdes från muntlig examen, emedan de i flere af de skriftliga profven försökt fuska, så frågar man sig — säger hr byråchefen — »om det verkligen är nödvändigt att genom »vissa former», hvarunder man låter den redan i och för sig ej odeladt behagliga klassflyttningen uppträda, inleda 15-åringar i frestelse. Att faktiskt afgångsexamen i mer än ett fall hos ungdomen fostrar karaktärsegenskaper, som man hellre ville undvara, det kan man få veta både af föräldrar, som sätta värde på god uppfostran, och af rektorer, som följa lärjungarna äfven utom skoltimmarna».

3. »Examen stör undervisningens gång. Hvarje examen — det kan nu icke hjälpas — kräfver ett tämligen betydligt kvantum af sådana kunskaper, som äro genast till hands och passa i ett förhör. Vill en lärare icke göra fiasko, så måste han se till, att sådana kunskaper finnas. Detaljer, som ingalunda alltid utgöra sakens egentliga kärna, som icke sammanfalla med det i läroämnet, som för lärjungens intellektuella och etiska bildning skulle vara hufvudsaken, måste ideligen framhållas och inpräglas i minnet, på bekostnad af undervisningens grundlighet och djup, på bekostnad af det lugn och den lyftning, som borde prägla densamma, och undervisningen kan under sådana förhållanden ej bereda vare sig lärjungar eller lärare den glädje, den kunde ge dem. Men våra högre läroverk behöfva mer än någonsin allt detta, som examen är egnad att ta ifrån dem.»

4. Examensapparaten ökar i hög grad arbetet för rektorer, klassföreståndare och lärare just vid den tid på året, då de äro som mest upptagna af annat arbete, med betyg och flyttningar vid läsårets slut. Hvarför skall man, utan tvingande nödvändighet, utan uppenbart gagn lägga på dem allt detta arbete med skrifverier, sammanträden, protokoll, förhör och annat byråkratiskt tillbehör?

Afgångsexamen från VI: 1 afskaffades i Preussen, sedan den i nio år vållat förargelse och skada.

Den afskaffades fullständigt vid de 9-åriga läroverken. Man

hade yrkat på dess afskaffande äfven vid de 6-klassiga läroverken. »Man måste äfven vid dessa», heter det, »lämna större utrymme för naturlig utveckling än för onaturlig dressyr och humbug och ersätta examen med åtgärder, som äro egnade att på ett mindre konstladt sätt ådagalägga, huruvida lärjungarna tillgodogjort sig undervisningen, huruvida de i det hela motsvara det bildningsmått, som läroverket har till uppgift att meddela, och eventuellt besitta nödig mognad för att tillgodogöra sig undervisningen i VI: 2, om de öfvergå till 9-årigt läroverk». Tillämpas på de 6-klassiga läroverken, heter det, i fråga om inträdesfordringar och flyttning samma regler, som gälla för de 9-åriga, och underkastas de samma tillsyn, finns ingen anledning att antaga, att de skola släppa ifrån sig omogna lärjungar. Så menar äfven den censor, Tilmann, som vid skolkonferensen inledde diskussionen om denna fråga, att afgångsexamen från de 6-klassiga läroverken kan och bör ersättas genom mera intensiv och oftare återkommande inspektion, medan för de 9-klassigas verksamhet studentexamen erbjuder tillräcklig säkerhet äfven i fråga om mellanstadiet.

* * *

I mönsterlandet Tyskland, hvarifrån vi bruka hämta såväl skolplaner som polisuniformer, har man sålunda en tid haft en examen efter genomgången af VI: 1 (»Untersekunda») och åter afskaffat samma examen. Behöfva vi också gå samma väg? Skulle vi ej lika gärna kunna besluta oss för att icke införa nämnda examen?

Afgångsbetyg från VI: 1 *utan examen* berättigar i Preussen till:

1) ett-årig militärtjänst;
2) inskrifning för 4 terminer vid universitet för studier inom filosof. fakulteten;
3) inträde som hospitant vid tekniska högskolor och bergsakademier;
4) kurs vid landtbrukshögskolan i Berlin och jordbruksakademien i Poppelsdorf;
5) inträde vid akademiska högskolan för bildande konst i Berlin;

6) att undergå examen för anställning som lärare i teckning vid högre skolor;
7) inträde vid akademiska högskolan för musik i Berlin;
8) att undergå pröfning till gymnastiklärare;
9) att ingå som amanuens på kameralafdelningen vid statens järnvägar, vid landsstaten, vid domänförvaltningen och justisförvaltningen;
10) vissa tjänster i järnvägarnas byggnads- och maskinafdelningar;
11) inträde som lärling på apotek med rätt att aflägga apotekareexamen (för lärjunge från reallinjen fordras efterpröfning i latin);
12) inträde vid trädgårdsskolan i Potsdam (med efterpröfning i latin motsvarande 3-årig kurs);
13) anställning vid arméns intendentur;
14) anställning vid flottans civilstat;
15) utbildning för mariningeniörsstaten.

Samtliga dessa förmåner — som i det hela motsvara den kompetens, hvilken vår läroverkskommitté vill fästa vid »realskoleexamen» — tillkomma i Preussen lärjungar från alla linjer, äfven från latinlinjen A (»Gymnasium»), hvars lärjungar (med 47 veckotimmar latin i kl. I—VI: 1) i Tyskland ha vida mindre utrymme för realämnen än vår latinlinje. Och dock är ju Tyskland mönsterlandet icke blott i fråga om vetenskap, utan äfven på industriens område.

Man är icke i Tyskland fullt så ängslig som hos oss i fråga om »afrundade» kurser. Detta framgår däraf, att flyttningsbetyg till VII: 2 (på alla linjer) berättigar till inträde som amanuens vid tull- och accisstaten, vid kansliet för flottans intendentur och statens skeppsvarf samt flottans kassor; flyttningsbetyg till VII: 1 ger tillträde bl. a. till landtmäteriexamen, veterinär- och tandläkareinstitut, till riksbanken och till sjökrigsskolan (med kvalificeradt betyg i engelska och franska); flyttningsbetyg till VI: 1 berättigar till inträde i post- och telegrafstaten.

Allt utan särskild examen, såvida aspiranten tillhört 9-klassig läroanstalt. Man finner sålunda i studentexamen tillräcklig garanti för att undervisningen på alla stadier skötes ordentligt.

Lärjunge i 6-årig läroanstalt (progymnasium, realprogymnasium, realskola) måste däremot undergå examen under ledning af

en representant för regeringen (»Königl. Kommissar») motsvarande våra censorer. Som censor kan emellertid vid statens läroverk *rektor* fungera. Denna examen regleras genom en kort förordning af 31 okt. 1901. Syftet med examen är att undersöka, om lärjungarna kunna anses *mogna för inträde i öfre afdelningen af motsvarande 9-årig läroanstalt* (= VI: 2). Själfva examen anordnas af censor efter sig företeende omständigheter. Den *liknar föga studentexamen* och är i det hela anordnad som *flyttning till högre klass* (»Versetzungsprüfung»), hvarvid endast i tvifvelaktiga fall verklig examen förekommer. Man utgår från sista årets terminsbetyg, och censor äger, så vidt han finner nödigt, kontrollera dessa genom frågor eller skriftliga prof.

Examen från 6-årigt läroverk i Preussen är närmast att jämföra med vår s. k. gymnasistexamen (läroverksstadgans § 33, mom. 2).

Privatister (»Extraneen») måste naturligtvis underkasta sig en strängare pröfning. En sådan pröfning för privatister för tillträde till VII: 1 och inträde på sådana banor, hvartill flyttningsbetyg till VII: 1 berättigar, är reglerad genom förordning af den 8 juli 1902. Denna examen är dels skriftlig, dels muntlig och liknar tämligen en preussisk studentexamen (hvilken i alla fall försiggår under mildare former än svensk studentexamen). Någon censor deltager icke i sådan pröfning.

En indelning af den 9-åriga skolkursen i två afdelningar: en 6-årig mellanskola och en 3-årig öfverskola, är i Preussen genomgående. Den yttrar sig både i de relativt afslutade kurser, som ges till och med »Untersekunda», och däri att inom alla tre skolarterna: Gymnasium (A-linje), Realgymnasium (B-linje) och Oberrealschule (reallinje) bredvid »Vollanstalten» med 9-årig kurs stå 6-åriga progymnasier, realprogymnasier och realskolor med dimissionsrätt till »Obersekunda» i motsvarande »Vollanstalt».

För lämpligheten af en sådan indelning torde alltså äfven tysk erfarenhet tala. Dock förfar tysken litet mindre rätlinigt skematiskt än vår skolkommitté: den förre låter än flyttningsbetyg till VI: 1, än sådant till VII: 1 eller VII: 2, visserligen än oftare flyttning till VI: 2 ge kompetens — allt efter sakens natur, medan enligt oss förelagda förslag ingenting annat än 6-klassig kurs duger till någonting.

* * *

Är det nu nödvändigt för oss att göra om samma experiment, som man gjort i Tyskland? Måste vi först införa »realskoleexamen», i det stora hela under samma omständigheter och af samma skäl, som den infördes i Tyskland, för att *själfva* få erfarenhet af alla därmed förenade olägenheter, för att sedan nödgas afskaffa den på grund af samma olägenheter, som i Preussen ledt till dess afskaffande? Den skall efter kommitténs förslag inrättas efter mönstret af studentexamen (alldeles som i Preussen skedde); men man skall på samma gång betona, att det icke är så allvarligt menadt, att man icke vill ha någon »examen rigorosum» (precis som man gjorde i Preussen). Så skall det visa sig, att en examen ändå alltid verkar som examen — just som en fisk fortfar att vara fisk, hvad man än *säger* om den — alldeles som fallet var i Preussen — och så skola vi (så vida ej svensk halsstarrighet öfvergår preussisk) om tio år se oss nödsakade att åter afskaffa den. Måste det gå så? Kunde vi icke *genast* besluta oss för att inrätta en afslutning med afrundade kurser för kl. I—VI: 1, tillerkänna dem, som genomgått dessa kurser, en viss kompetens, d. v. s. rätt till inträde i lägre fackskolor och vissa statstjänster, och så visa det förtroende för våra läroverk, att vi lita på de vitsord, som där gifvas, *utan examen?* Examen är ju i alla händelser ett rätt osäkert kriterium både på kunskaper och bildning, inverkar alltid i någon mån skadligt på den föregående undervisningen och är på ifrågavarande åldersstadium utan tvifvel förenad med vissa faror för elevernas andliga och kroppsliga hälsa.

Strödda meddelanden.

Befolkningsrörelsen i Frankrike. Såsom en illustration till »tvåbarnssystemets» verkningar meddela vi efter Wolf's *Zeitschrift für Socialwissenschaft* följande siffror rörande födelser och dödsfall i Frankrike under de elfva åren 1891—1901.

	Antal		Öfverskott af	
	födda	döda	födda	döda
1891	866,377	876,882	—	10,505
1892	855,847	875,888	—	20,041
1893	874,672	867,526	7,146	—
1894	855,388	815,620	39,768	—
1895	834,173	851,986	—	17,831
1896	865,586	771,886	93,700	—
1897	859,107	751,019	108,088	—
1898	843,933	810,073	33,860	—
1899	847,627	816,233	31,394	—
1900	827,297	853,285	—	25,988
1901	857,274	784,876	72,398	—

Som man ser, har Frankrike uteslutande den minskade dödligheten att tacka för, att det ännu har att uppvisa ett nativitetsöfverskott. Hade dödligheten under det sista decenniet stått kvar vid exempelvis 1891 års siffra, skulle Frankrike i våra dagar haft ett ständigt öfverskott af döda i stället för af födda. För öfrigt hafva trots den sjunkande dödligheten ej mindre än fyra år af elfva öfverskott af döda, endast sju ett öfverskott af födda.

Administrativ praxis.

---

6. *Angående patroni skyldighet att redovisa för kyrkas af honom uppburna inkomster.*

Sedan domkapitlet i Göteborg uti en till Kbfde i Göteborgs och Bohus län ingifven skrift hemställt, att vederbörande patronus måtte varda ålagdt afgifva behörig redogörelse för kyrkotionden inom Morlanda pastorat, af hvilken framställning J. N. Sanne, hvilken såsom ägare af Morlanda säteri innehade patronatsrätten i pastoratet, den 28 oktober 1895 erhållit del,

men Kbfde genom beslut den 31 december 1895, enär på grund af innehållet i Konung Fredrik III:s bref i december 1648 angående upplåtelse af ifrågavarande patronatsrätt den ägaren af Morlanda säteri tillagda rätt till kyrkotionden inom Morlanda pastorat icke vore af beskaffenhet, att han därför vore redovisningsskyldig, förklarat den hos Kbfde gjorda ansökningen icke kunna bifallas,

så ock efter det domkapitlet hos Kammarrätten fullföljt talan mot Kbfdes beslut,

utlät sig Kammarrätten enligt utslag den 7 december 1896, att Kammarrätten funnit de anförda besvären icke förtjäna afseende.

Häremot har domkapitlet anfört besvär hos K. Maj:t, öfver hvilka Sanne sig förklarat och Kammarrätten sig yttrat, hvarefter underdåniga utlåtanden afgifvits af bl. a. Kammarkollegium, som låtit höra Morlanda församling, samt justitiekanslersämbetet.

Målet föredrogs inför K. Maj:t den 4 april 1903, och enär innehafvaren af patronatsrätten i Morlanda pastorat hvarken på grund af innehållet i omförmälda nådiga upplåtelsebref eller eljest kunde anses hafva blifvit fritagen från skyldighet att för Morlanda kyrkas af honom förvaltade medel göra redo och räkning, men sådan redo och räkning, med afseende å hvad i målet blifvit upplyst, icke skäligen borde affordras Sanne såsom patronatsrättens innehafvare för längre tid tillbaka än från och med året näst efter det han erhöll del af domkapitlets ifrågavarande framställning, fann K. Maj:t, med ändring af Kbfdes och Kammarrättens i målet meddelade beslut, skäligt ålägga Sanne att inom 6 månader efter erhållen del af K. Maj:ts utslag till Kbfde ingifva en till Kbfde och biskopsämbetet

i Göteborgs stift ställd, af verifikationer åtföljd redogörelse för förvaltningen af den kyrkans tionde, hvilken enligt kyrkans räkenskaper funnits behallen vid ingången af år 1896 eller därefter till kyrkan influtit.

G. T.

---

7. *Angående järnvägsstyrelsens rätt att af järnvägsmedel bestrida kostnader för dekorering o. d.*

Sedan Kammarrättens revisionsafdelning, efter granskning af Järnvägsstyrelsens räkenskaper för statens järnvägars andra distrikt år 1898, yrkat, att, enär i räkenskaperna afförts ersättning till R. Blad för biträde vid dekorering den 5, 6, 7 och 8 juni 1898 med 4 kronor 25 öre, till samme person för dekorering vid Foglavik den 14 och 15 sept. 1897 med 7 kronor 75 öre, till A. Andersson för dekoreringsarbeten med 4 kronor 60 öre, till G. Brutz för anordning med flaggstänger och handtlangning vid Falköping-Ranten med 51 kronor 4 öre, till Göteborgs trädgårdsförening för dekorering i Göteborgs stationshus med 50 kronor samt till C. A. Palmgren för uppsättning och nedtagning af flaggstänger med 30 kronor 24 öre, men dessa utgifter icke bort med järnvägsmedel bestridas, utbetalda beloppen, 147 kronor 88 öre, måtte till ersättning fastställas, utlät sig Kammarrätten genom utslag den 25 april 1901, att som bandirektören vid statens järnvägar O. J. Wickman icke visat sig hafva ägt befogenhet att för berörda ändamål låta utbetala järnvägsmedel, funne Kammarrätten skäligt att, med gillande af anmärkningspåståendet, förplikta Wickman att ersätta anmärkta beloppen. Wickman anförde häremot besvär hos K. Maj:t, som den 24 oktober 1902, med afseende på hvad i målet förekommit, fann skäligt att, med upphäfvande af Kammarrättens öfverklagade utslag, ogilla den mot klaganden gjorda anmärkning.

G. T.

---

8. *Församlings beslut om personligt lönetillägg till viss prästman betraktas såsom ändring i löneregleringen, hvarför dylikt beslut erfordrar K. Maj:ts fastställelse för att lagligen kunna vinna tillämpning.*

Sedan Jakobs och Johannes församling i Stockholm å kyrkostämma den 27 november 1902 efter omröstning med 353 röster, afgifna af 25 församlingsmedlemmar, emot 209 röster, afgifna af 26 församlingsmedlemmar, beslutat att, i enlighet med kyrkorådets hemställan, bevilja kyrkoherden i församlingen E. Bergman ett personligt lönetillägg af 1,000 kronor att årligen utgå från och med år 1903 samt fabrikören J. A. Fjällbäck däröfver anfört besvär hos öfverståthållareämbetet, med yrkande, att, då några synnerliga skäl ej förelåge för berörda lönetillökning och det därom fattade beslutet i allt fall stode i strid med Kungl. resolutionen den 30 december 1874, hvarigenom lönereglering för prästerskapet i församlingen fastställts att gälla för en tid af 50 år, samma beslut måtte upphäfvas, utlät sig öfverståthållareämbetet genom utslag den 22 januari 1903, att enär gällande lönekonvention för församlingens prästerskap icke utgjorde hin-

der för församlingen att i det ämne, hvarom öfverklagade beslutet handlade, vid kyrkostämma öfverlägga och besluta och beslutet icke heller af annan grund öfverskrede deras befogenhet, som detsamma fattat, förty och då det icke blifvit visadt, att beslutet kränkte enskild rätt eller eljest hvilade på orättvis grund, eller att det icke i laga ordning tillkommit eller stode i strid med allmän lag eller författning, ogillade öfverståthållareämbetet de anförda besvären.

Fjällbäck fullföljde sina besvär hos K. M:t, som enligt beslut den 15 maj 1903 fann klaganden ej hafva anfört skäl, föranledande till ändring i öfverklagade beslutet, men enär ifrågavarande å kyrkostämma den 27 november 1902 fattade beslut vore af beskaffenhet att afse en ändring i den af K. M:t den 30 november 1874 fastställda lönereglering för församlingen och beslutet följaktligen icke lagligen kunde vinna tillämpning, med mindre än att K. M:ts stadfästelse därå kommit, tog K. M:t beslutet i hela dess omfattning under nådig ompröfning, därvid med hänsyn till den obetydliga röstöfvervikt, hvarmed beslutet fattats, och då den aflöning, som jämlikt omförmälda löneregleringsresolution, med därtill den 9 maj 1890 fastställdt tillägg, icke kunde anses vara för tjänsten otillräcklig, K. M:t fann godt förklara, att kyrkostämmobeslutet icke finge gå i verkställighet.

G. T.

---

9. *Frågan om annexhemmans i Skåne skyldighet att deltaga i kostnaderna för byggnad och underhåll af kyrka får, med hänsyn till otydligheten i därom förefintliga stadganden, bedömas efter hvad i hvarje fall af ålder varit brukligt.*

Å kyrkostämma den 17 december 1901 beslöt Långaröds församling, vid granskning af upprättad debiteringslängd å de afgifter, som jämlikt församlingens förut fattade beslut skulle utgå till kyrka och skola, med godkännande af längden i öfrigt, att Hans Jönsson i Långaröd och Jöns Olsson i Trulshärad, hvilka arrenderade, Jönsson det kyrkoherden i Östra Sallerups och Långaröds församlingars pastorat för lön anslagna annexhemmanet n:r 2 2/8 mtl Långaröd och Olsson det kyrkoherden i Trenninge och Vollsjö församlingars pastorat likaledes för lön anslagna, inom Långaröds socken belägna annexhemmanet n:r 3 1/8 mtl Trulshärad, skulle för berörda hemman efter hela deras fyrktal, i likhet med innehafvare af annan i mantal satt jord, påföras afgifter till kyrkobyggnad med hvad därtill hörde.

Häröfver anförde Jönsson och Olsson besvär hos Kbfde i Malmöhus län, under anförande bl. a., att enligt lagen angående byggnad och underhåll af kyrka m. m. den 30 juni 1899, de, hvilka ägde åtnjuta de genom prästerskapets privilegier förunnade förmåner, ej vore skyldiga att i sådan kostnad deltaga i vidsträcktare mån än som med samma privilegier kunde vara förenligt, att arrendatorerna af ifrågavarande hemman allt ditintills varit fria från att för desamma erlägga såväl kyrkotionde som annan afgift för kyrkobyggnad, samt att vid bestämmande af arrendeafgifterna för hemmanen berörda omständighet jämväl tagits i betraktande och uppen-

barligen föranledt därtill, att sagde afgifter kunnat sättas till högre belopp än hvad eljest blifvit fallet, på grund hvaraf och då öfverklagade kyrkostämmobeslutet således kränkte klagandenas enskilda rätt och öfverskrede kyrkostämmans befogenhet, klagandena yrkade, att beslutet måtte upphäfvas, men utlät sig Kbfde genom utslag den 3 april 1902, att enär, enligt lagen angående byggnad och underhåll af kyrka m. m. den 30 juni 1899, kyrka med hvad därtill hör skulle, där icke annorlunda vore särskildt förordnadt, uppehållas och byggas på deras bekostnad, hvilka inom församlingen erlade kommunalutskylder, dock så att de, som ägde åtnjuta de genom prästerskapets privilegier förunnade förmåner, ej vore skyldiga att i sådan kostnad deltaga i vidsträcktare mån än som med samma privilegier kunde vara förenligt, samt hvarken af prästerskapets privilegier den 16 oktober 1723 eller af annan tillämplig författning framginge, att ifrågavarande hemman skulle vara från skyldighet att deltaga i kostnad för byggnad och underhåll af kyrka befriade, funne Kbfde skäligt ogilla klagandenas talan.

Sedan Kammarkollegium, uppå anförda besvär, enligt utslag den 10 juli 1902 funnit Jönsson och Olsson ej hafva anfört skäl, föranledande till ändring i Kbfdes utslag, fullföljde de besvären hos K. M:t, som den 17 april 1903 sig utlät, att enär, med hänsyn till otydligheten i förefintliga stadganden rörande prästannexhemmans i Skåne skyldighet att deltaga i kostnaderna för byggnad och underhåll af kyrka, frågan därom skäligen borde bedömas efter hvad i hvarje fall af ålder varit brukligt, ty och då i förevarande mål klagandena påstått, att de af dem arrenderade annexhemman af ålder varit befriade från dylik utgift, samt detta påstående, som icke motsades af hvad i målet förekommit, ej heller blifvit å vederdelosidan bestridt, funne K. M:t klagandena icke vara pliktiga att för samma annexhemman utgöra de i målet ifrågakomna afgifter, om hvilka församlingen å kyrkostämma den 17 december 1901 beslutit, hvadan, med ändring af Kbfdes och Kammarkollegii utslag, samma beslut blef till all kraft och verkan undanröjdt.

G. T.

Emigrationen.

Dess orsaker och medlen att stäfja den.

Några anmärkningar
af
Professor **Pontus Fahlbeck.**

Åter stiga emigrationens vågor högt. På en tid af ebb följer nu ånyo floden. Denna folkrörelse har liksom hafvets sin periodiska växling, ehuru perioderna omfatta ungefär ett årtionde hvar och en. Likväl är densamma, åtminstone i den omfattning, hvari vi nu känna den, helt ny. Den räknar sin början från kommunikationsväsendets utveckling med midten af förra århundradet, men först från senare hälften af 1860-talet antog den den karaktär af verklig folkvandring, som den sedan bibehållit. Dess omfattning och i någon mån äfven dess allmänna skaplynne framgår af följande öfversikt.

Årliga medeltalet (runda tal):

År	Emigranter: Hela antalet	Emigranter: Däraf till Amerika	Immigranter
1861—65	4,000 [1]	1,900 [1]	
1866—70	20,500	15,900	
1871—75	12,900	8,200	
1876—80	17,200	12,000	3,000
1881—85	35,000	29,300	4,300
1886—90	40,300	35,500	5,200
1891—95	32,300	27,800	7,800
1896—00	17,100	12 300	8,000
1901	24,600 [1]	21,000 [1]	7,600 [1]
1902		34,000 [1]	

[1]) Talen för 1861—65 äro tämligen osäkra, de för åren 1901 och 1902 preliminära. För innev. år lär siffran för hela emigrationen nog stiga till bortåt 50,000.

Dessa siffror äro icke alla lika tillförlitliga; icke heller veta vi, om ej amerikafararnes tal äro något för låga, såsom de här angifvas. En och annan kan nämligen hafva uppgifvit målet för sin resa vara Norge eller Danmark, medan färden dock gick vidare. Dessa fel äro dock ej större, än att vi af de anförda siffrorna erhålla en i det hela riktig bild af den med utlandet försiggångna omflyttningen under dessa år, d. v. s. allt sedan den stora emigrationens början. Hvad vi af dem finna, är, utom att emigrationen allt mera går till det stora landet i väster, väsentligen tvenne viktiga omständigheter. Den ena af dessa är, att vid sidan om den utåtgående strömmen har uppstått en ström af tillbakavändande — ty blott till en mycket ringa del utgöres immigranterna af hit inflyttande utländingar. Och denna återgående ström är i ständig tillväxt efter ofvanstående siffror att döma. Möjligen är denna tillväxt till någon del skenbar, beroende på mindre noggrann statistik tidigare, men i hufvudsak är den nog fullt riktig, alldeles svarande emot hvad man måste vänta. Hvarje en längre tid fortsatt strömning i en riktning uppväcker en motström inom människornas värld lika väl som inom den fysiska, och det dess mer, ju längre den förra varat, och ju större den är. I alla händelser är denna återinvandring, ehuru i och för sig icke obetydlig, dock utvandringen mycket underlägsen i kvantitativt afseende och säkerligen också i kvalitativt. Den består ock mera af dem, som begifvit sig till Norge, Danmark och andra europeiska länder, än af amerikafararne. Detta oaktadt är den ett moment uti ifrågavarande folkrörelse, som icke får förbises, såsom vanligen sker. Den förtager icke så litet verkan af den åderlåtning, som emigrationen medför för vårt folk.

Den nästa iakttagelse, hvartill de anförda talen gifva anledning, är den, att hela denna rörelse, såsom ofvan antyddes, förlöper periodiskt i växlande tempo med en mellantid af flera ar för hvarje sådan växling. Efter den svaga begynnelsen i början af sextiotalet visa åren 1866—70 en våldsam stegring med både absolut och ännu mer relativt mycket höga tal — vi få nämligen ej förglömma, att folkstocken da var en fjärdedel mindre, än hvad den nu är. Med sjuttiotalets ingång sjunker floden hastigt och förblir vid en låg nivå nära ett årtionde, hvarefter åter följer en

häftig stegring under åttio-talet, då utvandringen både absolut och relativt når sitt maximum. Med nittio-talet börjar strömmen så åter sjunka för att under dess senare del gå ned till relativt samma låga ståndpunkt, som den hade 1871—75. Nu äro vi åter midt upp uti en ny flodtid.

Periodiciteten uti denna folkrörelse är alltså klar och tydlig och likaså grunden till den förra. Flod och ebb uti emigrationsströmmen följa omedelbart med växlingarne af dåliga och goda tider. Missväxtåren 1867 och 1868 gåfvo uppslaget till den stora emigrationen vid samma tid; och sedan går det upp och ned, allt eftersom tiderna skifta. Härmed erhålla vi en första inblick uti den svenska emigrationens väsen och de orsaker, som föranleda den, hvilken är af icke ringa betydelse för den rätta uppfattningen af densamma. Den är framför allt en ekonomisk företeelse, som uti ekonomiska, icke politiska och andra därmed liknande förhållanden äger sin hufvudsakliga grund. Men så betydelsefull denna inblick än är, så förslår den dock på intet vis till att förklara denna moderna folkvandring, hvad Sverige beträffar. Ty hvilka äro de ekonomiska förhållanden, som en sådan verkan äga? Och hvadan kommer det sig, att emigrationen äfven under goda tider och trots den ofantliga stegring af nationalförmögenhet och arbetslöner, som sedan sextiotalet ägt rum, alltjämt fortfar? Äfven tycker man, att sedan de senare nått den höjd, som de faktiskt för närvarande äga i Sverige, flykten från fäderneslandet icke genast vid minsta stockning i affärslifvet åter skulle taga sådan fart. I andra länder, isynnerhet Tyskland, hvarest den senaste depressionen varit starkare än i Sverige, har däraf icke följt någon stegrad emigration. I sistnämnda land utgjorde den transoceaniska utvandringen sålunda 1900/02 i medeltal 25,000 personer eller blott 0,4 ‰ af folkmängden mot samtidigt 4,6 ‰ i Sverige. Detta bevisar, att särskilda för Sverige egendomliga orsaker härvid måste vara verksamma. Men hvilka dessa särskilda orsaker äro, kunna vi ej se af ofvanstående kortfattade statistik. Därtill kräfves det att gå djupare in uti företeelsen ifråga och framför allt att specialisera densamma. Ty de orsaker, som framkalla emigrationen, äro icke desamma eller blott delvis desamma för män och för kvinnor, för ungdomen och för de högre åldrarne, för besutne och för obe-

sutne, ej heller för olika yrken. Det fordras en särskild undersökning för hvar och en af de olika befolkningsgrupper, som deltaga uti emigrationen, och slutligen äfven en individual-enquête för att komma rätt underfund med denna företeelse. En sådan kan likväl icke en enskild man utföra, utan borde den på officiell väg verkställas, men icke af en half- eller helpolitisk kommitté utan af Stat. Centralbyrån. Det är märkvärdigt, att så ej för länge sedan skett. En dylik undersökning skulle — utom hvad den närmast afsåge, att finna orsakerna till emigrationen — i hög grad bidraga till en väl behöflig kännedom om våra inre sociala förhållanden. Blott några allmänna synpunkter och därtill knutna anmärkningar rörande emigrationen är allt, som här kan få plats.

För att något förenkla frågan, vilja vi blott sysselsätta oss med den manliga emigrationen. Kvinnornas utflyttning är i stort sedt blott en följd af och ett bihang till männens, medan å andra sidan de särskilda orsaker, som kunna förmå unga ogifta kvinnor att lämna landet äro tämligen själfklara De måste nämligen framför allt sökas uti den oerhördt låga giftermålsfrekvens, som i Sverige är rådande, och som vållar, att en så stor del af både kvinnor och män icke stifta familj och sålunda ej ens i det afseendet få sitt eget. Möjligt är ock, att de ofta mycket låga löner, som betalas det kvinnliga arbetet inom vissa hemindustrier, främst sömmerskornas, utgöra en anledning till missnöje, som ändar uti beslutet att i Amerika söka sig en bättre utkomst. Dock kan härom intet med säkerhet sägas utan en närmare undersökning. Lämna vi emellertid kvinnornas utflyttning å sido, för att uteslutande hålla oss till männens, så erfara vi genast i detta fallet som så ofta eljest, att det är lättare att säga, hvad som icke är grunden till den ifrågavarande företeelsen, än hvilka dess egentliga orsaker äro.

Redan ofvan antyddes, att icke politiska och andra därmed sammanhängande förhållanden äro orsak till emigrationen i Sverige, såsom fallet är i vissa andra länder (Irland, Ryssland, Finland), om ock erkännas må, att inom ungdomsåldrarne fruktan för värnplikten hos vissa själfsvåldiga eller räddhågade sinnen utgör en anledning därtill. Bortsedt alltså härifrån kunna vi med säkerhet

säga, att så icke är fallet. Vidare kunna vi konstatera — hvad som är viktigast af allt — att emigrationen i Sverige icke har sin grund uti öfverbefolkning, såsom fallet synes vara i Italien. Ty det är så långt ifrån, att vårt land lider af ett öfvermatt af människor med alla däraf följande olyckor, ss. låg lefnadsfot, usla löner och arbetsbrist, stor dödlighet m. m., att man snarare kan säga, att vi dragas med underbefolkning och dess följd — oförmåga att fullt tillgodogöra sig egna resurser. Sålunda är icke den omständigheten, att de högre och högsta åldrarne tack vare den ständigt växande medellifslängden blifva allt starkare, ett bevis på öfverbefolkning eller en anledning att önska en inskränkning af folkmängden, såsom från visst håll påståtts. Tvärtom är det nödvändigt, att underbyggnaden i samhället — de produktiva och de dem rekryterande ungdomsåldrarne — för närvarande stärkas, på det att de må kunna uppbära den större öfverbyggnad, som de öfverårigas tillväxt nu och en tid framåt medför. Icke heller kan en med den nyss nämnda nära sammanhängande företeelse, låga löner för den kroppsarbetande befolkningen, anföras som orsak till, att så stora massor lämna landet. Ty arbetslönerna för män äro i Sverige allmänt högre än i flertalet europeiska länder och särskildt högre än i Tyskland, hvars emigration är i jämförelse med den svenska försvinnande liten. Äfven är den svenske industriarbetarens lefnadssätt bättre än motsvarande i flertalet andra länder, undantagandes beträffande bostaden, särskildt i Stockholm. Slutligen kunna ännu mindre än de nu nämnda omständigheterna tryckande skatter anföras som skäl till emigrationen, såsom fallet delvis är i Ryssland och äfven Italien. De personer, som från Sverige utflytta, betala mestadels ingen direkt skatt — den enda som här kunde tänkas verksam — eller, om de äro hemmansägare, en vanligen allt annat än öfverdrifvet stor sådan.

Går jag från denna mönstring af förhållanden, hvilka icke eller endast i individuella fall kunna kännas skyldiga till emigrationen — en mönstring, som för öfrigt kunde utsträckas till åtskilligt annat, som utpekats såsom medverkande därtill — till en positiv framställning af de verkliga orsakerna, så blir svaret mera ovisst. Ty dessa orsaker äro mångahanda, ofta rent individuella eller tillfälliga, ss. personliga motgångar och olyckor, i form af

betalningsinställelse o. likn., arbetstvister m. m. Men vid sidan om dessa finnas andra, allmänna och i stort verkande orsaker; och det är framför allt dem, man skulle vilja känna. Några af dessa äro ock så i ögonen fallande, att man utan en närmare undersökning kan utpeka dem. De förnämsta synas vara följande tre: 1) *den starka uppåtgående strömmen uti det svenska samhället och svårigheten för en stor mängd att, såsom de önska, följa denna drift*; 2) *den på jorden hvilande skuldbördan* samt 3) *dragningskraften från i Amerika bosatta landsmän*. Den första af dessa orsaker gäller mest de unga och obesutna, den andra de äldre besutna, den tredje i lika grad alla. Några ord torde vara tillräckligt för att belysa och bestyrka dessa, hvad man kan kalla, *objektiva* orsaker till emigrationen, hvar och en för sig.

I hvarje nutida samhälle pågår en strömning nedifrån upp, från lägre klass och lefnadsställning till högre. Genom denna sociala omsättning rekryteras den högsta klassen oafbrutet med uppåtsträfvande nykomlingar från lägre lager. Men vidare pågår en ständig strömning från de egendomslöse till de besutne, från arbetarens och tjänarens klasser till jord- och husägarnes m. m. Den förstnämnda rörelsen är i Sverige tack vare den kostnadsfria undervisningen större än i något annat land, med den följd att trängseln på alla hithörande banor är utomordentligt stor och giftermålsfrekvensen oerhördt liten. Den andra rörelsen, som gör arbetaren liksom hemmansägarens söner till själfägare, går däremot efter all sannolikhet jämförelsevis trögt och i alla händelser för trögt i förhållande till vederbörandes önskningar i detta fall. Ty det är obestridligt, att nu mer de nämnda folkelementen allt ovilligare finna sig uti utsikten att aldrig annat bli än arbetare eller tjänare. Framför allt torde detta vara fallet med landsbygdens unge män. Att ständigt tjäna utan utsikt att någonsin kunna få eget hem och en någorlunda självständig ställning — det är detta, som drifver så många af denna klass öfver till Amerika, där de hoppas kunna nå ej blott det utan möjligen ännu mer.

För de små hemmansägarne åter och sannolikt ock för både små och stora hemmansägares söner är den tryckande jordskulden

en väsentlig orsak till deras beslut att lämna gård och grund och därigenom befria sig från en ränta, som de ha svårt att bära och icke på annat sätt kunna blifva kvitt. Den svenska jordens stora skuldsättning är i främsta rummet en följd af den lika arfsrätten. Denna gör äfven, att skulden blir permanent och samtidigt hålles vid sitt maximum, i det att hvarje arfskifte förnyar den upp till skorstenarne, utan att, såsom förhållandena nu ligga, möjlighet finnes för ägaren att i sin tid fullborda dess gäldande. Men en jordskuld, som icke af hvarje generation kan afbetalas, och som är så hög, att dess förräntning och amortering kräfver en stor del af gårdens afkastning, är en ren olycka. Det är på den olyckan, som en stor mängd af våra jordbrukare bär, och som drifver dem i landsflykt.

Kommer så till dessa här hemma verkande krafter en ständig maning från landet därute i form af bref och penningremisser samt släktingars och vänners besök i hemlandet, så ligger häruti för alla en stark frestelse att begifva sig dit ut, där lyckan synes bjuda allom handen. Ty de många tusen och åter tusen, mot hvilka lyckan aldrig lett därute, utan som blott haft missräkningar — om dem får man intet veta, och deras varnande exempel blifva för alltid okända. De personliga förbindelserna med utevarande landsmän äro tydligen nu mera en af de verksammaste orsakerna till emigrationen och det dess mer, ju lifligare och ju mera omtalade dessa förbindelser blifva. I det afseendet äro sålunda de under sista åren gjorda mera offentliga bemödandena att knyta svenskarne i Amerika samman med hemlandet som ett tveeggadt svärd. Gärna upprätthålla och stärka vi förbindelserna med de utflyttade, men säkerligen bidrager detta i sin mån att göra beslutet att lämna det gamla Sverige för många lättare, än det eljest skulle vara.

Vända vi oss efter detta från emigrationens orsaker till frågan om m e d l e n a t t s t ä f j a d e n, så är utan vidare klart, att de senare måste bestå uti undanrödjandet af de förra. Allt annat är palliativ. Att åter råda bot på de orsaker, som framkalla emigrationen, är nog i vissa fall lätt, i andra däremot mycket svårt för att ej säga omöjligt. Sålunda torde det ej vara vanskligt att finna botemedel mot den fruktan för värnplikten, som drifver en

del unge män ut. Det torde för öfrigt gå af sig själf i den mån, som allt flere fullbordat densamma och kunna intyga, att den icke är så farlig, som man tror. Och intill dess denna riktiga opinion hinner blifva allmän, kan med skäl ifrågasättas, om ej desse harhjärtades flykt bör med lämpliga medel förhindras. De många dispenser, som af Kgl. Maj:t nu meddelas i detta fall, äro möjligen mera välvilliga än välvisa. — Hvad åter beträffar den sista utaf de tre ofvan anförda stora orsakerna till emigrationen — den dragningskraft, som de utevarande utöfva — så ligger den till större delen utanför vår räckvidd. Vi förmå intet göra därvid, på sin höjd söka framställa förhållandena, sådana de verkligen äro, och påvisa de faror, som äro förknippade med en utvandring, och för hvilka många duka under. I sammanhang härmed och för öfrigt så fort som möjligt bör det ofog, som bedrifves af emigrantvärfvare grundligen afstyras. Härvid kan pressen sin uppgift likmätigt göra en god gärning. Men i öfrigt stå vi nog tämligen maktlösa gent emot nu berörda orsak till emigrationen.

Annorlunda är det med de båda andra ofvan framhållna orsakerna — å ena sidan den starka uppströmmen inom samhället och svårigheten att tillfredsställa det växande krafvet på besutenhet och självständig ställning, å andra jordens skuldbelastning. Dessa båda anledningar till utflyttning kunna otvifvelaktigt angripas, men svårigheterna därvid äro ej ringa. Att här djupare gå in på dessa ting förbjuder utrymmet. Hela afhandlingar kunde därom skrifvas, utan att man ändock nådde till botten däraf. Blott några antydningar om de olika utvägar och medel, som synas ligga närmast till hands för att häfva de nämnda inre orsakerna till emigrationen, må här få plats.

Den uppåtgående rörelsen är i det svenska samhället utomordentligt stark, har ofvan sagts. Detta är en följd af den stora borgerliga frihet, som vårt folk sedan gammalt ägt, samt den genomgående demokratiska anda, som behärskar det, och som fått sitt uttryck icke minst uti den för alla öppna och kostnadslösa skolan. Denna lämnar fri utsikt till statens ämbeten och de högsta klasserna för alla och en hvar. Därför befolkas äfven de högre läroverken och universiteten till så stor del utaf söner från de lägre lagren i samhället. Naturligen representera desse blott

en helt liten bråkdel af alla till dessa lager hörande; massan måste stanna uti de låga ställningar, uti hvilka den är född. Men blotta möjligheten gör i detta fall, att blicken riktas uppåt och en allmän sträfvan uppstår att nå till — om ej den högsta klassen — så dock ett steg högre på samhällsstegen. För så vidt som denna, för öfrigt under ett fritt samhällsskick helt naturliga känsla afser att på studievägen hinna upp till ämbeten och höga ställningar, är den, när den nar den höjd, som den redan äger hos oss, snarare ett ondt än ett godt. Det är en ren olycka för ett samhälle, om på detta sätt öfverbyggnaden uti detsamma hotar att bli för stor. Därför må man vakta sig för att genom att göra folkskolan till bottenskola underlätta och påskynda denna form af social omsättning. Den är redan nu väl stark i vårt land. Helt annorlunda är det med den sociala ström, som består uti att förvandla de obesutne till besutne och alltså förmedla öfvergången ur arbetarnes och tjänarnes klasser till kapitalisternas och jordägarnes. Denna rörelse uppåt, som alla de, hvilka ej kunna eller vilja klättra hela samhällsstegen uppför, d. v. s. den stora massan, med all makt vilja följa, går ej för sig så raskt och i sådan omfattning, som önskligt vore. Att utfinna medel att underlätta denna sociala omsättning, om hvilken intet annat än godt är att säga, vore att tillstoppa en af de värsta luckorna för emigrationsströmmen. Ty hvad en stor del af emigranterna genom sin utflyttning vilja vinna är just detta — en om ock anspråkslös själfständig ställning.

Helt allmänt kan som sådant medel angifvas hvarje form af sparande, hvarigenom den till 50 à 60 år hunne arbetaren eller tjänaren kunde förvärfvat sig en egen grund att stå på antingen i form af en sparpenning (lifränta) eller bättre af ett jordstycke. «Ett eget hem» i betydelsen af hus med jord, antingen så att den senare blott endels förslår för uppehället, eller hällre så att den ensam är tillräcklig för familjens utkomst, och det icke blott för de till åren hunne arbetarne utan äfven för yngre — se där hvad vi i detta fall behöfva. Men huru genomföra ett sådant program och göra denna här och hvar pågående rörelse lika allmän, som den är allmänt åtrådd inom ifrågavarande samhällsklasser? Jord ha vi nog af i vårt land, men på hvad sätt bereda de obesutne tillfälle att förvärfva ett stycke däraf? Som svar på dessa frågor

vill jag för närvarande blott hänvisa till den lagstiftning, som man i England sedan några år tillbaka genomfört och som just nu Norge omfattat, hvilken går ut på att åt kommunerna gifva både rätt och skyldighet att inköpa hemman och uppdela dessa i småbruk, hvilka på gynnsamma villkor upplåtas åt obemedlade. Äfven andra utvägar finnas. Men hvilka utvägar, som tillgripas för att befordra uppkomsten af ett gårdbrukarestånd, såsom det heter i Danmark, så må alltid ihågkommas, att de endast då kunna varaktigt leda till åsyftadt resultat, om man samtidigt kan lära desse småbrukare att bättre sköta sig och sitt, än hvad massan af nuvarande smärre jordbrukare göra. Ty därförutan skapar man endast ett jordbruksproletariat till olycka både för vederbörande självfve och för landet. Men en bättre och framför allt efter hvarje orts särskilda förhållanden rätt afpassad skötsel af jorden skall sannolikt lättare åstadkommas inom denna nya klass af jordbrukare än med de nuvarande, som åtminstone norr om Skåne helst vilja sköta sina gårdar såsom fäderna gjort utan tanke på något nytt och bättre.

Ehuru ingalunda lätt att praktiskt genomföra, är dock det nu berörda medlet mot emigrationen i sig själf enkelt och klart. Så är ej fallet med de utvägar, som kunna tillgripas för att råda bot på den sista af de stora orsaker, som drifva till emigration, nämligen jordens skuldsättning. Ty då det ej är att tänka på att angripa denna kräfta på vårt jordbrukarestånd och på jordbruket i dess rot, den obegränsade lika arfsrätten, så återstå endast medel, som i andra och tredje hand kunna tänkas verksamma. Närmast till hands ligger härvid att sätta en lagstadgad gräns för (utmätningsbar) inteckning i jordegendom t. ex. vid 40 % af taxeringsvärdet. Visserligen lär från privatekonomisk synpunkt detta betraktas som ett ingrepp i äganderätten. Men högre än denna rätt står statens och det allmännas fordran att i jorden äga ett skatteobjekt, som icke får omintetgöras genom jordräntans totala skiljande från besittningen, hvilket sker, då den förra helt går till skuldräntor och utländska kreditorer. Ett annat mera indirekt sätt att hindra detta onda torde vara jordens styckning i småbruk, ty efter allt att döma äro de helt små jordbruken relativt minst belastade med intecknad gäld. Och detta sannolikt därför, att de

ej i samma grad utsättas för skuldbelastning vid arfskifte som de större gårdarne — helt enkelt emedan de äro mindre lämpliga som pantobjekt. Slutligen är äfven här en bättre skötsel af jord och kreatur m. m. en väg ut ur svårigheterna. Ty därigenom ökas utsikterna för hvarje generation att afplana den skuld, som den vid gårdens mottagande pålagt densamma. En ständigt fortskridande utveckling och förbättring af jordbruket med allt hvad därtill hör, kreaturs- och trädgårdsskötsel m. m., är den första förutsättningen för att hålla folket kvar på landsbygden och därmed ock att hämma emigrationens värsta flöden.

Utom och jämte nu behandlade objektiva, d. v. s. i yttre förhållanden grundade anledningar till emigrationen finnas emellertid äfven rent subjektiva, d. v. s. på föreställningar och meningar beroende sådana. För så vidt som dessa äro blott personliga och omfattas endast af en eller annan individ äro de lika litet som enskilda objektiva orsaker till emigration, ss. betalningsinställelse o. likn., något att fästa sig vid. Men uppträda de såsom mer eller mindre allmänna massföreställningar, så äro de visserligen att beakta. Och i någon mån synes det verkligen vara fallet här. En sådan, som det tyckes, rätt gängse föreställning hos de unge ogifta männen är förhoppningen att i Amerika kunna fullborda den sociala cirkulationen och nå upp till herrskapsklassen. Denna önskan är uppvuxen från den allmänna grund till emigrationen, som vi ofvan skildrat, sträfvandet hos de obesutne att på äldre dagar få en själfständig ställning. Men den går längre och uppbäres utom af det nämnda allmänna sträfvandet af en viss lust till äfventyr och lek med lyckan. I sådan gestalt har denna åtrå djupa rötter i det förgångna och vårt folks hela skaplynne. Det torde därför vara svårt att stäfja detta hos mången ungdom rådande begär att försöka sig i världen och i ett slag gripa lyckan och blifva rik man och herre.

Annorlunda är det med en annan, såsom det tyckes, äfven rätt allmän mening, den nämligen, att det är så illa beställdt i Sverige i jämförelse med hvad det är i andra länder och särskildt i Amerika. Svensken har, som bekant, en mestadels mycket stor beundran och svaghet för allt utländskt. Understödes så

denna af föreställningen om, att det i allmänhet är illa vulet här hemma i politiskt och socialt afseende, så sjunker lätt den eljest så naturliga hemkänslan och fosterlandskärleken till nollpunkten, och beslutet att lämna landet växer som mogen frukt af dessa stämningar. Och en dylik föreställning tyckes icke vara ovanlig. Detta är ej heller så underligt, om man betänker den snart sagdt stående termen «om Sveriges efterblifvenhet i politiskt och socialt afseende», som inom en del af pressen alltjämt repeteras. Nästan med nödvändighet. kan man säga, måste häraf mängden af okritiska läsare suggereras till ovilja och förakt för det egna landet med häraf följande lust att lämna det, Lyckligtvis kan ändring härutinnan lätt ske. Därtill kräfves blott, att pressen med större känsla af ansvar, än hvad nu ofta är fallet, utöfvar sin kritik af bestående förhållanden. Man kan skarpt angripa, hvad man anser behöfva reformeras, och därvid äfven anföra utländska inrättningar till efterföljd, utan att dock lämna den nationella grunden och utan att tillgripa dessa lika orättvisa som osanna allmänt nedsättande omdömen om vårt land. Det förhåller sig nämligen med dessa nedsättande omdömen om det egna landet under samtidigt lofprisande af andra alldeles som med det stundom förekommande förhärligandet af förgångna tider i jämförelse med den närvarande. Det ena som det andra grundar sig uteslutande på — okunnighet. Så är det nu med detta tal om Sveriges efterblifvenhet i politiskt och socialt afseende. Det beror endast på okunnighet å ena sidan om den egenartade utveckling, som vårt folk så i ena som andra afseendet fullbordat — och som vetenskapligt sedt är långt öfverlägsen den, som flertalet andra folk genomgått — å andra om totaliteten af inrättningar och lagar i Sverige och i andra länder. Vanligen stirrar sig vederbörande kritiker blind på en detalj, som han finner sämre hos oss än annorstädes, och generaliserar så sitt omdöme. Han må blott skärskåda samtliga institutioner, och omdömet skall bli ett helt annat, ty uti intet land i världen är den enskilde i stort sedt mindre bunden af statens och det allmännas, i form af lagar eller äfven opinioner, makt och välde än i Sverige. Och det är dock i sista hand detta — att icke för mycket administreras och kommenderas, samt å andra sidan att i administration och

rättskipning hederlighet och opartiskhet råda — som är den rätta måttstocken på samhällsskicket och den viktigaste förutsättningen för de enskildes trefnad.

Ehuru de nu berörda subjektiva anledningarna till emigrationen på intet sätt ha den betydelse som de först behandlade objektiva, har jag dock velat erinra äfven om dem, emedan de åtminstone delvis lätt kunna häfvas. Ty intet bör försummas, som kan bidraga till att hämma den nu alldeles för starka emigrationsfloden.

Om Beboelsesforhold og Arbejderboliger i København.

Ved

Kontorchef **Cordt Trap.**

Vor Hovedstad er en gammel By med en gammel Historie, men det København, som nu staar, er for Størstedelen af nyere Oprindelse. Af Betydning er det her navnlig, at Byen blev hærget af to mægtige Ildebrande i 1728 og 1795 og af Bombardementet i 1807. Det er ikke meget af Hovedstaden, der har overlevet disse Katastrofer. Som Bydele fra ældre Perioder kan nævnes Kristianshavn og Nyboder, der jo ogsaa ved deres Ydre bærer Præg af den ældre Oprindelse.

Om en regelmæssig københavnsk Beboelsesstatistik kan man først tale fra 1880, men statistiske Oplysninger om dette Forhold kan dog føres længere tilbage i Tiden, nemlig til Folketællingerne af 1850, 1855 og 1860. Ved den første af de derpaa rettede Undersøgelser fastslog man for Byens enkelte Gader og Kvarterer Beboertallet i Forhold til det bebyggede Areal (Gaarden iberegnet). Undersøgelsen viste en slem Overbefolkning i en Del af Byens Gader (5 Gader havde endog over 16 Personer pr 100 □ Alen bebygget Areal), og Tabelværket udpillede yderligere som lidet lystelige Exempler nogle af de stærkest overbefolkede Ejendomme, hvoraf vi nævne 4 Huse med henholdsvis 32,5, 38,4, 39,4 og 45,2 Personer pr 100 □ Alen bebygget Areal, Gaardsrummet stadig medregnet. Vel viser de to følgende Undersøgelser nogen Fremgang, der navnlig syntes mærkbar i Tidsrummet 1850—55 og her

væsenlig maa tilskrives de Forholdsregler til Forbedring af Boligforholdene, som blev foretagne under og kort efter Koleraepidemien i 1853. Men Redegørelsen for 1860 udtaler dog, at der i det nævnte Aar endnu findes ikke faa Bygninger, i hvilke Befolkningen i den Grad er sammenpakket i snævre, mørke og usunde Boliger, at dette ikke kan være uden de betænkeligste Følger i sanitær Henseende for Hovedstaden i Almindelighed og disse Huses Beboere i Særdeleshed. En anden Ulempe ved de davarende Beboelsesforhold var den udbredte Kælderbeboelse. Naar man undtager Nyboder og Citadellet, hvor slet ingen Kældere fandtes, udgjorde Kælderbeboerne i 1860 8,6 pCt og Side- og Baghusbeboerne 23,4 pct af Befolkningen.

Men, som sagt, en regelmæssig københavnsk Beboelsesstatistik har man først fra 1880, da Hovedstaden overtog Bearbejdelsen af sit eget Folketællingsmateriale og sorgede for, at der paa Folketællingslisterne blev indsat særlige Forespørgselsrubrikker om Lejlighedernes Værelseantal og Huslejens Størrelse, og ved de følgende københavnske Folketællinger udgik der sammen med Folketællingslisterne selvstændige Beboelses- og Huslejeskemaer. Den særlige københavnske Statistik, derunder ogsaa Beboelsesstatistiken, udvidedes efterhaanden og omfattede til Exempel i 1901 foruden Hovedstaden med samtlige i 1901 og 1902 indlemmede Distrikter tillige Frederiksberg og Gentofte-Ordrup. Denne Udvikelse har navnlig for Beboelsesstatistiken haft megen Betydning, da København og omgivende Kommuner under Samfærdselsmidlernes stærke Udvikling mere og mere er kommet til at udgøre et samlet, af kommunale Inddelinger uafhængigt Beboelseslag, et »greater Copenhagen».

Udenfor Enkelthusstandene staar Fællesbeboerne (Hospitaler, Fattiganstalter, Kaserner, Hoteller m. m.); af den samlede Befolkning udgjorde de 3,8 pCt i København, noget mindre i de tilstødende Kommuner eller Distrikter.

Antallet af beboede Lejligheder, der falder sammen med Antallet af Husstande i det gamle København, som vi kalder Hovedstaden uden de indlemmede Distrikter, er fra 1880—1901 voxet fra c. 54,000 til c. 92,000. Med de indlemmede Distrikter stiger Tallet til over 100,000, medens der i Frederiksberg og Gentofte-Ordrup var mellem 21,000 og 22,000 Lejligheder.

Den københavnske Beboelsesstatistik giver os blandt andet Midlerne i Hænde til at følge Forskydningerne i Lejlighedernes Værelseantal. Denne fremgaar for det gamle København, for hvilket Oplysningerne kunne søges længst tilbage i Tiden, af nedenstaaende:

TABEL *a*.

	1901 pCt.	1895 pCt.	1880 pCt.
Lejligheder paa 1 Værelse	13,2	13,3	16,8
— - 2 Værelser	41,0	40,2	32,9
— - 3 —	17,1	16,7	31,3
— - 4 —	14,5	13,9	
— - 5—7 —	11,6	12,9	14,3
— - 8 — og derover	2,6	3,0	4,7
	100,0	100,0	100,0

Det mest iøjnefaldende ved Udviklingen fra 1880—95 er den betydelige Opgang i Toværelserslejlighederne, der opvejes ved en stærk Nedgang saavel for de mindste som for de store Lejligheder (dem paa 1 Værelse og paa 5 Værelser eller derover), medens Boliger af Mellemstørrelse omtrent har hævdet deres Plads. Toværelserslejlighederne udgør i 1895 af samtlige Lejligheder over $^2/_5$. Sammenligner man endvidere Aarene 1895 og 1901 er der Opgang baade for Toværelserslejligheder og for Tre- og Fireværelserslejligheder, men betydelig Nedgang for de store Lejligheder.

Til sidstnævnte er der forskellige medvirkende Aarsager, men navnlig kommer det i Betragtning, at en Del store Lejligheder er forsvundne i det gamle København ved Omdannelsen til Forretningsbrug, og at der har fundet en betydelig Udvandring Sted af de i økonomisk Henseende velstillede Befolkningslag til Gentofte-Ordrup Kommune, hvor de store Lejligheder, navnlig i Villabygninger til 1 Familie, er overordentlig stærkt repræsenterede.

En ganske ejendommelig Udvikling har fundet Sted i den tilstødende Frederiksberg Kommune, væsenlig som Følge af den nye frederiksbergske Byggelov af 11te April 1890, hvorefter det Areal, som det er tilladt at bebygge, blev reduceret efter et vist med Etagernes stigende Forhold, naar der i en Beboelsesbygning over 2 Etagers Højde indrettedes mere end to Beboelseslejligheder med en Gulvflade under 120 □ Alen. Denne Lov, der altsaa gjorde

det mere byrdefuldt at indrette smaa Lejligheder i høje Bygninger, traadte i Kraft i Begyndelsen af 1892 og standsede saa godt som fuldstændig Indretningen af Toværelserslejligheder, medens Treværelserslejlighedernes Tilvæxt fik fornyet Opsving, og denne Bevægelse er i Hovedsagen fortsat i Perioden mellem de to sidste Folketællinger.

Inddrager vi nu under Undersøgelsen foruden det gamle København tillige Frederiksberg og den Del af de indlemmede Distrikter, for hvilke Oplysninger om Boligforholdene haves baade for 1895 og 1901, fremkommer følgende Resultat.

TABEL *b.*

	1901		1895	
	Antal	pCt.	Antal	pCt.
Lejligheder paa 1 Værelse	13655	11,7	12078	12,1
— - 2 Værelser	46195	39,5	40170	40,3
— - 3—4 —	39124	33,5	30822	30,9
— - 5—7 —	14680	12,7	13403	13,5
— - 8 — og derover	3214	2,7	3218	3,2
	116868	100,0	99691	100,0

Procenttallet for Toværelserslejligheder er gaaet noget ned, men steget betydeligt for Tre- og Fireværelserslejligheder, hvilket viser, at Udviklingens Tyngdepunkt, der fra 1880—95 laa i en Forskydning mellem Et- og Toværelserslejligheder, nu begynder at flytte sig længere opad fra To- til Tre- og Fireværelserslejligheder. Dette viser saaledes i det hele hen paa en gunstig Udvikling i de københavnske Beboelsesforhold. En Række Aarsager har medvirket hertil, saaledes har de lokale Forhold navnlig efter Voldenes Nedrivning ikke afgivet kunstige Skranker for Bebyggelsen, ligesom Grundbesiddelsen kun i ringe Omfang er samlet hos enkelte Privatpersoner eller Selskaber; medens den stærke Udvikling af Samfærdselsmidlerne i høj Grad har bidraget til Byens Spredning. Hertil kommer saa endvidere de brede Befolkningslags ved den højere Arbejdsløn forøgede Købeevne, og i de senere Aar endelig Dannelsen af gensidige Arbejderbyggeforeninger, der er fremskyndet ved Loven af 26 Februar 1898 om billige Statslaan til Arbejderboliger. Disse Foreningers Huse ligger hovedsagelig i Dele af de indlemmede Distrikter, der ikke ere medtagne i oven-

staaende Tabel, og Bevægelsen til Gunst for Tre- og Fireværelserslejligheder er altsaa endnu noget større end ovenstaaende Tal viser.

En Husstands Gennemsnitsstørrelse udgør i København (med Valby og Brøndshøj) 3,80, i Frederiksberg 4,0, i Sundbyerne 4,13 og i Gentofte-Ordrup 4,39 Personer. For Frederiksbergs og navnlig Gentofte-Ordrups Vedkommende er det for en Del det større Tyendehold, der bringer Gennemsnitstallet højere op end i København, medens det i Sundbyerne er selve Familiens Størrelse, der gør Udslaget.

Beregner man det gennemsnitlige Antal Personer, der falder paa de forskellige Lejlighedsgrupper, viser det sig, at dette stiger med Lejlighedernes Værelseantal. Saaledes kommer der i København 2,09 Personer paa en Etværelseslejlighed, men 6,87 Personer paa en Lejlighed paa 8 Værelser eller derover. For Et-, To- og Treværelseslejlighederne viser nedenstaaende Tabel de enkelte Kombinationer af Beboere.

TABEL *c*.

København med Valby—Brøndshøj	Antal Lejligheder med														
	1 Beb.	2 Beb.	3 Beb.	4 Beb.	5 Beb.	6 Beb.	7 Beb.	8 Beb.	9 Beb.	10 Beb.	11 Beb.	12 Beb.	13 Beb.	14 Beb.	15 Beb.
Et-Værelseslejligheder	5949	2917	1518	922	522	259	120	46	17	6	1	1	1	»	»
To- —	3762	9596	8803	6615	4546	2680	1580	808	339	135	45	11	6	»	»
Tre- —	681	2658	3700	3125	2485	1731	1160	597	317	143	54	14	6	»	1

Af Tabellen ses det, at Antallet af Etværelseslejligheder med mindst 4 Personer udgør 1895, der huser 9309 Personer, ja at enkelte Etværelseslejligheder endog har 10, 11, 12 eller 13 Beboere. Tallet paa Lejligheder i Hovedstaden, hvor der er 4 Personer om at dele et Værelse, udgør 3260 med 21,140 Beboere, 5,83 pCt af den i Enkeltlejligheder boende Befolkning.

Gaar man endelig over til at undersøge Bevægelsen med Hensyn til de overbefolkede Lejligheder, hvortil man i alt Fald tør regne Et- og Toværelserslejligheder med 8 Beboere eller derover, ses den for nævnte Lejligheders Vedkommende af nedenstaaende Tabel, der omfatter det gamle København.

TABEL *d*.

	Antal Lejligheder	Samlet Antal Beboere	pCt. af Befolkningen i Enkeltlejligheder
1880	595	5.337	—
1885	795	7.131	2,67
1890	1155	9.783	3,28
1895	1298	11.040	3,44
1901	1353	11.642	3,36

Medens der i de sidste Aartier, hvor Befolkningens Boligforhold har kunnet følges ad regelmæssig statistisk Vej, i det hele og store har været en udpræget gunstig Bevægelse fra Et- henimod To- og i de senere Aar Treværelserslejligheder, er der gennem Firserne og den første Halvdel af Halvfemserne gaaet en Understrøm i modsat Retning for de overbefolkede Boligers Vedkommende, der giver sig tilkende i stigende Procenttal for disse Lejligheders Beboere, en Bevægelse, der mellem de to sidste Folketællinger dog er afløst af en lille Fremgang.

En af de mørke Sider ved de store Byers Beboelsesforhold er det udbredte Logerendehold i private Familier. I forskellige Storstæder, navnlig i Storbritanien, har man oprettet store og gode Bygninger til Optagelse af Logerende. I London er der saaledes indrettet tidssvarende Logishuse saavel af Kommunen som ad privat Vej; blandt de sidstnævnte maa med Berømmelse nævnes de paladsagtige, »Rowtonhouses». Af saadanne Bestræbelser kender vi kun lidet i København. Nævnes skal dog det for nylig for Borgerrepræsentationen fremsatte Forslag om Oprettelse af et kommunalt Logishus, væsenlig for Enkemænd og Enker, noget i Lighed med det »glasgow'ske family home», men gennemførelsen af denne Plan er dog stillet i Bero til bedre økonomiske Tider for Kommunen. I København (med Sundbyerne) stiller Forholdet sig saaledes, at af 100.954 beboede Lejligheder havde ikke færre end 15.213 Logerende, og disses Antal udgjorde 22.930, eller 5,9 pCt af den privatboende Befolkning. Om Logerendeholdets Hyppighed indenfor de enkelte Lejlighedsgrupper vil nogle Oplysninger findes i nedenstaaende Tabel, der omfatter København med samtlige indlemmede Distrikter. Omtrent 1/4 af Husstandene i Tre- og Fireværelserslejlighederne og 1/11 i Toværelserslejlighederne havde Lo-

gerende, ja selv blandt Etværelserslejligheder fandtes der et ikke helt lille Antal, nemlig 334 med 1 eller flere Logerende.

TABEL *e*.

Lejligheder med	1 Værelse	2 Værelser	3 Værelser	4 Værelser	5—7 Værelser	8 Værelser og derover	uangivet Antal Værelser og Lejl. i Gaarde	Ialt
1 Logerende	288	3214	3220	2585	1259	151	27	10744
2 —	42	518	873	1035	527	51	5	3051
3 — . . .	3	86	163	276	215	35	5	783
4 eller flere — . . .	1	20	62	108	226	212	6	635

I den københavnske Beboelsesstatistik af 1901 har man indført en Deling af de forskellige Lejlighedsgrupper, eftersom en Mand eller Kvinde var henholdsvis Husfader eller Husmoder. I Undersøgelsen taler man for Kortheds Skyld om mandlige og kvindelige Husstande. Resultaterne af denne Undersøgelse findes i Tabelværk N:o 13 til Københavns Statistik, hvoraf det blandt andet fremgaar, at medens Etværelseslejlighederne for den større Del (henimod $^3/_5$) beboes af kvindelige Husstande, er Forholdet for Toværelserslejligheder og opad vidt forskelligt derfra, i det for samtlige Grupper kun mellem $^1/_4$ og $^1/_5$ af Lejlighederne indehaves af Kvinder. Det ses endvidere, at for Husstande med det samme Persontal er de kvindelige Husstande meget stærkere repræsenterede i Etværelseslejligheder end i de højere Lejlighedsgrupper, hvilket jo kun nærmere belyser det Forhold, som paa Forhaand maatte anses for givet, at indenfor Arbejderklassen og dermed ligestillede Befolkningslag maa de kvindelige Husstande, paa Grund af Kvindernes lavere Arbejdsløn, nøjes med ringere Lejligheder end de Husstande, der som Forsørger har en Husfader.

Den københavnske Statistik søger Oplysninger om Lejlighedernes Beliggenhed i Forhus, Mellem- og Baghus, samt Etager. I 1901 laa af Beboelseslejlighederne i det gamle København 3,1 pCt. i Kælderen, 18,0 pCt. i Stuen, 58,9 pCt. paa 1ste till 3dje Sal og 20,0 pCt. paa 4de til 5te Sal. Altsaa udgør 4de og 5te Sals Lejlighederne et vigtigt Led i den københavnske Beboelse, medens derimod Kælderlejlighederne indtager en beskeden og stadig mere tilbageskudt Plads, i det de fra 1880—1901 har været i stadig

Nedgang fra 4,6 til 3,1 pCt. Af Lejlighederne i det gamle København var 81,7 pCt. Forhus-, 18,3 pCt. Mellem- og Baghuslejligheder.

I Lejestatistiken skelner man mellem Beboelseslejligheder, blandede Lejligheder og rene Forretningslokaler. I 1901 er den samlede helaarlige Leje for de 3 Grupper af Lejligheder beregnet til henholdsvis 29,7, 6,9 og 20,8 Millioner Kroner eller tilsammen 57,4 Millioner Kroner.

Af en Beregning omfattende samtlige københavnske Beboelseslejligheder fremgik det, at i 1901 kostede en Etværelseslejlighed med selvstændig Køkken i Halvaarsleje 60 Kr., en Toværelserslejlighed 103 Kr., en Treværelserslejlighed 156 Kr. og en Fireværelserslejlighed 195 Kr.

Medens der fra 1890—95 væsenlig havde været Stagnation i alle Lejepriser, viste Undersøgelsen fra 1895—1901 en Opgang for alle Grupper af Lejligheder, om end i ulige Maal. Den største Stigning var der for Toværelserslejligheder, hvor Stigningen udgjorde 21,7 pCt. Tilvæxtprocenten aftager derefter opad indtil Femværelserslejligheder, hvor den udgør 5,5 pCt. og er for de større Boliger atter stigende. Til Hævningen i Lejeniveauet har utvivlsomt bidraget baade det stærke økonomiske Opsving, der karakteriserer Slutningen af Halvfemserne, og en betydelig Nedgang i Antallet af ledige Lejligheder. At Prisstigningen særlig har kastet sig over de smaa Lejligheder, maa rimligvis forklares ved, at Nedgangen i Antallet af ledige Lejligheder her havde været størst — til Tider havde der for Toværelserslejligheder været en ligefrem Bolignød — og at Lejligheder af Mellemstørrelse i højere Grad er paa faste Hænder end de smaa Lejligheder, der hyppigere skifter Beboere, og med Hensyn til hvilke Loven om Efterspørgsel og Udbud kan gøre sig gældende med større Styrke.

Det viser sig, at Prisstigningen for Toværelserslejligheder har været betydelig større i Forstadsgaderne end i de fattigere Gader i den indre By. For 512 Toværelserslejligheder i 4 Arbejdergader i den indre By betaltes der i 1901 en halvaarlig Gennemsnitsleje af 94 Kr. mod 86,7 Kr. for 513 Lejligheder i de samme Gader i 1895, for 1080 Toværelserslejligheder i et Udvalg af Forstadsgader i 1901 101,4 Kr. mod 78,4 Kr. for 1025 Lejligheder i 1895. Dette svarer til en Prisstigning paa henholdsvis 8,4 pCt. for Gader i den

indre By, mod 29,3 pCt for Forstadsgader. Gaar man til en ny Gade som Jægersborggade, hvor Værelsebestanden for en stor Del er tilkommet mellem de to sidste Folketællinger, var Prisstigningen endnu større, nemlig 33,4 pCt.

Efter nu i Korthed at have behandlet de københavnske Boligforhold i Almindelighed, skal jeg med nogle Ord omtale de forskelligartede Bestræbelser, der har været udfoldet i Hovedstaden for Forbedring af Boligforholdene for de arbejdende Klasser.

Som et aarhundredegammelt Foretagende af denne Art kan nævnes Nyboder, der jo, foruden at huse Flaadens faste Personale, tillige indeholder Boliger for den til Orlogsværftet knyttede Arbejdsstyrke. Men særlig har der i den sidste Halvdel af det 19de Aarhundrede været øvet en rig Virksomhed paa dette Omraade. Saaledes stiftedes i 1851 »Aktieselskabet til Opførelse af Boliger for Arbejderklassen», der paa Kristianshavn opførte 3 større Bygninger, og i 1853 gav den store Koleraepidemi og de Brøst, som den aabenbarede i københavnske Beboelsesforhold, Anledning til Stiftelsen af »Lægeforeningens Boliger», der efter forskellige senere Udvidelser ved Folketællingen 1901 havde 709 Lejligheder med 2260 Beboere. Til Foretagendet er knyttet Badeanstalt, Forbrugsforening, Asyl m. m. Et andet endnu større Foretagende var »Arbejdernes Byggeforening» grundlagt i 1865, der takket være en sindrig Forbindelse mellem Sparevirksomhed og Lodtrækning bød Arbejderstanden overkommelige Vilkaar for Erhvervelsen af eget Hus. De af Foreningen opforte Huse indeholder før største Delen to Etager med Toværelserslejligheder og Køkken samt en Kvist, der undtagelsesvis er beboet. I 1902 havde Foreningen bortloddet 1225 Huse for en Værdi af 9.680.000 Kr. De nævnte Huse rummede en Befolkning paa over 9000 Personer. Dette Foretagende er i sin videre Udvikling dog nok saa meget kommet den mindre Middelstand som den egentlige Arbejderklasse til Gode.

Til de to nævnte Foreninger sluttede sig omtrent i Tiaaret efter den anden slesvigske Krig en Række andre Byggeforetagender af velgørende Karakter, hvoraf her kan nævnes Arbejderboliger, opførte af Det Classenske Fideikommis, af Arbejderforeningen af 1860, Kristianshavns Understøttelsesforenings Arbejderboliger, Bygninger opførte af Foreningen for Alderdomsfriboliger, Arbejderbo-

ligerne af 1865 og Frederiksberg Arbejderhjem. Efter 1875 paafulgte nu en Periode, der ikke som den foregaaende udmærkede sig ved filantropiske Arbejderbyggeforetagender, men som dog betegnede et stort Fremskridt for Arbejderbeboelsen ved den stærke Forskydning fra Et- til Toværelserslejligheder, der nøjere kunde følges gennem den i 1880 paabegyndte kommunale Boligstatistik, saaledes som det allerede tidligere er vist. Men Fremskridtet grundedes nu væsenlig paa Arbejdernes højere Købeevne og de større Krav, som de derved kunde stille til Indretningen af deres Boliger.

Ved en efter Folketællingslisterne af 1895 foretagen Undersøgelse, som omfattede forskellige, væsenlig af Arbejdere beboede københavnske Roder, viste det sig, at $^{2}/_{3}$ af de gifte Arbejderfamilier boede i Toværelserslejligheder, medens der paa Etværelseslejligheder faldt omtrent $^{1}/_{7}$ og paa Tre- og Fireværelserslejligheder omtrent $^{1}/_{5}$ af de nævnte Familier [1]).

En ny Impuls fik Arbejderboligsagen ved Loven af 26 Februar 1898 om billige Statslaan (3 pCt. Rente og 1 pCt. Afdrag) til Opførelse af gode og sunde Arbejderboliger. Omtrent paa denne Tid intraadte der en overordentlig Knaphed paa Boligrum. Antallet af ledige Lejligheder, som i 1890 havde udgjort 3091, i 1895: 2083, var i 1898 sunket til 540 og i 1899 till 478. Under disse Forhold kunde Husejerne vælge og vrage deres Lejere, og for Familier med mange Børn blev det en saare vanskelig Tid. Der dannede sig da i Brøndshøj, Valby, Sundbyerne og Frederiksberg Byggeselskaber, der opnaaede billige Statslaan mod Opfyldelse af de stillede Betingelser, hvortil hørte Medlemmernes solidariske Ansvar. Disse Foreninger opførte i de angivne Distrikter eller Kommuner Smaahuse, beliggende under sunde og gode Omgivelser og omgivne af Haver; i nogle af Foreningerne indeholdt Husene kun Lejligheder for Medlemmerne selv, i andre tillige 1 eller 2 Boliger til Udleje. Men da Bevægelsen først var rejst ved Hjælp af de billige Statslaan, grundlagdes der ogsaa andre Bygge-

---

[1]) Om Aldersfordelingen af Børn indenfor københavnske Lejligheder, ordnede efter Værelseantal. Ved Cordt Trap. Nationaløkonomisk Tidsskrift 1899 pag. 109 ff. Jahrbücher f. Nationaløkonomi 1899 18 Bind p. 185 ff.

foretagender, væsenlig efter samme Mønster, men uden Statshjælp, af hvilke nogle allerede havde beboede Lejligheder ved Folketællingen 1901. Alle disse nye Byggeforeninger har Gensidighedens Karakter, idet de økonomisk set bæres af Medlemmernes fælles solidariske Ansvar, og i dem alle er der i større eller mindre Omfang i den periodiske Pengeydelse, som Medlemmerne maa afse som Husleje, indbefattet et Afdrag, bestemt til efterhaanden at gøre dem til Ejere af deres eget Hus. Af saadanne nye Byggeforeninger navnes exempelvis »Frederiksberg Arbejderes Byggeforening», i Sundbyerne »Godthaab» og »Fremad», i Brøndshöj »Enighed», i Valby »Kløverbladet», »Venners Hjem», »Valby Arbejderes Byggeforening» og »Valby og Omegns Byggeforening», i Husum »Quinto», i Taarnby »Orlogsværftets Arbejderes Byggeforening» og i Lyngby »Belysningsfunktionærenes Byggeforening».

For at belyse Omfanget af den Byggevirksomhed paa Arbejderboligernes Omraade, der ligger udenfor den almindelige Opførelse af Lejehuse i Spekulationsøjemed og som enten skyldes filantropiske Formaal eller en Samvirken fra Arbejdernes egen Side, har man i nedenstaaende Tabel med Forholdene i 1901 for Øje sammenstillet forskellige Grupper af Lejligheder, delte efter om de havde 1, 2, 3 eller 4 Værelser. Gruppe I omfatter Arbejdernes Byggeforening, der ved sin Virksomheds Omfang og Karakter indtager en Særstilling, Gruppe II alle de gamle Foretagender af velgørende Karakter, Gruppe III de efter Loven af 1898 grundede nye gensidige Byggeforeninger, Gruppe IV Boliger opførte af Arbejdsgivere for deres Arbejdere, en Klasse af Arbejderboliger, der i København og Nabokommuner ikke har spillet nogen betydeligere Rolle, Gruppe V Statens Nyboder. Tabellen omfatter kun beboede Lejligheder.

TABEL *f.*

Lejligheder med	Arbejderboliger						Det samlede Antal 1—4 Værelsers Lejligheder i København med de 3 indlemmede Distrikter og Frederiksberg
	I	II	III	IV	V	I—V tilsammen	
1 Værelse	»	749	9	18	»	776	13654
2 Værelser	2110	931	92	122	404	3659	46747
3 —	291	133	330	40	25	819	21793
4 —	2	6	159	16	127	310	18387
Tilsammen	2403	1819	590	196	556	5564	100581

Antallet af Arbejderboliger, tilhørende de under I—V indbefattede Foreninger eller Institutioner udgør altsaa 5564, der fordeler sig paa Et-, To-, Tre- og Fireværelseslejligheder med henholdsvis 776, 3659, 819 og 310. Grupperne I—V omfatter ialt c. 5 1/2 pCt. af alle beboede Et- til Fireværelseslejligheder i København og nærmeste Nabokommuner. Fordelingen mellem de enkelte Grupper af Lejligheder er omtrent den samme, som den føromtalte Undersøgelse udviste for de gifte Arbejderfamilier i 1895. Men iøjnefaldende er den overordentlig betydelige Forskel i Lejlighedernes Fordeling efter Værelseantal for Grupperne II og III, omfattende henholdsvis alle de gamle velgørende Foretagender og de nye af gensidige Foreninger opførte Arbejderboliger, saaledes som den procentvis udtrykkes i nedenstaaende Tal.

Lejligheder paa	Gruppe II pCt.	Gruppe III pCt.
1 Værelse	41,2	1,5
2 Værelser	51,2	15,6
3 —	7,3	55,9
4 —	0,3	27,0

Ved Sammenligning mellem disse Procenttal maa det vel fastholdes, at de ældre Foretagender i alt Fald for en stor Del er grundlagte for at afhjælpe en Bolignød og bestemte for de mindst velstillede Dele af Arbejderklassen, men paa den anden Side nøjes med Lejepriser, der tildels ligger langt under det almindelige Prisniveau, medens de nye Foretagender derimod snarere er Pionerer, beregnede paa at skaffe den gunstigere stillede og forsynligere Del af Arbejderstanden bedre og sundere Boligforhold, end hidtil har kunnet blive den til Del; men ved Siden heraf belyser Tallene, naar de sammenholdes med den almindelige Boligstatistik, et Stykke Samfundsudvikling fra ringere til bedre Boligforhold for Arbejderklassen.

Nedenstaaende lille Tabel angiver Antallet af Beboere i de enkelte Særgrupper af Lejligheder.

TABEL *q*.

I Lejligheder med	I	II	III	IV	V	I—V tilsammen
1 Værelse	»	1539	15	34	»	1588
2 Værelser		3633	383	562	1201	
3 »	9060	633	1637	200	125	19090
4 »		33	803	89	731	
Tilsammen	9060	5838	2838	885	2057	20678

Arbejdernes Byggeforening huser altsaa som allerede nævnt en Befolkning paa lidt over 9000 Beboere, de gamle velgørende Foreninger henimod 6000 Beboere, de nye gensidige Foreninger omtrent Halvdelen af dette Tal, medens 885 og 2057 Beboere falder henholdsvis paa Lejligheder indrettede af Arbejdsgivere og i Statens Nyboder; Tallene for dette sidste omfatter kun Værftets Arbejdere og deres Familier.

Den britiska imperialismen.

Af

F. Oscar Lagerstedt.

I.

Imperial Federation.

»Vi hafva nått en vändpunkt i vår historia. Ett slutkapitel är lyktadt, och vi stå i begrepp att börja ett nytt. Vårt rikes framgång och vår ras' öde bero af dess inledningsord. Hvilka ord skola då inleda detta nya kapitel, som börjar med det tjugonde århundradet? Jag vågar tro, att våra landsmän redan hafva besvarat denna fråga. Jag tror, att detta nya kapitel med rätta kommer att få till rubrik »Rikets enhet». Detta är det stora verk, som skall gifva glans åt århundradets början.»
(Chamberlain år 1900.)

Att England för närvarande genomgår ett kritiskt skede af sin utveckling, och att dess ledande statsmän stå inför problem, hvilkas lösning i ena eller andra riktningen kommer att blifva af oberäknelig betydelse för det britiska världsrikets framtid, därom torde väl intet tvifvel råda. Det utan jämförelse viktigaste af alla dessa problem är just det, som Englands kolonialminister kallar »rikets enhet», och det är de olika sträfvandena att lösa detta problem, som vi här gifvit det gemensamma namnet af imperialism.

Då Chamberlain för åtta år sedan ställdes i spetsen för det engelska kolonialministeriet, förelades honom samtidigt uppgiften att åvägabringa koloniernas närmande till moderlandet. Man må dock ej därför tro, att detta problem först i vår tid sysselsatt

engelska statsmän och politici. Första impulsen till en närmare sammanslutning mellan det britiska rikets olika delar daterar sig, kan man säga, 125 år tillbaka i tiden. I sin *Wealth of Nations* skrifver nämligen ADAM SMITH:

»Det finnes ej den minsta sannolikhet för, att den engelska konstitutionen på något sätt skulle lida men af en närmare förening mellan moderlandet och kolonierna. Tvärtom, denna konstitution skulle härigenom kompletteras och synes mig bristfällig utan en dylik sammanslutning. Den församling, som rådgör och besluter i frågor, som röra rikets alla delar, borde, för att kunna blifva behörigen underrättad, hafva representanter från alla dessa delar. Att en dylik union med lätthet skulle kunna upprättas, eller att svårigheter och stora dylika ej skulle möta dess bildande, vill jag ej härmed hafva sagdt. Men jag har ännu ej hört af några svårigheter, som synas mig oöfvervinneliga.»

EDMUND BURKE tog fasta på dessa ord och sammankallade en kommitté för att rådgöra om koloniernas representation i engelska parlamentet. Denna kommitté kom emellertid till den slutsatsen, att en dylik representation vore omöjlig på grund af de oöfverstigliga hinder, som afstånd och dåliga kommunikationer lade i vägen, en slutsats, som var helt naturlig på en tid, då såväl ångbåtar och järnvägar som telegraf och telefon voro okända.

Englands kolonialpolitik var på Adam Smiths och Edmund Burkes tid baserad på den imperialism — jag skulle vilja kalla den gammalimperialismen — som bedrefs af det romerska riket, en imperialism, som gick ut på underkufvandet af vidsträckta landområden, hvilka gjordes skattskyldiga och exploaterades uteslutande till förmån för moderlandet. För England såväl som för det romerska riket var denna politik olycksdiger. Det nordamerikanska frihetskriget lärde England en välförtjänt läxa och gammalimperialismen kastades skyndsamt öfver bord.

Nu följde en period af *laisser faire* i den engelska kolonialpolitiken. Det af Wilhelm III år 1695 inrättade kolonialministeriet, *Board of trade and plantation*, som vid frihetskrigets utbrott införlifvats med landtförsvarsdepartementet, ansåg man ej mödan värdt att återupplifva. Man förutsåg de större koloniernas frigörelse och gaf dem därför ej blott politisk, utan äfven handelspoli-

tisk frihet. Då Kanada eller, såsom kolonien då hette, Britiska Nordamerika i slutet på 1830-talet fordrade utvidgad självförvaltningsrätt, väckte detta visserligen till en början stark ovilja i moderlandet, men redan år 1840 beviljade engelska regeringen kanadiensernas önskningar. År 1850 följde Kapkolonien och 1855 de australiska kolonierna Kanadas exempel.

Under denna period, som räckte ända till början af 1870-talet, betraktades kolonierna i England blott som besvärliga påhäng, och man väntade blott, att de förr eller senare skulle skilja sig från moderlandet. Ja, man ej endast väntade det, på många håll önskade man det till och med. Kolonierna kostade England årligen ansenliga summor i underhåll (år 1835 2,350,000 pund st., utgifterna för försvaret häri ej inberäknade), och det var detta, som i främsta rummet gaf anledning till tvifvel på koloniernas nytta för moderlandet. Redan år 1823 påstod Hume i underhuset, att kolonierna ej blott icke stärkte moderlandet, utan till och med försvagade det, hvarför han föreslog, att man skulle öfverlämna dem åt sig själfva. År 1830 skref sir Henry Parnell i sin »*Financial reform*»: »Koloniernas historia är sedan många år en lång följd af förluster och oafbrutet slöseri med statens medel. Lägger man till de förlorade millionerna enskildt kapital de hundratals millioner, hvilka anskaffats genom pålagor i England och utgifvits i kolonierna, blifva Englands af dessa senare förorsakade förluster oerhörda .... Det är helt enkelt vansinne att på dylikt sätt slösa med människolif och millioner för koloniernas räkning.» Parnell fordrade också, att England skulle skilja sig från Kanada, Kapkolonien, Ceylon och Mauritius. I samma riktning uttalade sig John Stuart Mill i sin »*Representative government*».

Denna period af den engelska kolonialpolitiken nådde sin höjdpunkt samtidigt med frihandelsrörelsen, d. v. s. under slutet af 1850- och under 1860-talet. *Free trade*-förkämparne fordrade vid det indiska upprorets utbrott rent ut, att England skulle afklippa bandet, som förenade det med kolonierna. Cobden skref 1857: »Jag har alltid varit och är fortfarande af den åsikten, att vi sökt åstadkomma det omöjliga, då vi företogo oss att styra flera hundra tusen asiater», och John Bright yttrade två år se-

nare: »Det blir en lycklig dag, då England ej längre äger en enda fot jord på Asiens fastland.» Den mest radikale representanten för denna riktning var professor Goldwin Smith, som till och med i Kanada personligen agiterade för denna kolonis frigörelse från England.

Denna period i Englands koloniala historia räckte ända till lord Beaconsfields dagar, då den allmänna meningen i moderlandet undergick en märkbar förändring och kolonierna ej längre betraktades som besvärliga påhäng. Beaconsfield själf drömde om ett stort världsrike, hvilket, i olikhet med det napoleonska, ej först behöfde skapas, utan endast afrundas, stärkas och organiseras. Det var mot detta mål han sträfvade, då han gjorde drottning Victoria till kejsarinna af Indien, då han försäkrade England om sjövägen till Ostindien genom det bekanta köpet af Suezkanalaktierna, och då han på Berlinkongressen och äfven före densamma skyddade Turkiet mot att uppslukas af Ryssland.

Skälen till att imperialismen nu åter togs till nåder, voro många och af olika slag, men hufvudsakligen af ekonomisk natur. Åren 1850—70 styrdes England af demokratiska *little England*-principer, oberoende af hvilket parti, som stod vid stadsrodret. Ekonomiskt sedt hvilade dessa principer på frihandelsläran. År 1846 hade spannmålstullarne afskaffats; Cobdens eller de goda handelsbalansernas politik hade segrat. Kulturella och agrikulturella intressen hade ej längre något ord med i laget, det var köpmannaintressena, som uteslutande regerade.

Storbritanniens handel och industri hade vid denna tid ett försprång på femtio år framför andra nationers och åtnjöto på grund häraf så godt som monopol öfver hela världen. Hvad England ej fick med lock, togs med pock. Då Indien, en af de bästa marknadsplatserna för den engelska bomullsindustrien, på grund af att fabrikanterna i allt mer tilltagande grad förfalskade sina varor, själf började tillverka bomullstyger, skyndade sig den indiske vicekonungen, hvilken före sitt utnämnande varit ordförande i Cobdenklubben, härden för den engelska frihandelspropagandan, att strypa den indiska industrien genom att belägga råvaran med en värdetull på fem procent. Det var samma oblyga krämarpolitik, som påtvingade Kina den upprörande opiumtrakta-

ten, oaktadt den kinesiska regeringen vädjade till högsintheten och barmhärtigheten hos den engelska nationen att låta den frigöra sitt arma folk från allt det fysiska och moraliska elände, hvari opiumförbrukningen försänkt detsamma.

Manchesterdoktrinärernas drömmar, att Storbritannien för alltid skulle förblifva världens verkstad och att naturen inskränkt öfriga nationer till produktion endast af råämnen, gingo emellertid ej i uppfyllelse. De funno, att naturen mera gifmildt fördelat sina gåfvor än de själfva trott och hoppats. Främmande stater uppträdde under 1870-talet på den industriella rännarbanan och började på ett hotande sätt att kringskära Englands afsättningsområden. Samtidigt härmed visade sig frukterna af *laisser faire* i kolonialpolitiken. Koloniernas industri började emancipera sig med stora steg, och deras regeringar drogo ej i betänkande att genom skyddstullar göra gemensam sak med utlandet i den industriella kampen mot England.

Nu, då det af Manchesterskolan uppbyggda systemet började falla sönder, höjdes ett rop på en imperialistisk trust, på ett *Greater Britain*, på en närmare, såväl i statsrättsligt som i handelspolitiskt afseende enhetligt organiserad sammanslutning mellan hufvudaffären och filialerna. Det stolta fältropet *Imperium Britannicum* och Beaconsfields lysande jingopolitik, hvilken beundrats som bevis på det engelska rikets makt och kraft, voro således i verkligheten intet annat än symptomen på just raka motsatsen.

Men vid sidan af den ekonomiska självbevarelsedriften var det äfven andra skäl, som drefvo England i imperialismens sköte. Kommunikationsväsendets snabba utveckling började vid denna tid visa sina frukter. Rum och tid voro nu till den grad öfvervunna, att kolonierna och moderlandet bragtes närmare hvarandra än man någonsin ens vågat hoppas. Härtill kom koloniernas, särskildt de australiskas, men äfven Kanadas, storartade materiella förkofring, hvilken väckte en stolt moderskärlek till lif i England, samtidigt som den öppnade nya verksamhetsfält för moderlandets öfverflödande kapitalrikedom. Af ej mindre betydelse var, att kolonierna själfva ej ville veta af den skilsmässa, till hvilken Manchesterteorien dömt dem.

Då lord Beaconsfield år 1874 öfvertog premierministerns portfölj, lofvade han, att regeringen skulle allvarligt öfverväga frågan om koloniernas representation i moderlandet, men han blef dock aldrig i tillfälle att uppfylla detta löfte. I England har man emellertid sedan dess flitigt bearbetat den allmänna meningen, och imperialisternas förkämpar kunna hänvisa på bildandet af *Imperial Federation League, Imperial Institute, Imperial Federation (Defence) Committee* och *United Empire Trade League,* på de båda kolonialkonferenserna i London 1887 och 1902 samt på tre kommersiella rikskonferenser som resultatet af såväl moderlandets som koloniernas önskan att bygga sin politiska union på en mera solid grund genom sammanslutning i och för försvarets och handelns befrämjande.

Så mycket man än agiterat för en närmare sammanslutning mellan det britiska rikets olika delar, är man likväl långt ifrån på det klara med, huru en dylik sammanslutning skall kunna åstadkommas. En del af imperialismens förkämpar ställa den rent politiska sidan af frågan främst och ifra för en försvarsunion, en s. k. *imperial federation.* Andra däremot yrka framför allt annat på en *commercial union,* d. v. s. en handelspolitisk förening, en britisk tullunion. Dessa båda unionsförslag ställas dels vid sidan af hvarandra — den politiska unionens förverkligande följer af sig själft förr eller senare af den handelspolitiska sammanslutningen eller tvärtom, förklarar man — dels alternativt mot hvarandra.

Den omhvälfning, som för trettio år sedan ägde rum i den allmänna meningen i England rörande koloniernas politiska och ekonomiska betydelse och ställning till moderlandet, tog sitt första uttryck år 1884, då ett antal statsmän och politici af skilda färger bildade en förening med uppgift att verka för ett fastare sammanknytande af de politiska banden mellan det britiska rikets olika delar. Föreningen fick namnet *Imperial Federation League,* och dess fundamentalprincip blef, att »ingen form af *imperial federation* får inskränka de lokala parlamentens själfbestämmanderätt i lokala frågor».

Att bildandet af I. F. L., såsom vi hädanefter för korthetens skull vilja kalla denna förening, var ett uttryck för den all-

mänt förändrade uppfattningen af den koloniala frågan bevisas bl. a. däraf, att det hälsades med odeladt bifall af nästan hela engelska pressen. Mindre allmänt utbredd var emellertid den öfvertygelsen, från hvilken I. F. L. utgick, att för åstadkommandet af en närmare sammanslutning af rikets olika delar erfordrades en reformering af den engelska författningen. Föreningens närmaste uppgift blef därför att bibringa allmänheten en dylik öfvertygelse, innan den skred till framläggandet af ett direkt förslag i federativ riktning. Man inskränkte därför att börja med sin verksamhet till kritiserande af den bestående författningen. Det var särskildt tvenne punkter i denna, som I. F. L. underkastade kritik, nämligen dels koloniernas saknad af representationsrätt vid ledandet af rikets gemensamma angelägenheter, ehuru de måste bära konsekvenserna af moderlandets beslut, och dels koloniernas frihet från all skyldighet att bidraga till gäldandet af de utgifter, rikets försvar i krig och fred medförde. Den första punkten fick tjänstgöra i kolonierna, den senare i England som agitationsmedel.

De engelska skattedragarne välkomnade naturligtvis förslaget att öfverflytta en del af rikets driftskostnader på kolonierna, och sympatierna för riksförbundsidéen stego därför betydligt i England. Ginge kolonierna in på detta förslag, vore härmed också frågan om deras deltagande i riksstyrelsen afgjord. Förenta Staternas frigörelse hade lärt England, att *taxation without representation* var en omöjlighet.

Det var på grund häraf, som frågan om rikets försvar och koloniernas andel häri kom att stå främst i agitationen för *imperial federation.* Ett steg i den önskade riktningen hade redan tagits åtskilliga år före I. F. L:s bildande. Redan år 1862 beslöt engelska parlamentet att till de själfstyrande kolonierna öfverlämna omsorgen om deras eget landtförsvar, och då de nordamerikanska provinserna fem år senare sammanslöto sig till *Dominion of Canada,* indrog England också de där stationerade trupperna, och Kanada måste uppsätta en egen armé, hvarigenom moderlandet årligen inbesparade öfver 300,000 pund st. Så skedde ock år 1870, då England beviljade Kapkolonien själfstyrelse. På 1880-talet uppsatte de australiska kolonierna och Nya Seeland en armé

på 40,000 man för sina hamnars landtförsvar. Uppsättandet och underhållandet af dessa koloniala arméstyrkor var redan det en ansenlig lättnad för moderlandet. Men de stora, hastigt stigande utgifterna för den britiska flottan och de talrika kolstationerna buros fortfarande af England ensamt.

I. F. L:s mål var alltså en förbundsförfattning med enhetlig reglering af rikets försvar. Däremot intog föreningen en neutral ställning till sträfvandena för förverkligandet af ett riksförbund på kommersiell basis, d. v. s. ett tullförbund, en federationsform, som dels det nya *Fair Trade*-partiet, dels vissa frihandelsvänner ifrade för.

Två år efter I. F. L:s bildande, d. v. s. år 1886, konstaterade drottning Victoria i sitt trontal det stegrade intresset i moderlandet för kolonierna, hvilket tagit form i den allmänna önskan om en närmare sammanslutning, och regeringen fick samtidigt i uppdrag att inhämta koloniernas tankar i frågan. Den konservativa ministär, som just då efterträdt Gladstones föga kolonivänliga regim, skyndade sig att redan samma år genom kolonialministern Stanhope utsända en rundskrifvelse till koloniernas guvernörer med uppmaning att utse delegerade till en konferens i London.

I. F. L. har tilldelat sig själf äran af att hafva gifvit upphof till denna första kolonialkonferens, men äran är af tvifvelaktig natur, ty i Stanhopes rundskrifvelse var all diskussion om *imperial federation* uttryckligen utesluten från konferensens program. De frågor, kolonialministern uppställde till behandling, rörde dels försvaret, dels befrämjandet af de kommersiella och sociala förbindelserna mellan England och kolonierna genom förbättring af post- och telegrafväsen, ordnandet af de interkoloniala handels-, sjö- och processrätterna etc.

Frågan om en handelspolitisk union var däremot ej utesluten från konferensens behandling. Den kom också på tal dels i samband med frågan om rikets försvar och som dess finansiella bakgrund, dels utan dylikt samband af rent handelspolitiska motiv.

Bland de många olika förslag, som framlades vid konferensen, förtjänar särskildt att omnämnas det, som frambars af Jan

Hendrik Hofmeyr, den bekante ledaren af afrikanderpartiet i Kapkolonien. I ett mästerligt tal fäste Hofmeyr först uppmärksamheten på de fall, då förbindelsen med moderlandet afstängt kolonierna från möjligheten att afsluta fördelaktiga handelsfördrag med främmande stater och härigenom vållat kolonierna direkt pekuniär skada. Detta oaktadt beviljade England ej kolonierna några särskilda handelsfördelar framför andra länder. Å andra sidan påpekade han, att moderlandets flotta var otillräcklig för att kunna effektivt försvara det britiska riket och skydda dess handel, och att den absolut nödvändiga ökningen i längden ej kunde äga rum ens med hjälp af de medel, kolonierna då och då funne för godt tillskjuta. Dessa bidrag måste med tiden blifva regelbundna och förvandlas till skatter, förr eller senare medförande rösträtt för kolonierna vid afgörandet af för hela riket gemensamma angelägenheter. Som det enklaste sättet att öfvervinna alla svårigheter föreslog Hofmeyr införandet af en enhetlig rikstull på två procent af värdet af alla till *Greater Britain* från utrikes ort införda varor, och skulle denna tullinkomst användas till underhåll af den britiska flottan. Då Englands import från utombritiska länder år 1885 värderades till 286 millioner pund st. och koloniernas till 66 millioner, skulle alltså en dylik rikstull kunna beräknas inbringa öfver 700,000 pund st. Detta förslag mottogs med gillande af de öfriga delegerade, såväl frihandlare som protektionister.

Kolonialkonferensen 1887 bildar utan tvifvel en viktig vändpunkt i den engelska kolonialpolitikens historia. Konferensen var ett påtagligt uttryck för Englands önskan att ej endast bibehålla de bestående förbindelserna med kolonierna utan jämväl söka knyta dem fastare samman. Ehuru frågan om ett riksförbund teoretiskt ej var föremål för behandling, var likväl hela konferensen i verkligheten intet annat än en storartad demonstration för *imperial federation.*

Hofmeyrs förslag stötte emellertid på starkt motstånd, hufvudsakligen i England af frihandelns förkämpar. Cobdenklubben mobiliserades för ett fälttåg mot förslaget och *Imperial Federation League* skyndade också att intaga ställning mot detsamma.

I. F. L:s egen sak, sträfvandena för en politisk sammanslutning, gjorde föga framsteg, ja, gick till och med tillbaka. Orsaken härtill var, att föreningen drog sig för att framlägga ett positivt federationsförslag, på grund hvaraf intresset för saken slappades. Äfven i kolonierna var detta fallet. I Australien trängdes för öfrigt frågan om en riksfederation åt sidan af agitationen för en partiell dylik, d. v. s. af de australiska kolonierna. I Kanada gjorde visserligen föreningens sträfvanden större framsteg, men rörelsen var här, i motsats till i moderlandet, af öfvervägande handelspolitisk natur och med protektionistisk färg. Hofmeyrs förslag mottogs därför också här med stora sympatier.

Stort men negativt inflytande på I. F. L:s verksamhet hade den irländska frågan, som vid denna tid behärskade den politiska världen ej endast i England, utan äfven i kolonierna. Föreningens president var lord Rosebery, då ifrig anhängare af *home-rule*, under det att de flesta styrelsemedlemmarne däremot voro tories. Den förra omständigheten aflägsnade Victoria, den senare Nya Syd-Wales och Queensland från I. F. L.

Så lågo förhållandena, då i slutet af år 1890 och början af 1891 flere händelser inträffade, som gåfvo sträfvandena för såväl politiskt som handelspolitiskt närmande en kraftig sporre. Flere konflikter uppstodo, dels kolonierna sinsemellan, dels mellan dem och moderlandet eller främmande stater, hvilka alla konflikter måste biläggas af engelska regeringen. Vi behöfva endast erinra om stridigheterna mellan Kanada och Förenta Staterna rörande fisket i Behrings Sund och om de många kontroverser, Newfoundland hade med Förenta Staterna, Kanada, Frankrike och England rörande sina fiskeriintressen. Med Frankrike utvecklade sig, som bekant, denna konflikt till ett formligt tullkrig.

Af vida större vikt var emellertid den år 1891 utbrutna krisen i Kanada. Genom den året förut af Förenta Staterna antagna Mac Kinley-tariffen bragtes Kanadas industri i fara, och den del af det liberala partiet, som såg koloniens framtid ligga i en förening med Förenta Staterna, kämpade för afslutandet af ett reciprocitetsfördrag på frihandelsbas med den mäktige grannen. Det konservativa partiets ledare, premierministern Mac Donald, medgaf visserligen, att ett dylikt fördrag skulle medföra stora förde-

lar för Kanada, men betraktade det som första steget till en politisk förbindelse med Förenta Staterna, d. v. s. skilsmässa från England. Mac Donald, som var ifrig anhängare af *imperial federation*, ställde sig i spetsen för oppositionen mot detta handelsfördrag, upplöste underhuset och öppnade en valkampanj, vid hvilken intet mindre än Kanadas politiska framtid stod på spel. Under denna valstrid blefvo flera framstående liberala politici svårt komprometterade genom afslöjandet af intriger, som de bedrifvit för att påskynda Förenta Staternas absorbtion af Kanada. Den bittra striden slutade med afgjord seger för de konservativa, och handelstraktatsförhandlingarne med Förenta Staterna blefvo afbrutna.

Samma år samlades i Sidney representanter för de australiska kolonierna för att rådgöra om en gemensam förbundsförfattning för hela Australien. Man antog ett lagförslag i dylik riktning med frihandel mellan de olika förbundsstaterna och tullskydd mot utlandet.

Alla dessa under tidrymden af ett enda år inträffande händelser bragte frågan om politisk och kommersiell federation åter i förgrunden. I. F. L. uppvaktade premierministern för att söka förmå honom att inkalla en ny kolonialkonferens. Lord Salisbury ställde sig visserligen välvilligt till föreningens sträfvanden, men förklarade sig omöjligen kunna sammankalla en konferens, så länge man ännu saknade ett bestämdt formuleradt förslag att utgå ifrån. Föreningen skyndade sig nu att tillsätta en kommitté, som i november 1892 afgaf sitt utlåtande. Detta gick i hufvudsak ut på tillsättandet af ett riksråd, *imperial council*, bestående af representanter för Storbritannien, de självstyrande kolonierna och kronkolonierna, för att rådslå och besluta i sådana utrikespolitiska frågor, som rörde hela riket, och i frågor beträffande rikets försvar och handelns skydd samt koloniernas del i bärandet af utgifterna härför.

Detta var *Imperial Federation Leagues* sista kraftansträngning. Samma år som Gladstone för alltid drog sig tillbaka från politiken upplöstes föreningen. Anledningen härtill var ej att de imperialistiska intressena åter slappats, ty så var ej förhållandet. Men föreningens sträfvanden ledde till flere olika mål, och man fann därför en enhetlig verksamhet inom densamma omöjlig.

Upplösningen är så till vida af sitt stora intresse, som den bar vittne om den omfattning, tanken på ett tullförbund vunnit. I. F. L. hade från första början ställt denna fråga i bakgrunden för det politiska konsoliderandet af det britiska väldet, men de kommersiella intressena trängde nu det politiska närmandet åt sidan för det ekonomiska.

Under de sista tio åren har också såväl i England som i kolonierna diskussionen om en *commercial union,* ett interbritiskt tullförbund, varit den dominerande. Då denna fråga ju nu af kolonialministern bragts inför ett snart afgörande och med densamma är innerligt förenad den engelska frihandelns vara eller icke vara, skola vi i en följande artikel närmare ingå på denna form af den britiska imperialismen. Här vilja vi nu endast i största korthet beröra, huru man tänkt sig den politiska konsolideringen af *Greater Britain* förverkligad.

Att det engelska parlamentet med den organisation och den sammansättning, som det nu har, omöjligen kan fullgöra sina plikter mot hela det britiska världsväldet är ett allmänt erkändt faktum. Klagomålen öfver parlamentsarbetets underhaltiga kvalitet ökas för hvarje år. Det är ej så mycket personerna som systemet man klandrar. Det är absolut omöjligt för parlamentsmedlemmarne att kunna sätta sig in i de otaliga omfattande frågor, som dag efter dag föreläggas dem, och resultatet blir naturligtvis därefter. Englands egen ekonomiska och sociala lagstiftning har under de senaste åren lidit betydligt genom parlamentets öfverhopande med storpolitiska frågor, och för närvarande erbjuder parlamentsarbetet bilden af ett verkligt kaos. Enda vägen ut ur detta är naturligtvis decentralisation, öfverförande af riksfrågor till ett riksråd eller riksparlament.

I detta riksråd, som skulle bilda ett särskildt ständigt utskott af *privy council,* skulle såväl kolonierna som moderlandet vara representerade. Men Storbritannien och Irland skulle i riksrådet ej stå samlade gent emot kolonierna, utan upplösas i en federation med särskilda parlament för England, Wales, Skotland och Irland. Man skulle således härigenom så att säga slå tv flugor i en smäll: konsolidera det britiska riket och samtidigt knäcka den irländska *home-rule*-nöten.

Ett annat förslag går ut på att låta representanter för kolonierna få säte och stämma i engelska underhuset. Kolonierna skulle härigenom visserligen kunna göra sig hörda vid koloniala frågors afgörande, men knappast kunna utöfva något inflytande på utgången af dessa på grund af representanternas fåtal. Detta förslag faller emellertid på den grund, att moderlandet naturligtvis ej vill tillåta kolonierna att blanda sig i dess inre angelägenheter, liksom dessa senare ställa sig afvisande gentemot all inblandning från Englands sida i deras inrikespolitik.

Koloniernas representation förutsätter, såsom förut nämnts, att de bära en del af bördan för rikets sjöförsvar, en börda, som för närvarande hvilar på 41 millioner engelsmäns axlar och som från 15 millioner pund st. år 1892 stigit till 34 millioner år 1902. Den del, de själfstyrande kolonierna taga i försvaret, är ytterst obetydlig. Ända upp till innevarande år bidrog Kapkolonien blott med 30,000 pund st., Natal med 12,000 tons kol, motsvarande ungefär 6,000 pund, Australien och Nya Seeland med tillsammans 126,000 och Indien med 161,000 pund. Kanada, som har en handelsmarin större än Rysslands, har ännu ej bidragit med ett enda öre till engelska flottan. Alltså hela 317,000 pund st. kontant och 12,000 tons kol per år. Och det är först sedan 1888, som dessa bidrag utgått från Australien, och sedan 1898 och 1899 från resp. Natal och Kapkolonien.

Vare sig man nu lägger värdet af den handel och sjöfart, som beskyddas af den engelska flottan, befolkningsmängden eller statsinkomsterna till grund för en beräkning, huru sjöförsvarsbudgeten rätteligen bör fördelas mellan moderlandet och kolonierna, kommer man till det resultat, att den för närvarande, oaktadt de ofvannämnda bidragen från kolonierna, ensidigt hvilar på moderlandets befolkning.

Vid kolonialkonferensen i London förlidet år fäste också Chamberlain koloniernas representanters uppmärksamhet på det faktum, att i moderlandet ej mindre än 60 procent af statsinkomsterna gingo till försvaret, under det att kolonierna kunde använda sin budget nästan oafkortad till produktiva ändamål. Tager man nu dessutom i betraktande, att öfvervägande största delen af statsinkomsterna i England inflyta genom beskattning,

men i kolonierna från domäner, grufvor etc., faller denna ojämna fördelning af försvarsbördan så mycket skarpare i ögonen. Chamberlain lyckades också på konferensen utverka löften om ökade bidrag af kolonierna. Australien lofvade höja sitt årliga anslag till 200,000 pund st., Nya Seeland till 40,000, Kapkolonien till 50,000 och Natal till 35,000 pund. Samtidigt gick Newfoundland in på att bidraga med 3,000 pund pr år. Kanada lyckades Chamberlain dock ej förmå följa systerkoloniernas exempel. Dess premierminister, sir WILFRID LAURIER, förklarade med en tydlighet, som ej lämnade något öfrigt att önska, att Kanada ej under några förhållanden önskade se sig indraget i militarismens nät.

Något annat positivt resultat medförde kolonialkonferensen ej. Chamberlain själf ansåg tydligen frågan om en politisk federation ännu ej mogen, ty han nöjde sig med att föreslå, det koloniernas premierministrar skulle samlas i London hvart tredje år för att diskutera gemensamma angelägenheter.

BARTON, Australiens nyligen afgångne premierminister och utan tvifvel den mest dugande af alla de koloniala statsmännen, karakteriserade ställningen träffande i ett tal, som han höll förlidet år i London.

»Det är min öfvertygelse», yttrade han, »att tiden ännu ej är inne att gifva det engelska kolonialriket karaktären af en federation, som sammanhålles genom noggrant formulerade och i en författning sammanförda former. Federationstankens utveckling sker ej med bläck och penna, utan i kraft af det goda förhållandet mellan moderlandet och kolonierna. De senaste årens händelser ha visat, att solidaritetskänslan mellan det britiska rikets olika beståndsdelar utvecklas på vackraste sätt alldeles utan en federativ stats former. Det är ju möjligt, att den ömsesidiga tillliten och sympatien efter hand kunna kristallisera sig i bestämda öfverenskommelser, men jag tror, att det mera skadar än gagnar saken, om man vågar sig alltför långt fram.»

Sjukligheten vid de högre allmänna läroverken inom Lunds stift 1893—1902.

Af

Fil. Lic. **Elisabeth Ask.**

På uppmaning af Professor P. Fahlbeck har jag företagit nedanstående statistiska undersökning, som, från början afsedd att gälla samtliga statens högre och femklassiga allmänna läroverk i hela riket, af utrymmesskäl här måste inskränkas till de 6 högre allmänna läroverken inom Lunds stift. Undersökningens syfte är att genom en beräkning af det relativa antalet sjuke och sjukdomar bland lärjungarna utröna, hvilken skillnad som i detta hänseende förefinnes mellan höst- och vårtermin, och dessutom huruvida sjukligheten till eller aftagit under det senaste decenniet eller eljest något anmärkningsvärdt är att iakttaga vid en jämförelse mellan olika tider och olika orter. På grund af omständigheter, som nedan anföras, omfattar undersökningen endast de tio sist förflutna läsåren med den inskränkning likväl, att vårterminen 1903 icke kunnat tagas med, enär uppgiften om lärjungarnas hälsotillstånd för sist förflutna termin först publiceras i läroverkens nästa år utkommande årsredogörelser. Det är alltså 9 vårterminer mot 10 höstterminer, som upptagas till behandling.

Hälsotillståndet bland lärjungarne vid de allmänna läroverken i Sverige är en fråga som hittills — med undantag af ett enstaka tillfälle för ett 20-tal år sedan — af statistiken varit föga beaktad. Den måste dock vara af betydelse, icke blott för de enskilde, som

däri äro direkt eller indirekt intresserade, utan äfven för samhället — och detta i tillräcklig grad för att vara värd att tagas i närmare betraktande. Det bör vara af vikt att tillse, i hvad mån den del af det uppväxande släktet, som i sin tid på skilda lefnadsbanor skall utgöra så godt som hela den bildade klassen i vårt land, under det långa bildningsarbetet hemsökes af sjukdomar och möjligen i följd af detta arbete själf är mera utsatt därför. Den kännedom man i allmänhet äger om dessa förhållanden hämtas uteslutande ur de i läroverkens årsredogörelser förekommande tabellariska uppgifterna dels å «antalet sjuke och sjukdomar bland lärjungarna», dels öfver deras «kroppsutveckling och allmänna hälsotillstånd» samt öfver antalet «närsynta och döfva». För den, som i en dylik redogörelse läser dessa siffror, innebära de ju endast, att ett större eller mindre antal lärjungar vid det ifrågavarande läroverket varit sjuka under årets lopp, den ena terminen några flera, den andra terminen några färre, — växlingar, som kunna bero på en tillfällig epidemi och på mångfaldiga andra yttre inflytelser.

Helt annorlunda blir den uppfattning man får af saken, om uppgifterna från flera läroverk — och för en följd af år — sammanställas. Den ena ojämnheten tager bort den andra, och man får en tydlig öfverblick öfver förhållandena, sådana de äro i det stora hela, och öfver deras betydelse för samhället.

Det håll, hvarifrån man närmast skulle vänta, att en dylik bearbetning af primäruppgifterna blifvit gjord, vore väl Kungl. Ecklesiastikdepartementet, som bearbetar denna gren af vår officiella statistik, men i dess hittills utkomna «Berättelser om statens allmänna läroverk för gossar» skall man år efter år förgäfves söka en uttömmande redogörelse för sjukligheten bland lärjungarne under de gångna läsåren. I den första dylika berättelse, som utarbetades i departementet för att ingå som bidrag till Sveriges officiella statistik och afhandlar läsåret 1876—77, ägnades ett mycket utförligt kapitel åt lärjungarnas kroppskonstitution och hälsotillstånd. Trots det statistiskt obrukbara material, som på den tiden lämnades i läroverkens årsberättelser, hvilka ligga till grund för framställningen, gjordes dock härmed ett godt försök till åstadkommande af en, om än bristfällig, statistik i ämnet.

Då läroverken enligt mom. 21 i den «Plan för elementarläroverkens årsredogörelser», som fastställts genom Kungl. cirkuläret af den 16 februari 1877, endast voro skyldiga att «så vidt möjligt» lämna uppgifter rörande lärjungarnas hälsotillstånd, hade nyssnämnda år endast ett fåtal redogörelser för den absoluta och relativa sjukligheten, «så till vida som den bestämmes genom af sjukdom vållad frånvaro från skolan», ingatt i årsberättelserna. Vexjö läroverk synes hafva varit det första, hvars uppgifter voro upprättade efter den plan, som i Ecklesiastikdepartementets berättelse framhålles såsom den lämpligaste, nämligen med angifvande i absoluta tal af antalet sjuke och sjukdagar samt hela antalet lärjungar och skoldagar för såväl höst- som, åtminstone delvis, äfven vårterminen. I relativa tal beräknas i nämnda läroverks årsredogörelse «procent sjuke», «medeltal sjuke för dag på 100 lärjungar» samt antalet «sjukdagar för hvarje sjuk». Uti den ifrågavarande berättelsen meddelas nu för läsåret 1876—77 en sammanställning af dylika beräknade medeltal för 8 läroverk, hvarvid «det aritmetiska mediet» mellan höst- och vårterminens tal angifves såsom det riktigaste uttrycket för sjukligheten under läsåret.

Så långt hade man hunnit i denna statistik redan det första året af dess tillvaro, men sedan dess har den icke blott, som man säger, stannat i växten, utan visat en tydlig tillbakagång. Då uppgifterna angående hälsotillståndet vid läroverken senare skulle afgifvas i enlighet med K. Medicinalstyrelsens cirk. af den 31 okt. 1879, men sådana dels aldrig ingingo i samtliga läroverks årsberättelser, dels, där de förefunnos, för vissa läroverk gällde läsår, för andra kalenderår, ansågs i departementets berättelser en bearbetning af «detta ganska omfångsrika, ehuru i anseende till uppgifternas fullständighet ojämna material icke böra komma i fråga, då värdet af resultatet svårligen skulle motsvara det erforderliga arbetet».

Under sådana förhållanden var det, som läroverkskommittén af 1882 följande år (1883) lät utföra den stora hygieniska undersökning, för hvilken redogörelse senare afgafs i ett vidlyftigt arbete af kommitténs ledamot, professor Axel Key. Trots det framstående sätt, hvarpå de genom denna special-enquête vunna primäruppgifterna behandlas, »erkänner kommittén dock villigt, att i omöj-

ligheten af en jämförelse i tiden en brist förefinnes» och framhåller därjämte önskvärdheten af, att liknande undersökningar måtte fortfarande företagas — »först sålunda skulle en verklig skolhygienisk statistik efter hand kunna åstadkommas». Någon sådan har emellertid ännu icke kommit till stånd, oaktadt under de sista nio åren något hinder från källmaterialets sida icke förelegat. Genom det af departementet år 1892 upprättade nya formuläret för de tabellariska uppgifterna angående antalet sjuke och sjukdomar bland lärjungarne samt öfver deras kroppsutveckling etc., hvilket formulär redan höstterminen 1893 tillämpades vid de flesta högre och femklassiga läroverk och från och med vårterminen 1894 vid alla, har ett användbart material erhållits. Ledsamt nog har detta material icke bearbetats så, som ske kan, och som sig bort, för att en verklig insikt uti sjukdomsförhållandena vid de allmänna läroverken skulle vinnas.

I K. Eckl. dep:s berättelse för läsåret 1894—95 liksom för alla följande förekommer visserligen en redogörelse angående, huru många procent af lärjungarne vid de högre och femklassiga läroverken under *höstterminen* varit insjuknade, lidit af bleksot m. m. eller varit helt eller delvis befriade från gymnastiköfningarna. Till *vårterminerna* tages däremot ingen som helst hänsyn, och dock är det alltid dessa, som hafva att uppvisa de högsta sjuksiffrorna. Att sjukligheten i vårt land i allmänhet — och icke blott vid skolorna — är större under våren än under hösten, därom har väl, snart sagdt, hvar och en haft tillfälle att öfvertyga sig genom egna erfarenheter, och därom vittna äfven Medicinalstyrelsens årliga berättelser. Så mycket nödvändigare måste det då vara, för att lämna en öfverskådlig bild af hälso- och sjuklighetsförhållandena bland läroverkens lärjungar, att angifva sjuksiffrorna för läsårets *båda* terminer. Då, såsom nu sker i vår officiella statistik, endast höstterminernas procenttal år från år jämföras med hvarandra, kan en dylik jämförelse väl taga sig fördelaktig ut, men såsom måttstock på det sanitära tillståndet vid läroverken är dess värde mycket tvifvelaktigt. Den mellanliggande vårterminens sjuksiffror — för i det närmaste samma lärjungar — skulle hafva gifvit ett helt annat resultat. Ett medeltal för hela läsåret, vid hvars uträkning man naturligtvis skulle taga de båda terminernas olika

längd och lärjungeantal i beräkning, skulle väl riktigare uttrycka måttet för skolornas hälso- och sjuklighetsförhållanden, men man blefve icke i stånd att af ett sådant tal iakttaga den stora skillnaden i detta hänseende mellan höst- och vartermin, som faktiskt förefinnes — och långt mindre att utforska dess orsaker.

Den frågan, huruvida lärjungarna under senare delen af ett läsår skulle äga mindre motståndskraft mot och större mottaglighet för allehanda sjukdomar än under den förra, är ingalunda ny. Den vidröres t. o. m. i den förut omtalade första berättelsen om statens elementarläroverk för gossar. Där heter det nämligen: »Man finner, att förhållandena voro ofördelaktigare under vårterminen än under höstterminen. Detta *kan* förklaras bero därpå, att lärjungarna skulle i allmänhet under den senare delen af ett läsår vara mera försvagade än under den förra delen. Dock måste man för att vara berättigad till en sådan förklaring egentligen jämföra höstterminen 1876 med vårterminen 1877 samt under en följd af läseår anställa dylika jämförelser». Det är denna jämförelse, som i de följande berättelserna saknas, men hvilken vi här skola framlägga, ehuru blott för läroverken i rikets sydligaste stift.

Vid den undersökning af sjuksiffrornas förhållande till hvarandra under höst- och våterminerna 1893—1902, hvars resultat här framlägges, hafva vi för att erhålla fullt komparabla tal beräknat antalet sjuka personer, sjukdomsfall och sjukdagar *pr dag* och på 1000 lärjungar. Olikheten i terminernas längd mister sålunda sin betydelse. En annan omständighet, som därvid iakttagits, har varit att från vårterminerna borträkna det antal dagar, som åtgått för påsk- och eventuellt pingst-ferierna, då dessa i regel icke, såsom en enstaka »helg- eller lofdag», inräknas bland sjukdagar.

För att icke belasta framställningen med alltför många siffror meddelas beträffande hvart och ett af de här omhandlade 6 läroverken endast de relativa talen för de båda 5-årsperioderna, 1893/98 och 1898/02/(03), såsom tabellen å följande sida utvisar.

Sjukdomsfrekvensen vid de allmänna läroverken inom Lunds stift under läsåren 1893—1902(03).

	Läs-år	Antal sjuka pr dag på 1000 lärjungar		Antal sjukdomsfall pr dag på 1000 lärjungar		Antal sjukdagar pr dag på 1000 lärjungar	
		H. T.	V. T.	H. T.	V. T.	H. T.	V. T.
Lund.	1893—94 till 1897—98	1,82	2,66	1,93	2,92	10,72	16,92
Lund.	1898—99 till 1902—(03)	2,53	4,15	2,80	4,52	13,51	25,15
Malmö.	1893—94 till 1897—98	1,74	2,55	1,77	2,59	12,04	20,40
Malmö.	1898—99 till 1902—(03)	1,73	2,42	1,75	2,47	14,97	19,85
Kristianstad.	1893—94 till 1897—98	2,96	3,16	3,18	3,34	15,59	18,39
Kristianstad.	1898—99 till 1902—(03)	1,76	3,51	1,89	3,88	8,44	21,02
Karlskrona.	1893—94 till 1897—98	1,51	2,67	1,57	2,82	8,57	17,39
Karlskrona.	1898—99 till 1902—(03)	1,86	2,97	1,94	3,06	12,48	20,92
Helsingborg.	1893—94 till 1897—98	4,37	6,04	5,06	7,49	19,89	27,84
Helsingborg.	1898—99 till 1902—(03)	3,12	4,92	3,45	5,83	15,07	27,03
Ystad.	1893—94 till 1897—98	4,19	5,56	4,50	6,07	21,54	28,40
Ystad.	1898—99 till 1902—(03)	2,50	5,00	3,09	5,21	16,43	34,34

Det mest slående draget uti denna sammanställning är den genomgående olikheten mellan höst- och vårtermin, d. v. s. läsårets förra och dess senare del. Icke i något enda fall finna vi de tal, som angifva sjukligheten, under höstterminen uppgå till samma höjd som motsvarande siffror för vårterminen. Skillnaden är än större, än mindre, men den återfinnes alltid och städse åt samma håll. Att vid dessa sex läroverk under ifrågavarande tid *sjukligheten varit betydligt större under vårterminen än under höstterminen*, är af detta klart. Huruvida, hvad vi här funnit, gäller rikets samtliga allm. läroverk, kan endast en undersökning, omfattande alla, afgöra. Men mycket talar för, att så bör vara fallet.

Att med ledning af det begränsade material, som här föreligger, uttala ett bestämdt omdöme om anledningen till den ökade sjukligheten under läsårets senare del, för så vidt som densamma icke ligger uti allmänna hela folket gällande förhållanden, är naturligen vanskligt. Dock medgifver den här förebragta statistiken under jämförelse med andra uti läroverkens årsredogörelser förekommande uppgifter vissa slutsatser härutinnan, som icke torde böra förbigås. Utaf alla de orsaker till en ökad sjuklighet under läsårets senare del, som kunna påbördas skolan, är väl ingen mera i ögonen fallande än den *arbetstid, som dagtigen åläggges skolynglingarne.*

Arbetstidens inflytande på hälsotillståndet i skolorna blef redan på 1880-talet statistiskt bevisadt, först af den danske läkaren Hertel i hans statistik öfver »Sundhedsforholdene» i Köpenhamns högre skolor och senare genom prof. Key's ofvan omtalade redogörelse för den af läroverkskommittén föranstaltade »hygieniska undersökningen».

Att ett sådant samband förefinnes mellan daglig arbetstid och sjuklighet, framgår äfven af en jämförelse i detta hänseende mellan de här ifrågavarande läroverken. Dock låter sig densamma tyvärr endast delvis utföras, då de därtill erforderliga uppgifterna saknas i vissa årsberättelser. Trots bestämmelsen i mom. 20 af läroverksstadgans plan för elementarläroverkens årsredogörelser, att i dessa skall ingå »redogörelse för . . . . . *huru lång tid hemarbetena i allmänhet kunnat anses upptaga* för lärjungar af medel-

måttiga anlag», hafva nämligen dessa uppgifter *icke* förekommit i årsberättelserna från h. allm. läroverket i Helsingborg för läsåren före 1895—96 och icke heller från h. allm. läroverket i Malmö alltsedan läsåret 1893—94. Det sistnämnda läroverket måste alltså helt och hållet uteslutas från en jämförelse af de dagliga arbetstimmarnas antal vid de olika skolorna. Egentligen borde väl vid en sådan jämförelse både de timmar, som användas för lektionerna i skolan, och de, som åtgå för hemarbetena, medräknas. Här torde det emellertid vara tillräckligt att angifva de senare, då de förras antal för motsvarande klasser (åtminstone i det allra närmaste) är detsamma vid alla de h. allm. läroverken inom Lunds stift. Dessutom bör väl i alla händelser hemarbetet, såsom *arbete* betraktadt, vara mera ansträngande än lektionerna i skolan. I denna är det stillasittandet och den mer eller mindre tvungna hållningen, som tröttar mest: vid hemläxorna är det själfva arbetet.

Då i de tabellariska uppgifterna å antalet sjuke och sjukdomar bland lärjungarna någon indelning efter särskilda klasser icke förekommer, vore det gagnlöst att här meddela en sådan beträffande tiden för hemarbetena. Det återstår för den skull intet annat än att taga maximum (och minimum) af de i läroverkens årsredogörelser uppgifna medeltalen timmar för hemarbetena. Naturligen är detta ett mycket ofullkomligt sätt att mäta ifrågavarande arbete, men i brist på bättre må det tagas för godt. Tiden för de skriftliga hemarbetena, hvilken i årsberättelserna uppgifves *för vecka*, har här blifvit fördelad på dagar. Vi erhålla på detta sätt (i årligt medeltal) för hela den sistförflutna 10-årsperioden vid nedanstående 5 läroverk följande antal timmar dagligt hemarbete:

H. allm. läroverket	Maximum	Minimum
i *Kristianstad:*	3 t. 48 min.	0 t. 56 min.
» *Karlskrona:*	4 » 50 »	1 » — —
» *Lund:*	5 » 10 »	1 » 2 »
» *Ystad:*	5 » 28 »	1 » 2 »
» *Helsingborg:*	6 » 23 »	0 » 46 »

Den ordning, i hvilken läroverken här nämnas, är icke öfverensstämmande med den, i hvilken de kunna uppställas efter

sjukligheten, vare sig man därvid ordnar dem efter antalet sjuke lärjungar eller efter antalet sjukdagar, som förekommit vid hvarje särskildt läroverk. Men det är icke heller med sjuklighetens tal, på detta sätt framställda, som måtten på arbetstiden böra sammanställas.

Det inflytande, som ett mera eller mindre ansträngande arbete utöfvar på hälsotillståndet vid skolorna kan under höstterminerna ej hinna blifva synnerligen stort; först under vårterminerna, då arbetet med endast ett kortare afbrott för julferierna fortgått hela vintern, bör ett sådant inflytande göra sig rätt kännbart. Det är således egentligen i vårterminernas, eller riktigare uttryckt, i själfva *differensen* mellan höst- och vårterminernas relativa tal för sjukligheten, vi hafva att söka en möjligen befintlig öfverensstämmelse med uppgifterna angående tiden för det dagliga hemarbetet. Lika litet som denna differens varit densamma för olika tider vid samma läroverk, har den varit det för olika läroverk vid samma tid. Genom en enkel subtraktion finna vi, att under läsåren 1893—94 t. o. m. 1902—(03), har vårterminernas öfverskottssjuklighet varit följande:

	Sjuke personer.	*Sjukdomsfall.*	*Sjukdagar.*
Vid *Kristianstads* h. allm. lärov.	0.90	0.99	7.33
» *Karlskrona* » » »	1.06	1.13	8.28
» *Lunds* » » »	1.17	1.27	8.58
» *Ystads* » » »	1.78	1.97	12.31
» *Helsingborgs* » »	1.91	2.49	10.16

De serier, som bildas af dessa tal, såväl för »sjuke personer» och »sjukdomsfall» som »sjukdagar», detta senare på ett undantag när[1]), visa en fullständig parallellism med den, som utgöres af maximitalen för den dagliga tid, som egnats åt hemarbetena vid de olika läroverken. Man frestas ovillkorligen att häruti se ett orsaksförhållande mellan de båda serierna, om det än icke låter sig afgöras, *till hvilken grad* arbetstidens utsträckning bär skulden för en ökad sjuklighet.

[1]) Förklaras af epidemi V. T. 1902.

Vända vi oss från den ofvan tydligt konstaterade olika sjukdomsfrekvensen under höst- och vårterminerna samt den nu senast behandlade i skolarbetet liggande orsaken till detta förhållande till det andra af de ofvan uppställda spörsmålen — om sjukligheten till- eller aftagit under den tid, undersökningen omfattar — så lämnar oss vår statistik äfven härpå ett svar. Sammanföras de 6 läroverken till en grupp, hvars alla tal behandlas gemensamt, hvarvid i någon mån tillfälliga orsaker, såsom epidemier o. a., hvilka än för det ena, än för det andra läroverket åstadkommit en plötslig förändring i talen, kompensera hvarandra, så skönjes tydligt, i hvilken riktning utvecklingen gått. Vi finna det af efterföljande tabell, uti hvilken redogöres för det årliga antalet sjuke, sjukdomsfall och sjukdagar pr dag och på 1000 lärjungar under höst- och vårterminerna 1893—1902.

Läsår	Sjuke personer		Sjukdomsfall		Sjukdagar	
	H. T.	V. T.	H. T.	V. T.	H. T.	V. T.
1893—94	2,41	3,08	2,55	3,58	15,24	19,35
1894—95	2,85	4,21	3,28	4,89	14,22	26,06
1895—96	2,40	3,19	2,53	3,45	13,17	17,44
1896—97	2,41	3,74	2,65	4,08	13,28	21,27
1897—98	2,88	3,48	3,31	3,77	14,32	20,58
1898—99	2,48	4,44	2,67	4,89	12,96	27,84
1899—1900	2,22	3,13	2,35	3,42	13,88	21,72
1900—01	2,15	3,57	2,33	3,88	12,76	19,78
1901—02	2,41	3,59	2,55	3,84	15,90	25,61
1902—(03)	2,37		2,39		12,38	
1893—94 t. o. m. 1897—98	2,59	3,39	2,81	3,97	14,02	21,02
1898—99 t. o. m. 1902—(03)	2,29	3,78	2,45	4,12	13,61	23,79

Såsom vi lättast se af sammandraget för de båda femårsperioderna, är siffrornas språk klart och tydligt. *För höstterminen har sjukligheten sjunkit, för vårterminen däremot stigit.* Det förra

stämmer med de resultat, hvartill den officiella statistiken kommit för hela riket (se särskildt läsåren 1897—98 t. o. m. 1900—01). Huru förhåller det sig månne med det senare? Innan undersökningen för vårterminen utsträckts till samtliga läroverk, kan man ej gifva ett exakt svar därpå. Men nog synes sannolikheten tala för, att den öfverensstämmelse, som råder mellan delen (Lunds stifts läroverk) och det hela (rikets samtliga läroverk) med afseende på höstterminen, jämväl förefinnes i fråga om vårterminen — alltså att sjukdomsfrekvensen under senaste decennierna ökats. Men om så är fallet, så kan man sannerligen icke, trots alla hygieniska anordningar, som vidtagits vid våra skolor, tala om det förbättrade sanitära tillståndet bland ungdomen. Säkerligen skulle då ej heller den senaste läroverkskommittéen — förutsatt, att detta förhållande varit bekant — hafva ansett, att hälsoförhållandena vid våra läroverk icke vore »sådana, att den hygieniska synpunkten behöfver eller bör göras till den förhärskande vid den af helt andra grunder påkallade reform — vårterminens förlängning — som nu föreligger till genomförande».

Strödda meddelanden.

Invandringen till Förenta staterna. Som bekant skärpas allt mer de fordringar, som uppställas för inflyttning till Förenta staterna. Anledningarne därtill äro väsentligen af två slag. Arbetarne i Unionen frukta konkurrensen af de nykommande skarorna och alla se med oblida ögon, att lågt stående individer af främmande stam massvis tillföras landet. Det var dessa båda krafter i förening, som tidigare vållade kinesernas utestängande, och det är de, som nu föranleda allt strängare åtgärder mot europeiska immigranter. Under senaste år har nämligen den inflyttande strömmens sammansättning betydligt förändrats, såsom följande ur amerikanska källor hämtade siffror utvisa:

	Invandring.	
Invandringsländer.	1879—1895	1895—1902.
Storbrittanien & Irland . . .	2,030,175	330,711
Tyskland	1,935,248	157,467
Sverige-Norge	834,625	198,056
Öfriga västeuropeiska länder . .	574,172	181,293
S:a	5,374,220	867,527
Österrike-Ungern	648,424	600,648
Italien	607,898	678,029
Ryssland & Polen	605,859	460,644
S:a	1,862,181	1,739,321

Medan tidigare den västra hälften af Europa gaf hufvudmassan af de inflyttade, än det nu det östra Europa jämte Italien, som skickar den ojämförligt största kontingenten. Det är mot denna nya folkflod, som man så häftigt reagerar — huru litet än denna reaktion i ordets politiska mening stämmer med de prokla-

mationer af de s. k. mänskliga rättigheterna, som föregingo upprättandet af de Förenade staterna.

Faran från Amerika är nu mer ett stående tema uti alla berättelser om industrien och dess framtid i Europa liksom tidigare beträffande jordbruket. Om verkligheten af denna fara får man ett lifligt intryck utaf de uppgifter rörande inlandspris och de för utlandet afsedda, som den österrikisk-ungerske generalkonsuln i Chikago (enl. *Zeitschr. f. Socialw.*) lyckats få kännedom om för en del varor — sådana ting hållas nämligen mycket hemliga. Sålunda är priset för:

	I Amerika.	Vid försäljning till utlandet.
	Dollars	
Järntråd med taggar (100 skp.)	3,00	2,00
Gräsmaskiner	4,25	2,75
Symaskiner	40,00	17,00
Skrifmaskiner	100,00	55,00
Järnbleck (100 skp.)	14,90	3,19

o. s. v.

Det är icke underligt, om äfven England rustar sig till skydd mot en dylik konkurrens.

Det rika Frankrike. Enligt senaste officiella uppgifter (år 1902) utgjorde totala värdet af de samma år deklarerade *dödsboen* — inalles 376,819 — icke mindre än 5,211,100,000 frcs. Af dessa voro naturligen de flesta helt små (213,378 med en behållning af 1000—2000 frcs), men icke mindre än 6,815 funnos med öfver 100,000 frcs hvart och ett. Märkligast af allt är likväl, att af dessa 376,819 dödsbon blott 65,936 voro behäftade med skuld, alla andra utan en centime i passiva. Det kan man kalla god hushållning.

Bristen å förslagsanslagen. För första gången på tio år har den svenska statsregleringen slutat med brist, uppgående till 1,676,041 kr. enligt det i dagarna offentliggjorda Kapitalkonto till rikshufvudboken för 1902. Orsaken härtill har varit densamma som de båda senaste gångerna ett dylikt förhållande inträffat, åren 1891 och 1892 — bristen å förslagsanslagen, våra statsregleringars kroniska onda. Inkomsterna hafva uppgått till högre belopp än de beräknade — 1902 var nettoöfverskottet 5,166,241 kr. — men detta öfverskott har mer än uppvägts af, att utgifterna å förslagsanslagen med ännu högre belopp öfverstigit beräkningen. Sedan

1850 har intet enda år inträffat, att statsverkets utgifter hållit sig inom de beräknade beloppen, ständigt har en större eller mindre brist uppstått. Särskildt under de sista åren har bristen å förslagsanslagen uppgått till betänkligt höga belopp, såsom följande sammanställning visar.

Nettobristen å förslagsanslagen utgjorde:

1893	3,220,687	kr.	1898	2,041,610	kr.
1894	1,051,372	»	1899	3,141,172	»
1895	1,501,345	»	1900	3,973,426	»
1896	2,403,614	»	1901	4,393,582	»
1897	1,746,377	»	1902	6,898,209	»

Under sistförflutna år uppgingo sålunda utgifterna å förslagsanslagen till nära 7 mill. mera, än som beräknats vid riksstatens uppgörande. I verkligheten voro riksstatens beräkningar t. o. m. ännu mera otillfredsställande, än som synes af denna siffra; på en del förslagsanslag hade nämligen uppstått besparingar till ett sammanlagdt belopp af 843,318 kr., bristen på öfriga förslagsanslag uppgick sålunda till ej mindre än 7,741,527 kr. Till denna brist bidrogo de allra flesta förslagsanslagen med större eller mindre belopp; öfver 1/2 mill. utgjorde bristen å hvardera af följande anslag: till värnpliktiges redovisning, 956,307 kr., lönetillskott åt lärare vid folk- och småskolor, 852,730 kr., tolagsersättningen till städerna, 847,199 kr., hospitals underhåll, 692,054 kr., och arméns mathållning, 684,315 kr. Sammanlagda bristen å ensamt dessa fem anslag uppgick sålunda till öfver 4 mill. kr. Å ett anslag — till expenser m. m. å femte hufvudtiteln — voro de verkliga utgifterna nära tre gånger så stora, som beräknats på riksstaten.

L. W.

De oäkta födelserna och brottsligheten. Den allmänna åsikten bland kriminalstatistiker är, att brottsligheten är betydligt större bland personer af oäkta börd än bland de äkta födde, en naturlig följd af de ogynnsamma sociala förhållanden, hvarunder de förra ofta på grund af sin börd äro hänvisade att lefva. Egendomligt nog vinner denna mening intet stöd af vår svenska kriminalstatistiks siffror, åtminstone hvad männen angår. Visserligen meddelar denna statistik uppgifter rörande brottslingarnes börd endast beträffande de för »gröfre brott» sakfällda, men tydligen finnes ingen anledning antaga, att förhållandena skulle ställa sig annorlunda i fråga om de för »ringare brott» och »förseelser» dömda.

I följande tabell meddelas de för »gröfre brott» sakfälldas antal under 1881—1900 med angifvande af, huru många af dem varit af oäkta börd. Siffrorna afse totalsummor för femårsperioder, icke årsmedeltal.

	Sakfällda		Däraf oäkta födda		De oäkta födda i % af samtl. sakfällda	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1881—1885	7,923	1,337	701	129	8,85	9,65
1886—1890	7,490	1,155	607	112	8,10	9,70
1891—1895	8,678	1,353	695	147	8,01	10,86
1896—1900	9,995	1,293	793	144	7,93	11,14
1881—1900	34,086	5,138	2,796	532	8,20	10,35

Räknas båda könen öfver ett, utgjorde för hela tjugoårsperioden de oäkta födda 8,48 % af samtliga sakfällda. Huruvida denna siffra häntyder på en större kriminalitet för de oäkta födda än för den öfriga befolkningen, kan tydligen ej afgöras utan kännedom om, huru stor del af befolkningen de förstnämnda utgöra. Härom saknas direkta uppgifter. Emellertid utgjorde under åren 1816—80 de lefvande födda af oäkta börd 8,6 % af samtliga lefvande födda, under åren 1851—80 steg siffran till öfver 10 %. Vore dödlighetsförhållandena desamma för äkta och oäkta barn, och vore inga andra faktorer att taga med i beräkning, skulle man därför kunna tillnärmelsevis beräkna personerna af oäkta börd till åtminstone 9 % af befolkningen. Som bekant äro emellertid de oäkta barnen under de första lefnadsåren vida mera utsatta för döden än de äkta födda; på grund häraf torde den ofvannämnda siffran, 9 %, böra minskas till omkring 8. Tillkommer så ytterligare en faktor, som bidrager att nedsätta de oäkta föddas procent af befolkningen, nämligen legitimationer genom äktenskap mellan föräldrarna till oäkta barn. Att döma af antalet oäkta barn, som födts af trolofvade mödrar — i allmänhet omkring 9 % af hela antalet oäkta födda — kunna efterföljande legitimationer ej gärna nedsätta de oäkta föddas procent till lägre siffra än 7. De oäkta födda skulle sålunda i befolkningen öfverhufvud utgöra en något lägre procent än bland brottslingarna. Emellertid är härvid att märka, att flertalet mödrar till oäkta barn gifvetvis tillhöra de lägre samhällsklasserna; deras barn komma därför att i allmänhet tillhöra samma samhällsklasser, alldeles oberoende af den inverkan, deras börd härvidlag kan utöfva. Men kriminaliteten är inom dessa samhällsklasser vida högre än inom de öfre skikten af befolkningen; för att kunna rätt bedöma, hvilken inverkan oäkta börd har i fråga om brottsligheten, bör man därför jämföra med hvarandra kriminaliteten bland de oäkta födda med kriminaliteten bland de äkta födda af samma samhällsklass. Då skulle med säkerhet visa sig, att oäkta börd icke i och för sig ökar faran för, att en person skall förfalla till brott, eller — för att nyttja Quételets uttryckssätt — att de oäkta födda icke hafva någon större *penchant au crime* än de äkta födde. Detta dock endast hvad männen angår, ty för kvinnorna torde saken ställa sig ej så litet sämre. Såsom framgår af tabellen, voro nämligen af

de sakfällda kvinnorna 10,35 % af oäkta börd mot endast 8,20 % af männen. Man får häraf det intryck, att medan det för en man spelar en ganska ringa roll, om han är af äkta eller oäkta börd, är förhållandet annorlunda för en kvinna. För henne är tydligen den oäkta börden en black om foten, som ständigt hotar att draga henne ner i djupet. Detta intryck skärpes ytterligare, då man ser, att förhållandena under de sista tjugo åren ej obetydligt förbättrats för männens del, men för kvinnornas däremot ännu afgjordare försämrats. Under det att bland de manliga brottslingarne procenten af oäkta födda sjunkit från 8,85 under den första femårsperioden till 8,10, 8,01 och 7,93 under de följande, är förhållandet för de kvinnliga rakt motsatt, procenten har här stigit från 9,65 till resp. 9,70, 10,86 och 11,14. Regelbundenheten i dessa siffror är allt för stor, för att den skulle kunna bero på tillfälligheter.

L. W.

Administrativ praxis.

---

10. *Afslag å en af kronofogde W., som för vårdande af enskilda angelägenheter haft tjänstledighet under 6 månader, gjord ansökning att, med afstående under tiden från alla med kronofogdetjänsten förenade löneförmåner, erhålla ytterligare tjänstledighet under 6 månader.*

Den 16 januari 1903 beviljade Kammarkollegium och Statskontoret kronofogden i Oxie och Skytts härads fögderi E. F. Wehtje för vårdande af enskilda angelägenheter tjänstledighet till den 15 därpå följande juli, med rätt för vikarien att uppbära, förutom till tjänsten hörande tjänstgöringspenningar och expensmedel, ytterligare ersättning, beräknad efter 2000 kronor för år, att utgå af ordinarie tjänstinnehafvarens lön.

Uti en till Kammarkollegium och Statskontoret ställd, af Kbfde med skrifvelse den 20 juni till ämbetsverken insänd ansökning gjorde Wehtje därefter anhållan om ytterligare tjänstledighet för vårdande af enskilda angelägenheter under sex månader, räknade från och med den 15 juli, till stöd för hvilken anhållan sökanden åberopade, att han, som vore delägare i Skånska cementaktiebolaget och Aktiebolaget skånska cementgjuteriet, i nämnda bolag åtagit sig att tillsvidare vara kassadirektör, hvilken befattning icke lämpligen syntes kunna med kronofogdetjänsten förenas, hvarjämte sökanden förklarade sig villig att, om ansökningen blefve beviljad, under ledigheten afstå från alla med tjänsten förenade löneförmåner.

Sedan Kbfde tillstyrkt bifall till ansökningen, underställde Kammarkollegium och Statskontoret ärendet K. M:ts pröfning, därvid ämbetsverken uttalade, att de, med särskildt afseende därå, att sökanden förklarat sig vilja afstå från samtliga de med tjänsten förenade löneförmåner, ansett sig icke böra motsätta sig, att den begärda ledigheten blefve sökanden beviljad, under framhållande tillika, att, då icke hela lönen syntes behöfva användas till vikariens aflönande, denne borde äga att under den tid förordnandet varade uppbära, förutom till tjänsten hörande tjänstgöringspenningar och expensmedel, två tredjedelar af den till tjänsten hörande lön, samt att återstående tredjedelen af lönen skulle statsverket besparas.

Från beslutet var statskommissarien Sylvan skiljaktig och yttrade: »Då det af sökanden åberopade förhållande, att han åtagit sig kassadirektörskap i tvenne aktiebolag, efter min uppfattning icke innebär fullgiltig grund till beviljande åt sökanden, som den 15 instundande juli atnjutit sex månaders ledighet från kronofogdetjänsten för skötande af enskilda angelägenheter, af fortsatt ledighet under sex månader, anser jag för min del tillräcklig anledning icke förefinnas att öfverlämna ärendet till K. M:ts nådiga pröfning, vid hvilket förhållande jag finner ansökningen icke påkalla annat yttrande af ämbetsverken, än att de med afseende å den sökanden redan förunnade ledigheten icke äga att bevilja ytterligare ledighet».

Ärendet föredrogs inför K. M:t den 10 juli 1903, hvarvid K. M:t icke fann skäl att till den af kronofogden Wehtje gjorda ansökan om ytterligare tjänstledighet lämna bifall.

G. T.

---

11. *Afslag å framställdt anspråk på dagtraktamente för en efter slutadt sammanträde infallande söndag, betraktad såsom hvilodag före hemresan*

Sedan yrkesinspektören i Göteborgs distrikt K. Joh. Larsson, som i november 1902 företagit en resa till Stockholm för att på kallelse af Kommerskollegium bevista ett sammanträde med yrkesinspektörerna, hvilket afslutats den 6 påföljande december, hos Kbfde i Göteborgs och Bohus län begärt ersättning för ifrågavarande resa enligt afgifven räkning, däri han tillgodofört sig traktamenten för dels den 7 december såsom hvilodag och dels den 8 december såsom använd för hemresan till Göteborg samt vid räkningens granskning i landskontoret anmärkts, att, enär förenämnda sammanträde afslutats den 6 december och hemresan till Göteborg alltså kunnat företagas samma dag med det från Stockholm afgående nattåg, hvilket påföljande dag ankomme till Göteborg, dagtraktamente icke finge beräknas för den 8 december, afdrog vid utanordnande till Larsson af resekostnads- och traktamentsersättning på grund af den ingifna räkningen Kbfde, enligt beslut den 19 i samma månad, från det begärda beloppet det anmärkta dagtraktamentet, 6 kronor.

Larsson anförde häremot besvär hos K. M:t, som emellertid, enligt beslut den 6 mars 1903, ej fann skäl göra ändring i Kbfdes beslut.

G. T.

En skandinavisk tullförbindelse.

Några anmärkningar för dagen

af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

Likt vissa sagogestalter, som äro dömda att föra en skentillvaro midt emellan lif och död, så är det äfven med den vid midten af förra århundradet väckta tanken om en nordisk tullförening. Tidtals är den alldeles borta, men blott för att efter tio- eller tjuguårig hvila åter stiga upp. Första gången, då den på allvar fördes fram, var vid det nordiska nationalekonomiska mötet i Göteborg 1863, det första i sitt slag. Den blef då rätt illa mottagen — man lefde nämligen vid den tiden uti föreställningen om alla tullars snara upphäfvande, och ville därför ej mycket höra talas om en tullförening. Sedan dess har den med ständigt växande sympatier, om ock med betydande modifikation i afseende på omfattning och innebörd, upptagits vid hvarje följande sådant möte — i Stockholm 1866, i Köpenhamn 1872, i Malmö 1881 och i Köpenhamn 1888. Nu går tanken åter igen, denna gången framförd från norsk sida. Och nu såsom tidigare väcker talet om en tullpolitisk sammanslutning mellan de tre skandinviska rikena genljud öfver allt i nordanlanden. Tiden synes ock mer än någonsin mana till en dylik sammanslutning, allra helst ifall äfven Storbritannien skulle med sina kolonier komma att bilda en mer eller mindre afstängd marknad. Den stora tankens återuppväckande

är sålunda som ett ord för dagen. För den nyktra granskningen återstår att se, om den nu såsom tidigare är blott en tillfällig uppenbarelse ur skuggornas rike, eller om dess tid är inne och den kan ikladas verklighetens kött och blod.

Den första frågan härvid är den: hvad gäller saken? En verklig tullunion eller blott en mellanrikslag i ny form? Efter de uttalanden att döma, som fälldes af den, som väckt frågan åter på tal, min värderade kollega, Prof. Morgenstierne, så tycktes en fullständig tullunion närmast hafva legat honom i tankarne, ty han ordade om den betydelse en sammanslutning af de tre skandinaviska länderna kunde hafva vid en uppgörelse med andra länder, något som endast en tullförening kan äga. Det är ock en sådan, som på de nationalekonomiska mötena väckt största entusiasmen. Må vi alltså först egna tanken om en skandinavisk tullförbindelse i denna form några ord.

Vid tiden för deu svensk-norska unionens upprättande hade helt visst en fullständig tullförening mellan dessa båda riken varit en jämförelsevis lätt sak att ordna. Allt var då något så när likartadt i hvardera landet, såväl näringslifvet som tulltaxorna och de därmed sammanhängande finansförhållandena. Den mellanrikslag, som 1825 kom till stånd, utvisar äfven på sitt sätt detta. Det, som brast — hos flertalet åtminstone — var stämningen, önskan af ett större närmande mellan folken. Sedan dess har utvecklingen, trots det ökade andliga umgänget mellan ej blott Sverige och Norge utan ännu mer mellan Sverige och Danmark differentierat de tre folken icke blott i ekonomiskt, utan med hänsyn till förevarande fråga jämväl i statsfinansiellt och politiskt afseende. Den likformighet, som i stort sedt existerade inom alla tre länderna ännu för ett par mansåldrar sedan i fråga om näringarne, finnes ej mera. Danmark har specialiserat sig uti sitt högt uppdrifna jordbruk och sin handel, Norge i sitt fiske och sin skeppsfart och Sverige öfvervägande på industriens område. Skenbart kan det se ut, som om just denna differentiering borde göra en sammanslutning lättare, i det att det ena landet liksom supplerar det andra. Men en närmare eftertanke lär dock, såsom vi strax skola se, att så icke kan vara fallet. Å andra sidan hafva tullinkomsterna, som vid 1800-talets början utgjorde en mindre del

af staternas intäkter, framför allt i Sverige och Danmark, efter hand blifvit en allt större inkomstkälla för desamma, en omständighet, som på sitt sätt gör en tullunion nu vanskligare än förr. Slutligen hafva de tre ländernas riksförsamlingar, men isynnerhet Sveriges och Norges, vant sig på ett helt annat sätt än förr att bestämma öfver tulltaxan samt öfver tullen som inkomstkälla. Det är denna utveckling på skilda områden, men isynnerhet det sista, som vållar, att hindren mot en verklig tullförening nu äro vida större, än hvad de tidigare varit, och som i själfva verket gör den tills vidare — omöjlig. För att klart inse detta behöfves blott att för ett ögonblick tänka sig in uti det läge, som skulle uppstå, därest med ett slag alla tullar mellan de tre skandinaviska rikena upphäfdes och de i handelspolitiskt afseende blefve såsom ett folk, naturligen med gemensam tulltaxa utåt, låt vara ock med protektionistisk läggning.

På det ekonomiska området skulle inom kort en högst betydande omflyttning komma att äga rum beträffande handtverk och industri, men ännu mer beträffande handeln och troligen äfven sjöfarten. Handtverken och därmed sammanhängande konstindustri (möbel- och porslinstillverkning) stå i allmänhet högre i Danmark än i de båda andra länderna. I följd däraf skulle Köpenhamn ännu mer, än hvad nu är fallet, blifva nordens öfriga städer härutinnan öfverlägset. Ej mindre betydande än denna omflyttning blefve sannolikt den, som skulle träffa vissa grenar af den större industrien. Här blefve det åter Sverige, som droge fördelen däraf, dock blott beträffande sådana industrigrenar, som inom landet äga sitt råämne (stål- och metallvarufabriker, vidare tändsticks- och pappersfabriker m. fl.). Andra, hvilka utifrån hämta råvaran såsom textil-, sko- och galoschfabriker, tobaks- och vissa näringsmedelsfabriker m. fl. skulle sannolikt i Danmark och Norge äga lika goda om ej bättre utsikter att trifvas än i Sverige. Att den danska och den norska industrien hittills varit den svenska underlägsen på dessa områden, har helt visst uteslutande sin grund uti de små afsättningsområdena. Vidgades de till att omfatta hela norden, så skulle med säkerhet nämnda industrigrenar i Danmark och Norge, som för importen af råvaran mestadels ligga bekvämare till, skjuta lika högt som motsvarande

svenska. — Långt större än på nu berörda områden blefve emellertid den omflyttning, som med en tullförening mellan nordens tre riken komme att äga rum i fråga om handeln. Svenskarne äro klena köpmän. Redan nu ligga de under för Köpenhamn härutinnan. Som exempel härpå må blott anföras, att af all den bomull och allt det kaffe och the, som Sverige konsumerar, för närvarande godt och väl en femtedel tages från Köpenhamn. Utan ringaste tvifvel skulle sist nämnda stad blifva stapelplatsen för hela Sverige, med hvilken de skånska städerna och Göteborg, på hvars uppland å andra sidan Kristiania komme att göra ett väldigt inhugg, förgäfves skulle söka bevara sin ställning. Huruvida denna omflyttning af den stora handeln skulle hafva liknande följder för den svenska sjöfarten, är svårare att säga. Men det nära samband, hvaruti handel och sjöfart stå till hvarandra, talar för, att äfven här Sverige finge vidkännas offer. — Hvad jordbruket beträffar, vore väl ingen sådan omflyttning att förvänta som i fråga om de nu nämnda näringsgrenarne. Ty jordbruk komme nog att bedrifvas i Norge och Sverige öfver allt, där det nu finnes. Men villkoren för detsamma blefve i följd af konkurrensen från Danmark sannolikt kännbart påverkade, dock, synes det mig, icke så mycket, som man nu föreställer sig.

Att dessa deplaceringar för de enskilde näringsidkarne liksom för hela näringsgrenar, skulle kännas ytterst besvärliga, behöfver ej sägas. Frågan är blott, huruvida det hela skulle så vinna därpå, att ett plus för folken hvart och ett för sig till sist framginge ur den stora clearing af + och —, som en dylik förening ovillkorligen måste medföra. Men långt ifrån säkert är detta, allra minst hvad Sverige beträffar, för hvilket — så vidt jag utan närmare undersökning kan döma — förlusten blefve vida större än vinsten.

I jämförelse med nu nämnda svårighet är det statsfinansiella problem, som en tullunion framställer, lätt att lösa. Här äger man nämligen uti folktalet en fast norm för fördelningen af de gemensamma tullinkomsterna liksom af inkomsterna utaf sjöfarten (fyr- och båkafgifter, hamnumgälder och likn.) — ty äfven dessa måste tagas med i räkningen. Visserligen skipar icke en fördelning efter folktalet full rättvisa, i det att det land, hvars befolkning konsumerar minst, i detta fallet Norge, finge mer, än hvad det rätteligen

skulle ha. Men detta är en underordnad sak, som icke borde utgöra något hinder för den stora tankens realiserande.

Annorlunda förhåller det sig med den handelspolitiska och statsrättsliga sidan af saken — fastställandet af tullsatser och herraväldet öfver tulltaxan. Redan öfverenskommelsen om den tullpolitik, som borde följas, samt om de särskilda tullsatserna blefve en svår stötesten, så olikartade som intressena äro, isynnerhet för närvarande och beträffande jordbruket. Men värre än så blefve att förmå den svenska riksdagen liksom Norges storting att afstå från den allmakt, som de hvar för sig utöfva öfver sina tulltaxor. En tullunion förutsätter nämligen ett tullparlament i någon form med beslutande rätt öfver alla hithörande ting. Ty man kan härvid icke nöja sig med en traktat eller annan uppgörelse på tid och med uppsägning. De omhvälfningar, som en verklig tullförening åstadkommer å det ekonomiska området, äro i förevarande fall så stora, att rubbningar härutinnan sedan måste anses böra vara uteslutna. Men detta åter innebär en ändring af grundlag och författning på ett område, som efter hand blifvit en ögonsten för de respektive representationerna. Häruti ligger otvifvelaktigt den största svårigheten och det egentliga hindret för en tullunion. Den innebär en djupgående författningsändring och ett afstående från den suveränitet, som representationen äger på beskattningens och tullpolitikens viktiga områden.

Och härmed hafva vi kommit till frågans kärnpunkt. Vilja de tre skandinaviska folken ingå en politisk union, bli delar af de Förenade rikena Skandinavien? En verklig tullunion syftar nämligen vida längre än endast till en ekonomisk sammanslutning. Liksom den icke är en möjlighet utan vidt gående politiska institutioner, som icke blott begränsa de ingående folkens handlingsfrihet utan äfven direkt öfvertaga deras rätt att handla, så kan den icke heller syfta till mindre än verklig politisk enhet. En tullunion måste till underlag äga tanken på denna enhet, liksom den å andra sidan är den gifna följden af densamma. Så var det i Tyskland, och så måste det alltid blifva. För en så stor sak kunna äfven betydande ekonomiska offer med jämnmod bäras. Men äro vi i Norden vuxna denna tanke? Förvisso icke, ty den tanken mognar dess värre sällan till frukt i fredens dagar. Men å andra sidan

kan den icke heller dö. Det förhindrar stamfrändskapen och likaså de yttre förhållandena. Detta är orsaken till, att förslaget om en verklig tullförening allt emellanåt står upp utan att dock kunna omsättas från det skugglif, som den för, till handgriplig verklighet.

Men om sålunda den verkliga tullföreningen måste tills vidare förblifva en from önskan allenast, så är därmed ingalunda sagdt, att ej en tullpolitisk sammanslutning af mindre omfattning vore på sin plats. Ser man tingen allenast från ekonomisk synpunkt, så är knappt heller den fulla tullunionen nödvändig. Ty hvad man, ekonomiskt sedt, åsyftar med en sammanslutning af detta slag är blott att ernå »en större marknad». Men en större marknad för hvad? Tydligen för landets egna produkter. Att vinna en större marknad för kolonialvaror eller andra främmande länders alster är i förevarande fall icke meningen, äfven om den större handeln däraf skulle skörda fördel. Hvad man här i Norden, och öfver hufvud när det gäller en tullpolitisk sammanslutning, afsett, är alldeles öfvervägande en större marknad för eget arbete. Men detta kan vinnas utan den fullständiga tullunionen, blott genom en gynnad behandling af de respektive ländernas egna produkter, vare sig denna bättre behandlig består uti full tullfrihet eller blott lägre tullar. Detta är alltså den fråga, som kan upptagas: böra de tre skandinaviska länderna eller, om ej alla tre, de två andra, t. ex. Sverige och Norge, ingå en öfverenskommelse af detta slag? Böra vi söka få till stånd en ny mellanrikslag i en eller annan form vare sig enbart mellan den skandinaviska halföns båda folk eller med Danmark som tredje man?

Innan vi söka svaret härpå, bör i samband med, hvad som anfördes om en så beskaffad sammanslutnings innebörd och uppgift, ett ord nämnas om dess organisation och sättet för dess förverkligande. Den svensk-norska mellanrikslagen af 1874 var byggd på den riktiga principen om tullfrihet för alstren af eget arbete; men dess brist var, att den blott fastslog tullfrihet för inhemsk tillverkning, men icke angaf, hvad som är »inhemsk tillverkning». Ty så lätt det kan synas vara i vissa fall att säga, hvad därmed bör förstås, lika svårt är det i andra. Den nutida produktionen, som rör sig med råvaror och halffabrikat af utländskt ursprung

på mångfaldigt sätt, gör det ofta ytterst vanskligt att säga, när en fabriksvara är inhemskt arbete och när icke. På denna vansklighet, som man senare förgäfves sökte häfva genom att närmare bestämma, hvad som icke skulle räknas som inhemsk tillverkning, föll lagen och måste den falla under de gifna förhållandena — olika tullsatser i de kontraherande länderna. Den enda möjligheten att skapa en mellanrikslag, som fyller sitt ändamål — att inbördes öppna marknaden för inhemskt arbete — utan att medgifva oberättigad vinst i följd af olika tullsatser å utifrån hämtade råvaror och halffabrikat, är att fastställa enahanda tullar i de kontraherande länderna eller ock åsätta en differentialtull, lika med eller ungefär lika med skillnaden mellan tullsatserna å de olika artiklarne i det ena riket och i det andra. Härigenom kommer visserligen det landet, som har den lägre tullsatsen att få betala tull, när det inför en vara till det andra, medan det senare skickar samma vara fritt, men endast på detta sätt blifva de gent emot tredje man, utländingen — hvilket ju är det viktigaste — fullt likställda inbördes. I ett fall, nämligen beträffande kläder, förfärdigade af utländskt öfvertyg, tillämpades på visst sätt denna metod i den svensk-norska mellanrikslagen från och med år 1887; och i den nya mellanrikslagen af 1890 utsträcktes principens användning till en mängd andra textil- och äfven järntillverkningar. Likaså användes den uti tullförhållandet mellan Finland och Ryssland. Den är ock den enda säkra utvägen att tillgripa, när länderna alltjämt hafva mycket olika tulltaxor; smärre skiljaktigheter kunna ofta lämnas ur räkningen. Ojämförligt bäst är likväl, att sådan olikhet icke förefinnes, då full frihet blir lika rådande för samtliga parter ifråga om allt, som skall vara fritt, d. v. s. inom landet tillverkade och bearbetade varor.

Hvad därnäst beträffar frågan om verkningarne af en ny mellanrikslag och därmed ock af dess önskvärdhet, så kan det fulla svaret därå gifvas först efter en grundlig undersökning af alla hithörande förhållanden. Visserligen kan det tyckas vara en solklar sak, att en sådan anordning skulle bereda oss alla en »större marknad»; och en vidgad marknad betraktas ju med rätta som det främsta villkoret för produktionens utveckling. Men

härvid får man vakta sig för ett förhastadt omdöme. Ty det är i detta fallet skillnad på större marknad och — större marknad. Skenbart ser det ju ut, som om en sammanslagning af de tre skandinaviska folkens marknader, hvilken skulle ge ett afsättningsområde med 10 millioner människor i st. f. de nuvarande tre med respektive 2 1/4, 2 1/2 och 5 1/4 millioner, fördubblade afsättningsmöjligheten för Sverige och fyrdubblade den för Norge och Danmark. Men så är det ingalunda. Den större folkmängden är i ett fall som detta icke utan vidare liktydig med större afsättningsmöjligheter. Sådant inträffar endast, om den nya marknaden, som öppnas, är så att säga tom förut, såsom fallet är, då ett europeiskt land får en kolonialmarknad åt sig upplåten. Likaså om öppnandet af två marknader inbördes åtföljes af deras stängande utåt, så att främmande konkurrenter hållas tillbaka. Ty äfven då uppstår ett tomrum på den gemensamma marknaden, som omedelbart kommer kontrahenterna hvar för sig till godo. Det är detta, som föresväfvar Chamberlain i hans arbete för en tullförening med kolonierna. Men föreligger intetdera af nu angifna fall, och äro de kontraherande länderna ungefär jämnspelta, så att den inre konkurrensens spänning t. ex. på industriens område är tämligen lika, så uppstår icke utan vidare genom sammanslagningen af de båda marknaderna en större sådan. Sammanslutningen medför nämligen här intet tomrum, som skall fyllas, och som genast skänker förutvarande näringar ett större afsättningsområde.

Det är emellertid sist berörda eventualitet, som föreligger i fråga om en skandinavisk tullförbindelse af angifvet slag. Ty visserligen heter det, att en sådan förbindelse måste vara protektionistisk utåt. Detta är en självklar sak. Men ingalunda säkert är, att den skulle åtföljas af en ytterligare höjning af tullarne, hvarigenom tredje man, utländingen, visades på dörren och på det sättet ett tomrum vunnes, som kunde omedelbart bereda de tre ländernas näringsidkare bättre armbågsrum. Tvärtom skulle sannolikt hvart och ett af de tre länderna i hufvudsak behålla de tullsatser, som de nu äga. Men då blir marknadens utvidgning genom en sammanslutning något helt annat, än hvad man vanligen tänker därvid, en utvidgning på omvägar allenast som vä-

sentligen kommer att bestå uti *specialisering.* En fabrik — ty det gäller mest industrien — som nu på grund af den inhemska afsättningens litenhet nödgas tillverka t. ex. tio olika artiklar, kunde därefter begränsa sig låt oss säga till fem eller kanske blott en artikel, för hvilken de 10 millionerna människor nu erbjöde en tillräckligt stor marknad. En sådan specialisering innebär en arbetsfördelning och en besparing, som lända isynnerhet storindustrien till mycken fördel. Men denna verkan af den större marknaden är icke en mogen frukt, som utan vidare står att plocka genast vid sammanslagningens genomförande. Den fordrar fastmer lång tid för att mogna, ej blott år utan årtionden; och vidare växer den icke fram utan många och kanske svåra offer för förut bestående företag. Ty den innebär en anpassning, som för månget företag kan vara besvärlig nog, ja, lifsfarlig. Den omläggning af driften, som kan behöfvas, måste nämligen ske under häftig konkurrenskamp med andra likartade företag, som på samma sätt söka specialisera sig. Är emellertid denna anpassning en gång fullbordad, så har visserligen med specialiseringen en förutsättning för stordrift vunnits, som icke fanns före marknadernas öppnande inbördes. Detta är den enda säkra vinsten af en mellanrikslag mellan de skandinaviska länderna och af den större marknad, som en sådan skulle medföra. Den gifver sig icke af sig själf utan måste köpas med betydande ansträngningar och är långt mindre än den fördel, man vanligen tänker sig förbunden med marknadens utvidgning, men visserligen är den därför icke ringa eller utan betydelse.

De erfarenheter, som af den svensk-norska mellanrikslagen stå att vinna, bestyrka fullständigt nu antydda uppfattning. Dess egentliga fördel — ekonomiskt sedt — låg uti den specialisering, som den medförde inom vissa industrier. Norge kom sålunda efter hand att skicka oss gröfre textil- och porslinsvaror äfvensom simplare papper, medan vi i utbyte gåfvo vissa finare sorter af dessa artiklar. Man hade å ömse sidor specialiserat sig inom dessa och möjligen några andra industrier och på det sättet dragit fördel af den förstorade marknaden. Däremot kan man icke säga, att denna lag på annat sätt ökat afsättningen för det ena eller det andra landet i nämnvärd grad. Man finner detta bäst genom

att jämföra handelsomsättningens totala värden före och efter mellanrikslagens upphäfvande. Bortser man, såsom sig bör, såväl från det år, då detta skedde (juli 1897), som från det näst föregående och det näst följande, så visar det sig, att omsättningen i årligt medeltal utgjorde [1]):

	Utförsel till Norge (enl. norsk statistik)	Införsel från Norge (enl. svensk statistik)
1891—95	28,7 mill. kr.	31,2 mill. kr.
1899—1902	25,4 » »	22,3 » »

Hela skillnaden är 3,3 mill. kr. uti Sveriges utförsel till Norge, och vid pass 9 mill. kr. uti Norges till Sverige, hvarvid dock är att märka, att den senare siffran sannolikt är tre millioner för hög i följd af oriktig värdesättning för åren 1891—93. Detta är alltså i klump taget hela verkan af mellanrikslagens upphäfvande. Efter den att döma har den marknad, som Sverige ägde i Norge *på grund af* mellanrikslagen varit försvinnande liten och äfven Norges i Sverige icke stor, om ock absolut och ännu mer relativt betydligt större. Naturligen ställer sig saken annorlunda, om man analyserar den varumassa, som under den ena och den andra perioden utbyttes, då man finner, att vissa näringsgrenar för att ej säga vissa företag fått lida betydande rubbningar uti sina respektive afsättningsområden. Men den förlust, som den ena svenska fabriken gjort genom att mista sin marknad i Norge, har en annan svensk fabrik vunnit genom det tomrum, som uppstod, då den norske fabrikanten gick ur marknaden i Sverige och vice-versa. För landet i sin helhet täcka därför, hvad Sverige beträffar, + och — hvarandra säkerligen ganska väl, ehuru alltid den förlusten å ömse sidor kvarstår, att den började specialiseringen vid en del fabriker mer eller mindre lidit afbräck.

Den ekonomiska fördelen af mellanrikslagen med Norge var alltså i stort sedt helt visst ej betydande. Det stora värdet uti densamma låg på annat håll — det politiska. Huru man vrider och vänder det, blir alltså detta pudelns kärna äfven i fråga om

[1]) Häruti ingår ej värdet af den s. k. gränstrafikens ut- och införsel, uppgående till 1 à 500,000 kr. årligen.

en mellanrikslag. Den har en politisk syftning jämte den ekonomiska, om ock blott undermedvetet. Detta är dess djupaste betydelse. Men om så är, är det då någon mening uti att söka få till stånd en mellanrikslag med Danmark, med hvilket vi icke stå uti något särskildt politiskt förhållande, och med Norge, som är i färd med att sönderplocka det sista reala bandet, som förenar det med oss — ty konsulatväsendets upplösning drager ofelbart med sig diplomatiens? Om mången därtill svarar nej, väcker det icke min undran. För min del gör jag det dock ej, och det icke blott emedan en mellanrikslag alltid har vissa ej föraktliga ekonomiska fördelar, såsom ofvan antydts, utan framför allt enär den innebär en stor framtidstanke, som man ogärna vill släppa.

Men jag tror, att vi göra rättast mot den tanken och mot oss själfva, om vi låta våra fränder i väster och söder taga de första stegen i denna sak. De ha större intresse däraf än vi, och den kommer då ej i vanrykte hos dem, såsom eljest lätt kan hända.

Återfall i brott.

Enligt den svenska kriminalstatistiken för åren 1881—1900.

Af

Docent **Ludvig Widell.**

Af den mångfald olika serier, som tillsammans bilda vår officiella statistik, äga ej många större intresse än kriminalstatistiken [1]. Och likväl torde knappast någon vara af såväl allmänheten som den statistiska vetenskapen mindre uppmärksammad än just denna. Anledningen härtill är nog framför allt den, att vår officiella kriminalstatistik i högre grad än öfriga statistiska publikationer inskränker sig till att meddela endast själfva tabellmaterialet utan någon egentlig kommentar; den textafdelning, som tjänstgör som inledning, inskränker sig öfverhufvud till att meddela en del relativa tal, under jämförelse (oftast) blott med det närmast föregående året; den är därför till största delen tämligen värdelös. Ett sådant omdöme kan däremot ingalunda fällas om de egentliga tabellerna. Visserligen lämna äfven dessa ej så litet öfrigt att önska; framför allt är deras uppställning sådan, att de ej utan vidare kunna användas af den kriminalstatistiska vetenskapen, utan först måste i väsentliga delar omarbetas. En sådan omarbetning är visserligen mödosam men alldeles icke omöjlig; den är så mycket tacksammare att utföra, som de vunna resultaten i allmänhet lämna riklig lön för mödan. I en föregående

---

[1]) Bidrag till Sveriges officiella statistik. Litt. B. II.

årgång af denna tidskrift [1]) har försökts en sådan bearbetning för att erhålla ett svar på frågan, om brottsligheten är i tillväxt bland vårt folk; i det följande skola några uppgifter meddelas rörande återfallen i brott, enligt den officiella kriminalstatistiken för de senaste tjugo åren.

Studiet af återfallen i brott är för kriminalstatistiken och straffrättsvetenskapen af stor betydelse. Ytterst afser det att bidraga till utredandet af den viktiga frågan om straffets förmåga att afhålla den dömde från att ånyo begå brott. För en dylik utredning fordras emellertid, att statistiken redogör för de straff, hvartill de återfallne förut dömts, med åtskillnad mellan de första, andra o. s. v. gången återfallna, samt att den fullständigt registrerar återfallen ej blott beträffande gröfre brott utan äfven i fråga om ringare brott och förseelser. Förstnämnda uppgifter meddelar emellertid vår svenska kriminalstatistik endast för tillgreppsbrotten; uppgifter rörande de i ringare brott eller förseelser återfallne saknas fullständigt. Vår undersökning måste därför inskränkas till endast de i gröfre brott [2]) återfallne eller, som den officiella termen lyder, de för gröfre brott sakfällde, som förut varit för sådana brott (ej ringare brott eller förseelser) straffade. Äfven med denna af materialets beskaffenhet föranledda inskränkning blir emellertid en undersökning om återfallen i brott af ej ringa betydelse, framför allt i moralstatistiskt afseende.

Vid beräknandet af återfallens frekvens brukar man utgå från totala antalet dömda personer och angifva, huru många häraf, i procent räknadt, som förut varit för brott straffade. Riktigast vore naturligtvis att beräkna återfallens talrikhet i förhållande till antalet straffade personer i befolkningen. I brist på uppgifter häröfver, synes mig det bästa sättet vara att ställa de återfallne i förhållande icke till samtliga, utan till de första gången dömde.

---

[1]) Årg. 1901: ss. 48 ff.

[2]) «Till gröfre brott hänföras sådana förbrytelser, för hvilka kan ådömas dödsstraff, straffarbete eller afsättning från ämbete eller tjänst, likväl med iakttagande däraf, att, då för ett brott, jämte straffarbete, böter ingå i strafflatituden, det anses för gröfre brott endast i det fall, att straffarbete, fängelse eller afsättning ådömts».

Under förutsättning, att de sistnämndes antal är ungefärligen stationärt, kan man då direkt beräkna sannolikheten för en straffad person att återfalla i brott, en sannolikhet, som är olika för olika kön, arter af brott o. s. v. Är antalet första gången dömde icke stationärt, utan stadt vare sig i ökning eller minskning, bör detta gifvetvis iakttagas vid siffrornas bedömande. Vid stigande antal första gången dömda kommer den beräknade frekvensen af återfallen sannolikt att blifva något, om också obetydligt lägre än den verkliga tendensen till återfall, vid sjunkande antal första gången dömda omvändt.

Om antalet första gången sakfällda sättes = 1,000, utgjorde antalet i brott återfallna

	På landsbygden		I städerna		I hela riket	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1881—85	392	123	496	479	447	293
1886—90	328	119	518	468	424	282
1891—95	299	82	620	612	454	346
1896—1900	279	122	606	566	439	367

Återfall äro sålunda betydligt vanligare bland män än bland kvinnor. Egentligen är det dock endast på landsbygden, som detta är förhållandet. i städerna är frekvensen föga mindre bland kvinnorna än bland männen [1]). Att döma af siffrorna här ofvan skulle för öfrigt återfallen öfverhufvud vara väsentligen talrikare i städerna än på landsbygden. Emellertid torde denna olikhet till god del vara endast skenbar. Den kan säkerligen till stor del förklaras af, att många straffade personer från landsbygden efter utståndet straff lämna hemorten, där deras anseende är förstördt, och — naturligtvis — flytta till städerna, de allt uppslukande [2]).

[1]) Här, liksom öfverallt i det följande, där ej motsatsen uttryckligen säges, afses återfallens relativa antal, i förhållande till de första gången sakfällde.

[2]) En omständighet, som måhända äfven kan påverka siffrorna, är, att brotten i allmänhet afdömas af den rätt, inom hvars domvärjo de begåtts; brott, som af en landtman begås i stad, afdömes sålunda af rådhusrätt och kommer i statistiken att belasta städernas konto. Att fördela de i brott återfallne efter deras hemort medgifver ej materialet.

Härigenom förklaras äfven det ofvan påpekade förhållandet, att återfallen bland kvinnorna äro så utomordentligt talrika i städerna, eller, närmare bestämdt, att under det återfallen bland männen äro föga mer än dubbelt så talrika i städerna som på landsbygden, äro de bland kvinnorna mer än fyra gånger så talrika. En benägenhet hos straffade personer att flytta till städerna för att dölja sin vanära måste nämligen gifvetvis vara mycket starkare hos kvinnorna än hos männen, häri torde en hvar, som känner förhållandena på landsbygden, gifva mig rätt. Emellertid är nog detta antagande ej tillräcklig förklaringsgrund till hela skillnaden mellan städernas och landsbygdens återfallsfrekvens, till någon del är den säkerligen icke skenbar utan verklig. Detta framgår af en undersökning af förhållandena under de särskilda femårsperioderna, såsom nedan skall visas.

Enligt tabellens siffror för hela riket har sedan början af 1880-talet frekvensen af återfallen för männens del varit ungefär stationär, för kvinnornas däremot betydligt ökats. Landsbygdens siffror visa minskning för männen, stillastående för kvinnorna, städernas ökning för såväl män som kvinnor. Huruvida man häraf kan sluta till motsvarande förändringar i fråga om den verkliga tendensen till återfall i brott, beror på, såsom förut nämnts, om antalet för första gången dömde varit stationärt eller undergått förändring. Vid betraktande af de absoluta talen i tab. I[1]) finner man, att de relativa frekvenstalen för kvinnornas del utan vidare kunna antagas såsom mätare på tendensen till återfall. För männens del ställer sig saken mera tvifvelaktig, möjligen är den minskning af ifrågavarande tendens, som landsbygdens siffror skulle häntyda till, endast skenbar. — Det påpekades, att städernas siffror visa ökning för båda könen. Denna företeelse kan svårligen förklaras af förut berörda inflyttning till städerna af straffade personer, den måste därför förorsakas af en verklig stegring af tendensen till återfall. Men då måste också denna tendens, i hvarje fall numera, vara större i städerna än på landsbygden. Ty var den i början af 80-talet åtminstone lika stor i städerna som på landsbygden, något som ingen anledning finnes att be-

[1]) Se s. 283.

tvifla, och har den sedan dess ökats i städerna, men varit stationär eller minskats på landsbygden, så måste den ju nu vara störst i de förstnämnda.

I det föregående hafva samtliga återfall, oafsedt om de skett första, andra eller en senare gång, satts i förhållande till de första gången dömda. Rätteligen borde endast de första gången återfallna ställas i relation till de sistnämnda, de andra gången återfallna däremot till de första gången återfallna o. s. v. Endast på så sätt är det möjligt att få ett exakt mått på återfallstendensen. Tyvärr meddelar vår officiella statistik den härför erforderliga klassificeringen af återfallen endast beträffande tjufnadsbrotten. För dessa ställer sig förhållandet på följande sätt. På 1,000 af de för första, andra, tredje, fjärde och femte resan stöld dömda [1]) utgjorde de resp. andra, tredje, fjärde, femte och sjätte resan eller oftare [2]) dömda:

I hela riket:	2:dra resan	3:dje resan	4:de resan	5:te resan	6:te resan eller oftare
1881—85	278	551	571	610	154
1886—90	290	542	571	509	521
1891—95	232	542	605	644	604
1896—1900	217	599	630	690	1100
1881—1900:					
På landsbygden	202	576	601	653	416
I städerna	284	550	590	599	713
I hela riket	252	558	593	616	612

Man kan sålunda säga, att i medeltal hvar fjärde person, som första gången dömes för stöld, kommer att ånyo begå samma brott. Har en gång återfallet skett, så är sedan sannolikheten för, att det skall upprepas, mycket stor och blir för hvarje gång, det sker, allt större och större. Fruktan för straffet visar sig endast i ringa mån kunna afhålla den, som en gång blifvit en yrkestjuf,

[1]) Häri inbegripas jämväl de, som förut dömts för rån; deras antal är emellertid så litet, att det ej kan nämnvärdt inverka på siffrorna.

[2]) Den officiella statistiken talar visserligen endast om »sjätte resan stöld», men att härunder inbegripas jämväl de, som dömts för sjunde resan o. s. v., framgår af en jämförelse mellan siffrorna i tab. 8 och 9.

från att ständigt ånyo hemfalla under lagens arm. — På landsbygden synes frekvensen af de första återfallen vara något lägre än i städerna, antagligen åtminstone delvis beroende på förut berörda förhållande. Däremot äro senare återfall vanligare på landsbygden än i städerna, måhända en följd af landsbygdens sämre polisväsen.

Ett undantag från regeln, att tendensen till återfall stegras, ju oftare återfallet upprepas, synas de sjätte gången eller oftare dömda utgöra. Detta dock endast skenbart. Återfallens talrikhet beror nämligen ej blott på de straffade personernas benägenhet att ånyo begå brott; det fordras äfven, att tillfälle eller, om man så får säga, tid till återfall gifves. Om redan vid de tidigare återfallen långvariga frihetsstraff ådömas, kommer utrymmet för senare återfall att blifva ringa: människans lifstid är ju begränsad. Nu satte strafflagen före 1890 strafflatitudens minimum för fjärde gången eller oftare upprepad stöld till fyra eller vid synnerligen förmildrande omständigheter två års straffarbete, maximum var tio års eller vid kvalificerad stöld lifstids straffarbete. Häraf förklaras då lätt det ringa antalet personer, som under åren 1881—85 dömts för stöld sjätte gången eller oftare [1]. Emellertid synes redan före 1890 års lagändring utvecklingen hafva gått i den riktning, att man ådömt allt kortvarigare straff, allt mera tillämpat strafflatitudens minimum. Samtidigt stiger också antalet af sjätte resan eller oftare dömda [1]. Genom 1890 års lag ändrades så straffbestämmelserna för itererad stöld. Strafflatitudens minimum vid fjärde gången eller oftare upprepad stöld sänktes från fyra års till sex månaders straffarbete, maximum sattes vid tio år. Verkan häraf i afseende på återfallen visar sig i den sista femårsperiodens höga siffror för dem, som femte och sjätte gångerna eller oftare dömts för stöld. En synnerligen lefvande bild af den minskning i straffens längd, som förorsakats dels af 1890 års lag, dels af den föregående utvecklingen af domstolarnes praxis, gifver nedanstående sammanställning af de straff för rån eller tjufnadsbrott, som senast före återfallet ådömts för itererad stöld sakfällda personer. Att bland dessa straff ingå äfven sådana, som ådömts för

[1]) Se de absoluta talen i tab. II (s. 283).

rån, där sådant föregått stöld, är utan betydelse, då dessa fall äro så fåtaliga, att de ej nämnvärdt inverka på siffrorna.

Dömda för stöld:		I procent af samtliga dömde utgjorde de, som dömts till straffarbete på högst 1 år eller fängelse	1—3 år[1]	3—6 år[1]	6—10 år[1]	10 år eller lifstid[2]
Andra resan	1881—85	90,5	8,2	1,1	0,2	—
	1886—90	92,4	6,9	0,7	—	—
	1891—95	93,1	5,7	0,9	0,3	—
	1896—1900	95,6	4,3	0,1	—	—
Tredje resan	1881—85	57,3	38,1	3,9	0,5	0,2
	1886—90	61,3	33,9	4,2	0,4	0,2
	1891—95	77,3	18,8	3,5	0,4	—
	1896—1900	83,6	14,1	1,9	0,4	—
Fjärde resan	1881—85	8,0	57,9	29,8	3,7	0,6
	1886—90	10,1	63,7	23,2	2,0	1,0
	1891—95	42,5	46,7	9,8	0,7	0,3
	1896—1900	50,4	43,9	4,8	0,6	0,3
Femte resan	1881—85	—	6,4	44,6	35,3	13,7
	1886—90	—	11,0	65,5	15,2	8,3
	1891—95	6,6	35,5	47,2	7,6	3,1
	1896—1900	26,4	51,5	16,5	3,9	1,7
Sjätte resan eller oftare	1881—85	—	3,0	33,3	24,3	39,4
	1886—90	—	5,2	47,4	23,7	23,7
	1891—95	0,8	19,9	44,6	25,6	9,1
	1896—1900	13,4	49,2	28,3	5,9	3,2

Medan under åren 1881—85 94 % af dem, som femte och sjätte gångerna eller oftare dömts för stöld, förut senast varit straffade med minst 3 års straffarbete och mer än hälften (51 %) med minst 6 års, hade under åren 1896—1900 ej fullt tredjedelen (30 %) undergått förstnämnda och endast 7 % sistnämnda bestraffning. Det är ingenting mindre än en fullständig revolution, som strafflagens stadganden om tillgreppsbrotten och ännu mera domstolarnas sätt att tilllämpa dessa stadganden undergått under endast de sista tjugo åren. Man har frångått den nedärfda föreställningen om,

[1]) Sistnämnda år ej inräknadt.
[2]) I sistnämnda fall naturligtvis benådade.

att egendomsbrotten skulle vara särskildt farliga och därför borde beläggas med så höga straff. I synnerhet har uppfattningen af iterationens betydelse för straffets bestämmande blifvit i grund förändrad.

Till följd af dessa omständigheter är det omöjligt att afgöra, om tendensen till återfall i tjufnadsbrott ökats eller minskats sedan 80-talets början. Endast beträffande de första gången återfallna (de andra gången dömda) kunna siffrorna lämna svar på denna fråga. De tyda i det hela på en ej så obetydlig minskning. Från 278 ‰ af de första gången dömda under åren 1881—85 ökas siffran till 290 ‰ 1886—90, men minskas sedermera under de följande femårsperioderna till resp. 232 och 217 ‰. Ej osannolikt är, att denna minskning beror på de ändrade straffbestämmelser för första resan stöld, som infördes 1890. Före detta år skulle för stöld alltid dömas till straffarbete med åtföljande förlust af medborgerligt förtroende, men genom 1890 års lag medgafs att vid förmildrande omständigheter döma till fängelse och då utan vanfrejd. Det förefaller, som om denna lagändring skulle hafva medfört en minskning af återfallen. Därmed vore nyttan af denna reform på det kraftigaste sätt ådagalagd, men då borde också införandet af villkorliga straff medföra en ännu starkare verkan till minskande af återfallens antal.

Sannolikheten för, att en straffad person skall återfalla i brott, växlar högst betydligt, beroende på, hvilket brott han förut dömts för. Vid somliga förbrytelser äro återfall mycket vanliga, vid andra däremot mera sällsynta. I tabellen härnedan meddelas återfallsfrekvensen för de viktigare slagen af brott och särskildt för hvartdera könet. Beräkningen har skett på så sätt, att de återfallne grupperats efter de brott, hvarför de dömts före sitt återfall, och sedan ställts i relation till de för samma brott första gången dömda. Förbrytelserna hafva härvid grupperats i de två hufvudafdelningarna: brott mot person, omfattande jämväl förbrytelser mot stat och religion samt allmän ordning och sedlighet, samt brott mot egendom, härunder inbegripna meneds- och förfalskningsbrott. Där ingen siffra finnes utsatt för kvinnorna, antingen saknas

återfall, eller är deras antal så ringa, att en procentberäkning skulle blifva meningslös.

	Återfallsprocent Män	Kvinnor
Brott mot offentlig myndighet [1])	13,4	—
Fridsbrott	8,9	—
Sedlighetsbrott	10,6	—
Våldtäkt	12,6	—
Mord, dråp och misshandel	15,3	2,4
Öfriga personbrott [2])	24,7	—
Samtliga personbrott	14,5	2,5
Mened	7,9	—
Förfalskning	27,6	20,2
Bedrägeri [3])	10,2	17,1
Mordbrand och skadegörelse	13,6	—
Stöld och rån	69,2	55,5
Samtliga egendomsbrott	57,4	47,7

För båda könen tillsamman utgjorde återfallsprocenten: vid mord, dråp och misshandel 12,7, förfalskning 26,7, bedrägeri 11,0, stöld och rån 68,8, samtliga personbrott 12,8 och samtliga egendomsbrott 56,1 %.

Af tabellens siffror framgår, att återfall förekomma mycket mindre ofta bland dem, som dömts för brott mot person, än bland dem, som dömts för brott mot egendom. Ett motsatt förhållande vore också knappast tänkbart. Personbrotten begås ju till största delen i lidelse, säkerligen ofta under rusets inflytande; de äro sålunda i allmänhet att tillskrifva ett tillfälligt motiv. Dessutom betraktas de flesta personbrotten hvarken af strafflagen eller den allmänna meningen såsom i egentlig mening vanärande, de medföra endast undantagsvis förlust af medborgerligt förtroende. En person, som straffats för dylikt brott, har därför väsentligt lättare för att upprätta sig än en, som straffats för ett vanärande egen-

[1]) Stats- och religionsbrott inräknade.

[2]) Frihetsbrott (utom våldtäkt), tvegifte, falsk anklagelse och ärekränkning, motvärn af åverkare samt brott i ämbete och brott mot tryckfrihetslagen.

[3]) Brott i konkurs (Straffl. kap. 23) inräknade.

domsbrott. — Kvinnorna visa nästan genomgående lägre siffror än männen. Beträffande personbrotten är detta en naturlig sak, då kvinnor mycket sällan begå andra dylika brott än barnamord och återfall vid dylikt brott är ytterst sällsynt. Totala antalet kvinnor, som under åren 1881—1900 dömts för andra personbrott än mord, dråp och misshandel, utgjorde blott 121, återfall förekommo knappast, de uppgingo till blott 5. De för mord m. m. första gången dömda voro visserligen mycket talrikare, 1346, men återfallen voro äfven här ytterst fåtaliga, endast 32 (2,4 %). Af förstnämnda antal utgöres den allra största delen af kvinnor, som dömts för barnamord. Det ringa antalet återfall bland dessa visar, att barnamordet är en förbrytelse af väsentligen annat slag än de öfriga; ur återfallssynpunkt är det att betrakta som det minst elakartade af alla brott. — Beträffande egendomsbrotten är kvinnornas ställning betydligt mindre fördelaktig. Visserligen visa äfven här männen högre siffror, men skillnaden är ej synnerligen stor, ja, i fråga om bedrägeribrotten äro återfall bland kvinnorna vanligare än bland männen. Sättes männens återfallsfrekvens lika med 100, utgör kvinnornas: vid förfalskning 73, stöld och rån 80, bedrägeri 168, däremot vid mord, dråp och misshandel blott 16.

Vi skola så undersöka, huru återfallsfrekvensen vid de olika slagen af brott utvecklat sig, om den ökats eller minskats sedan början af den tidrymd, vår undersökning omfattar. Härvid måste vi dock inskränka oss till de kategorier af brott, som hafva det största absoluta antalet fall: brott mot offentlig myndighet; mord, dråp och misshandel; förfalskning; bedrägeri samt stöld och rån. Vid öfriga förbrytelser äro de absoluta talen så små, att »de stora talens lag» knappast kan göra sig gällande. För förstnämnda slag af brott utgör återfallsprocenten för båda könen tillsamman, beräknad på samma sätt, som förut skett, för hela tiden 1881—1900:

	Brott mot offentlig myndighet	Mord, dråp och misshandel	Förfalskning	Bedrägeri	Stöld och rån
1881—85	14,7	10,9	21,5	10,8	60,5
1886—90	12,4	11,9	22,1	7,5	65,6
1891—95	15,2	13,4	29,3	14,2	67,2
1896—1900	11,9	13,9	34,7	11,2	74,3

I fråga om brott mot offentlig myndighet samt bedrägeri visar återfallssiffran ingen märkbar tendens till vare sig ökning eller minskning. Däremot visar gruppen »mord, dråp och misshandel» någon tillväxt af återfallsfrekvensen samt gruppen »stöld och rån» en betydande sådan, denna sistnämnda säkerligen till största delen beroende på förut påpekade ökning af deras antal, som sjätte gången eller oftare dömts för stöld. Särskildt märklig är den ofantliga stegringen af återfallen bland de för förfalskningsbrott dömda, en stegring, som är så mycket svårare att förklara, som bedrägeribrotten, hvilka rimligtvis borde följa samma tendens som förfalskningsbrotten, icke visa någon dylik tillväxt af återfallens antal.

En motsvarande undersökning för hvartdera könet särskildt är möjlig att utföra endast i fråga om gruppen »stöld och rån». Beträffande öfriga brott äro de absoluta talen för kvinnorna så små, att tillfälligheterna få ett allt för stort spelrum och regelbundenheten fullständigt försvinner. Återfallsprocenten bland de för stöld och rån dömde utgjode:

	1881—85	1886—90	1891—95	1896—1900
För männen	62,4	68,0	70,4	76,3
» kvinnorna	49,1	51,6	59,7	61,6

Siffrorna visa sålunda tillväxt för båda könen, något starkare för kvinnorna. Stigningen utgör för dessa 25 % af 1881—85 års siffra, för männen 22 %.

För samtliga öfriga brott utgjorde återfallsprocenten:

	1881—85	1886—90	1891—95	1896—1900
För männen	15,1	14,3	17,9	16,0
» kvinnorna	6,2	3,9	6,0	8,6

Äfven dessa siffror visa sålunda ökning för båda könen, för männens del dock en mycket ringa, som dessutom säkerligen endast är skenbar. Förut[1]) har nämligen visats, att totala återfallsprocenten för männen icke ökats, utan snarare minskats. Detta strider tydligen emot beräkningarna här ofvan, enligt hvilka återfallen ökats i fråga om såväl stöld och rån som, ehuru i mindre grad, äfven öfriga brott. Orsaken till denna olikhet ligger däri,

---

[1]) S. 271.

att till grund för förstnämnda beräkningar lagts det verkliga antalet första gången dömda personer, med afdrag för de fall, där en person dömts för brott af mer än ett slag och sålunda i statistiken räknats dubbelt eller flerdubbelt. Vid beräkningen af återfallsfrekvensen vid de olika slagen af brott har ett sådant afdrag tydligen icke kunnat ifrågakomma. Häraf blir emellertid en följd, att då dessa sistnämnda beräkningar sammanslås, måste det uppstå ett mycket stort antal dubbelräkningar, som icke kunna undvikas. Beräkningen af återfallsfrekvensen vid andra slag af brott än stöld och rån kan därför icke tillerkännas samma vitsord som beräkningarna af samma frekvens i dess helhet samt vid stöld och rån. Då för sistnämnda brott siffrorna angifva en afgjord ökning, men däremot i det hela stillastående eller minskning, måste sålunda återfallen vid andra brott än rån och stöld hafva minskats, nämligen då de tagas öfver ett. Detta utesluter icke, att ju flera grupper bland dem kunna visa ökning, då de behandlas hvar för sig, något som vi i det föregående också funnit vara det verkliga förhållandet beträffande förfalskning, mord m. m.

I tab. III[1]) redogöres för de olika kombinationerna mellan föregående brott och återfallsbrott. I allmänhet förefinnes tydligen en tendens till att vid återfall begå brott, likartadt med det, hvarför närmast förut bestraffning undergåtts. Framför allt framträder denna tendens skarpt, om man inskränker sig till att skilja mellan endast de två hufvudslagen af förbrytelser: brott mot person och brott mot egendom. Af samtliga under åren 1881—1900 i brott återfallna, som förut straffats för personbrott, återföllo 60,4 % till personbrott; af de förut för egendomsbrott straffade återföllo 92,3 % till egendomsbrott. Vid en längre gående specialisering af förbrytelserna framträder af naturliga skäl tendensen mindre tydligt, den är dock i allmänhet fullt märkbar och vid vissa slag af brott t. o. m. mycket utpräglad. Så återföllo 46,4 % af dem, som före det nya brottets begående straffats för brott mot offentlig myndighet, i brott af samma slag; för gruppen »mord, dråp och misshandel» utgör motsvarande siffra 41,9 %, och för gruppen »stöld och rån» stiger den ända till 86,8 %.

[1]) Se s. 284.

Genom att jämföra slutsummorna för de vertikala kolumnerna i tab. III med de horisontala kolumnernas finner man, att vid vissa slag af förbrytelser återfall äro vanligare *från* än *till* dessa brott och omvändt vid andra, eller m. a. o. att vissa brott i öfvervägande grad inleda en brottslig bana, andra däremot tillhöra ett längre framskridet stadium därpå. Särskildt märkligt är förhållandet beträffande förfalsknings- och bedrägeribrotten. De förstnämnda tillhöra i öfvervägande grad begynnelsestadiet, de sistnämnda däremot ett mera framskridet dylikt. Af samtliga i brott återfallna hade 606 förut undergått bestraffning för förfalskning, men endast 366 begingo vid återfallet förfalskningsbrott; däremot hade endast 140 förut straffats för bedrägeri, under det 423 vid återfallet begingo bedrägeribrott.

Beträffande tiden, som förflutit emellan det föregående straffets utstående och det nya brottets begående, finnes uppgift i fråga om tjufnadsbrotten. I procent af de för andra, tredje o. s. v. resan stöld dömda utgjorde de, som senast undergått straff för stöld[1]) under

Dömda för stöld:	samma år, som den nya domen fälldes, eller året därförut	2:dra—3:dje året därförut	4:de—5:te året därförut	6:te—10:de året därförut
2:dra resan	50,0	24,9	11,8	13,3
3:dje »	54,5	22,4	11,0	12,1
4:de »	53,8	23,6	10,9	11,7
5:te »	56,9	23,7	9,4	10,0
6:te » eller oftare	68,2	19,5	7,7	4,6

Vanligen sker återfallet sålunda kort efter, sedan det föregående straffet utståtts, och i allmänhet allt hastigare, ju oftare återfallet upprepas.

---

[1]) Härvid har hänsyn ej tagits till dem, för hvilka uppgift om tiden ej föreligger. Därjämte hafva uteslutits de, som återfallit, sedan mer än 10 år förflutit efter det senaste straffets utstående. Sedan 1890 betraktas nämligen ej dessa såsom skyldiga till itererad stöld utan dömas för första resan. I någon mån inverkar detta äfven på en del i det föregående meddelade siffror. Någon korrektion med anledning häraf har jag dock ej ansett mig behöfva vidtaga.

Den officiella kriminalstatistiken meddelar slutligen en del uppgifter rörande de i brott återfallnes personliga förhållanden, deras ålder, civilstånd, kristendomskunskap, bildningsgrad och förmögenhetsvillkor. Emellertid kunna bland dessa endast uppgifterna rörande ålder och civilstånd tillerkännas något större värde, och skall jag därför här endast sysselsätta mig med dessa.

I procent af samtliga under åren 1881—1900 första gången dömda resp. i brott återfallna [1]) utgjorde de, som voro:

	under 18 år	18—21 år	21—30 år	30—40 år	40—50 år	50—60 år	60 år och däröfver
Första gången dömda	13,3	17,7	39,3	16,7	8,0	3,5	1,5
I brott återfallna	3,4	8,8	35,6	26,6	14,3	7,6	3,7

Af de första gången dömda voro 70 %, af de i brott återfallna endast 48 % under 30 år gamla. Att de sistnämndas ålder i genomsnitt måste vara betydligt högre än de förstnämndas, är ju för öfrigt en självklar sak, så mycket mera som här är fråga om ej blott de första återfallen utan äfven senare upprepade. — Af större intresse är att undersöka, huruvida det kan påvisas någon vare sig höjning eller sänkning af de återfallnas ålder under de tjugo år, vår undersökning omfattar.

I procent af samtliga i brott återfallna [1]) utgjorde de, som voro:

	under 18 år	18—21 år	21—30 år	30—40 år	40—50 år	50—60 år	60 år och däröfver
1881—85	3,0	8,0	33,5	24,3	17,7	9,5	4,0
1886—90	2,2	7,4	37,2	26,8	14,5	8,0	3,9
1891—95	4,6	9,8	36,1	26,8	11,7	6,8	4,2
1896—1900	3,7	9,6	35,6	28,2	13,6	6,3	3,0

Någon mera utpräglad tendens till förändring i vare sig den ena eller andra riktningen kan man ej finna af dessa siffror. Den ringa ökning, som visar sig för de lägre åldrarne, kan nämligen lätt förklaras af de förut omnämnda lagändringarna 1890. Återfallsstatistikens siffror kunna sålunda ej anföras till stöd för den ofta hörda klagan öfver det tilltagande antalet ungdomliga förbry-

[1]) Med uteslutande af dem, för hvilka uppgift rörande ålder saknas.

tare. Hur förhållandet i den delen ställer sig beträffande de första gången dömda, är här ej tillfälle att undersöka.

Rörande de dömdes civilstånd meddelar nedanstående tabell uppgifter; siffrorna angifva procent af hela antalet[1]).

	Män			Kvinnor		
	Ogifta	Gifta	Änklingar	Ogifta	Gifta	Änkor
Första gången dömda	77,4	20,7	1,9	77,6	17,2	5,2
I brott återfallna	79,4	17,1	3,5	73,8	16,7	9,5

Fördelningen efter civilstånd är sålunda ungefär densamma för båda könen, endast att änkornas siffra är väsentligt högre än änklingarnes, detta naturligtvis beroende på, att de förstnämnda utgöra en betydligt större del af befolkningen än de sistnämnda. Att brottsligheten bland de gifta är jämförelsevis ringa, kan ju lätt förklaras, öfverraskande är däremot, att skillnaden härvid är så obetydlig mellan de första gången dömda och de i brott återfallna.

[1]) Med uteslutande af dem, för hvilka uppgift rörande civilstånd saknas.

TAB. I.

Antalet för gröfre brott sakfällda.

Summa för femårs-period	Första gången sakfällda						I brott återfallna					
	Landsbygden		Städerna		Hela riket		Landsbygden		Städerna		Hela riket	
	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.	M.	K.
1881/85	2557	538	2917	496	5474	1034	1002	66	1447	237	2449	303
1886/90	2600	480	2659	421	5259	901	854	57	1377	197	2231	254
1891/95	3087	503	2882	502	5969	1005	923	41	1787	307	2710	348
1896/1900	3545	425	3400	521	6945	946	988	52	2062	295	3050	347

TAB. II.

Antalet för stöld sakfällda.

Summa för femårs-period	Landsbygden						Städerna						Hela riket					
	1:sta resan	2:dra resan	3:dje resan	4:de resan	5:te resan	6:te resan	1:sta resan	2:dra resan	3:dje resan	4:de resan	5:te resan	6:te resan	1:sta resan	2:dra resan	3:dje resan	4:de resan	5:te resan	6:te resan
1881/85	1535	382	236	139	96	13	2473	734	379	212	118	20	4008	1116	615	351	214	33
1886/90	1281	301	170	111	60	20	1917	627	333	176	86	56	3198	928	503	287	146	76
1891/95	1623	250	143	83	66	33	2397	684	363	223	131	86	4020	934	506	306	197	119
1896/1900	1466	259	137	79	47	46	2630	629	395	256	184	208	4096	888	532	335	231	254

TAB. III.

De i brott återfallne, fördelade efter de brott, de vid återfallet dömts för, samt de brott, de senast undergått bestraffning för [1]).

I brott återfallne, som vid återfallet dömts för:	Senast före återfallet hafva undergått bestraffning för:												Summa
	Brott mot person						Brott mot egendom						
	Brott mot offentlig myndighet	Fridsbrott	Våldtäkt och sedlighetsbrott	Mord, dråp och misshandel	Öfriga	Summa	Mened	Förfalskning	Bedrägeri	Mordbrand och skadegörelse	Stöld och rån	Summa	
Brott mot offentlig myndighet	147	7	5	106	11	276	1	15	4	6	288	314	590
Fridsbrott	7	5	1	57	2	72	1	4	—	3	43	51	123
Våldtäkt och sedlighetsbrott .	—	1	9	15	1	26	—	1	—	1	38	40	66
Mord, dråp och misshandel .	57	29	12	406	16	520	3	24	4	14	359	404	924
Öfriga brott mot person . .	2	—	1	15	4	22	—	7	2	—	25	33	56
Summa brott mot person . .	213	42	28	599	34	916	5	51	10	24	753	842	1759
Mened	2	1	—	7	1	11	1	3	2	3	20	29	40
Förfalskning	2	—	6	13	4	25	2	105	13	2	219	341	366
Bedrägeri . . . . . . , . .	6	—	5	14	2	27	7	74	42	3	270	396	423
Mordbrand och skadegörelse	3	—	2	20	1	26	1	8	—	10	58	77	103
Stöld och rån	91	17	44	315	44	511	18	365	73	58	8683	9197	9708
Summa brott mot egendom .	104	18	57	369	52	600	29	555	130	76	9250	10040	10640
Summa	317	60	85	968	86	1516	34	606	140	100	10003	10882	12389

[1]) Utan afdrag för de fall, där samma person dömts för brott af mer än ett slag.

Den britiska imperialismen.

Af

F. Oscar Lagerstedt.

II.

Commercial Union.

»Det britiska världsväldet är för närvarande utsatt för anfall från alla sidor, och vi måste i vår isolering lita på oss själfva. Vi måste knyta fastare samman banden af frändskap och sympati, ja, äfven banden af egen fördel. Om vi genom att framhärda i ekonomiskt pedanteri och genom att sätta vår lit till gamla fetischer förlora de möjligheter till en närmare förening, som erbjudas oss af våra kolonier, om vi lämna obeaktade de gynnsamma tillfällen, som nu äro inom räckhåll, och ej begagna oss af hvarje dylikt tillfälle att försäkra oss om, att det britiska rikets handel bevaras i britiska händer, förtjäna vi verkligen det nederlag, som vi då ovillkorligen komma att lida.»

(Chamberlain den 16 maj 1902.)

Då Adam Smith år 1776 i sin »*Wealth of Nations*» gaf första impulsen till en närmare sammanslutning af det britiska rikets olika delar, anade väl han och hans samtida föga, att ett och ett fjärdedels århundrade senare i tiden representanter från detta rikes alla kolonier skulle samlas i engelska hufvudstaden för att diskutera ett projekt att utveckla rikets handel, ett projekt, baseradt just på hans teori, att »det britiska riket bör inom sina egna gränser erbjuda en ofantlig inländsk marknad för allt, hvad rikets olika delar producera».

Under det århundrade, som förflutit, sedan denna teori råkade i misskredit, hafva gränserna för denna inländska marknad

betydligt utvidgats genom förvärfvande af nya kolonier, så att det britiska kolonialväldet nu är två gånger större än det var vid det 18:de århundradets slut. Jämfördt med moderlandet är detta kolonialrike nu ej mindre än 99 gånger större än detta.

Då Adam Smith fäste uppmärksamheten på möjligheten af, att kolonierna i en framtid skulle kunna tillfredsställa Storbritanniens behof af sådana varor, som tills vidare måste importeras från utlandet, tillvann sig denna teori allmänt beaktande, hufvudsakligen emedan den för ett glest befolkadt land, som just börjat af sina egna naturliga hjälpkällor draga större fördelar än det själf hade användning för, ställde i utsikt möjligheten af att kunna betydligt utvidga sin utrikes handel.

Efter en tid af Manchester-politisk likgiltighet för kolonierna började man alltsedan två, tre årtionden tillbaka åter att med värme omfatta Adam Smiths handelsimperialism, men nu af helt andra skäl, nämligen engelska befolkningens hastiga tillväxt, hvilken förvandlat landet till ett af de tätast befolkade på jorden, samt industriens och invånarnes ökade beroende af yttre källor för respektive råmateriel och lifsmedel.

I början af 1840-talet hvilade handelsförbindelsen mellan Storbritannien och dess kolonier på reciprocitetssystemet. Varor från kolonierna, sådana som spannmål, trä, socker, kaffe, tobak, hudar, pelsvaror etc., belades i England med lägre tull än samma slags varor från främmande länder. Bomull från kolonierna infördes tullfritt, under det att utländsk bomull var belagd med tull. Å andra sidan pålades ett stort antal utländska produkter vid införseln till kolonierna tull eller högre tullsatser än samma slags varor från England.

Då frihandelspolitiken år 1846 segrade i England, gaf moderlandet efter för koloniernas påtryckningar och fordrade ej längre särskilda förmåner för sin export. Samtidigt började England, naturligt nog, men nu under koloniernas högljudda protester, att reducera och indraga de tullförmåner, som beviljats koloniernas export. År 1846 reducerades tullen på förarbetade varor till 10 proc. af värdet för utländska och 5 proc. för koloniala produkter. Sju år senare reducerades tarifferna för utländska varor delvis med 50 proc., d. v. s. till samma nivå som för kolo-

niala produkter. Preferenstullarne kvarstodo dock för vin, spirituosa, födoämnen och en del andra artiklar ända till år 1860, då de med ingåendet af handelstraktaten med Frankrike bortföllo.

England gick emellertid ännu längre i frihandelskonsekvens och beviljade först Kanada år 1849 och sedan de öfriga autonoma kolonierna år 1854 rättighet att själfva bestämma sin tullpolitik. Frihandlarne väntade naturligtvis, att kolonierna skulle följa moderlandets exempel och öfvergå till frihandelslägret, men utvecklingen gick i alldeles motsatt riktning. Tullar pålades i finanssyfte och bibehöllos i skyddssyfte, en öfvergång som i de flesta kolonierna ägde rum på 1870-talet. Nya Syd-Wales utgjorde det enda undantaget härifrån; det bibehöll sin frihandel ända till 1892 och återvände till densamma efter en kort protektionistisk period år 1895.

England kom alltså att till sina kolonier intaga en annan handelspolitisk ställning än alla andra kolonialstater intaga till sina. Under det dessa senare exportera sina produkter tullfritt till sina kolonier eller åtminstone åtnjuta preferentiella tullförmåner, är däremot Englands handelspolitiska ställning till sina kolonier identisk med främmande staters. De flesta af kolonierna till och med söka uppamma egna industrier genom skyddstullar, riktade mot den engelska. Ja, ända till år 1898 var England genom handelsfördrag bundet att ej af kolonierna mottaga några tariffförmåner, hvilka dessa ej voro villiga samtidigt erbjuda Tyskland och Belgien.

Det är mot detta förhållande, att ett politiskt helt i handelspolitiskt afseende bildar af hvarandra oberoende och hvarandra mer eller mindre öppet bekämpande delar, som den imperialistiska rörelse riktar sig, hvilken sträfvar för en närmare ekonomisk sammanslutning af det britiska riket. Anhängarna af denna rörelse äro ej nöjda med de medel för ett dylikt närmande, hvilka de senaste årtiondena skapat, såsom direkta telegraf- och ångbåtsförbindelser mellan England och kolonierna och dessa sinsemellan, *Canadian Pacific*-järnvägen, en ordnad emigration från moderlandet till kolonierna etc., utan de fordra, att England och kolonierna genom tullpolitiska åtgärder skola skaffa hvarandra »mest gynnade nations» fördelar.

Såsom senare skall visas, går denna fordran ut på intet annat, än att England skall kasta öfver bord sin frihandelspolitik. Kolonierna må huru mycket som helst betona, att de blott önska en ytterst liten, knappast märkbar fördel framför utländska stater, faktum kvarstår dock, att en dylik »knappt märkbar fördel» är liktydig med en revolution i Englands handelspolitik.

I England funno dessa sträfvanden sympatiska anhängare till en början hufvudsakligen hos den radikala frihandelns motståndare, hvilkas antal efter de tryckta åren 1874—79 allt mer och mer ökades. England hade visserligen fri importhandel, men ej verklig frihandel, resonerade man, och så uppstod fordran på reciprocitet, på *fair trade*, d. v. s. likställighet mellan in- och utländska producenter hvad artificiella produktionsförhållanden, såsom utförselpremier och skyddstullar, beträffar. *Fair-trade*-partiets verksamhet för britiska rikets kommersiella federation var rätt betydelselös, hvarför den här utan saknad kan förbigås.

Sina varmaste vänner har förslaget om bildande af en britisk tullförening från första början haft i kolonierna och af dessa särskildt i Kanada, som tagit ledningen i agitationen för detsamma. Då de nordamerikanska kolonierna år 1873 sammanslutit sig till förbundsstaten Kanada, skaffade sig denna inbördes frihandel, d. v. s. provinserna emellan, men starkt tullskydd utåt, särskildt mot Förenta Staterna. På sin förnämsta utländska marknadsplats, England, rönte Kanada en skarp konkurrens från andra spannmåls- och boskapsexporterande länder, hvarför det började rikta sina tankar på tullförmåner framför främmande länder såsom enklaste medlet att kunna hålla dessa stången. Men för att komma i åtnjutande af dylika förmåner måste man naturligtvis erbjuda England motsvarande fördelar, och på så sätt kom man att fordra återställandet af de tullförhållanden, som voro rådande till år 1846 och delvis ända till år 1860.

Denna önskan stötte emellertid på folkrättsliga hinder i handelsfördragen med Belgien och Tyskland. Kampen mot dessa traktater bildade därför en väsentlig del i den imperialistiska rörelsen i Kanada. Den kanadensiska regeringen sökte upprepade gånger förmå England att före utgångstiden uppsäga dessa båda traktater, hvilket naturligtvis ej lät sig göra, och i april 1892 för-

klarade sig parlamentet i Kanada beredt att nedsätta tullarne på britiska produkter, om England i gengäld beviljade Kanadas export preferenstullar.

Då den andra britiska handelskammarkongressen sammanträdde i London 1892, stod frågan om *commercial union* främst på programmet. Det från kanadensiskt håll framkomna förslaget, att kongressen skulle uttala sig för införandet af differentiella tulltariffer, föll visserligen med 58 röster mot 33, men minoriteten var så stor, att resultatet nästan betraktades som en seger för förslaget.

Kongressen vann ej den uppmärksamhet den förtjänade på grund af den allt uppslukande valrörelsen, hvilken, som bekant, ledde till Gladstones seger. Detta var ett bakslag för den britiska imperialismen, hvilket också *Imperial Federation League* genast fick erfara. Då den uppvaktade Gladstone med en deputation, affärdades denna med den förklaringen, att han och hans politiska vänner aldrig skulle komma att räcka dem en hjälpsam hand för konsoliderandet af det britiska riket genom att kullstörta den bestående handelspolitiken och införa preferenstullar.

I kolonierna arbetade imperialisterna så mycket ifrigare. Efter att hafva rådgjort med de australiska koloniernas regeringar inbjöd Kanada år 1894 moderlandet och de autonoma kolonierna till en kolonialkonferens i Ottawa. Det viktigaste beslutet, hvilket fattades enhälligt, gick ut på, att kolonierna borde erhålla rätt att fastare sammanknyta sina inbördes handelsförbindelser och att gifva hvarandra tullförmåner.

Följande år beviljade England kolonierna denna rätt, men förbehöll sig vetorätt. Nya Seeland begagnade sig genast häraf och afslöt handelstraktater med Syd-Australien och Kanada, men båda traktaterna annullerades af representanternas hus. Den fara för riksenheten, dylika handelsfördrag enskilda kolonier emellan kunna medföra, ligger ju också i öppen dag.

År 1895 stod åter en konservativ regering vid statsrodret och nu med Chamberlain som imperialismens banerförare. Redan samma år afsände kolonialministern sin bekanta rundskrifvelse till koloniernas guvernörer, i hvilken han påvisade önskvärdheten och vikten af att kunna försäkra det britiska rikets producenter

den största möjliga del af moderlandets och koloniernas handel och anhöll om, att förslag i frågan skulle öfversändas till honom. Själf gjorde han ej någon antydan om, huru frågan möjligen skulle kunna lösas, men han fick följande år vid öppnandet af den tredje handelskammarkongressen i London tillfälle att framlägga sina tankar om frågans lösande genom bildandet af en britisk *Zollverein.*

*

De handelsimperialistiska sträfvandena utmynna i tre olika former af tullförening: Hofmeyrs förslag om riksförsvarstull, *commercial union* och preferenstullar.

Den lättast förverkligade formen är onekligen den af Hofmeyr föreslagna, nämligen att pålägga all import från främmande länder till britiska rikets olika delar en värdetull på 2 à 5 proc. och använda afkastningen af denna till sjöförsvarsändamål. På grund af sin skenbara enkelhet har detta förslag vunnit många anhängare och rekommenderades äfven af handelskongressen i London 1896. Den kandensiska filialen af imperialistföreningen *British Empire League* sände förra sommaren sin ordförande, öfverstelöjtnant Denison, till England för att göra propaganda för en af nämnda förening uppsatt plan, som skiljer sig från Hofmeyrs endast därigenom, att tullsatsen höjts till 5 à 10 proc.

Hofmeyrs förslag förefaller mycket enkelt, men synar man det närmare i fogarne, finner man, att det lider af flera svaga punkter, af hvilka den svagaste är den, att den finansiella bördan långt ifrån kommer att falla lika tungt på England och på dess kolonier. Bestämdes tullen till 10 proc., skulle England år 1901 hafva fått bidraga till riksförsvarsfonden med 42, Kanada med 2,8, Indien med 1,2, Australien med 1,1 och Nya Seeland med 0,7 million pund st., d. v. s. England skulle så godt som ensamt fått tillskjuta hela denna fond.

Härtill kommer, att denna riksförsvarstull i England skulle falla hufvudsakligen på lifsmedel och råmateriel, af hvilka år 1901 importerades för 111 millioner pund från främmande länder mot för blott 49 millioner från kolonierna. Riksförsvarstullen skulle i kolonierna däremot falla så godt som uteslutande på industri-

ella produkter. Den engelska industrien skulle alltså få sin konkurrenskraft minskad genom dyrare råvaror och lifsmedel, koloniernas industri däremot få ett ökadt tullskydd. Kolonierna skulle naturligtvis gärna se förverkligandet af Hofmeyrs förslag, men att England accepterar det, är naturligtvis ej tänkbart.

Hvad den andra formen af den britiska handelsimperialismen, *commercial union*, beträffar, har denna vapendragare såväl i frihandelns som i protektionismens läger. En *Free Trade-Zollverein* komme naturligtvis att af England mottagas med glädje, emedan den skulle medföra ett stort uppsving i dess export till kolonierna och endast en obetydlig minskning i inkomsterna af finanstullarna. En *commercial union* på protektionistisk basis har däremot till motståndare alla, som ej önska en radikal förändring i den engelska handelspolitiken. Det är detta senare slag af tullunion, som har Chamberlain till förespråkare. Man söker försvara det mot frihandlarnes kritik genom att framställa det som ett steg mot unionell frihandel. Det är visserligen sant, att en dylik tullunion skulle skapa ett stort område med frihandel inåt, men det kan ej förnekas, att ett dylikt utåt sig afstängande rike principiellt är fiende till frihandel.

En britisk tullunion kan emellertid ej föregå, utan måste följa en politisk federation. Som nämndt, har ju England öfverlämnat åt sina autonoma kolonier att själfva bestämma sin tullpolitik. En gemensam myndighet måste därför först skapas, som kan bestämma, hvilka tullar som skola upptagas och huru de skola fördelas.

En tullunion, vare sig med frihandel eller protektionism utåt, är emellertid åtminstone tills vidare omöjlig, emedan kolonierna såväl af handelspolitiska som finansiella skäl ej kunna ingå i en dylik. Koloniernas tullar äro till största delen såväl skyddssom finanstullar och utgöra öfverallt den viktigaste inkomstposten i deras budgeter. På grund af befolkningens gleshet är direkt beskattning i kolonierna ännu en lång tid framåt en omöjlighet, hvarför man måste bibehålla den indirekta beskattningen genom tullar.

Importen t. ex. till Kanada af tullpliktiga varor förhåller sig f. n. till importen af tullfria som 104 till 68. De 104 bestå hufvud-

sakligen af kvalitetsvaror, de 68 af råmateriel. De tullpliktiga varorna betala i genomsnitt 27,69 procent i tull. Skulle alltså britiska industriprodukter införas fritt till Kanada och denna tullfria import tränga ut den tullpliktiga importen af samma slags varor från främmande länder, hvilket ju är meningen, skulle största delen af Kanadas nuvarande statsinkomster försvinna.

Tullarnes afskaffande, vare sig på all eller endast på britisk import, skulle för öfrigt alldeles tillintetgöra koloniernas industri. En britisk *Zollverein* är därför åtminstone under nuvarande ekonomiska förhållanden en absolut omöjlighet.

Återstår alltså den tredje och viktigaste formen af den britiska handelsimperialismen: preferenstullar för britiska varor. Preferenstullarne skötos i förgrunden af kolonialkonferensen i Ottawa 1894, då koloniernas premierministrar antogo en resolution, i hvilken de anbefallde ett »tullarrangement, genom hvilket den interbritiska handeln skulle ställas på en fördelaktigare bas än handeln med främmande stater».

Svåraste hindret för denna plans förverkligande hafva varit de, såsom Salisbury kallade dem, »olyckliga handelsfördragen» med Belgien och Tyskland. Dessa handelstraktater bundo kolonierna att gifva Tyskland och Belgien samma fördelar, som de möjligen voro villiga att gifva moderlandet, utan att kolonierna likväl fingo någon ersättning härför af dessa båda stater. Dessa traktater utlöpte, som bekant, år 1898 och utgöra alltså ej längre något hinder för preferenstullars införande.

Preferenstullar för britiska varor hafva sina varmaste förespråkare i kolonierna af det enkla skälet, att dessa därigenom skulle lättare kunna upptaga kampen på den engelska marknaden med utländska exportörer. Här möter oss emellertid genast den frågan: hvilka af koloniernas stapelvaror borde beläggas med tull?

Den enda importartikel från kolonierna, som i moderlandet för närvarande betalar någon tull värd att tala om, är Indiens och Ceylons té. Af från Kanada importerade varor finnes ej en enda, som betalar tull. Från Australien införes en del vin och från Västindien en del rom, hvilka draga tull. Denna uppgår emellertid till ett rätt obetydligt belopp och kan det naturligtvis

ej komma i fråga att reducera dessa tullsatser, så länge tillverkningsskatt hvilar på dessa varor i England.

Preferenstullar skulle därför endast i kolonierna betyda sänkning af redan befintliga tullsatser för britiska varor eller höjning af tullsatserna för främmande länders produkter. I England skulle införandet af ett preferentiellt tullsystem betyda påläggandet af tullar på en mängd hittills fritt införda varor.

Och hvilka äro dessa varor, som borde komma i åtnjutande af tullskydd? Alla kolonierna exportera ju ej samma produkter. Påläggas därför vissa produkter med tull och andra lämnas tullfria, komma de kolonier, som exportera de förra, i åtnjutande af en fördel, som de sakna, hvilka exportera de tullfria. Infördes preferenstull på t. ex. spannmål, skulle, enligt 1901 års statistik öfver spannmålsimporten till England, Kanada draga 42 procent, Australien 30, Indien 20 [1]) och Nya Seeland 8 procent af den ekonomiska fördel, denna tull komme att gifva de britiska kolonierna. Återstoden af kolonialriket skulle emellertid ej alls draga någon nytta af spannmålstullen. Följden blefve naturligtvis den, att moderlandet så godt som tvingades lägga tull äfven på andra af koloniernas stapelvaror för att något så när proportionellt kunna fördela en preferentiell tariffs fördelar. Då koloniernas export hufvudsakligen består af lifsmedel och råämnen, skulle alltså äfven kött, fläsk, ägg, smör, ost, bomull, trävaror etc. behöfva beläggas med tull.

Att den interbritiska handeln kommer att uppmuntras och stiga genom preferenstullar är väl möjligt, men bör samtidigt ej förglömmas den ofördelaktiga inverkan, dylika tullar utan tvifvel komma att hafva på Englands utrikeshandel. Med säkerhet kan förutsägas, att England kommer att förlora de »mest gynnade nations» fördelar, det för närvarande åtnjuter öfver hela världen, ja, kanske äfven få se utlandet vidtaga retorsionsåtgärder.

Då Kanada införde sin preferentiella tulltariff, fordrade Tyskland att få åtnjuta samma fördelar som England, och, då Kanada vägrade och som skäl härför anförde, att arrangemanget i fråga

---

[1]) Spannmålsexporten från Indien detta år kan ej betraktas som normal. År 1900 exporterade Indien ej alls någon spannmål.

var af uteslutande inrikespolitisk natur, svarade det genast med att förvägra Kanada »mest gynnade nations» fördelar.

Då två tredjedelar af Englands export för närvarande gå till utlandet, är detta ett tungt vägande skäl för England att ej riskera sin utrikes export för en tvifvelaktig ökning af den koloniala exporten. Denna ökning är verkligen tvifvelaktig, ty om moderlandet måste betala tull för de utländska råmateriel och lifsmedel, som det behöfver, kan denna fördyring af produktionskostnaderna möjligen uppväga, ja, kanske mer än uppväga tullförmånerna i kolonierna.

Kanada och de sydafrikanska kolonierna äro de enda, som hittills beviljat moderlandet preferenstullar. Kanada började med att år 1897 bevilja England 12 ½ procents rabatt på de tullar, dess varor hade att erlägga vid införsel. Året därpå höjdes denna rabatt till 25 och år 1900 till 33 ⅓ procent. Ännu är det naturligtvis för tidigt att draga några slutsatser rörande denna preferenstulls inverkan på moderlandets handel med Kanada. Under de år, som följt efter den preferentiella tariffens införande, har Englands export till Kanada ej ens kunnat hålla jämna steg med utlandets export. Den senare har under åren 1897—1901 fördubblats, Englands utförsel däremot endast ökats med en tredjedel. Lika litet som preferenstullarne synas hafva befrämjat den engelska utförseln, lika litet hafva de alltså utöfvat något hämmande inflytande på främmande staters export till Kanada.

Kanadas preferenstariff är i själfva verket ej heller så mycket att hurra för, så länge dess ordinarie tullsatser i genomsnitt uppgå till 23 à 24 procent och för lyxartiklar ända till 56 procent. Dylika tullsatser, äfven med 33 ⅓ procents rabatt, kunna ej vara annat än protektiva.

Vi hafva i denna artikel uppehållit oss hufvudsakligen vid de svårigheter, som möta förverkligandet af tullimperialisternas planer. Att dessa svårigheter för närvarande äro oöfverstigliga, erkännes ju till och med af tullimperialismens banerförare, Chamberlain, då denne uppgifvit alla tankar på att under nuvarande förhållanden genomdrifva tull på lifsmedel och råvaror. Men om utsikterna för den britiska tullimperialismens förverkligande *för närvarande* synas mörka, finnes dock intet skäl för antagandet att de ej med tiden skulle kunna ljusna.

En statistik öfver judarne[1]).

Af

Fil. Lic. Nils Bergsten.

Jüdische Statistik, Berlin 1903, 1.

Ur statistisk och speciellt befolkningsstatistisk synpunkt torde intet folk vara intressantare och lärorikare att studera än det judiska. Om någon är böjd för att låta judarne gälla för »det utvalda folket», så är det väl demografen. Ty att detta folk, kaldéers och egypters samtida, oaktadt sitt fåtal, oaktadt allt betryck, alla lidanden, som det fått utstå, kunnat under årtusenden hålla sig uppe och ännu fortlefver som ett modernt folk i midten af de stora lifskraftiga kulturfolken utan att låta sig af dem uppsugas, hör väl till något af det underbaraste historien vet att förtälja. De egendomliga afvikelser från de normala förhållandena, som den judiska stammen företer i åtskilliga befolkningsstatistiska hänseenden, äro jämväl egnade att tillvinna sig vetenskapens lifligaste intresse. Men det är framför allt socialpolitikern, som i våra dagar har sin uppmärksamhet fästad på det judiska folket. Det utgör visserligen endast en obetydlig bråkdel af världsbefolkningen, men hvilken summa af intelligens, verksamhet och rikedom finnes ej här representerad! Och å andra sidan, hvilket djup af armod, elände och moraliskt förfall! Att rätt bedöma judarne som socialt element, att vidtaga riktiga mått och steg i judefrågan — och

---

[1]) Denna uppsats utgöres väsentligen af ett föredrag hållet i Stat. Föreningen okt. 1903.

denna fråga är med den judiska stammens nuvarande spridning en världsfråga — är onekligen en sak af den mest djupgående praktiska betydelse. Härvid är just statistiken en ovärderlig, för att icke säga oumbärlig hjälparinna, men naturligtvis endast en fullt objektiv, på vetenskaplig grund fotad statistik. Ehuru judarne själfva äro de, som närmast ha intresse af en sådan statistik, synas de dock först på sista tiden ha fått ögonen öppna för värdet däraf.

Förlidet år bildades nämligen i Berlin en förening för judisk statistik, som satt till sin uppgift att möjliggöra kännedomen om alla grupper af det judiska folket genom skapande af en systematisk, regelbundet utkommande statistik. Föreningens mål är enligt § 1 i dess stadgar å ena sidan vetenskapligt, å andra sidan praktiskt, i det föreningen genom sin verksamhet vill lägga den grund, hvarpå alla planer för en förbättring af de judiska massornas olyckliga ställning kunna bygga. Föreningen vill inom ramen af ett vetenskapligt verk, som tillika har den största praktiska betydelse, skapa ett föreningsband mellan de öfver hela jordklotet spridda resterna af sitt olyckliga, men framtidsrika folk.

Föreningens första arbetsår har lämnat ett mycket vackert resultat. Från alla håll har dess verksamhet mötts med förståelse och understöd. »För första gången», heter det i förordet till dess första publikation, »har det lyckats att förena nästan samtliga stora judiska organisationer till gemensamt arbete för en åt judendomen egnad sak». Det har under loppet af ett år lyckats föreningen att lägga grunden till en judisk statistisk bibliografi, att få en öfverblick af den judiska statistikens vidsträckta område, i stora drag konstatera, hvad som finnes, och bestämma de punkter, där nya undersökningar äro mest af nöden. Vidare har den i sina publikationer skapat ett centralorgan för alla judisk-statistiska arbeten och — sist men icke sämst — i olika länder och städer mobiliserat skaror af intelligenta, villiga och energiska krafter för den judiska statistikens sak. Men större planer hvälfvas af föreningen. Den vill arbeta för skapandet af en fast judisk statistisk organisation, omfattande alla länder, där judar bo i större antal. I alla sådana länder borde inrättas statistiska byråer, hvilka skulle subordinera under en centralbyrå i Berlin. Lyckas detta, skall,

synes det, en sådan organisation blifva af stor betydelse för det judiska folket och än mer stärka dess samhörighetskänsla.

Det arbete, *Jüdische Statistik,* som här i stora drag skall refereras, är förstlingsfrukten af föreningens verksamhet. Det är Band I af en under samma titel regelbundet utkommande statistisk publikation. Efter allt att döma synes det vara en mycket lofvande början. Företagets allvar och vetenskapliga karaktär röjer sig redan däri, att det förnämsta arbetet nedlagts på att uppsöka samt systematiskt ordna och bearbeta källorna för en judisk statistik. Dispositionen är praktisk, klar och redig, innehållet genomgående intressant och lättläst. Möjligen finnas enskilda afhandlingar, som icke motsvara anspråken på vetenskaplig statistik, men arbetet i dess helhet må väl sägas göra det. Genom hela verket går för öfrigt en fläkt af ungdomlig friskhet och hoppfull kraft, som synes båda godt för framtiden. Och för så vidt jag kan döma, präglas det äfven af lugn objektivitet. Jag tror därför, att Jüdische Statistik skall med glädje hälsas välkommen inom den statistiska litteraturen icke blott af det folk, hvars väl härigenom skall befordras, utan äfven af alla, som öfverhufvud intressera sig för statistik och demografi.

Naturligt är, att den praktiska synpunkten varit afgörande i fråga om innehållet i denna första publikation och väl kommer att blifva det, så länge arbetet för det judiska proletariatet är så aktuellt. I viss mening gifver sålunda det nu utkomna bandet af Jüdische Statistik en ensidig bild af judendomens ställning, i det att hufvudsakligen de länder och orter behandlas, där judarne lefva i betryckta och delvis outhärdliga förhållanden. Men man kan ju vänta sig, att i följande bidrag till denna statistik skall skildras judarnes ställning äfven i sådana länder, där de spela en inflytelserik rol i det sociala och politiska lifvet. Den sista afdelningen af Jüdische Statistik skall för öfrigt, såsom vi längre fram få se, alltid behandla den judiska rasen i dess helhet och kommer därför antagligen att gifva det rikaste vetenskapliga utbytet. — Efter dessa allmänna anmärkningar öfvergå vi till en närmare granskning af hufvudinnehållet i denna märkliga publikation.

En spirituellt skrifven uppsats af föreningens ordförande D:r Alfr. Nossig om den judiska statistikens betydelse, historia, uppgift

och organisation inleder arbetet. Nossig framhåller först och främst den judiska statistikens oerhördt stora praktiska betydelse såsom varande den egentliga basis, hvarpå ej blott alla hjälpaktioner till förmån för det judiska proletariatet, utan all rationell judisk politik bör grunda sig. Han betonar äfven det intresse vetenskapen har af den judiska demografien. Mest intressant är emellertid hans påvisande af den judiska statistikens ideella betydelse, det psykologiska sambandet mellan denna statistiks uppkomst och den judiska nationalkänslans återuppvaknande. Som orsak till båda företeelserna angifver Nossig de blodiga judeförföljelserna i Ryssland vid början af 1880-talet. Längesedan läkta sår öppnade sig då: folksmärtan väckte till nytt lif folkmedvetandet. Och de skaror af judiska emigranter, som lik fantomer från en sorglig forntid drogo förbi sina västeuropeiska bröders ögon och tvungo dem att tänka på deras eget ursprung, fördjupade och vidgade känslan af den judiska samhörigheten. Man började fråga sig: Hvad menas nu med en jude? Äro judarne en religiös sekt eller äfven en nation? Huru många judar finnas på jorden, hvar lefva de, under hvilka betingelser? Vidare: är deras ställning i de olika länderna sådan, att ännu flere blodiga katastrofer kunna väntas? Och huru förhåller det sig med antisemitismen, detta nya utslag af folkhat? Dessa och flera frågor trängde sig på och kräfde svar. Men nära två årtionden dröjde det, innan man började söka efter detta svar. Orsak härtill var, såsom Nossig framhåller, i främsta rummet det plötsliga inbrytandet af den akuta judenöden. Det var naturligt, att man ansikte mot ansikte med katastroferna i Östeuropa ej kunde tänka på att genast anställa statistiska undersökningar. Det gällde då att i feberaktig hast uppsöka och grunda asyler, dit de otaliga emigrantskarorna kunde förflyttas. Att däremot äfven senare hjälpaktioner företagits utan nöjaktig statistisk förberedelse, anser Nossig bero på bristande insikt hos det judiska folket om statistikens nytta. Först på 1890-talet grepo sig sålunda de stora judiska organisationerna an med mera omfattande statistiska arbeten. Till och med den politiska zionismen, som satt till sin uppgift judefrågans lösning i stor stil, visade sig länge främmande för statistiken. Max Nordau synes här ha varit den, som bröt isen. »Vi måste veta mera», yttrade han på den 5:te zionistiska kongressen. »Vi

måste ha en tillförlitlig kännedom om, huru det folkmaterial är beskaffadt, hvarmed vi ha att göra. Vi behöfva en antropologisk, biologisk, ekonomisk och intellektuell judestatistik. Så länge man icke har den, är allt, hvad man vill göra för folket, ett famlande i mörkret».

Nossigs uppsats, hvaraf mycket mer vore att anföra, är skrifven med lif och värme, på ett elegant språk; den bildar en vacker inledning till Jüdische Statistik.

Arbetet sönderfaller sedan i fyra delar, hvaraf del 1 innehåller en systematisk förteckning på tryckta källor till den judiska statistiken; det är 1:a serien af en *systematisk bibliografi*. I andra delen förekomma *de judiska organisationernas berättelser* öfver de statistiska enquêter, som verkställts af eller genom dem. Den tredje delen lämnar *bidrag till judarnes statistik i enskilda länder*, och i den fjärde förekomma *bidrag till den judiska världsstatistiken*. Denna uppställning, som förefaller naturlig och praktisk, är icke tillfällig, utan skall bibehållas i alla kommande band af Jüdische Statistik.

Den *1:a delen* kommer således alltid att innehålla det för hvarje tid samlade och systematiskt ordnade materialet till en judisk statistik. Det är ovanligt stora svårigheter, som äro förbundna med åstadkommandet af en systematisk bibliografi rörande judisk statistik. Det gäller nämligen att samla ett material, som är kringspridt i alla folks vetenskapliga och periodiska litteratur. Att föreningen icke ryggat tillbaka för dessa svårigheter, utan genast tagit på allvar itu med denna uppgift, som är af grundläggande betydelse för skapandet af en allmän judestatistik, synes borga för vetenskaplig noggrannhet och kritik i dess verksamhet.

Den *2:a delen* af Jüdische Statistik innehåller meddelanden från olika judiska organisationer om deras statistiska arbeten.

Ett riktigt jättearbete i den vägen synes *Jewish Colonisation Association* hafva utfört. Det har gällt att undersöka judarnes ekonomiska ställning i Ryssland. De svårigheter, som mött denna undersökning, ha varit oerhörda. Med seg energi har den emellertid blifvit förd till slut och inom kort torde den enorma materialsamlingen i bearbetadt skick kunna publiceras. Den beräknas komma att omfatta 2 band à 1,000 sidor kompresstryck. Af un-

dersökningens resultat meddelas denna gång endast några tabeller öfver den judiska befolkningens produktiva klasser, d. v. s. de som syssla med handtverk, industri och åkerbruk.

Mera upplysande är den berättelse, som *Österrikisk-Israelitiska Unionen* afgifvit öfver sin undersökning af den judiska befolkningens ställning i Galizien. Denna undersökning företogs i anledning af de häftiga bondeoroligheter af antisemitisk karakter, som år 1898 utbröto i detta land. De resultat, hvartill undersökningen ledde, äro synnerligen intressanta. Hufvudorsakerna till judarnes olyckliga ställning befunnos vara: 1) öfverbefolkning, 2) brist på industriell verksamhet, 3) judarnes ensidiga yrkesval. Hvad öfverbefolkningen beträffar, synes denna bero på den ovanligt stora naturliga folkökning, som utmärker Galizien och särskildt dess judiska befolkning. Tillväxten var för befolkningen i dess helhet 1869—80 9.4 %, 1880—1890 10.8 % och 1890—1900 (oaktadt den starka emigrationen) 10.7 %. Befolkningstätheten var 1880 76 inv. pr kvkm; 1890 var antalet 84 och 1900 omkring 90. I hela Europa finnes säkerligen intet land, som med en så öfvervägande jordbrukskaraktär kan uppvisa en så stor folkmängdstäthet. Den naturliga följden häraf är, att jordbruket, äfven om det bedrifves aldrig så intensivt, icke mer kan erbjuda befolkningen tillräckligt lefvebröd. När gränsen är uppnådd, finnas blott två möjligheter: utvandring eller skapande af industriella förvärfskällor. Då den senare eventualiteten systematiskt förhindrades af de maktägande, har den förtviflade bondebefolkningen på sista tiden tillgripit det första medlet och i stora massor utvandrat.

Är redan folkökningen i dess helhet ovanligt stor i Galizien, så är den judiska befolkningens tillväxt därstädes än större. Åren 1869—80 var den helt enkelt kollosal, nämligen 19.31 %, något som endast plägar förekomma i nykoloniserade länder. Sedan har den väl gått betydligt tillbaka, men utgjorde 1880—90 likväl 12.21 % mot endast 10.82 % för den katolska befolkningen. Denna öfverbefolkning af judar, oroväckande i och för sig, är fruktansvärd, om man betraktar förvärfsförhållandena. Saken ställer sig nämligen på följande sätt. I Galizien är hvar nionde människa jude. Dessa 900,000 judar äro f. n. för landet en odräglig börda, icke emedan de äro judar, utan emedan de nästan samtliga äro

handlande. Ett sådant förhållande mellan handeln och de producerande klasserna vore knappt uthärdligt i ekonomiskt högt utvecklade länder, så mycket mindre i ett land, där ingen industri finnes och handtverk helt sparsamt. Härigenom blir handeln ända till 90 % parasitär och judarne, som innehafva den, föremål för den öfriga befolkningens hat och förföljelser, på samma gång som de själfva äro utsatta för en ständig uthungring. Allt ondt, som tillskrifves judarne, och alla mot dem med rätt eller orätt gjorda förebråelser hafva uteslutande sin källa i denna brist på nöjaktigt, produktivt lefvebröd. För att afhjälpa detta missförhållande bemödar sig nu Österrikisk-Israelitiska Unionen att söka väcka till lif en judisk storindustri i Galizien.

I samma riktning, nämligen att draga judarne mer och mer från handeln till de produktiva yrkena, arbetar äfven den stora judiska *Bnei-Brith-Orden.* På dess föranstaltande anställdes år 1900 en undersökning af den judiska landtbefolkningens ställning i Baden, hvarvid jämväl skulle utrönas, huru den judiska ungdomen ställde sig ifråga om yrkesval. Resultaten af denna undersökning meddelas i stora drag och synas gifva vid handen, att de badensiska judarne nu något mer än förr ägna sig åt handtverk, men fortfarande stå alldeles främmande för åkerbruket. Alltjämt ägnar sig det stora flertalet åt handeln. Under åren 1895—99 gingo ej mindre än 77.2 % till detta yrke, 16.2 % till handtverk, men endast 0.6 % till jordbruket. Att leda den judiska ungdomens yrkesval i en sundare riktning är endast en sida af Bnei-Brith-Ordens verksamhet. Denna orden, som stiftades 1843 i Amerika för att vara till hjälp för de judiska emigranterna, är nu genom sina loger representerad öfver hela världen och arbetar på flera sätt för de judiska massornas väl. Den berättelse om logernas verksamhet, som i detta band meddelas, visar, att dess verksamhet hufvudsakligen rör sig på fattigvårdens och välgörenhetens områden.

Innan jag lämnar de judiska organisationernas berättelser om deras verksamhet, vill jag äfven fästa uppmärksamheten på en synnerligen intressant enquête, som nyligen genomförts af byrån »*Jüdische Hochschule*». Denna byrå verkar, som namnet angifver, för upprättande af en judisk högskola och ämnar för detta

ändamål anställa en rad statistiska undersökningar. En af dessa, nämligen öfver de judiska studenterna vid de västeuropeiska högskolorna, är nu afslutad. Några däri förekommande data och reflexioner äro mycket belysande. Det väsentliga värdet af enquêten ligger i det psykologiska material, som bragts i dagen. De judiska studenterna vid de västeuropeiska högskolorna bilda så att säga en stat i studentstaten. Karakteristiskt för denna särstat är isynnerhet det permanenta tillståndet af inre jäsning. Af svaren å de utsända frågeformulären framgår, att de judiska studenterna taga en feberaktig del i dagens brännande frågor; de äro nästan alltigenom »politische Menschen». Den nationella och sociala frågan, med särskildt afseende fäst på judendomen, bildar underlaget för deras tankelif och världsåskådning. Socialism och Zionism äro de två rörelser, hvaraf de isynnerhet äro gripna. Öfver hälften bekänna sig till nationaljudendomen, ungefär 25 % till zionismen. Hvad beträffar umgänget med de kristna, visar sig af svaren, att de judiska studenterna vare sig af personliga grunder eller i följd af den antipati, hvarmed man möter dem, hvarken kunna eller vilja acklimatisera sig med sin omgifning. På grund häraf äfvensom af ekonomiska skäl börja de västeuropeiska universitetsstäderna allt mer söka utestänga dem. En judisk högskola synes alltså vara af behofvet påkallad.

Det stora flertalet af de judiska studenterna är från Ryssland. Deras ekonomiska situation är i allmänhet ytterst torftig. De fleste ägna sig åt *tekniska* studier. Af 128 judiska studenter i München var detta fallet med ej mindre än 110, däraf 85 studerade maskinbyggnadskonst. Egendomlig är den judiske studentens språkbegåfning. Utom Jargon och hebräiska talar största delen minst två språk; ett betydligt antal behärskar tre språk och icke så få fyra. Öfver hälften af de tillfrågade studenterna uttalade sig sympatiskt för en judisk högskola. En mindre del var af kosmopolitiska grunder mot inrättandet af en specifik judisk högskola.

I den *3:e delen* af Jüdische Statistik lämnas bidrag till judestatistiken i enskilda länder. Om man undantager en mindre uppsats om judarne i Bulgarien, en kåserande artikel öfver det judiska proletariatet i Frankrike och några data beträffande ju-

darne i Palestina, är för öfrigt hela denna afdelning ägnad åt de rysk-galiziska judarne, vare sig de ännu befinna sig i sitt hemland eller hafva utvandrat till Amerika och England. Sålunda förekomma afhandlingar af Siegfried Fleischer (»Öfver den judiska befolkningens ställning i Galizien»), B. Goldberg (»Till den judiska befolkningsstatistiken i Ryssland»), Leo Wengierow (»Judarne i konungariket Polen»), Georg Halpern och Edv. Bernstein (»Om Londons judiska invandrarbefolkning») samt Joseph Jacobs och Maurice Fischberg (»Om den judiska befolkningens antal och sundhetsförhållanden i New-York»). Då emellertid de rysk-galiziska judarnes antal (inclusive Londons och New-Yorks invandrarbefolkning) väl kan skattas till 6 ½ million eller mer än 60 % af alla judar, är det ju den största — men visserligen också den sämsta — delen af det judiska folket, som här mer eller mindre flyktigt drager förbi våra ögon. Jag sade den sämsta, men det är måhända icke riktigt uttryckt; jag kunde ha sagt: den fattigaste, den fysiskt och intellektuellt mest vanlottade, men säkerligen — den lifskraftigaste, lifskraftigare i hvarje fall än de kristna folk, i hvars midt den bor. Detta låter som en paradox, men kan dock förklaras, såsom jag längre fram får tillfälle att visa.

Judarnes *antal i Ryssland* (incl. Polen) utgjorde enligt 1897 års folkräkning (den första ordentliga folkräkningen i Ryssland) i rundt tal 5,200,000 eller 4.13 % af hela den ryska folkmängden. Ensamt fastställandet af dessa siffror — den rätta kvantiteten af den judiska befolkningen — var af vital betydelse för de ryska judarne. Ty härigenom kunde klart bevisas, att de olika statsbördorna, speciellt militärbördan, bäras af judarne i mycket högre grad än deras numeriska proportion kräfver. Den massa mycket stränga lagar, som utfärdats mot judarne på grund af en motsatt uppfattning härutinnan, skulle alltså vara orättvisa.

Beträffande judarnes *fördelning* på det ryska territoriet lämnar Goldberg några intressanta data. Judarne äga att oförhindradt bo endast i städerna i 25 guvernement, hvaraf 10 guvernement i Polen, 6 i Nordvästra Ryssland, 5 i Sydvästra Ryssland och 4 i Syd-Ryssland. Dessa 25 guvernement kallas: »det judiska Ghetto i Ryssland» och omfatta $^{1}/_{23}$ af det ryska territoriet. De öfriga $^{22}/_{23}$ delarne äro tillgängliga blott för särskildt privile-

gierade judar, såsom framstående köpmän, teknici, vissa handtverkare o. s. v. och äfven för dem under noga bestämda villkor. I de för judarne tillåtna guvernementen bor äfven den ojämförligt största delen af den judiska befolkningen, nämligen cirka 4,870,000 eller 94 %, i det öfriga Ryssland blott 315,000 eller 6 %. I »Ghetto» kommer 1 jude på 9 icke-judar, i det öfriga Ryssland 1 jude på 250 icke-judar. Men äfven inom detta Ghetto är deras rörelsefrihet betydligt inskränkt, ty enligt majlagarne af 1882 få de icke bosätta sig på landsbygden. Man bör alltså rätteligen tala om ett särskildt guvernementsghetto, hvarmed förstås den del af hvarje guvernement, där judarne få röra sig fritt, hoc est *städerna*. Dessa upptaga emellertid knappt 1/100 af hvarje guvernements territorium, och så inskränka sig de för judarna tillåtna boplatserna icke till 1/23 af Ryssland utan till 1/2300 del.

Om judarnes *tillväxt* i Ryssland kunna inga säkra uppgifter meddelas. Hvad särskildt Polen beträffar, lämnar däremot Leo Wengierow i sin uppsats om judarnes ställning i detta land några data öfver den polsk-judiska befolkningsrörelsen. Af dessa framgår, att judarnes antal i Polen sedan 1856 mer än fördubblats. Det beräknades nämnda år till 560,000 eller 11 % af hela folkmängden, men år 1897 till 1,300,000 eller 14 %. Hvar sjunde person är numera jude. Denna starka tillväxt beror enligt Wengierow i främsta rummet på den invandring af judar från det öfriga Ryssland, som ägt rum sedan 1882. Häremot kan till en början invändas, att den såväl absolut som relativt kraftigaste ökningen skedde före 1882. Under de 26 åren 1856—82 tillväxte nämligen den judiska befolkningen med 482,000 personer eller i medeltal pr år 18,500; under femtonårsperioden 1883—97 var däremot hela tillväxten endast 271,000 eller i medeltal pr år 18,000. År 1856 utgjorde judarne omkring 11 % af hela befolkningen, år 1882 14,09 %; alltså en ökning af 3 %. År 1897 uppgingo de däremot till knappt 14,01 % af befolkningen — alltså sedan 1882 en, om ock obetydlig minskning. Då nu härtill kommer, att enligt Wengierows egen uppgift invandringen af ryska judar till Polen motsvarats af en nästan lika stark utvandring af polska judar till Amerika, får man väl antaga, att hufvudorsaken till att judarnes antal i Polen under de sista 40 åren mer än fördubblats är att

söka i en ovanligt stark naturlig tillväxt. Att den naturliga tillväxten bland judarne skulle vara större än hos de kristna, vill emellertid Wengierow icke medgifva; han anser sig tvärtom kunna konstatera motsatsen. De bevis han presterar, synas emellertid svaga nog. De grunda sig på sifferuppgifter från en enda »krets» och för ett enda år, nämligen 1889. Enligt dessa uppgifter, meddelade af Warschaus statistiska kommitté, skulle på 1,000 invånare komma:

födde	44.5	hos de kristne;	31.3	hos judarne
döde	28.1	» » »	17.9	» »
den naturliga ökningen alltså	16.4	» » »	13.4	» »

På grund af dessa siffror, som kommittén själf meddelar med all reservation, anser sig Wengierow, som det synes med en viss tillfredsställelse, kunna fastslå, att den af många uttalade fruktan för en »förjudning» af landet saknar all grund. Wengierows siffror kunna emellertid näppeligen anses försvaga de af så många framstående statistici och läkare framlagda bevisen för, att judarne jämte andra betydande biologiska företräden framför de kristna isynnerhet äga det, att de föröka sig betydligt raskare. Då jag längre fram får tillfälle att återkomma till detta intressanta förhållande, vill jag här ytterligare endast lämna några data om judarnes tillväxt i Galizien och Bulgarien.

De *galiziska* siffrorna angifva, såsom redan förut meddelats, den procentiska tillväxten för den judiska befolkningen 1869—80 till 19.31 %, för den kristna däremot till endast 8.30 %. Åren 1880—90 voro talen resp. 12.21 och 10.82, men 1890—1900 för judarne endast 5.07 %, för de kristna 10.72 %. Det låga talet för judarne under sista perioden har emellertid sin grund uteslutande i utvandringen. Judarnes naturliga tillväxt i Galizien är i regel dubbelt så stor som den kristna befolkningens. — Enligt folkräkningen 1888 var judarnes antal i *Bulgarien* 24,352 eller 0.77 % af hela befolkningen; år 1893 hade antalet stigit till 28,307 eller 0.86 %. Tillväxten var för befolkningen i dess helhet åren 1888—93 i genomsnitt 0.97 % årligen. För judarne var motsvarande tal 3.3 %. Den naturliga tillväxten för judarne var under hela perioden 1893—99 21.5 %, för katolikerna 17.7 % och för muhamedanerna blott 4.6 %.

Den väldiga strömmen af rysk-galiziska judeemigranter söker sig hufvudsakligen väg till Amerika och England, speciellt till de båda ländernas hufvudstäder. I *London* har det judiska proletariatet på sista tiden tillväxt så betydligt, att en stark opinion börjat göra sig gällande för en restriktiv invandringslagstiftning. De missförhållanden, som den judiska invandringen framkallat i London, skildras i detta arbete af två författare, Georg Halpern och Edv. Bernstein. Det är i East-End, detta »Londons smärtebarn», som Bernstein kallar det, som judarne slagit sig ned. Här bo 75 % af Londons 100,000 judar; i det bekanta Whitechapel kvarteret utgöra de redan 50 % af befolkningen. Det är denna judarnes koncentration på ett ställe, som enligt Halpern utgör invandringsfrågans kärnpunkt; däraf härleda sig de största olägenheterna. Den judiske invandraren vill, ja, måste bo i East-End på grund af, att han här har sina stamfränder, som tala hans språk och gifva honom tillfälle till arbetsförtjänst. Därför betalar han för mindre utrymme en hyra, som den vid större utrymme vane engelsmannen icke förmår erlägga, och söker i sin ordning genom uthyrning af sofplatser hålla sig skadeslös. Följderna blifva: den inhemska befolkningens undanträngande, husens öfverbefolkning och hyrornas kolossala stegring. Härtill kommer ännu en olägenhet af den judiska invandringen. De ständigt växande tillbuden af arbetskrafter, hvilkas anspråk på komfort äro de allra minsta, utöfva en lönenedtryckande verkan. I sin nöd sälja de invandrande judarne sin arbetskraft på de sämsta villkor, oftast till s. k. *sweaters*, mellanhänder mellan dem och större affärsmän. Häraf förskaffa sig dessa mellanhänder, som själfva i regeln äro judar, en oskälig vinst; och så frodas detta sorgliga sweatingsystem med alla dess farliga följder: usla löner, hälsofarliga arbetsrum, öfverdrifvet lång arbetstid, förökadt kvinno- och barnarbete. — Såsom botemedel mot de olägenheter, som judarnes hopande på ett ställe medför, föreslår Halpern en decentralisation af de nyinvandrade på Londons olika delar. Bernstein, som i olikhet med Halpern ger judarne skulden äfven för sweatingsystemets florerande, nöjer sig med att fastslå, att något med det snaraste måste göras för att råda bot på det onda. Ty

eljes kunna antisemitismens vågor nå äfven det fördomsfria Englands kuster.

Äfven New-York har sin »Östsida», sitt judiska Ghetto. Huruvida den judiska invandringen medfört samma missförhållanden där som i London, framgår ej af de båda uppsatser (författade af Joseph Jacobs och Maurice Fischberg), som förekomma i detta arbete. Dock konstaterar Fischberg, att den största trångboddheten och de högsta hyrorna i New-York äro att finna på den s. k. Östsidan. De judiska familjerna lefva här i allmänhet i stort armod. Fischberg, som själf tillbragt hela sitt lif bland denna judebefolkning, framhåller likväl, att tillståndet i en del fall icke är så svart, som man velat göra det. Särskildt söker han visa, att renligheten i de judiska hemmen är större, familjelifvet innerligare, lefnadssättet måttligare, lifskraften starkare än hos öfriga nationer, som bebo samma stadsdel. Judarnes antal i New-York uppgår f. n. till 600,000, hvaraf 520,000 eller 87 % äro rysk-galiziska.

Sedan jag nu, i den mån »Jüdische Statistik» gifver vid handen, redogjort för de rysk-galiziska judarnes antal, spridning och tillväxt äfvensom på vissa punkter berört deras sociala förhållanden, skall jag ur de spridda uppsatserna söka sammanställa och referera några allmänna befolkningsstatistiska data. Det blir härvid hufvudsakligen Wengierows uppsats om de polska judarne och Fischbergs om New-Yorks judiska invandrarbefolkning, som afgifva materialet därtill. För jämförelses skull skall jag meddela några siffror äfven ur andra statistiska publikationer. Fästa vi oss först vid *nativiteten*, så framgår af Warschaukommitténs förut meddelade siffror, att den i Polen är lägre för judarna än för de kristna, men då dessa siffror af kommittén själf angåfvos som osäkra, vore orätt att af dem draga några allmängiltiga slutsatser. Å andra sidan gifva data från Bulgarien vid handen, att judarnes nativitet där skulle vara ej obetydligt större än de kristnas. Under åren 1893/99 var nämligen i detta land födelsetalet endast 40.6 ‰ för befolkningen i dess helhet, men 45.3 ‰ för judarne. Då emellertid judarnes antal i Bulgarien inskränker sig till 28,300 eller blott 0.28 % af alla judar, kunna dessa tal

lika litet som Warschaukommitténs tillmätas någon större betydelse vid bedömandet af judarnes nativitet. I öfrigt förekomma ej i Jüdische Statistik några siffror, som närmare belysa denna intressanta fråga. Wengierow anser sig emellertid kunna som ett generellt omdöme uttala, att »hos judarne relativt färre barn komma till världen än hos andra nationer». För denna åsikt, som otvifvelaktigt är fullt riktig, presteras dock inga tillfyllestgörande bevis. Då likväl en motsatt uppfattning länge gjort sig gällande hos flere statistici och ännu torde vara den gängse hos den stora allmänheten, må det tillåtas mig att med några siffror från annat håll bestyrka sanningen af Wengierows uttalande. Så t. ex. var födelsetalet för judarne i Rumänien år 1886 endast 45 ‰ mot 47 ‰ för de kristna. I Preussen kommo åren 1820/66 på 1,000 judar i årligt medeltal 37.20 födda, 1878/82 hade detta tal nedgått till 30.32 och 1893/97 utgjorde det endast 22.25, under det hos de kristna motsvarande tal för sistnämnda femårsperiod var 38.15 eller inemot dubbelt så högt. Det mest afgörande beviset för judarnes lägre nativitet lämnar oss emellertid den ryska statistiken. Enligt denna utgjorde födelsetalet i det egentliga Ryssland (d. v. s. Ryssland utom Polen) år 1896 för befolkningen i dess helhet ända till 49.6 ‰, men stannade för judarne vid blott 31.6 ‰. Man besinne, att sistnämnda tal afser en judebefolkning på 3,870,000 människor eller inemot 40 % af alla judar. Allt som allt torde det af nu anförda siffror framgå, att *judarnes nativitet är relativt lägre än de kristnas.*

Innersta grunden till detta förhållande låter sig ej med säkerhet angifvas. Enligt Dr A. Ruppin skulle tillbakagången i nativitet för de tyska judarne stå i samband med deras under sista tiden hastigt ökade välstånd, hvilket medfört samma följder som i Frankrike, nämligen tvåbarnssystemet eller åtminstone en afgjord inskränkning i barnantalet. De siffror. Ruppin meddelar om den äktenskapliga fruktsamheten, gifva ett tydligt utslag i denna riktning. På ett judiskt äktenskap kommo nämligen under åren 1875/79 i genomsnitt 4.57 barn, men 1895/99 endast 2.98 mot 4.21 barn på hvarje kristet äktenskap. Med den omtalade judiska fruktsamheten synes det sålunda åtminstone i Tyskland vara klent beställdt. Beträffande Ryssland (utom Polen) föreligga

i detta hänseende inga som helst uppgifter. *En* orsak till judarnes låga nativitet i detta land torde man emellertid kunna söka i den ringa äktenskapsfrekvensen. Giftermålstalet för judarne var nämligen 1896 endast 7.4 ‰ mot 8.7 ‰ för befolkningen i dess helhet. Då likväl denna omständighet icke ensam är tillräcklig för att förklara judarnes relativt låga födelsetal, får man väl antaga, att deras äktenskapliga fruktsamhet äfven i Ryssland är mindre än de kristnas. Hvad särskildt Polen angår, framhåller Wengierow uttryckligen, att så är fallet i detta land. Huru som helst torde man under inga omständigheter få anse, att låg nativitet är en rasegenskap hos det judiska folket.

Som sådan kan man däremot med fullt fog betrakta judarnes utomordentliga vitalitet. Vi få snart vid frågan om deras dödlighet tillfälle att närmare afhandla detta högintressanta problem. I detta sammanhang vill jag endast meddela några siffror från Preussen beträffande antalet dödfödda. Under 25-årsperioden 1875/99 kommo nämligen på 1,000 äkta födde barn af judiska föräldrar blott 32.07 dödfödde, medan för de kristna motsvarande siffra steg till 35.58.

En stor skillnad mellan judar och kristna har af Ruppin jämväl iakttagits i fråga om antalet oäkta födelser. Under åren 1875/99 svarade i Preussen mot 1,000 äkta barn af kristna mödrar i genomsnitt 88.16 oäkta, men af judiska mödrar endast 28.37. Denna påfallande divergens, enligt hvilken oäkta födelser äro tre gånger så sällsynta hos judarne som hos de kristna, låter sig enligt Ruppin enklast förklaras af det faktum, att judarnes sociala ställning i Preussen är relativt bättre än de kristnas. Men äfven hos det öst-europeiska judeproletariatet synes sedligheten i detta hänseende stå högt. Åtminstone konstaterar Fischberg, att så är fallet med New-Yorks judiska invandrarbefolkning, och från Bulgarien meddelar Dr Rimalovsky, att årliga antalet oäkta födde i detta land utgör 3.1 % af alla födde för de kristna, men endast 2.2 % för judarne. Här spelar säkerligen in den traditionella stränga uppfattningen hos judarne om det förkastliga i olofligt könsumgänge, hvarjämte den omständigheten ej heller får lämnas ur räkningen, att den judiska församlingen bättre känner och har strängare uppsikt öfver sina medlemmar än den kristna.

Att judarne oaktadt sin låga nativitet likväl tillväxa mycket hastigare i antal än andra folk, har sin orsak i den ringa dödligheten, som är den judiska rasens måhända mest utmärkande drag. De siffror, som föreligga härom i Jüdische Statistik, bekräfta äfven till fullo detta förhållande. Dock anser sig Wengierow kunna konstatera en större barnadödlighet hos judarne än hos de kristna. Han anför därvid data från Ryssland och Polen för tioårsperioden 1874—83. På 1,000 födda kommo döda i åldern 0—1 år: hos de kristne 140; hos judarne 143. Detta synes så mycket underligare, som familjelifvet hos judarne är högt utveckladt och föräldrarne vårda sig mycket om sina barn. Men saken får sin förklaring vid en jämförelse mellan dödligheten hos gossar och flickor. Mot 100 flickor dö hos katolikerna 107 gossar, men hos judarne 132. Visserligen födas hos judarne flere gossar än hos katolikerna, men gossarnes dödlighetsprocent är i hvarje fall betydligt större hos judarne. Som orsak härtill anför Wengierow uraktlåtenheten att vid omskärelsen iakttaga nödiga antiseptiska försiktighetsmått.

Men om också barnadödligheten hos judarne skulle vara större (hvilket Fischberg bestrider, ehuru han ej anför några siffror), är i alla fall dödligheten i det hela, såsom förut framhållits, betydligt mindre. Så var t. ex. dödligheten i Bulgarien under åren 1893—99 för befolkningen i dess helhet 26 ‰, men för judarne endast 22 ‰, och enligt Fischbergs uppgift fastställde folkräkningen i Moskwa 1882, att dödligheten bland judarne var blott 15.7 ‰ mot 35 ‰ hos den öfriga befolkningen. De märkligaste talen i detta hänseende äro dock att hämta från New-Yorks Ghetto. Under det att dödstalet för hela New-York år 1899 var 18.53 ‰, befanns det för ett af de fyra judedistrikten, där befolkningen till 65 % består af judar, utgöra 18.16 ‰, i det andra distriktet, där 80 % äro judar, 16.78 och i de två öfriga, som nästan uteslutande befolkas af judar, resp. 14.52 och 14.23 ‰. Enligt en beräkning af Dr J. Billings var dödligheten under femårsperioden 1886—1890 i genomsnitt för de i New-York bosatta böhmarne 43.57 ‰, för italienarne 35.29, irländarne 32.51, men för judarne blott 14.85 ‰. Alltså: dödstalet för New-Yorks judar torde ej få sättas till högre än 15 ‰. Denna siffra, så utomordentligt gynnsam

i och för sig, är helt enkelt underbar, då man besinnar, huru fysiskt vanlottade New-Yorks judar (liksom judarne i allmänhet) äro, och under hvilka sorgliga hygieniska förhallanden de lefva.

De rysk-galiziska judarnes *fysiska urartning* framhålles både af Wengierow och Fischberg. Deras genomsnittslängd blir allt mindre, bröstvidden likaså; de fördvärgas. Hos normalt utvecklade människor är bröstkorgens omfång minst lika med halfva kroppslängden, men hos större delen af judarne betydligt mindre. Wengierow anför siffror från beväringsmönstringar i Polen, afseende en period af 12 år. Af 1,000 värnpliktiga kristne var bröstkorgens omfång mindre än halfva kroppslängden hos 128, lika hos 36 och större hos 836, men af 1,000 judar mindre hos 491, lika hos 57 och större blott hos 452. Alltså: af de kristne hade endast 13 %, men af judarne 50 % mindre bröstvidd än den normala. Det judiska folket lider äfven, enligt Fischberg, i hög grad af hvad läkarne kalla nervös belastning. Neurasteni och hysteri förekomma hos judarne mer än hos andra folk. Vansinne är likaledes hos dem mera utbredt; sockersjukan på samma sätt. I allmänhet äro de bleka, blodfattiga, magra.

Orsaken till denna fysiska degeneration synes i främsta rummet vara att söka i de sorgliga ekonomiska och sociala förhållanden, hvarunder judarne lefvat och fortfarande till stor del lefva. Bristfällig näring, ohygieniska bostäder och förföljelser af alla slag, se där de förnämsta medverkande faktorerna. »Öfverallt», säger Fischberg, »där det bjöds dem tillfälle att få andas friare, växte de äfven ett par tum.» En olämplig uppfostran, som allt för mycket försummar kroppens vård och utveckling, bidrager äfven i sin mån till deras fysiska svaghet. Lekar, gymnastik, sport synas vara helt främmande för »das Volk des Geistes». Både Wengierow och Fischberg konstatera detta faktum.

Hvad särskildt beträffar den nervösa belastning, hvaraf judarne lida, säger Fischberg, att den är »resultatet af oron, sorgerna, bekymren, den andliga öfverarbetningen hos judarne under de medeltida förföljelserna». Såsom bidragande orsaker nämner han äfven den omständigheten, att judarne till $^4/_5$ delar bo i städer och att största delen af dem ägna sig åt handelsyrket.

Men oaktadt denna fysiska degeneration äro judarne ingalunda

någon utdöende ras. »Under det bräckliga yttre», säger Leroy-Beaulieu, »döljer sig en intensiv lifskraft.» De förut meddelade dödlighetssiffrorna vittna äfven med all önskvärd tydlighet härom. Dödstalet för New-Yorks Ghetto var ju knappt 15 ‰: för Sverige, som dock f. n. kan uppvisa den lägsta dödlighet af Europas stater, är samma tal nära 16 ½ ‰.

Hvad är då orsaken till denna ringa dödlighet, denna starka lifskraft hos dessa rysk-galiziska judar?

Både Wengierow och Fischberg anföra som *en* orsak — och visserligen icke den minst vägande — *måttlighet:* måttlighet i mat, måttlighet i dryck, måttlighet i sexuellt umgänge. Alkoholister och syphiliter äro mycket sällsynta bland judarne. Den fruktbara marken för utvecklingen af olika sjukdomar saknas alltså. Judarnes måttlighet förklarar säkerligen till en del den immunitet mot vissa sjukdomar, som är utmärkande för dem, och som anses för en af orsakerna till deras ringa dödlighet. Fischberg ägnar åt denna sak ett helt kapitel, hvaraf jag här skall meddela det viktigaste. Med immunitet förstår han kroppens motståndskraft mot utveckling af infektionssjukdomar. Någon absolut immunitet gifves dock ej, utan endast i den mening, att en viss ras, en viss befolkning icke så ofta och så häftigt hemsökes af infektionssjukdomar som andra raser, andra folk. Då immunitet tages i denna bemärkelse, påstår Fischberg, att judarne i New-York äro relativt immuna mot de flesta infektionssjukdomar. Som bevis anföres en del siffror. I difteri t. ex. dogo 1897—99 i hela New-York 64.20 på 100,000 af befolkningen, men i det judiska Ghetto blott 59.55. Dödligheten i diarrésjukdomar var för New-York i dess helhet 1885—90 316.85 på 100,000, däraf för böhmarne 766.73, för italienarne 425.58, för de hvita infödde 398.34, men för judarne endast 195.55. Den viktigaste sjukdom, mot hvilken judarne visa en relativ immunitet, är tuberkulosen. År 1900 undersöktes af New-Yorks hälsovårdsnämnd 10,000 dödsbevis. I 888 af dem var tuberkulos angifven som dödsorsak. Af dessa 888 voro 72 judar. Då emellertid judarne utgöra 15 % af befolkningen, sluter Fischberg, att om tuberkulosen varit lika förhärskande hos dem som hos den öfriga befolkningen, hade deras dödssiffra bort vara 133: nu var den endast något öfver hälften af denna siffra. Som en särskild orsak till

judarnes immunitet mot tuberkulos anföres deras religiösa bruk, som förbjuder dem att äta kött af sjuka djur, isynnerhet af sådana, som lidit af lungsjukdomar.

Men judarnes måttlighet och sedlighet och däraf — åtminstone till stor del — förorsakade immunitet äro icke tillräckliga för att förklara deras utomordentliga lifskraft, helst som dessa fördelar uppvägas af den fysiska degenerationen, de ohygieniska bostäderna, fattigdom och andra missförhållanden, som utmärka New-Yorks Ghetto. Hos judarne måste, såsom Leroy-Beaulieu säger, »lifvet ha fördolda drifffjädrar». En tilltalande förklaring öfver denna gåta, en förklaring, som gäller den judiska rasen i dess helhet, gifver oss Fischberg. Han anser, att under loppet af judarnes tvåtusenåriga vandring från kontinent till kontinent, från land till land, då de oupphörligt måst anpassa sig efter nya betingelser, oupphörligt motstå anloppen af skymfer och förföljelser, fattigdom och sjukdom, har ett naturligt urval ägt rum och en ras uppstått, som i dag är bättre rustad att trotsa fattigdom, olyckor, ja, själfva döden än andra nationer, som icke haft att utkämpa sådana strider för sin existens.

Den *4:e och sista afdelningen* af »Jüdische Statistik», hvari bidrag skulle lämnas till den judiska världsstatistiken, är den kortaste, men icke minst intressanta delen. Det förnämsta bidraget utgöres af en uppsats om »*Judarne såsom fysisk ras*» af Dr J. M. Judt. Jag kan ej här så utförligt, som jag skulle önska, referera denna uppsats, hvilken är af intresse isynnerhet därför, att författaren vill placera judarne på en helt annan plats i den rasantropologiska tabellen än hittills; jag får nöja mig med att framställa hufvudpunkterna, hvilket är desto lättare, som författaren själf använder tesform. Hans första tes lyder: Judarne hafva icke undergått någon raskorsning med den infödda befolkningen i Europa hvarken genom proselytism eller blandade äktenskap. För att bevisa denna tes anför Judt statistiska data från Preussen och Bayern, hvaraf framgår, dels att blandade äktenskap äro mycket sällsynta, dels att barnen i sådana äktenskap i regel öfvergå till kristendomen. Han talar äfven om de förbud mot blandade äktenskap, som förekommit

och ännu förekomma i olika länder, men då han härvid till de stater, där dylika äktenskap fortfarande äro i lag förbjudna, jämte Ryssland, Spanien och Portugal räknar äfven de skandinaviska länderna, är han, som vi veta, på villovägar. Äfven torde själfva hans tes icke stämma med verkligheten uti sistnämnda länder.

Sin 2:a tes har Judt formulerat på följande sätt: Judarne såsom fysisk ras äro en produkt af en amalgamering, som ägt rum, icke i Europa utan i forntiden, under hebreernas första vandringar och politiska själfständighet. Det skulle leda för långt att här följa hans bevisföring. Jag nöjer mig med att påpeka, att bland de olika raselement, som hebreerna i äldsta tider enligt Judts åsikt upptogo i sig och hvarigenom de kommo att starkt afvika från sin ursprungliga semitiska typ, var i främsta rummet Pamirs, Turans och Armeniens befolkning, senare äfven det ariska elementet, representeradt af assyrier och kanaaniter. Under tidernas lopp sammansmälte småningom dessa olika element och bildade en ny genomsnittstyp, den nuvarande juden.

Den 4:e tesen lyder så: »Införandet af judarne såsom ras i de semitiska stammarnes grupp har ingen rationell grund för sig. Med semiterna ha judarne blott det besläktade språket gemensamt, men i fysiskt hänseende råder en stor olikhet.»

I sammanhang härmed uppställer Judt frågan: Hvilket rum intaga judarne på den rasantropologiska tabellen? Och efter en kritisk undersökning af deras antropometriska kännetecken, såsom hufvudskålens form, hårets och ögonens färg etc., kommer han till det resultat, att judarne böra uteslutas ur den grupp, dit de hittills blifvit räknade, nämligen »die mittelländische Gruppe», som eljes omfattar de sydeuropeiska ländernas invånare, egypter, araber, perser etc. De böra i stället hänföras till »die alpäische Rasse», som har sina renaste typer bland mellersta Frankrikes befolkning, i Schweiz, Bayern och Österrike. Summan af Judts uppsats blir alltså: de nuvarande judarne äro såsom fysisk ras snarare besläktade med den alpäisk-himalayiska än med »die mittelländische», och afvikelsen från den primära semitiska typen har ägt rum, icke

under exilen utan under den förhistoriska tiden och forntiden intill femte årh. f. Kr.

Om *judarne som stadsinvånare* har Dr Ruppin en kort men intressant artikel. Han konstaterar först som ett faktum, att judarne i alla länder bo öfvervägande i städerna. En skillnad mellan de olika länderna består blott däri, att judarne i de länder, där handel och industri äro betydligt utvecklade, hufvudsakligen bo i de stora städerna och särskildt i hufvudstäderna. I länder med öfvervägande jordbrukskaraktär bo judarne däremot till stor del i de små provinsstäderna. Af de statistiska data Ruppin meddelat skall jag anföra några af de viktigaste. I Tyskland bodde 1895 i städer med mer än 50,000 invånare 43.46 % af alla judar, men endast 17.92 % af alla kristna. Hvad särskildt Preussen beträffar, voro 57.83 % af alla judar bosatta i städer med öfver 20.000 invånare. I Berlin var judarnes antal år 1900 92,206 eller = 1/4 af alla preussiska judar. I Österrike bo i de 10 storstäderna 23.33 % af alla judar, men blott 10.60 % af de kristna. I Rumänien voro 1899 ej mindre än 80.01 % af alla judar bosatta i städerna; af de kristna endast 15.93 %. Till sist sammanställer Ruppin de olika länderna efter den grad, hvari deras judebefolkning lefver i storstäderna, och kommer härvid till det resultat, att England och Förenta staterna intaga första rummet, enär nästan alla judar där lefva i de stora städerna; sedan följer Danmark, af hvars judar 4/5 och Nederländerna, af hvars judar öfver hälften lefva i hufvudstaden; vidare Italien och Schweiz, där ungefär hälften af judebefolkningen lefver i storstäder, Tyskland med 43.46 % af alla judar i storstäder o. s. v. I Sverige bo för närvarande 1,630 judar eller nära 44 % af hela antalet i Stockholm.

Såsom en afslutning på 4:e delen och på arbetet i dess helhet lämnas oss af en rad statistici uppgifter om judarnes antal, fördelning och tillväxt på jordklotet. En kritisk betraktelse af alla hittills gjorda uppskattningar af judarnes antal på jorden antager ett antal af 10,257,250; däraf i Europa 8,518,280. I Ryssland var judarnes antal, såsom förut omnämnts, nära 5,200,000; i Österrike-Ungern 1,994,378 och i Tyskland 590,000. För Danmark utgjorde antalet 4,080 (år 1890), för Norge 642 (1900) och för Sverige 3,715 (1900).

Angående judarnes *tillväxt* uttala sig särskildt Nossig och Herman Zeller mycket optimistiskt. Nossig beräknar, att den judiska stammen tillväxer årligen med 2.4 %, de icke-judiska folken i genomsnitt med endast 0.727 %. Den ungefärliga tid, inom hvilken judarnes antal fördubblas, angifver Nossig till 33.06 år; motsvarande tid för icke-judar till 140.49 år. Zeller beräknar, att tillväxten varit

	för Europas befolkning.	för judarne.
1871—97	30.2 %	83.3 %
1888—97	10.5 %	18.9 %

Nossigs och Zellers beräkningar kritiseras emellertid af Ruppin, som visserligen medgifver, att den judiska stammen i sin helhet är stadd i ständig tillväxt, men dock håller före, att denna tillväxt i många länder såväl absolut som relativt är betydligt mindre, än den synes vara i de af Nossig och Zeller sammanställda öfversikterna.

Huru som helst, det är sannerligen icke bilden af någon försvinnande ras, som möter oss i denna publikation; det är tvärtom en snabbt växande, utomordentligt lifskraftig nation, som där träder oss till mötes, låt vara att fysisk degeneration samt lekamlig och andlig nöd för närvarande trycka sin prägel på den stora massan af densamma. Att höja och förädla dessa lågt stående element fysiskt och intellektuellt, att skaffa dem naturligare och sundare förvärfskällor, leda dem in på andra banor än handelns och geschäftets, att göra allt för att lindra den hetsiga konkurrensen mellan dem och deras kristna bröder samt därmed utplåna från den moderna samhällskroppen den rest af rashat, som ännu kan finnas, är naturligtvis en uppgift af den största betydelse. Man må därför hoppas, att föreningen för judisk statistik skall med allvar fullfölja sin nu så vackert påbörjade verksamhet. Ty såsom förut framhållits, är skapandet af en på vetenskaplig grund fotad, fullt objektiv judestatistik den förnämsta förutsättningen för judefrågans lyckliga lösning.

Strödda meddelanden.

Folktäthetens förändringar i Europa under det förflutna århundradet. Härom meddelar Franz von Juraschek några intressanta uppgifter i den af honom utgifna femte upplagan af Brachelli's »*Staaten Europas*».

Under det förflutna århundradet har folktätheten stigit betydligt i alla Europas stater, men i så olika grad, att afståndet mellan den största och den minsta folktätheten ansenligt ökats. I medeltal bodde i Europa vid år 1800 omkring 19, 1850 27, vid århundradets slut däremot 40 människor på kvadratkilometern. 1815 hade intet land en större folktäthet än Lombardo-Venetien, där den redan uppgick till 90 inv. pr kv.-km.; f. n. räkna stora riken, såsom Storbritannien och Irland, Italien, Tyska Riket 104—132 och mindre stater, såsom Sachsen, Belgien, Nederländerna och jämväl England med Skottland mer än 150 inv. pr kv.-km. Irland och Frankrike, som vid århundradets början hörde till de tätast befolkade områdena, hafva nu utträdt ur deras led. Frankrike öfverträffas i detta afseende nuförtiden af en hel rad af större och mindre stater, t. o. m. af det bergiga Schweiz och af Ryska Polen. Preussen har gått långt förbi ett stort antal stater, med hvilka det vid århundradets början stod på samma nivå i fråga om folktäthet, såsom t. ex. Ungarn, eller som det t. o. m. öfverträffades af, såsom Bäjern. För närvarande bilda de stater, som hafva mer än 100 inv. på kv.-km. — Storbritannien, Belgien, Nederländerna, Tyskland och Italien — en i det närmaste sluten grupp som i ett bredt bälte sträcker sig öfver Mellaneuropa från Skottland till Sicilien. Väster, norr och öster härom aftager folktätheten och desto mera, ju längre afståndet är från det nämnda bältet.

Utgifterna för försvarsväsendet och militära pensioner i Förenta Staterna. I millioner dollars utgjorde utgifterna:

	för hären	för flottan	för pensioner
1880	38	14	57
1890	45	22	107
1900	135	56	141
1901	146	61	139
1902	112	68	138

Pensionerna uppgå sålunda till högre belopp än utgifterna för armén! Antalet pensionärer uppgår också till i rundt tal 1 million. [Efter *Zeitschr. f. Socialwissenschaft.*]

Administrativ praxis.

---

12. *I fråga om universitetens rätt att af universitetens medel bestrida kostnader för begrafningskransar o. d.*

Efter granskning af universitetets i Uppsala räkenskaper för år 1898 yrkade Kammarrättens revisionsafdelning, att, som under år 1898 af anslaget till extra utgifter utbetalts för bindning af begrafningskransar den 4 januari 4 kr., den 14 mars 4 kr. och den 15 april likaledes 4 kr., den 7 februari för en rosett till begrafningskrans 6 kr. 50 öre, den 5 april för en rosett till begrafningskrans jämte ask 9 kr. 50 öre samt för tryckning å band till begrafningskransar den 1 april 4 kr. och den 30 september 5 kr. 50 öre, eller tillhopa 37 kr. 50 öre, men berörda utgifter icke bort med universitetets medel gäldas, sistnämnda belopp måtte ersättas.

Efter det f. d. professorn T. M. Fries i egenskap af förutvarande rektor vid universitetet förklarat sig öfver anmärkningen, utlät sig Kammarrätten genom utslag den 2 oktober 1902, att, enär ifrågavarande kostnader ej bort bestridas med universitetets medel, förpliktade, med gillande af anmärkningen, Kammarrätten Fries, som vore för utbetalningen ansvarig, att ersätta anmärkta beloppet, 37 kr. 50 öre, med föreskrift tillika, att de ådömda medlen skulle under titel «Kungl. Kammarrättens revisionsafdelnings anmärkningsmedel» tagas till uppbörd och redovisning i de universitetets räkenskaper, som näst därefter afgåfves, och 15 % såsom revisionens anmärkningsarvode därefter afföras med 5 kr. 62 öre och kontant lämnas till det större konsistoriet för att till Kammarrätten insändas.

Häremot anförde Fries besvär hos K. M:t, som, efter det vederbörande sig förklarat samt Kammarrätten inkommit med infordradt und. utlåtande och klaganden med påminnelser, den 18 september 1903 förklarade, att K. M:t väl funnit Kammarrättens utslag vara lagligen grundadt, men att K. M:t, med afseende å förekomna omständigheter, låtit bero vid de skedda utbetalningarne, dock att klaganden därigenom icke befriades från utgifvande af det föreskrifna anmärkningsarvodet.

G. T.

13. *I fråga om universitetens rätt att använda universitetens medel till bestridande af kostnader för uppvaktningar o. dyl.*

Efter granskning af Uppsala Universitets räkenskaper för år 1898 anmärkte Kammarrättens revisionsafdelning, att, som af anslaget til extra utgifter utbetalts dels till en hvar af professorerna Fr., P., B. och H. samt sekreteraren von B., hvilka den 18 maj 1898 i Stockholm uppvaktat afgångne universitetskanslern, reseersättning med 15 kr., dels 350 kr. för textning af en till bemålde afgångne universitetskansler ställd adress och för perm till densamma, dels till professor T. och sekreteraren von B. ersättning med 15 kr. till hvardera för inställelse i Stockholm den 26 oktober 1898 för uppvaktning hos tillträdande universitetskanslern och dels till professorna Fr. och F. ersättning med 30 kr. till hvardera för inställelse vid sistnämnda uppvaktning äfvensom för resa till Stockholm i ändamål att närvara vid en den 7 oktober 1898 därstädes hållen fest till firande af Berzelius' minne, men berörda utgifter icke vore af beskaffenhet att hafva bort gäldas med universitetets medel, utgifna beloppen, tillsamman 515 kr., måtte fastställas till betalning.

Genom utslag den 2 oktober 1902 förpliktade Kammarrätten, enär ifrågavarande kostnader ej bort bestridas med universitetets medel, med gillande af anmärkningarna, de personer, hvilka såsom ledamöter i det större konsistoriet varit ansvariga för utbetalningarna att gemensamt eller hvilken af dem gälda gitte ersätta de anmärkta beloppen, med föreskrift tillika, att de till betalning fastställda medlen skulle under titel «Kungl. Kammarrättens revisionsafdelnings anmärkningsmedel» tagas till uppbörd och redovisning i de universitetets räkenskaper, som näst därefter afgåfves, och 15 % såsom revisionens anmärkningsarvode därefter afföras med 77 kr. 25 öre och kontant lämnas till det större konsistoriet för att till Kammarrätten insändas.

Häremot anförde biskopen Tottie, f. d. professorn Fries m. fl. besvär hos K. M:t, som, efter det vederbörande sig förklarat samt Kammarrätten inkommit med infordradt utlåtande den 18 september 1903, med afseende på hvad i målet förekommit, fann skäligt att, med ändring af öfverklagade utslaget, ogilla de framställda anmärkningarna.

G. T.

---

14. *I fråga om efterlefvande änkas rätt att under det henne å kyrkoherdebeställning tillkommande nådår få uppbära hennes aflidne man beviljadt personligt lönetillskott.*

Sedan K. M:t dels genom nåd. bref den 2 dec. 1892 medgifvit, att till kyrkoherden i Sölvesborgs stads- och landsförsamlingars pastorat J. V. C. Brorström finge, så länge han kvarstode vid kyrkoherdebeställningen därstädes, från prästerskapets lönereglerings fond utgå ett belopp af 200 kr. årligen från och med d. 1 maj samma år, dels ock enligt nåd. beslut d. 7 dec. 1900 tillagt Brorström till tjänstebiträde ett lönetillskott likaledes å 200 kr. att, så vidt han vid tjänsten kvarstode ,utgå från berörda fond tillsvidare under hvart och ett af ecklesiastikåren från och med d. 1 maj 1900

till d. 1 maj 1905, gjorde, efter det Brorström d. 15 mars 1903 aflidit, hans änka hos K. M:t anhållan, att under det henne å kyrkoherdebeställningen tillkommande nådår från och med d. 1 maj 1903 till samma dag 1904 få åtnjuta nämnda båda lönetillskott a tillhopa 400 kr.

Med anledning däraf förklarade, i afgifvet yttrande, domkapitlet i Lund sig anse, att desa lönetillskott bort, äfven om särskild framställning därom icke ägt rum, fortfarande utgå till d. 1 maj 1905, då pastoratet komme att af ny innehafvare tillträdas, men hemställde domkapitlet, för den händelse denna uppfattning icke skulle finnas lagligen grundad, om medgifvande, att lönetillskotten finge utgå såväl under ifrågakomna nådår som under därpå följande ecklesiastikår från och med d. 1 maj 1904 till samma dag 1905, hvarunder domkapitlet hade att för prästerskapets änke- och pupillkassas räkning uppbära inkomsterna vid kyrkoherdebeställningen.

Statskontoret fick därefter yttra sig i ärendet. Under framhållande, att Statskontoret icke kunde dela domkapitlets mening angående tidpunkten för uppbärande af ifrågavarande personliga lönetillskott, anförde Statskontoret, att det icke hade något att erinra mot lönetillskottens fortfarande utgående under nådåret, men att Statskontoret, i öfverensstämmelse med hvad af Kammarkollegium och Statskontoret d. 8 okt. 1897 anförts i fråga om utbetalning till domkapitlet i Karlstad af ett till aflidne komministern Dalén i lifstiden anvisadt anslag från prästerskapets löneregleringsfond, ansåge användande af nämnda fonds tillgångar till förebyggande af förlust eller beredande af ökad inkomst för prästerskapets änke- och pupillkassa icke vara förenligt med fondens ändamål, hvarför Statskontoret hemställde, att K. M:t ville, i anledning af den gjorda framställningen, allenast medgifva, att till Brorströms nådårsberättigade sterbhus finge såsom bidrag till kostnaden för uppehållande af kyrkoherdetjänsten i Sölvesborgs pastorat under ecklesiastikåret 1903—1904 från prästerskapets löneregleringsfond utgå ett belopp af 400 kr.

Ärendet föredrogs d. 18 sept. 1903 inför K. M:t, som fann godt ansökningen endast på det sätt bifalla, att sökanden finge för ecklesiastikåret 1903—1904 uppbära det jämlikt nåd. brefvet d. 2 dec. 1902 beviljade belopp å 200 kr.

G. T.

---

15. *I fråga om fastställelse af före år 1897 tillkommen afsöndring från lägenhet, som enligt intyg af landtmätare skulle utgöra afsöndring från vissa hemman, men vid meddelande af lagfart sedan länge betraktats såsom själfständig lägenhet.*

Sedan byggmästaren Nathan Persson i Göteborg enligt byteskontrakt d. 8 februari 1900 förvärfvat sig bl. a. två jordlägenheter, »afsöndrade från lägenheten Qvillebäcken i Lundby socken» af Göteborgs och Bohus län, å en år 1871 upprättad karta betecknade den ena såsom lott n:r 1, den andra såsom lott n:r 2;

samt bemälde P., som d. 8 maj 1900 erhållit lagfart å berörda två afsöndrade lägenheter, sedermera hos Kbfde i länet anhållit om fastställelse å de sålunda skedda jordafsöndringarna, under bifogande bl. a. af en utaf

domhafvanden lämnad utredning, enligt hvilken lägenheten Qvillebäcken af häradsrätten »betraktats såsom själfständig lägenhet», då lagfart å densamma eller delar däraf sökts och beviljats vid åtskilliga tillfällen under en tidrymd af »mera än omkring etthundratrettio år»;

utlät sig Kbfde genom utslag d. 12 maj 1902 — efter antecknande, hurusom af handlingarna i ärendet äfvensom af andra hos Kbfde förvarade handlingar inhämtats, att någon själfständig lägenhet med namnet Qvillebäcken icke funnes i jordeboken för Lundby socken upptagen eller blifvit af Kbfde såsom afsöndring fastställd, samt att ofvannämnda lägenheter, enligt ett af förste landtmätaren Rönnbäck d. 22 jan. 1902 utfärdadt, vid ansökningen fogadt bevis skulle anses afsöndrade från 21 uppräknade hemman i Lundby socken — att, enär icke med visshet kunnat utrönas, vare sig på hvad sätt lägenheten Qvillebäcken tillkommit, eller att de nu ifrågavarande afsöndringarna i verkligheten ägt rum från ofvan uppräknade hemman eller delar af dem, samt ägarne af stamhemmanen i allt fall icke lämnat sitt medgifvande, att afsöndringarna finge anses hafva ägt rum från deras hemman till det omfång och den storlek, förste landtmätaren Rönnbäck antagit, funne Kbfde sig förhindrad att meddela den sökta fastställelsen.

Byggmästaren P. anförde häröfver besvär hos Kammarkollegium, som enligt utslag d. 10 juli 1902 fann besvären ej föranleda till ändring i Kbfdes beslut.

P. fullföljde besvären hos K. M:t, som d. 6 nov. 1903 sig utlät, att. ehuru genom den i målet förebragta utredning måste anses ådagalagdt, att Qvillebäcken sedan gamla tider utgjort en särskild lägenhet, som bort hafva varit i kronans jordebok antecknad, samt vid sådant förhållande hvarken den omständigheten, att svårighet för närvarande synts möta att erhålla visshet om, under hvilket eller hvilka hemman den till lägenheten Qvillebäcken hörande jord ursprungligen lydt, eller hvad Kbfde i öfrigt yttrat i sitt utslag i målet, bort utgöra hinder för Kbfde att meddela fastställelse a de två afsöndringar från lägenheten Qvillebäcken, om hvilka i målet vore fråga, likväl och som dessa afsöndringar blifvit gjorda, innan lagen om hemmansklyfning, ägostyckning och jordafsöndring d. 27 juni 1896 trädde i kraft, och samma afsöndringar, å hvilka klaganden redan erhållit lagfart, förty vore giltiga, utan att fastställelse å dem af Kbfde meddelades, funne K. M:t icke skäl göra ändring i det slut, Kammarkollegii öfverklagade utslag innehölle.

G. T.

16. *Ifrågasatt utbekommande genom Kbfde af drätselkammares i stad handlingar.*

Sedan drätselkammaren i Gäfle. hvarest ledamoten af stadsfullmäktige i Gäfle O. Danielsson anhållit att få taga del af vissa hos drätselkammaren förda protokoll jämte andra handlingar, genom beslut d. 23 maj 1903, enär dessa protokoll icke vore offentliga handlingar, afslagit den gjorda framställningen;

samt D. hos Kbfde i Gäfleborgs län yrkat, att Kbfde måtte antingen vid vite förelägga drätselkammaren eller dess ordförande eller någon dess ledamot eller tjänsteman att tillhandahålla honom ifrågavarande handlingar för afskrift eller nödiga anteckningar eller ock låta från drätselkammaren eller vederbörande tjänsteman infordra handlingarna för att, om desamma funnes böra tillhandahållas honom, låta sådant äga rum hos Kbfde eller annorstädes enligt föreskrift för vederbörande;

förklarade Kbfde genom resolution d. 9 juni 1903, att, hvad D. framhållit, icke vore af beskaffenhet att enligt lag eller eljest gifna föreskrifter kunna till någon Kbfdes åtgärd föranleda.

D. anförde häremot besvär hos K. M:t, men, sedan Justitiekanslersämbetet i infordradt underdånigt utlåtande såsom sin mening uttalat, att öfverklagade resolutionen vore lagligen grundad, förklarade K. M:t d. 3 okt. 1903, att K. M:t ej funnit skäl göra ändring i sagda resolution.

G. T.

---

17. *Stadgandet i 30 § af Kammarrättens instruktion, att anmärkningsarvode utgår med 5 %, då anmärkningsfråga remitterats till handläggning och pröfning i första hand af annan myndighet än Kammarrätten, äger ej tillämpning, då efter 1 § mom. 3 anmärkningsfråga mot hofrätter, kollegier etc. öfverlämnats till Justitiekanslersämbetets handläggning.*

Sedan i särskilda anmärkningar vid Kommerskollegii räkenskaper för åren 1897, 1898 och 1899 Kammarrättens revisionsafdelning yrkat, att, enär från sjätte hufvudtitelns anslag till skrifmaterialier och expenser, ved m. m. obehörigen utbetalats tillsammans 1900 kr. 14 öre, nämnda belopp måtte fastställas till ersättande af vederbörande ordförande och ledamöter hos Kollegium, hvilka vore ansvariga för besluten om de anmärkta utbetalningarna;

samt, efter det, med stöd af § 1 mom. 3 i Kungl. instr. för Kammarrätten d. 14 nov. 1879, Kammarrätten öfverlämnat anmärkningarna till Justitiekanslersämbetets handläggning och bemälda ämbete i målen fört talan, K. M:t genom särskilda beslut d. 30 nov. 1900 och d. 30 aug. 1901 funnit godt låta bero vid utbetalningarna, dock med skyldighet för vederbörande, som deltagit i besluten om utbetalningarna, att gälda det revisionsafdelningen tillkommande anmärkningsarvode;

gjorde nämnda revisionsafdelning, med åberopande af omförmälda beslut, hos Kammarrätten framställning om utbekommande af dylikt arvode.

Sedan i anledning däraf yttrande afgifvits af generaldirektör Åkerman m. fl., förklarade Kammarrätten genom utslag d. 2 okt. 1902 att, på grund af K. M:ts ofvanomförmälta beslut, hvarigenom utdömts så stor del af anmärkta beloppen, som motsvarade revisionen tillkommande anmärkningsarvode, Kammarrätten funne skäligt, jämlikt 30 § i dess instruktion, bestämma berörda arvode till 15 % å anmärkta beloppen, hvilket arvode skulle i kontant lämnas till Kommerskollegium för att till Kammarrätten insändas.

Häremot anförde generaldirektör Akerman m. fl. besvär hos K. M:t, under yrkande bl. a., att, om anmärkningsarvode skulle utgå, det jämlikt 30 § i Kammarrättens instruktion endast skulle utgöra 5 % å anmärkta beloppen, men fann K. M:t, enligt beslut d. 18 sept. 1903, ej skäl göra ändring i det öfverklagade utslaget.

G. T.

Serial
MAY

H
8
S7
årg.6

Statsvetenskaplig tidskrift
för politik - statistik -
ekonomi

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BROWN BROS. LTD.
BOOKBINDERS,
STATIONERS, ETC.
TORONTO, - CAN.